

Β.Η. ΒΟΓΙΑΤΖΟΓΛΟΥ

Η ΠΙΣΙΔΙΑ
ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ

Β.Η. ΒΟΓΙΑΤΖΟΓΛΟΥ

Η ΠΙΣΙΔΙΑ ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ

**Ἡ διαδρομὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς
ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους
ἕως τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ**

ΑΘΗΝΑ 1978

*Στὴν ἱερὴ μνήμῃ τοῦ πατέρα μου
ΗΛΙΑ Β. ΒΟΓΙΑΤΖΟΓΛΟΥ
καὶ τῶν ἄλλων Πισιδῶν προγόνων μου*

α

ΕΚΔΟΤΗΣ: Η "ΕΝΩΣΗ ΣΠΑΡΤΗΣ ΠΙΣΙΔΙΑΣ", Αλατσάτων 21, Ν. Ίωνία, Αθήνα
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: ΒΑΣΙΛΗΣ ΗΛ. ΒΟΓΙΑΤΖΟΓΛΟΥ, Έλ. Βενιζέλου 128, Ν. Ίωνία, Αθήνα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Όταν, πρὶν ἀπὸ δέκα, περίπου, χρόνια ξπαιρνα τὴν παράτολμη ἀπόφαση, νὰ γράψω τὴν ἱστορία τῆς Πισιδίας, γνῶριζα, ὡπωσδήποτε, τρία πράγματα. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα ὅτι δὲν εἶμαι, βέβαια, ἱστορικός. Αὐτὸ καθιστοῦσε ἐκ τῶν προτέρων δύσκολο τὸ ἐγχείρημα μου, ἀφοῦ ἀποτολμοῦσα, ν' ἀναλάβω μιὰ δουλειὰ ἔξω ἀπ' τὰ μέτρα τῶν δυνατοτήτων μου καὶ τοῦ κύκλου τῶν γνωστικῶν μου ἐμπειριῶν. Δεύτερο: ὅτι ἡ μικρὴ σχετικὰ βιβλιογραφία, ποὺ γιὰ τὸν παραπάνω λόγο θὰ μποροῦσα νὰ ἐρευνήσω, θὰ ἦταν ἀναγκαστικὰ ἀκόμα πιὸ περιορισμένη, ἂν, μάλιστα, ὑπολογίσουμε, πῶς οἱ πιὸ πρόσφατες μονογραφίες γιὰ τὴν Πισιδία—ἐλάχιστες κι αὐτὲς—εἶναι Τούρκικες καὶ γι' αὐτὸ προβληματικὲς στὴν προσέγγισή τους. Καὶ τρίτο, τέλος, ἔχοντας πάντα κάποια προσωπικὴ πείρα στὸ θέμα, ἀναλογιζόμουν τὶς ὑπέρογκες δαπάνες μιᾶς τέτοιας ἐκδοτικῆς ἀπόπειρας.

Δὲν ξέρω ἀκόμα ποιά μοίρα ἀγαθὴ βοήθησε ἔτσι, ὥστε ἀλλεπάλληλες εὐτυχεῖς συγκυρίες ἔκαναν, νὰ ξεπεραστοῦν οἱ δυσκολίες αὐτές. Ἔτσι τὸ πρῶτο ἐμπόδιο παραμερίστηκε γρήγορα ἀπὸ τὸ ἀσίγαστο πάθος μου, νὰ μάθω ὅσα μποροῦσα περισσότερα γιὰ τὴ γῆ τῶν προγόνων μου, χωρὶς βέβαια νὰ εἶμαι σὲ θέση, νὰ ἰσχυρισθῶ πῶς πέτυχα πέρα γιὰ πέρα στὴν ἀποστολή μου.

Ἡ δεύτερη δυσκολία, τῆς βιβλιογραφίας, ξεπεράστηκε πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἀπὸ τὴ ἀκούραστη σύντροφο τῆς ζωῆς μου Ὑλγα, ποὺ μὲ τὶς εἰδικὲς ἀρχαιολογικὲς τῆς γνώσεις μὲ κατεύθυνε σωστὰ στὴν ἔρευνα μου καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὴ συγκινητικὴ προθυμία πολλῶν φίλων, Πισιδῶν καὶ μὴ, ποὺ πρόσφεραν ὅτι βιβλιογραφικὸ ὑλικὸ μπόρεσαν νὰ συλλέξουν μαζί μου. Ὅσο τέλος γιὰ τὴν τρίτη δυσκολία, ἡ γεμάτη ἐνθουσιασμὸ κάλυψη τῆς ἐκδοτικῆς δαπάνης ἀπὸ τὸν "Οἶκο Σπάρτης Πισιδίας", ἦταν κάτι ποὺ μὲ συγκίνησε καὶ μοῦ ἔδωσε τὴ δύναμη νὰ προχωρήσω.

Ἡ ἱστορία τῆς Πισιδίας ὑπῆρξε παλιό, παιδικό μου ὄνειρο ἀπὸ τότε ποὺ τὶς χειμωνιάτικες νύχτες οἱ θρύλοι καὶ οἱ ἱστορίες γιὰ τὴ χαμένη γιὰ πάντα πατρίδα νανοῦριζαν τὸν παιδικό μου ὕπνο. Μεγαλώνοντας, ἀπὸ διπλὴ καταγωγὴ Πισίδης, μέσα στὴ γλυκεῖα ἀνατολίτικη ἀτμόσφαιρα τῶν οἰκογενειακῶν συγκεντρώσεων τῶν Πισιδῶν προσφύγων, ἄκουσα τὶς ἀφηγήσεις τους, γαλουχήθηκα μὲ τὰ ἥθη τους, τὶς παραδόσεις τους καὶ τὴ θρησκευτικὴ τους προσήλωση στὰ ἰδεώδη τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅταν παράλληλα μὲ πίκραιναν βαθειὰ τὰ εἰρωνικά σχόλια καὶ οἱ βαρύτατοι ὑπαινιγμοὶ κάποιων συμμαθητῶν μου ἢ γειτόνων γιὰ τὴν Ἑλληνικότητα τῆς καταγωγῆς μου.

Βέβαια ὅλα τοῦτα πιά εἶναι ξεπερασμένα καὶ ἡ προσφορὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς στὴ δημιουργία τῆς νεώτερης Ἑλλάδας εἶναι καὶ ἐθνικὰ καὶ ἱστορικὰ παραδεγμένη. Ἡ ἰδέα, ὅμως, ν' ἀποδείξω κάποτε πόσο βαθειὰ Ἑλληνικὲς εἶναι οἱ ρίζες μας καὶ πόσο ἀδιάκοπη ἡ συνέχεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν Πισιδῶν, παρέμεινε σὰν ἓνα χρέος ἐλάχιστης ἀνταπόδοσης στὴν ἱερὴ κληρονομιά, ποὺ μοῦ παρέδωσαν οἱ πρόγονοί μου.

Ἡ ἱστορία τῆς Πισιδίας εἶναι καρπὸς μιᾶς δεκαετοῦς, περίπου, ἐπίπονης ἱστορικῆς ἐρευνας, ποὺ τὴν καθιστοῦσαν ἀκόμα δυσκολώτερη οἱ κοπιαστικὲς ἐπαγγελματικὲς μου ἀπασχολήσεις. Πρῶτη ἀφετηρία γιὰ τὴν ἐρευνα αὐτὴ στάθηκαν τὰ πολύτιμα χειρόγραφα ἐνὸς ἀείμνηστου Πισίδη, τοῦ σοφοῦ μου δασκάλου Ἀντώνη Χ. Σαπουντζάκη, στὸν ὁποῖο καὶ ὀφείλω τὰ πρῶτα μου πνευματικὰ φῶτα. Δὲν ξέρω ἀκόμα, κατὰ πόσο θὰ ἦταν δυνατὴ ἡ ἀποπεράτωση αὐτῆς τῆς μελέτης, χωρὶς τὴν πολύτιμη συμπαράσταση τοῦ Καλυβίτη Πεσματζόγλου, ποὺ τόσο εὐγενικὰ μοῦ παραχώρησε τὰ χειρόγραφα ἀπομνημονεύματα τοῦ ἀείμνηστου πατέρα του Παπα-Ἰωακείμ, καθὼς καὶ τοῦ φίλου μου Χαράλαμπου Α. Σαπουντζάκη γιὰ τὸν ἴδιο λόγο.

Ἀκόμα αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωση, νὰ εὐχαριστήσω τὸν ἀκούραστο φίλο μου Χρῆστο Ζαχαριάδη γιὰ τὴν πολύτιμη καὶ ἀδιάκοπη συμπαράσταση του ποὺ μὲ ποικίλους τρόπους ἐκδήλωσε σὲ ὁλόκληρη τὴν συγγραφικὴ μου προσπάθεια, πότε ἐρευνῶντας μαζί μου τὶς διαφορὲς πηγὲς καὶ πότε προσκομίζοντας μου σπάνια βιβλιογραφικὰ ντοκουμέντα ἀπὸ τὰ προϊόντα τῆς ἐρευνας του. Τέλος καὶ ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴ ὀφείλω νὰ ἐκφράσω τὴν εὐγνωμοσύνη μου στὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ "Οἴκου Σπάρτης Πισιδίας," καὶ ἰδιαιτέρως στὸν ἀκάματο πρόεδρο του, σεβαστό μου φίλο Κοσμᾶ Νικολαΐδη, ποὺ τὸ μέγιστο μέρος τῆς ζωῆς του ἀνάλωσε, γιὰ νὰ περισώσει καὶ νὰ συντηρήσει ὥς τὶς μέρες μας τὴ μνήμη καὶ τὴν ἱερὴ κληρονομιά τῶν προγόνων μας Ἑλλήνων τῆς Πισιδίας.

Β.Η. Βογιατζόγλου
Γενάρης 1978

*“Οὔτε πρότερον οὔδ’ ὕστερον, οὐδ’ ἅπαξ ὑπ’ ἄλλοις ἐγένοντο.”
ΣΤΡΑΒΩΝ (Γεωγραφικά).*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από τὰ τέλη τῆς δεύτερης π.χ. χιλιετηρίδας ὁ Ἑλληνισμὸς κατοικεῖ τὴ Μ. Ἀσία. Ἀπὸ τότε καὶ μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ αἰῶνα μας ὁ Μικρασιατικὸς Ἑλληνισμὸς ἀποτελοῦσε πάντα τὸ ἰσχυρότερο καί, κάποτε, μοναδικὸ ἐκπολιτιστικὸ στοιχεῖο τῆς. Ἰδρυσε ἑκατοντάδες λαμπρὲς πόλεις καὶ δημιουργήσε ἱστορικὰ γεγονότα παγκόσμιας σημασίας, ἀποτελώντας πάντα τὸ μόνιμο φράγμα ἐνάντια στὶς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων Ἀσιατικῶν φυλῶν, ποὺ κατὰ καιροὺς ἐπιβουλεύτηκαν τὴν Εὐρώπην.

Παράλληλα, ὅμως, ἡ Μ. Ἀσία ἀποτελέσκει τὴν κοιτίδα τοῦ πρώτου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Εἶναι γεγονός, πὼς τόσο ἡ ἐπικὴ ποίηση (Ὅμηρος), ὅσο καὶ ἡ λυρική (Ἀλκαῖος, Ἀνακρέων, Μίμνερμος κ.λ.π.) ἀναπτύχθηκαν στὴ Μ. Ἀσία. Ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοσοφία καὶ οἱ ἐπιστῆμες (Θαλῆς, Δημόκριτος, Ξενοφάνης, Ἀναξίμανδρος, Ἀναξαγόρας κ.λ.π.) δὲν ὑστέρησαν σὲ ἀκμὴ, δίνοντας ἔτσι, ὄχι μονάχα μιὰ μέγιστη λαμπρότητα στὸν Ἑλληνικὸ πολιτισμὸ, ἀλλὰ καὶ ἀνοίγοντας τὸ δρόμο τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, ποὺ θ’ ἀκολουθήσει σὲ λίγο.

Τὴ δεύτερη μεγάλη του ἀκμὴ ὁ Μικρασιατικὸς Ἑλληνισμὸς δὲ γνωρίζει στὴν περίοδο τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ὅταν τὸ κέντρο βάρους τῆς δὲ πέσει στὴ Μ. Ἀσία, ποὺ θ’ ἀναδείξει, ὄχι μόνον τοὺς ἐπιφανέστερους αὐτοκράτορες καὶ στρατηγοὺς τῆς (Κομνηνοί, Φωκάδες, Παλαιολόγοι κ.λ.π.), ἀλλὰ καὶ

μεγάλες προσωπικότητες τῶν γραμμάτων καὶ τῆς Φιλοσοφίας (Χρυσόστομος Μ. Βασίλειος, Ἀκριτικά ἔπη κ.λ.π.).

Ἡ Πισιδία χάριν στὴ γεωγραφικὴ ἰδιομορφία ποὺ παρουσίαζε, τοποθετημένη πάνω στὸν ὄρεινὸ ὄγκο τοῦ Ταύρου, ἔπαιζε ἓνα σπουδαῖο ἱστορικὸ ρόλο, ὅχι τόσο στὰ γράματα καὶ τὶς τέχνες (ἂν καὶ σημαντικὲς μορφὲς ἀνέδειξε, ὅπως ὁ Γεώργιος ὁ Πισίδης ὁ νεοπλατωνικὸς Νουμῆνιος κ.ἄ.) ὅσο-καὶ κυριώτερα-πολιτικὸ καὶ στρατηγικόν. Χάριν στὶς ἐξαίρετες πολεμικὲς ἀρετὲς τοῦ ὀρεσίβιου λαοῦ της, ὑπῆρξε πάντα τὸ σκληρὸ φράγμα, ποὺ ὑποχρεωτικὰ (ἐκτὸς τῶν Ἀράβων ποὺ στὴν ἐπιδρομὴ τους ἐξυπνα τὴν παρέκαμψαν) ἔσπαγαν ἐπάνω του τὰ ἀλεπάλληλα κύματα τῶν βαρβαρικῶν ὀρδῶν ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, ποὺ ἐποφθαλμιοῦσαν τὸν πλοῦτο καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς Εὐρώπης. Οὐννοὶ, Πέρσες, Μογγόλοι, Σελτζούκοι καὶ Ὀθωμανοὶ χρειάστηκε πάντα, νὰ πολεμήσουν σκληρὰ στὴν ὄρεινὴ Πισιδία καὶ νὰ πληρώσουν βαρὺ τίμημα σὲ ἀνθρώπινες ἀπώλειες, γιὰ νὰ προελάσουν δυτικώτερα.

Ἡ ἴδια, ὅμως, αὐτὴ γεωγραφικὴ ἰδιομορφία τῆς χώρας τῶν Πισιδῶν προφύλαξε, καθὼς θὰ δοῦμε, τὸν πληθυσμὸ της ἀπὸ ξένες φυλετικὲς ἐπιμιξίες, διατηρῶντας ἔτσι ἀνέπαφν μιὰ ἀπὸ τὶς ἐλάχιστες νησίδες ἀμιγοῦς Ἑλληνισμοῦ στὴν καρδιὰ τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐνδὲς Ἑλληνισμοῦ, ποῦ, ὅταν δὲν μπορούσε πιά νὰ χρησιμοποιοῦν τὰ ὅπλα του, θὰ πάρει στὰ χέρια του, σχεδὸν ὀλοκληρωτικὰ, ὅλες τὶς οἰκονομικὲς δραστηριότητες τοῦ τόπου, κάνοντας γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ στὴν Ἱστορίαν νὰ δριαμβεύσει τὸ Ἑλληνικὸ δαιμόνιο.

Τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ τοῦ λαοῦ ποὺ ἐπιβίωσε ἀκμαῖος ὡς τὶς μέρες μας καὶ τὸν ἰδιαίτερο ρόλο ποὺ ἔπαιζε στὴ γενικώτερη ἱστορικὴ διαδρομὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ φιλοδοξοῦμε, νὰ παρουσιάσουμε στὰ ἐπόμενα κεφάλαια, διατρέχοντας τὰ κατορθώματα του ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ αἵωνα μας.

A. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ

Τὸ πόσο δύσκολο εἶναι, νὰ ὀρίσει κανεὶς γεωγραφικὰ τὰ ὅρια τῆς Πισιδίας, γίνεται ἀνυπλητὸ κυριώτατα ἀπ' ὅλες τὶς ἱστορικὲς μαρτυρίες τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ καί, ἀργότερα, τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, τοῦ μεσαίωνα καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἐπιδρομὲς βαρβάρων στιφῶν ἀπὸ τὰ κεντρικὰ ὀροπέδια τῆς Ἀσίας καὶ ἀπὸ τὸ Βορρά, πόλεμοι ἐθνικοὶ καὶ ἐμφύλιοι, κατακτήσεις, ἀποικήσεις, μαζικοὶ διωγμοί, διανομὲς καὶ προσαρτήσεις, ἐξισλαμίσεις καὶ σφαγὲς ἄλλαζαν ἀδιάκοπα καὶ μετατόπιζαν τὶς ὁροθετικὰς γραμμὰς, αὐτὲς ποὺ συνηθίζουμε, νὰ ὀνομάζουμε σύνορα.

Ἡ Μικρὰ Ἀσία, χώρα εὐφορῇ, μ' ἓνα ὑπέδαφος πλούσιο σὲ ποσότητα καὶ ποικιλία μετάλων, μὲ θέσιν στρατηγικὰ νευραλγική, γεωγραφικὰ τοποθετημένη ἔτσι, πού, μοιραῖα, ν' ἀποτελεῖ κόμβο διεθνῶν συγκοινωνιῶν καὶ ἐμπορίου, ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια ἀποτελοῦσε στόχο κατακτητικὸ τῶν μεγάλων δυνάμεων ποὺ ἐπιδίωκαν τὴν κοσμοκρατορία.

Τὰ παραπάνω συντέλεσαν, ὥστε οἱ χῶρες ποὺ ἐπιμερικὰ τὴν ἀποτελοῦσαν, νὰ μὴν ἔχουν ἓνα συγκεκριμένο, στατικὸ ὁροθετικὸ περίγραμμα, ἀλλὰ μιὰ δυναμικὴ αὐξομείωσις τῆς ἑκτασῆς τους, ἀνάλογη πάντα μὲ τὶς ἱστορικὲς μεταβολὰς τοῦ τόπου.

Γιὰ τὴν Πισιδία τὰ πράγματα μπερδεύονται ἀκόμα περισσότερον σὲ σχέση

μέ τον ακριβή προσδιορισμό της έκτασης, του πληθυσμού, και της γεωγραφικής διαίρεσης κατά επαρχίες, αν πάρουμε υπ' όψη τόσο την όρεινή διαμόρφωση του εδάφους της με τα πυκνά δάση, τις απόκρημνες πλαγιές και χαράδρες, όσο και τις συνεχείς μετακινήσεις και αναμίξεις των λαών που την κατοικούσαν.

Οί Ρωμαίοι ονόμαζαν ASIA MINOR ή "Επιτάδε Ασίαν,, ή "έντος Ταύρου Ασίαν,, την όρεινή περιοχή στα δυτικά του Αντιταύρου, που εκτείνεται σχεδόν μέχρι τον Εύφρατη και που την θεωρούσαν σαν ξεχωριστό γεωγραφικό τμήμα της Ασιατικής ηπείρου. Ακριβέστερα, ο RITTER προσδιόριζε το τμήμα αυτό με όροδετική γραμμή, που άρχιζε από τα ύψιπεδα των πηγών του Εύφρατη και, ακολουθώντας τη ροή του, κατέληγε στο όρος Άμανος. Ό λόγος που αναφερόμαστε στη διαίρεση αυτή θα γίνει αντιληπτός παρακάτω, όταν θα εξετάσουμε διεξοδικά την φυλετική σύνθεση των πληθυσμών της Πισιδίας.

Τοποθετημένη, λοιπόν, ή Πισιδία στην "επιτάδε Ταύρου,, έκταση της Μικράς Ασίας, πάνω και γύρω από τον επιβλητικό όρεινό όγκο του Ταύρου, δεν είναι δυνατό να όριοθετηθεί με ακρίβεια, χωρίς, τουλάχιστον, να συναρτηθεί ή γεωγραφία της με τις ιστορικές εξελίξεις της στη διαδρομή των αιώνων. Αν, έξ άλλου, επιχειρούσαμε μια γεωγραφική διαίρεση σύμφωνα με τις φυλές, που από τα πανάρχαια χρόνια την κατοικούσαν, πάλι ελάχιστα θα πλησιάζαμε την αλήθεια, επειδή οί Πισίδες, περισσότερο έθνος παρά Κράτος, είχαν στενή έθνολογική συγγένεια και με τους γειτονικούς λαούς που συνόρευαν, σέ σημείο, μάλιστα, που πολλές πόλεις δύσκολα να χαρακτηρίζονται άμιγείς Πισιδικές. Γιατί, αν λ.χ. στον 7ο αιώνα π.χ. χωρίζαμε την Πισιδία σέ χώρα των Καβαλέων, των Σολύμων, των Βορείων και νοτίων Παμφύλων, των άποίκων Δωριέων κλπ. ποιά θαπρεπε να είναι ή όριοθέτησή της γύρω στον 4ο αιώνα π.Χ., όταν όλοι σχεδόν οί Πισίδες είχαν έξελληνισθεί, ή ποιά θα ήσαν τα όρια της στη Ρωμαϊκή εποχή, όταν ό Άμύντας, που χρίσθηκε βασιλιάς από τον Μάρκο Αντώνιο, συνένωσε τη Γαλατία με τη δυτική Πισιδία και τη βόρεια Παμφυλία σ' ένα βασίλειο;

Μια πηγή που θα μπορούσε κανείς, να φανταστεί σαν πιο άξιοπιστη, οί άρχαιοί ιστορικοί και γεωγράφοι, θαρρώ, πως πιο πολύ περιπλέκουν τα πράγματα. Ό Ήρόδοτος λ.χ. άκροδιγώς αναφέρεται μόνο στους Σολύμους που κατοίκησαν μικρό τμήμα της Πισιδίας, ένω ό Άρριανός άρκεϊται στην περιγραφή των πόλεων που συνάντησε στην έκστρατεία του ό Μ. Άλέξανδρος είτε ήσαν συμμαχικές (π.χ. Σέλην) είτε ήσαν έχθρικές (Τερμησσός, Σαγαλασσός). Αντίθετα ό Πολύβιος ξεχωρίζει τη Σέλην από την υπόλοιπη Πισιδία.

Ό Έφέσιος γεωγράφος Άρτεμίδωρος (100 π.Χ. περίπου) αναφέρει όρισμένες μόνο πόλεις που, από τη θέση τους μπορεί κανείς σέ γενικές γραμμές να περιγράψει κάποια σύνορα (Σέλην, Σαγαλασσός, Πετνηλισσός, Άδαδα, Τιμβρυάς, Κρήμνα, Πιτυασσός, Άμβλαδα, Ανάβουρα, Σίνδα, Άαρασσός, Ταρβασσός, Τερμησσός). Ή Τερμησσός τοποθετείται πάνω από την Κίβυρα στο δυτικό άκρο της Λυκίας και πιο συγκεκριμένα στη Μιλυάδα, που ήταν κατοικημένη από Σολύμους και γι' αυτό το λόγο τη θεωρούσαν πάντα σαν Πισιδία, ένω σέ σπανιότερες περιπτώσεις αναφερόταν και σαν μέρος της Λυκίας. Για άνάλογη αίτία ή ισχυρή, πολυάριθμη και έξελληνισμένη περιοχή γύρω από την Πισιδική Αντιόχεια, Φρυγική στην ουσία, όνομαζόταν Φρυγία ή Πισιδική ή Φρυγία ή

Μερικὴ ἄποψη τῆς ὄροσειρᾶς τοῦ Ταύρου. Στὶς ψηλότερες κορυφές του τὰ χιόνια δὲν λιώνουν ποτέ. Σ' αὐτὲς τὶς κορυφές ἀναπτύχθηκε ὁ πολιτισμὸς τῶν Πισιδῶν γιὰ τριάντα περίπου αἰῶνες.

Παρόρειος. Ὁ ἴδιος ἀναφέρει μέσα στὶς ἕξ μεγαλύτερες πόλεις τῆς Λυκίας καὶ τὰ Πάταρα, (οἱ ἄλλες πέντε εἶναι: ἡ Ξάνδος, τὰ Πίναρα, ὁ Ὀλυμπος, τὰ Μύρα καὶ ἡ Τλῶς), ποὺ ἀργότερα ἀποτελοῦν ἔδρα σημαντικῆς ἐπισκοπῆς τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀντιοχείας Πισιδίας.

Ὁ Παπαρρηγόπουλος πάλι θεωρεῖ τὴν Κίβυρα Πισιδικὴ πόλιν. Ἐξ ἄλλου ὁ Στράβων ἀναφερόμενος στοὺς Κίβυρες καὶ τοὺς Σολύμους ἀπαριθμεῖ τὶς 5–6 μεγαλύτερες πόλεις τῆς Πισιδίας. Μιλάει μὲ θαυμασμὸ γιὰ τὴν εὐφορὴ γῆς τῆς μὲ τοὺς ἀπέραντους ἀμπελῶνες καὶ ἐλαιῶνες, γιὰ τὸ γλυκὸ, νότιο κλίμα τῆς καὶ τὶς ἀφθονες βοσκές, γιὰ τὰ ἀπέραντα δάση τῆς μὲ τὰ πάμπολλα εἶδη δέντρων. Ἰδιαίτερη ἀναφορὰ κάνει στὸν στύρακα, ποὺ τὸ ζύλο του τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν περιζήτητο γιὰ τὴν κατασκευὴ ἀκοντίων καὶ ἀπὸ τὸν κορμὸ του ἐβγαζαν ἓνα κόμμι γιὰ λιβανωτὸ στὶς θυσίεις. Μιλάει ἀκόμα γιὰ τὸν Πλίνιο, ποὺ περιγράφει τὴν Πισιδικὴ ἱριδα, ἀπ’ ὅπου παρασκεύαζαν ἓνα ἄρωμα, τὸ “Ἴρινον μύρον,, Ἀλλὰ γιὰ τὰ σύνορα τῆς Πισιδίας οὔτε λόγος.

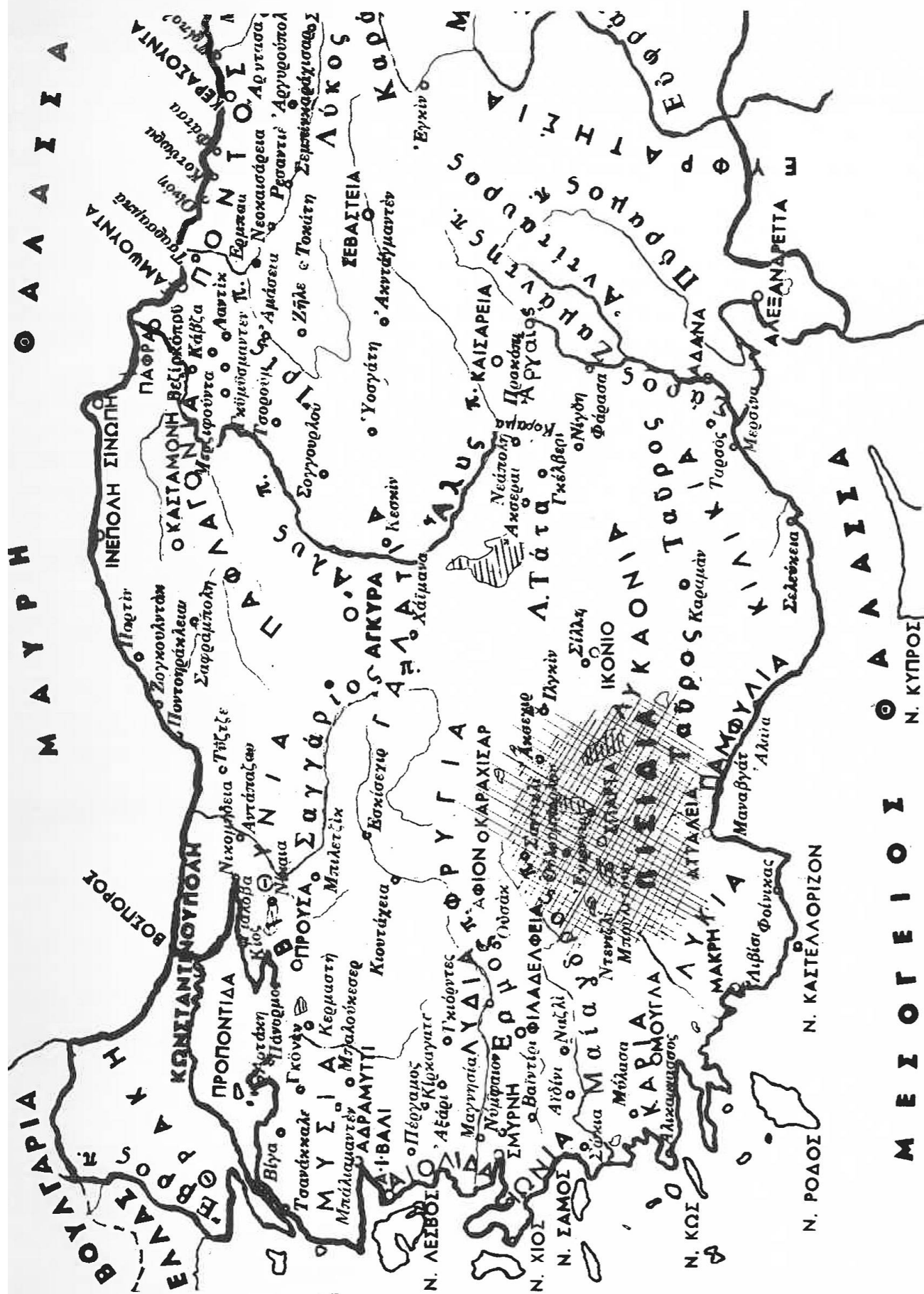
Στοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἡ Πισιδία συγχωνεύεται μὲ τὴ νότια Φρυγία, τὴν Ἰσαυρία, τὴ Λυκαονία, μέρος τῆς Παμφυλίας καὶ τῆς Λυκίας καί, φτάνοντας μέχρι τὴν Κιλικία, ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ τρία μεγαλύτερα θέματα, τὸ λεγόμενο Ἀνατολικό. (Τὰ ἄλλα δύο ἦσαν τὸ Θέμα τῶν Θρακησίων καὶ τὸ Ἀρμενιакόν). Ἀργότερα πάλι, στὶς ἀρχὲς τοῦ 13ου αἰῶνα μ.Χ. τὰ ὅριά τῆς χάνονται μέσα στὸ μεγάλο κράτος ποὺ δημιουργεῖ ὁ Σουλτάνος τοῦ Ἰκονίου, γνωστὸ σὰν Καραμανία.

Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἰσχυριστεῖ, λοιπόν, πὼς ὅσο περισσότερο προσπαθεῖ νὰ βρεῖ μιὰν ἄκρην σ’ αὐτὴ τὴ σύγκλιση τῶν γεωγραφικῶν ὁρίων τῆς Πισιδίας τόσο περισσότερο μπερδεύεται. Ὅπως κι’ ἂν ἔχει ὅμως τὸ πρᾶγμα σὲ γενικὲς γραμμὲς καί, τουλάχιστον γιὰ τὰ πρῶτα χίλια χρόνια τῆς ἱστορίας τῆς, μέχρι δηλαδὴ τὴν ἀνατολὴ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἡ Πισιδία δὲν μπορούσε νὰ ὀριοθετῇ ἔτσι: Στὸ Βορρᾶ ἀπὸ τὴ Φρυγία (τὴ λεγόμενη “κατακεκαυμένη,,). Στὰ δυτικά, περιλαμβάνοντας τὴ Μιλυάδα καὶ μέρος τῆς Λυκίας, μὲ τὴν Καρία. Στὰ νότια μὲ τὴν Παμφυλία καὶ ὡς ἓνα μέρος μὲ τὴν Κιλικία, ἐνῶ ἀνατολικά μὲ τὴν Ἰσαυρία καὶ στὸ νοτιώτερο ἄκρο τῆς μὲ τὴν Κιλικία.

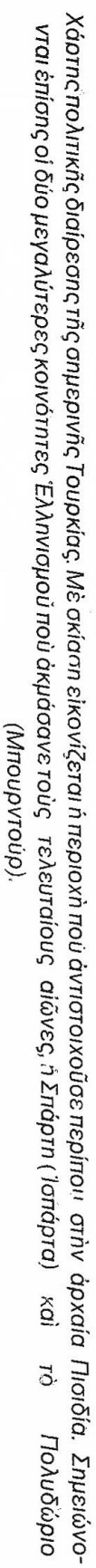
Ἀργότερα καθὼς εἶδαμε ἀποτέλεσε μέρος τοῦ Ἀνατολικοῦ θέματος σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ σὲ συνέχεια ἐπαρχία τοῦ νομοῦ Ἰκονίου στὸ Σελτζουκικὸ κράτος καὶ ὑστερώτερα, τέλος τῆς ἀπέραντης Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Τοποθετημένη ἡ Πισιδία στὴν Κεντρικὴ καὶ Νότια Μ. Ἀσία πάνω στὸν ὀρεινὸ, ἀσβεστολιθικὸ ὄγκο τοῦ Ταύρου, διασχίζεται ἀπὸ τὶς πολλαπλὲς διακλαδώσεις του.

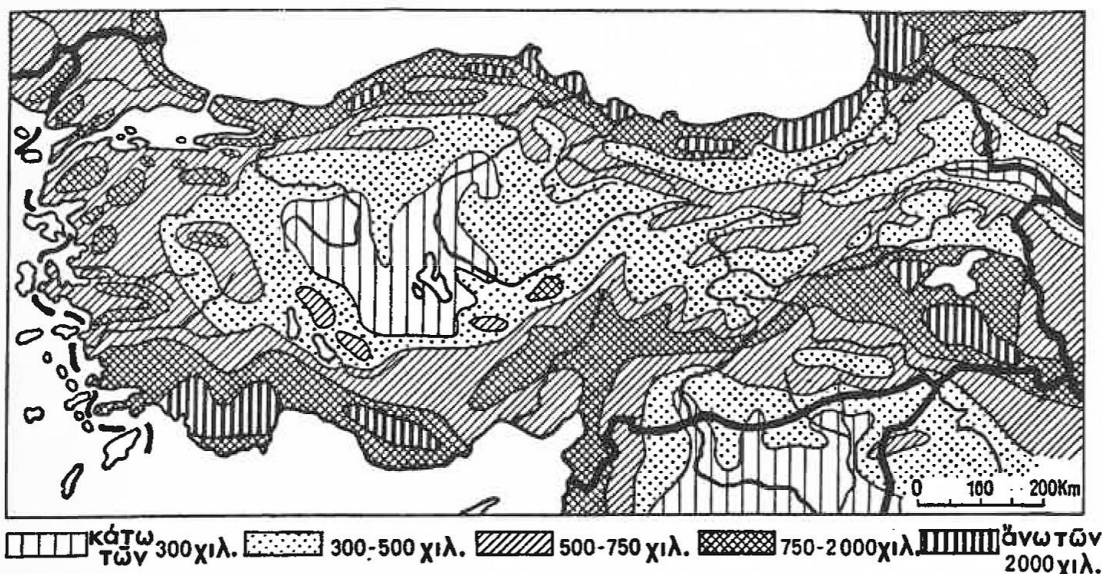
Ὁ Ταῦρος (Τορὸς Ντάγ, ὑψόμετρο 3585 μ.) καὶ ὁ Ἀντίταυρος (Γκυνέϊντογυ Ντάγ, ὑψόμετρο 2940 μ.) σχηματίζουν δύο τόξα, πού, προχωρώντας πρὸς τὰ ἀνατολικά, συγκλίνουν πρὸς τὴ βόρεια ὀροσειρὰ τοῦ Πόντου. Οἱ νότιες αὐτὲς ὀροσειρὲς ἀποτελοῦν συνέχεια τοῦ Ἑλληνο–Διναρικοῦ τόξου, πού, κατεβαίνοντας ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Πίνδο, στρέφεται, πρὸς τὰ Ἀνατολικά καί, διασχίζοντας τὴν Κρήτη καὶ τὰ νησιά, μπαίνει στὴ Μ. Ἀσία. Οἱ ὀροσειρὲς αὐτὲς δὲν ἀφήνουν

Τὰ κράτη τῶν Ἑλλήνων τῆς Μ. Ἀσίας πού ἀκμάσανε ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὡς τὸ Βυζάντιο. Σκιάζεται ἐνδεκτικὰ ἡ περιοχή τῆς Πισιδίας καὶ φαίνονται τὰ κράτη πού συνόρευαν μαζί της.

(Μπουρντούρ).

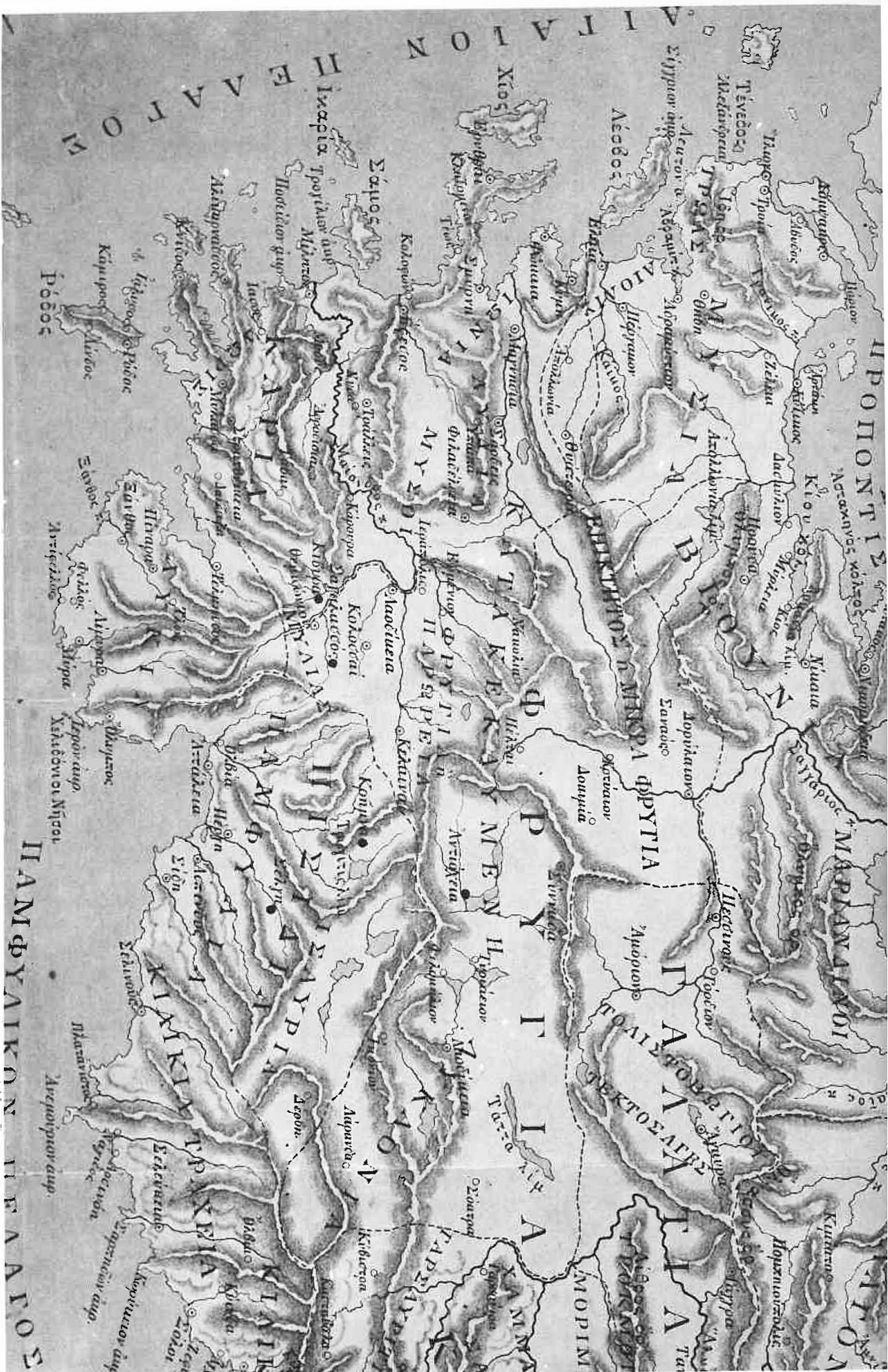
Χάρτης τῶν βροχοπτώσεων στὴ Μ. Ἀσία. Οἱ περισσότερες περιοχὲς τῆς Πισιδίας δέχονται πάνω ἀπὸ 500 χιλ. νεροῦ τὸν χρόνο, ἐνῶ ὀρισμένες πάνω ἀπὸ 2.000. Ἀνάλογος εἶναι καὶ ὁ πλοῦτος τῆς βλάστησης στὴν περιοχή.

περάσματα καὶ γι'αὐτὸ ἡ ἐπικοινωνία τῶν πόλεων τοῦ ἐσωτερικοῦ ὁροπεδίου μὲ τὰ λιμάνια τῆς παραλίας εἶναι δύσκολη.

Ὁ ὄγκος τοῦ Ταύρου καλύπτει σχεδὸν ὁλόκληρο τὸ νότιο τμήμα τῆς Πισιδίας, τὴν Παμφυλία, Λυκαονία καὶ Κιλικία ἀποτελεῖται δὲ ἀπὸ τὸ κυρίως τμήμα του (Κεντρικὸς ἢ Κιλικίος Ταῦρος, Μπουλγὰρ Ντάγ), τὸν Λύκιο Ταῦρο καὶ τὴν συνέχεια του ποῦ εἶναι ὁ **Ἀντίταυρος**. Ἀπὸ τὶς κυριώτερες δὲ κορυφές του σημειώνουμε τὸν Κράγο (Σὰν Ντάγ), τὸν Ἀντίκραγο (Μπουμπᾶ Ντάγ) καὶ τὸν Μασικιώτη (Ἄκ Ντάγ) πρὸς τὴν Ἰσαυρία. Ἀκόμα πρὸς τὰ ἀνατολικά τὸν Σόλυμο, (στὴν κορυφή του στὴν ἀρχαιότητα λατρευόταν ὁ Σόλυμος Ζεὺς, ὅπου ὑπῆρχε καὶ ὁμώνυμο ἱερὸ ποῦ τὴν εὐθύνη τῆς φύλαξης του εἶχε ἡ Τερμψοδὸς "Τὸ κάπους ἔχουσα,,) ἢ Σόλυμα (Ταχταλή-Ντάγ) καὶ τέλος τὸ Οὐράνιο Ὄρος (Κιὸκ Ντάγ) πρὸς τὴν Κύπρο.

Τμήμα τῆς μεγάλης ὁροσειρᾶς μὲ τὴν ὀνομασία **Σελγικὰ ὄρη** κοντὰ στὸ σημερινὸ Ζερκ (Σέλγη) ἀποτελοῦν τὶς πηγές τῶν ποταμῶν Κέστρου καὶ Εὐρυμέδοντα.

ἔχοντας ἔκταση 100 περίπου τετραγ. χιλιόμετρα, ἡ Πισιδία διαρρέεται ἀπὸ τοὺς ποταμοὺς **Εὐρυμέδοντα** (Κιοπροῦ Σοῦ) **Καταφράκτη** (Ντιουντὲν Τσαϊ) καὶ **Κέστρο** (Ἄκ Σοῦ). Τὸν Κέστρο εἶχαν προφανῶς δεοποιήσει οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Πισιδίας, ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ νομίσματα, ποῦ βρέθηκαν στὴ Σαγαλασ-

Τμήμα ορεινογραφικού χάρτη της Τουρκίας όπου ένδεικτικά σημειώνονται η θέση της Πιοιδίας πάνω στις διακλάδώσεις της όροσειράς τού Ταύρου και μερικές από τις σπουδαιότερες πόλεις των αρχαίων, Ρωμαϊκών και Ελληνιστικών χρόνων.

σὸ μὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΚΕΣΤΡΟΣ, πρᾶγμα, ἐξ ἄλλου ποῦ συνέβαινε μὲ ὅλους τοὺς ἀρχαίους λαούς, ποῦ κατοικοῦσαν κοντὰ σὲ μεγάλα ποτάμια (λ.χ. Νεῖλος).

Στὴν Πισιδίᾳ ὑπάρχουν ἀκόμα τρεῖς λίμνες ἡ Ἀσκανία (Μπουλντοῦρ Γκιόλ), ἡ Βάρις (Γκιολτσούκ) καὶ ἡ Πρόσταινα (Ἐγιδήρ).

Ἡ **Ἀσκανία Λίμνη** (βάθος 920 μ.) ποῦ ὀνομάστηκε ἔτσι πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ Μηνὸς Ἀσκηνοῦ, προστάτη τῶν Πισιδῶν βρίσκεται κοντὰ στὸ Πολυδώριο (Μπουλντοῦρ). Εἶναι ὑφάλμυρη μὲ λίγα εἶδη ψαριῶν κι' ἔχει μέγιστο μῆκος 30 χλμ. καὶ πλάτος 9 χλμ.

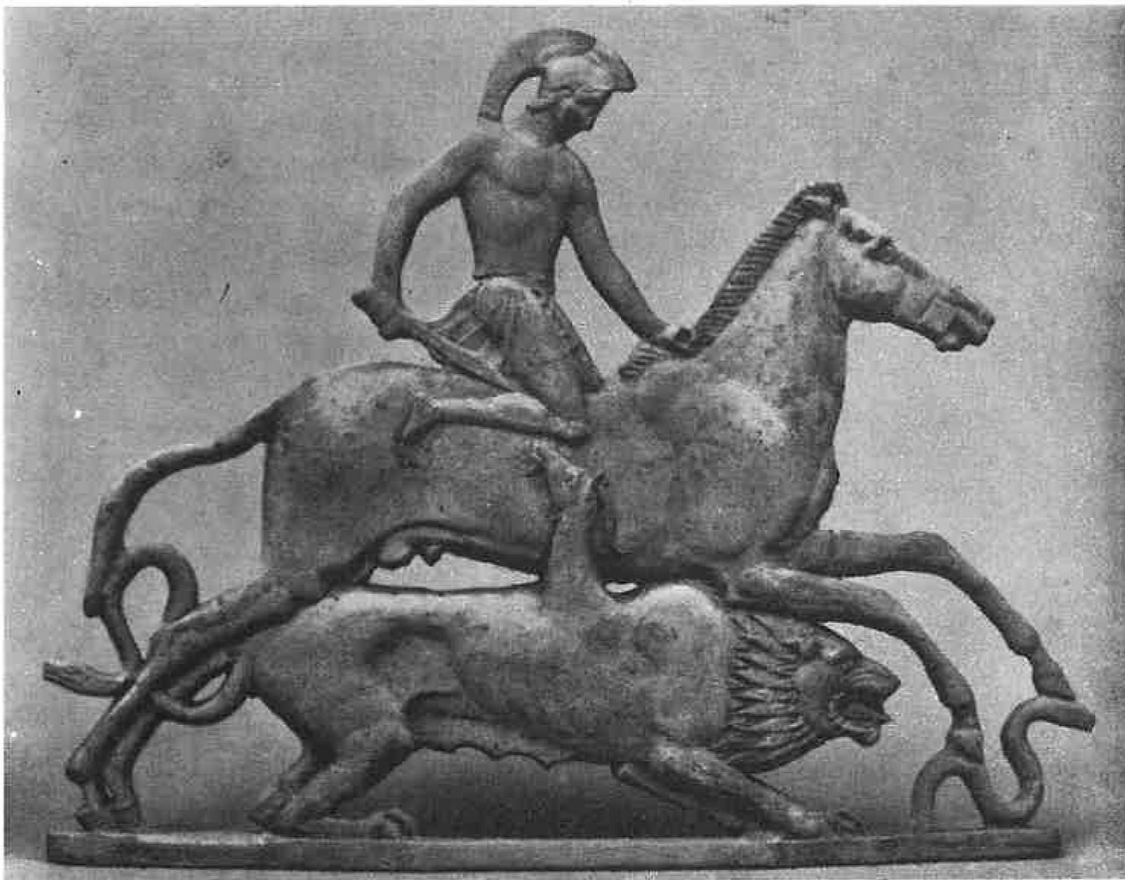
Ἡ **Βάρις** κοντὰ στὴ σημερινὴ Σπάρτη εἶναι μικρὴ καὶ σχηματίζει δίνη στὸ κέντρο της. Πιδανώτατα ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τὴν ὁμώνυμη λέξη ποῦ σημαίνει πλοίαριο μὲ ἐπίπεδη καρίνα καὶ κοντὰ στὶς ὄχδες της πρέπει νὰ βρισκόταν ἡ ἀρχαία πόλη Βάρις.

Ἡ **Πρόσταινα**, τέλος, εἶναι ἡ μεγαλύτερη λίμνη τῆς Πισιδίας καὶ ἀπὸ τὶς ὠραιότερες τοῦ κόσμου μὲ ἀφθονία ψαριῶν καὶ πλούσια βλάστηση στὶς ὄχδες της.

Οἱ λίμνες, τὰ ποτάμια μὲ τοὺς πολλοὺς παραπόταμους, τὰ ἄφθονα χιόνια τῶν πανύψηλων βουνῶν καὶ τέλος οἱ πολλὲς βροχὲς (μ.ὅ. βροχοπτώσεων 500–750 χιλ.) κάνουν εὐφορες καὶ καρποφόρες τὶς πεδιάδες καὶ τὶς κοιλάδες τῆς Πισιδίας, πλούσιες σὲ ἀμπέλια, ἐλνές, σιτηρὰ καὶ ὀπωροφόρα δέντρα. Ἡ σημερινὴ Πισιδία θὰ μπορούσε νὰ ὀρισθεῖ πρὸς τὸ Νότο ἀμέσως πάνω ἀπὸ τὴν Ἀττάλεια, στὸ βορρὰ ἀνατολικά τοῦ Γιαλοβάτς στὸ ὕψος περίπου τοῦ GELENDOST, ULUBORLU ὡς τὸ BURDUR στὰ βορειοδυτικὰ καὶ τέλος δυτικά, περίπου στὸ YESILOVA καὶ TEFFENI.

Σ' αὐτὴ τὴν τόσον ἀπρόσιτη, ὄρεινὴ καὶ τραχεῖα χώρα μὲ τὴν πλούσια βλάστηση καὶ τὰ ἄφθονα νερά, κάτω ἀπὸ τοὺς χιονοσκεπεῖς, μεγαλόπρεπους ὄγκους τοῦ μυθικοῦ Ταύρου καὶ ἀνάμεσα στὰ ὄροπέδια του καὶ τὶς χαράδρες του ἔζησε ὁ περήφανος, τραχὺς καὶ ἀνυπότακτος λαὸς τῶν Πισιδῶν. Ἕνας λαὸς ποῦ ὑπερασπίστηκε μὲ πεῖσμα καὶ αὐτοθυσία τὸ πατρίο ἔδαφος ἐνάντια σὲ κάθε ξένο ἐπιδρομέα διατηρῶντας πάντα τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν του.

Ὁ Βελλερεφόνης ἔφιππος, ἐθνικός ἥρωρ τῶν Πισιδῶν. Ἀργότερα ἡ λατρεία του θὰ συμπέσει μὲ τὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ Μηνὸς Ἀσκηνοῦ καὶ στὰ Χριστιανικὰ χρόνια μὲ τοῦ Ἀν-Γιώργη. Σημειώστε τὴν ὁμοιότητά του μὲ τὸν τελευταῖο. (Τερρακότα, Λονδῖνο, Βρεττανικὸ Μουσεῖο).

Β. ΕΘΝΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΠΙΣΙΔΩΝ

Ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια ἡ Ἑλλάδα ἀναπτύχθηκε σὲ δύο γεωγραφικοὺς χώρους, τὸν κυρίως Ἑλλαδικὸ καὶ τὸν Μικρασιατικὸ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθεῖ ἀνάμεσα τους μία ἄμιλλα στὴ φιλοσοφία, τὴν ποίηση, τὴς καλὰς τέχνες. Σ' αὐτὸν τὸν εὐγενικὸ ἀγῶνα ὑπερτέρησαν κατὰ καιροὺς ἄλλοτε ὁ πρῶτος κι ἄλλοτε ὁ δεύτερος. Ἡ ἀσιατικὴ Ἑλλάδα ὑπερτέρησε στὸ ἐμπόριο καὶ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη, ἐνῶ πολιτικὰ ὑστέρησε, γιὰ τὴν τὰ τεράστια σὲ ἔκταση παράλιὰ της ἐμπόδιζαν τὴς κατεσπαρμένες πόλεις νὰ ἀποτελέσουν ἕναν ἰσχυρὸ πολιτικὸ ὄργανισμό. (Στὴν Πισιδίᾳ ὁ παράγοντας αὐτὸς λειτούργησε λόγῳ τῆς ὀρει-

νῆς διαμόρφωσης τοῦ ἐδάφους). Ἀπὸ τὰ χριστιανικὰ ὅμως χρόνια ἄρχισε ἡ διευ-
θύνουσα θέση τοῦ Ἀσιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπέναντι στὸν Ἑλλαδικό.

Οἱ ρίζες τῶν Πισιδῶν χάνονται βαθειὰ μέσα στοὺς αἰῶνες σὲ μίαν ἱστορικὴ
ἀφειτηρία, ποὺ ἔρπει ἀβέβαιη ἀνάμεσα στὸν θρύλο καὶ τὸν μῦθο, ἀπὸ τὶς ραψω-
δίες τοῦ Ὀμήρου καὶ τὴν ἐκθαμβωτικὴ μαγεία τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας, στὰ
λαμπρὰ χρόνια τῆς ἱστορικῆς ἀκμῆς καὶ τοῦ Βυζαντίου ὡς τὶς τραγικὲς μέρες
τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς καὶ τοῦ μεγάλου διωγμοῦ.

Ἡ πιὸ παλιὰ μαρτυρία γιὰ τοὺς **Σολύμους**, (πρῶτη ὀνομασία γιὰ τοὺς κατοί-
κους τῆς Πισιδίας ἀπὸ τὸ Σόλυμος-γῆδος τοῦ Δία καὶ τῆς Χαλδηνῆς-) βρίσκεται
στὸ μῦθο τοῦ Βελλερεφόντη. Ὁ βασιλιάς τῆς Τίρυνδας Προῖτος, ποὺ φοβᾶται
σὰν διεκδικητὴ τοῦ θρόνου τοῦ τὸν Βελλερεφόντη, αποφασίζει νὰ τὸν ἐξοντώσει
μ' ἓναν σατανικὸ τρόπο. Στέλνει στὸν πεθερό του Ἰοβάτη μῆνυμα μὲ τὸ νεαρὸ
ἥρωα, μὲ τὸ ὁποῖο τοῦ ζητάει νὰ ἐξοντώσει τὸν κομιστὴ τοῦ μηνύματος. Ὁ Ἰο-
βάτης ὅμως ποὺ θαυμάζει τὴν ὁμορφιὰ καὶ τὴ λεβεντιὰ τοῦ Βελλερεφόντη καὶ
ζητῶντας ἔμμεσους τρόπους ἀποφυγῆς τῆς ἐντολῆς τοῦ Προίτου, ἀναδέτει στὸν
ἥρωα τὴν ἐκτέλεση ὠρισμένων ἄθλων, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ τὴν ἐξόντω-
ση τῶν Σολύμων*.

Αὐτὴ εἶναι ἡ παλιότερη ἴσως ἀναφορὰ σ' ἓνα Πισιδικὸ λαὸ καὶ τὸ γεγονὸς
ἀκριβῶς αὐτό, τῆς ὑποταγῆς του, δηλαδὴ, στὸν Βελλερεφόντη, ἀναφέρεται σὰν
ὁ δεῦτερος ἄθλος τοῦ τελευταίου καὶ μαρτυρεῖ γιὰ τὸ πόσο ἰσχυρὸς καὶ ἀκατα-
μάχητος ἦταν ὁ λαὸς αὐτός. Ἀργότερα ὁ Βελλερεφόντης λατρευόταν ἀπὸ τοὺς
Πισίδες σὰν θεός.

Μετεγενέστερες μαρτυρίες ὑπάρχουν στὸν Ἡρόδοτο, ὅπου μάλιστα μιλάει
γιὰ τὸ δεύτερο ἄθλο τοῦ Βελλερεφόντη, ἀναφερόμενος σὲ δύο ἀποσπάσματα
τῆς Ἰλιάδας, στὰ ὁποῖα γίνεται φανερό, πὼς οἱ Σόλυμοι ἠττήθηκαν ὄχι μόνο ἀπὸ
τὸν νεαρὸ ἥρωα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν γυιό του Ἰσάνδρο ἀργότερα:

*“Ἰσάνδρον δὲ οἱ υἱὸν Ἀρης ἄτος Πολέμιον
μαρνάμενον Σολύμοισι Κατέκτανε Κυδαλίμοισι.”**

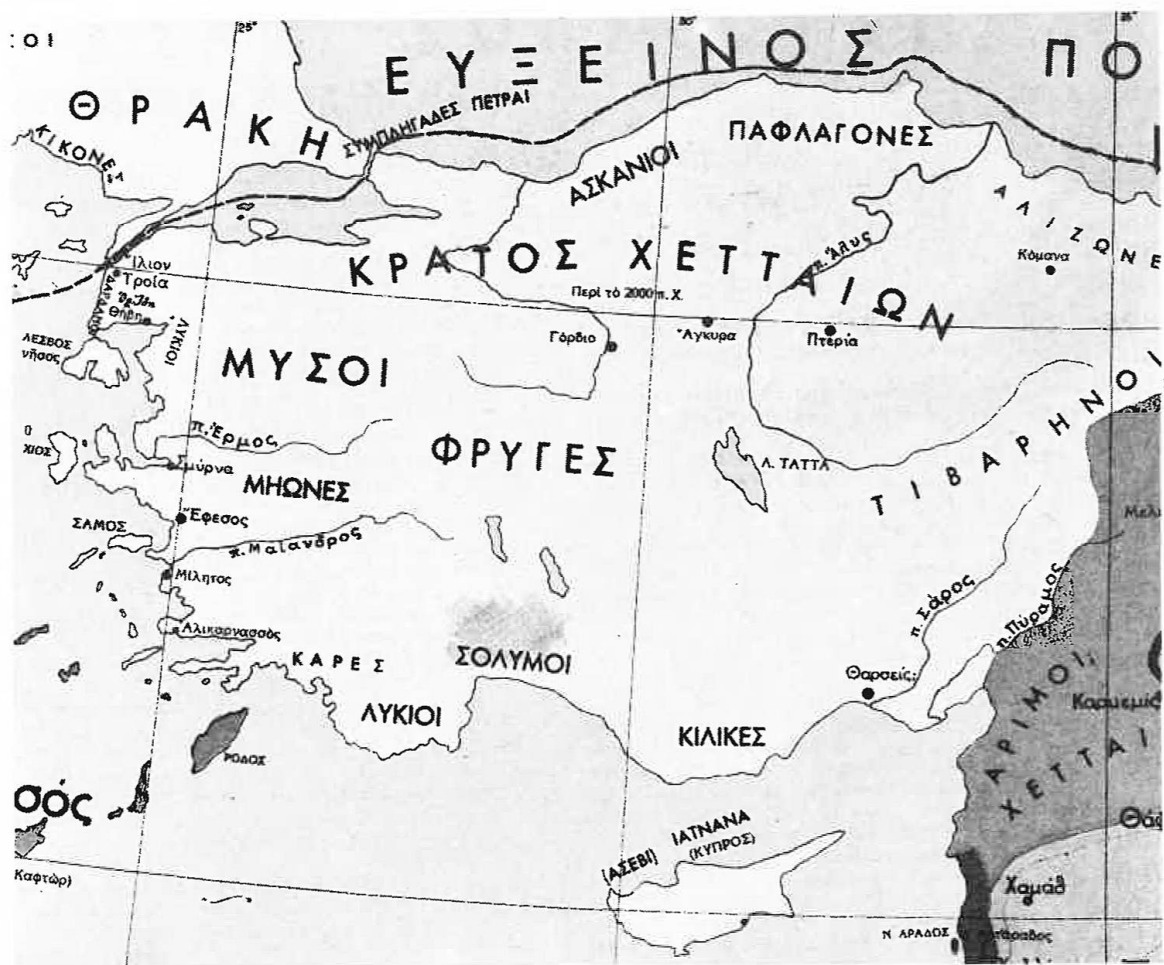
Ἀλλὰ καὶ ὁ Στράβων μιλάει γιὰ τοὺς Σολύμους στὰ “Περὶ τῆς Μ. Ἀσίας,,
‘τῆς οὖν Τερμυσιῶν ἄκρας ὑπερκείμενος λόφος καλεῖται Σόλυμος καὶ αὐτοὶ
δὲ οἱ Τερμυσιεῖς Σόλυμοι καλοῦνται***. Ἀναφέρεται ἀκόμα ὁ Σόλυμος Ζεὺς
σὰν ἐθνικὸς θεὸς τῶν Τερμυσιῶν.

Ἐξ' ἄλλου ἀναφερόμενος στὸν Ἡρόδοτο ὁ Στράβων μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὴν
καταγωγὴ τῶν Σολύμων. Μεγάλῃ φυλῇ, ποὺ περιλάμβανε τοὺς Τερμυσιεῖς καὶ
Καβαλλεῖς, ἀρχικὰ κατοικοῦσαν τὴ Μιλυάδα (γιαυτὸ καὶ ἡ παλιότερη ὀνομα-
σία τους Μιλύες). Κατάγονταν ἀπὸ τὴν Κρήτη καὶ διατηροῦσαν σύστημα μη-
τριαρχικό, ἔχοντας σὰν γνώρισμα τοὺς ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὸ τὸ ὅτι ἔπαιρ-
ναν τὸ ὄνομά τους ἀπὸ τὴ μητέρα κι' ὄχι ἀπὸ τὸν πατέρα. Ὀνομάζονταν καὶ
Τερμίλες. Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση ὅταν ὁ Σαρπηδὼν ἦρθε σὲ σύγκρουση μὲ
τοὺς ἀδελφοὺς του Μίνω καὶ Ραδάμανθου ἐγκατέλειψε τὴν Κρήτη καὶ μὲ τοὺς

*ΙΛΙΑΔΑ, Ε 184

**ΙΛΙΑΔΑ, Ζ 203

***ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ. ΙΒ-8

Χάρτης τῶν προϊστορικῶν χρόνων ἐνδεικτικὸς τῆς περιοχῆς ποὺ κατοίκησε ὁ ἀρχαιότερος λαὸς τῶν Πισιδῶν, οἱ Σόλυμοι.

πιστούς του Τερμίλες αποίκησε αρχικά τη Μιλυάδα χώρα, ποῦ οἱ κάτοικοι της ὀνομάζονταν Σόλυμοι.

Οἱ πρὸ παλιᾶς ἱστορικῆς μαρτυρίης ποὺ μπόρεσα νὰ βρῶ σχετικὰ μὲ τὴν καταγωγὴ τῶν Πισιδῶν, φτάνουν ὡς τὴν προῖστορία. Ἡ “ἐντεῦθεν Ταύρου,” Μ. Ἀσία κατοικήθηκε ἀπὸ Ἀρίους. Οἱ Ἀριοὶ αὐτοὶ εἶναι οἱ **Μάντα** (MÄNDÄ) ἢ, καθὼς ἐμφανίζονται στὶς Ἀσσυριακὰς ἐπιγραφάς, Μαντά. Εἶναι ὁ ἴδιος λαός, ποὺ ξεκινῶντας ἀπὸ τὴν Ἰνδία ὑπέταξε τοὺς Ντάγκα, ποὺ κατοικοῦσαν ἐκεῖ καὶ ξαπλώθηκε ὡς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, δημιουργῶντας διάφορες φυλές, ὅπως τοὺς Χετταίους,* τοὺς Φρύγες, τοὺς Πελασγούς, τοὺς Κίλικες, καὶ ἀπὸ κεῖ πάλι πρὸς τὴν Εὐρώπην. Ἡ λατρεῖα τοῦ Σαλβάζιου ἢ Σαβάζιου Δία στὴν Πισιδίαν ἴσως νὰ σχετίζεται, λοιπόν, μὲ τὴν καταγωγὴ τῶν Πισιδῶν, ἀφοῦ καὶ στὰ Ἰνδικὰ—ὅπως καὶ στὰ Ἑλληνικὰ—ἡ λέξις σημαίνει τὸ σέβεσθαι, τὸ σεβαστόν.

“Όταν ήρθαν από την Ανατολή, 3000 περίπου χρόνια π.Χ. περνώντας

*Θά δοῦμε παρακάτω πῶς ἡ θεωρία ποὺ ἡ ἐπίσημη Κεραλικὴ κυβέρνησις ὑπέθαλψε τῆς δῆθεν καταγωγῆς τῶν Τούρκων ἀπὸ τοὺς Χετταίους εἶναι τὸ λιγώτερο ἀνυπόστατη ἱστορικά.

Αναπαράσταση πολεμιστή της περιοχής πάνω σε πέτρα (Χετταϊκή Τέχνη). Σημειώστε το σχήμα της περικεφαλαίας και της ασπίδας (πρβλ. με τὰ Ἑλληνικά) καθώς και τὸ κοντὸ δόρυ (ὅπως τὸ περιγράφει ὁ Ἡρόδοτος γιὰ τοὺς Πισίδες).

τὴν ὁροσειρὰ τοῦ Ταύρου, βρίσκουν τὴ Μ. Ἀσία κατοικημένη κιόλας ἀπὸ τοὺς Τουράνιους καὶ μερικοὺς Σημίτες, τοὺς λεγόμενους Κουσσίτες. Οἱ Σημίτες κατοικοῦσαν κυρίως τὴν “ἐκεῖθεν Ταύρου,, χώρα καὶ διαπλάσθηκαν κοινωνικὰ πολὺ πρὸ τῶν Ἀρίων. Ὁ Αἰγυπτιακὸς πολιτισμὸς ποὺ ἄκμασε 4000 χρόνια περίπου π.Χ. δημιούργημα τῶν Σημιτῶν, προηγήθηκε τοῦλάχιστον κατὰ 2000 χρόνια ἀπὸ τὸν Ἑλληνικόν.

Οἱ Ἄριοι δὲν μπόρεσαν οὔτε νὰ ὑποτάξουν τοὺς βάρβαρους Τουράνιους, ἀλλὰ οὔτε καὶ νὰ συμβιώσουν μαζί τους, γι’αὐτὸ προχώρησαν δυτικώτερα ὡς τὰ παράλια τῆς Ἰωνίας, ὅπου καὶ ἐγκαταστάθηκαν. Ἀλλὰ μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων κατορθώνουν μὲ τὸν πολιτισμό, τὴν εὐφυΐα καὶ τὴν ἐργατικότητα τοὺς νὰ ἐπιβληθοῦν φυλετικὰ καὶ νὰ τοὺς ἀφομοιώσουν. Σημαντικὰ ἐξ ἄλλου συνέβαλε σ’ αὐτὸ καὶ τὸ ὅτι οἱ Μικρασιᾶτες Ἄριοι, γειτονεύοντας μὲ τοὺς δημιουργοὺς τοῦ Σημιτικοῦ πολιτισμοῦ, δέχτηκαν γρηγορώτερα τὰ σπέρματά του, ὅπωςδήποτε πολὺ πρὶν ἀπὸ τοὺς ὁμόφυλους τοὺς τῆς Ἑλλάδας, ποὺ χωρίζονταν ἀπὸ τὴ θάλασσα.

Σύμφωνα πάλι μὲ ἄλλους ἱστορικοὺς, οἱ πρῶτοι οἰκιστὲς τῆς Μ. Ἀσίας δὲν ἦσαν οἱ Ἄριοι, ἀλλὰ οἱ Ἄσιοι ἢ Ἄσσοι ἢ Ἄσοι, πού, μὲ ὀρμητήριο τὴς χώρας γύρω ἀπὸ τὸν Καύκασο, κατέβηκαν σὲ ὁλόκληρη τὴ Μ. Ἀσία καὶ ἀργότερα, περνώντας τὴ Θράκη, ξαπλώθηκαν ὡς τὴς Σκανδιναυϊκὲς χώρας. Ἀποδείξεις γιὰ τὸν ἰσχυρισμὸ αὐτὸ προβάλλουν τὰ ἀρχικὰ πολλῶν τοπωνυμιῶν τῆς Μ. Ἀσίας (Ἀσκανία λίμνη, Ἀσκανίος ποταμός, Ἀσκανίαι χώραι, κλπ) καὶ ἡ ὀνομασία τοῦ ἥρωα τῶν Ἀσσιῶν Ὡδίνου ποὺ τὸ ὄνομά του ἔχει ὁ ἡγέτης τῆς φυλῆς τῶν Σκανδιναυϊκῶν, Σαξόνων καὶ Γερμανῶν.

Εἴτε ὅμως ἡ πρώτη ἐκδοχὴ εἶναι σωστὴ εἴτε ἡ δευτέρη τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ κυριώτερος λαὸς ποὺ κατοικοῦσε σὲ ὅλο τὸ πλάτος τοῦ Μικρασιατικοῦ χώρου πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸν ἐρχομὸ τῶν Ἀρίων ἦσαν οἱ Λέλεγες, μετανάστες κι’ αὐτοὶ ἀπ’ τὴν Εὐρώπῃ ἀπ’ τὰ πανάρχαια χρόνια μαζί μὲ τοὺς συγγενεῖς Πελασγοὺς καὶ τοὺς Καύκωνες. Οἱ Λέλεγες λαὸς νομαδικός, εὐφυέστατος καὶ ἀνδρείος, ἀναμείχθηκε γρήγορα καὶ εὐκόλα μὲ τὸν συγγενικὸ λαὸ τῶν Πισιδῶν, ἀποτελώντας ἐνιαίᾳ ἐδνότητα.* Πολλοὶ κάτοικοι τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου ὀνομάζονταν στὴν ἀρχαιότητα Λελέγων ἀπόγονοι (Ἀκαρνανία, Βοιωτία, Αἰτωλία).

Κατὰ τὸν Ἡρόδοτο οἱ Λέλεγες δὲν εἶναι ἄλλοι ἀπὸ τοὺς Κάρες, ποὺ κατοικοῦσαν τὰ νησιὰ κοντὰ στὰ παράλια καὶ ἦσαν ὑπήκοοι τοῦ βασιλιᾶ τῆς Κρήτης Μίνωα, ἃν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Κάρες πίστευαν, πὼς ἦσαν αὐτόχθονες. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ὅμηρος τοὺς διαχωρίζει ἀπὸ τοὺς Κάρες: “...Πρὸς μὲν ἄλ’ οἱ Κάρες καὶ Παῖονες ἀγκυλότοξοι καὶ Λέλεγες καὶ Καύκωνες,,** Ἀναφορὰ ἀκόμα γιὰ τοὺς Λέλεγες, ποὺ στὸν μεγάλον Τρωϊκὸν πόλεμον ἦσαν σύμμαχοι τῶν Τρώων, γίνεται ἀπὸ τὸν Λέσβιον ποιητὴ Ἀνταῖον (610 π.Χ.), ποὺ μιλάει γιὰ τὴ σπουδαιότητα τῆς πόλεως Ἀντανδρος στὸν κόλπον τοῦ Ἀδριαμυττίου (“Πρῶτα μὲν Ἀτανδρος, Λελέγων πόλις,,).

*ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ Γεωγραφικὰ ΙΔ-2-28

** ΙΛΙΑΔΑ, Κ 428-9.

Ἀποδείξεις ἰσχυρὲς γιὰ τὸ ὅτι οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Πισιδίας ἦσαν Πελασγικὰ φύλα, ἔχουμε ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴν ἐτυμολογία πολλῶν λέξεων, ποὺ ἀφοροῦν εἴτε τοπωνύμια εἴτε πράγματα κοινῆς χρήσεως στὴν Πισιδία. Π.χ. ἡ λέξη Σόλυμος εἶναι σημιτικὴ (σουλὰμ=κλίμαξ, Πρβλ. Ἱερουσαλὴμ) καὶ σημαίνει τὸν ψηλὸ, τὸν ἀπόκρημνο, τὸ ὄρος καθὼς καὶ Ἀλβανικὰ “σολζί,, ποὺ σημαίνει γκρεμός*. Παραθέτουμε ἀκόμα τὶς λέξεις Τερ-μίλαι καὶ Μιλ-ύαι, ὅπου ἡ πρώτη ἀντιστοιχεῖ στὸ Ἀλβανικὸ ἐπίρρημα Τερμὰλ (Πάνω, ψηλά, ἀνάβαση, ὑπέρβαση) καὶ ἡ δευτέρα (-πάλι ἀλβανικά, ἀπὸ τὴ λέξη μὰλ-) ὄρος, βουνό. Πράγματι Μιλυάδα ἦταν ἡ ὄρεινὴ περιοχὴ στὶς ὀρόσειρες τοῦ Κάδμου καὶ τοῦ Ταύρου καὶ οἱ Τερμυσεῖς ὄρεοίβιοι ὀνομάστηκαν ἔτσι ἀπὸ τὴν Πελασγικὴ τους γλῶσσα. Ἡ Πόλη Τερμυσοῦς ἀναφέρεται πολλὰς φορὲς (ἐπιγραφὲς κλπ) σὰν πόλη “Τερμυσοῦν τῶν Μειζόνων αὐτονόμων καὶ συγγενῶν Μυλασσοῦν,, Τὰ Μύλασσα ἦταν Καρικὴ πόλη.

Σωρεῖα λέξεων συγγενῶν ἐξ ἄλλου ποὺ παραθέτουμε στὸν πίνακα, μαρτυρεῖ γιὰ τὴν συγγένεια Πισιδῶν μὲ τοὺς ἄλλους Πελασγοὺς, Κάρες καὶ Λυκίους. Ὁ πίνακας εἶναι παρμένος ἀπὸ τὸν LANCKORONSKI.

Κατὰ τὸν G. MEYER οἱ Πισίδες, παίζοντας μὲ τὴν γλῶσσα, συνήθιζαν νὰ συνδέτουν ὀνόματα μόνο καὶ μόνο γιὰ τὸ εὐχάριστο ἡχητικὸ τους ἀποτέλεσμα, κάνοντας πολλὰς φορὲς ἔντεχνες μεταβολὰς καὶ παραμορφώσεις στὶς λέξεις, ἱκανότητα καθαρὰ Ἀρία καὶ εἰδικώτερα Ἑλληνικὴ. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ὑπάρχει καὶ ἡ τάση τῆς ἐξομοίωσης ὀνομάτων γονέων καὶ παιδιῶν, πού, παρὰ ταῦτα, διαφέρουν. Τὸ παράδειγμα μιᾶς ἐνεπίγραφης στήλης ποὺ παραθέτουμε καὶ ποὺ βρέθηκε στὴν Τερμυσοῦς δὲν εἶναι τὸ μοναδικό:

Μάμαστις Μαρμωτάσιος τρὶς Μοτασοῦργιος.**

Νά, καὶ τρία ἀκόμα παραδείγματα, ἐπίσης χαρακτηριστικά:

Ἱερεὺς Πιατήραβις Ἀρτείου Πιατηράβιος
Παιταρόβης Πιατηράβιος***

Ἱερμαῖος Τροκόνδου φύσει δὲ Ἱερμαίου δις

Μανδρόβης Ἱερμαίου Μανδροβέους.

*“...καὶ ὄρος αὐτόθι κλίμαξ ἐπικείμενον τῷ Παμφυλίῳ πελάγῳ...
ΣΤΡΑΒΩΝ. Περὶ Μ. Ἀσίας ΙΒ’

**Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι παρμένη ἀπὸ μεγαλοπρεπὴ τάφο τῆς Τερμυσοῦς

***Μὲ λίγους ἀναγραμματισμοὺς, καθὼς χαρακτηριστικὰ φαίνεται σὲ τοῦτο τὸ παράδειγμα, ἦταν δυνατοὶ πάμπολλοι συνδυασμοὶ ποὺ εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα τὴν παραγωγὴ πολλῶν διαφορετικῶν ὀνομάτων, ἀλλὰ πάντα ἀπὸ τὴν ἴδια ρίζα. Κάτι ποὺ συμβόλιζε, ἄλλωστε, τὴν ἴδια τὴν ζωὴ.

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΛΕΞΕΩΝ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ
ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΤΩΝ ΠΕΛΑΣΓΩΝ (LANCKORONSKI)

ΠΙΣΙΔΙΚΑ	ΚΑΡΙΚΑ	ΛΥΚΙΑΚΑ	ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ
Ἀρσαμότης	Ἀρσηλις	Ἀρσαλις	Ἀρσάμης Ἀρσάκης (Περ.)
Βούβαλος	-	Βάλος	
Βοαλιανός	Ῥοαλος	-	
Ῥοινδα, Σίνδα	-	Ῥοινδα	
Κάν(δ)ας	Κανδαύλης		Καδέας
Κενδέας, Κβήδαις	Κβῶδ		
Κάκασβος	Κάσβωλλις		Χασβία (Λυκανικά)
Κινναβορ-	Κινδυὰς (Ἀρτεμις)	Κινδάβυρις	
(Κοίας) Κοίου	Κοί-δης	ΚΟΦΑΤΑ	
Κότης Κόττης	-	Μασι-τώτης	
Κτοῖος	Κτού-βολδος	-	
Λοπτο-κῶμη	-	Λόπτα	
Μάμαστις	Μούμαστις	-	
Μάμης, Μάνειτος	Μανίτας	-	
Μάσας	Μάσα	-	
Μιλύαι (Μύλιοι)	Μίλητος	Τρεμίλαι	
Μόλης, Μοῦλις, Μόλυξ	Μύλασα	Μόλεσις	
Μίλλας, Μύλης		Μολλίσιος	
Ῥολ-ολλος	-ωλλος-ωλδος	-	
Οῦλος	Οὔλιάδης	Οὔλλιας	
Ῥπραμόας	-	-	Οὔπραμοῦσις
Οὔραμόας	-	-	Οὔβραμούσαις (Ῥσαυρ)
Ῥβριμότης	Ῥβριμος	-	
Ῥτάνης	-	ΟΤΥΝΑ	Ῥταυες (Περσ.)
Οὔττασις	-	Οὔιδ-ερμα	
Παναμύας	Παναμύας	-	
Πισίδης	Πισι-νδηλις	-	
Σάμου	Σάμασις	ΣΑΜΟ ΤΑΗ	
-σελις	Σέλλις	-	
Τερμησσός	Τέρμερα	Τελμισσός,	Τυρμισσεῖς
Τρικόνδας	Ταρκουνδ-αρείς	Τρύσα	
Τυρσηνός	-		

Ὁ πλοῦτος ἐξ ἄλλου τῶν φωνηέντων καὶ διφθόγγων τονίζεται κιόλας ἀπὸ τὸν RAMSEY καὶ εἶναι κοινὴ ιδιότης τῆς γλώσσας σὲ ὅλους τοὺς Πελασγοὺς, τόσο στοὺς Πισίδες ὅσο καὶ στοὺς Λυκίους καὶ Καρίους (ὅπως εὐα, εἰα, εα, οὐα, οα, υα, αὐα, ια, ουι).

Τοὺς ἐθνολογικοὺς ὅμως δεσμοὺς μέ τοὺς Καρίους ἐνισχύει ὃχι μόνο ἡ γλώσσα, ἀλλὰ καὶ πολλὰ θρησκευτικὰ κοινὰ σημεῖα. Στὴν Καρία βρισκόμεν ἓνα Δία μὲ πολεμικὴς ιδιότητες, δηλ. ἓνα πολεμικὸ οὐράνιο θεό, πού, ἀντὶ τῆς ἀστραπῆς, κρατᾷ διπλὸ πέλεκυ καὶ ἀκόντιο καὶ πού γιὰ αὐτὸ ὀνομάζεται Ζεὺς

Στράτιος (δηλ. τοῦ Στρατοῦ) ἢ Λαμβρανδεὺς (ἀπὸ τὸ λάβρυς τοῦ πελέκεως) ἢ τέλος Χρυσάωρ (ἀπὸ τὰ χρυσᾶ του ὄπλα.) Μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ λατρεύεται στὴ Στρατονίκη, ἐνῶ μὲ τὰ δύο προηγούμενα στὰ Μύλασσα. Ἡ Τερμησοὺς καυχιέται, ὅτι συνδέεται μὲ συγγενικοὺς δεσμοὺς μὲ τοὺς Μυλασσεῖς πού, μὲ τὴ σειρά τους θεωροῦνται σὰν Μιλύες καὶ ἐπομένως σὰν Σόλυμοι. Ἐὰν ἡ ὁμοιότητα τῶν ὀνομάτων Μιλύων-Μυλασσιτῶν μπορεῖ, νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἐνδεικτικὴ τῆς συγγένειας τῶν δύο λαῶν, δὲν εἶναι γνωστό, ἀλλὰ ἐν πάσῃ περιπτώσει τελευταῖα ἔγιναν γνωστοὶ καὶ οἱ Μουλασσεῖς στὴν Πισιδία.

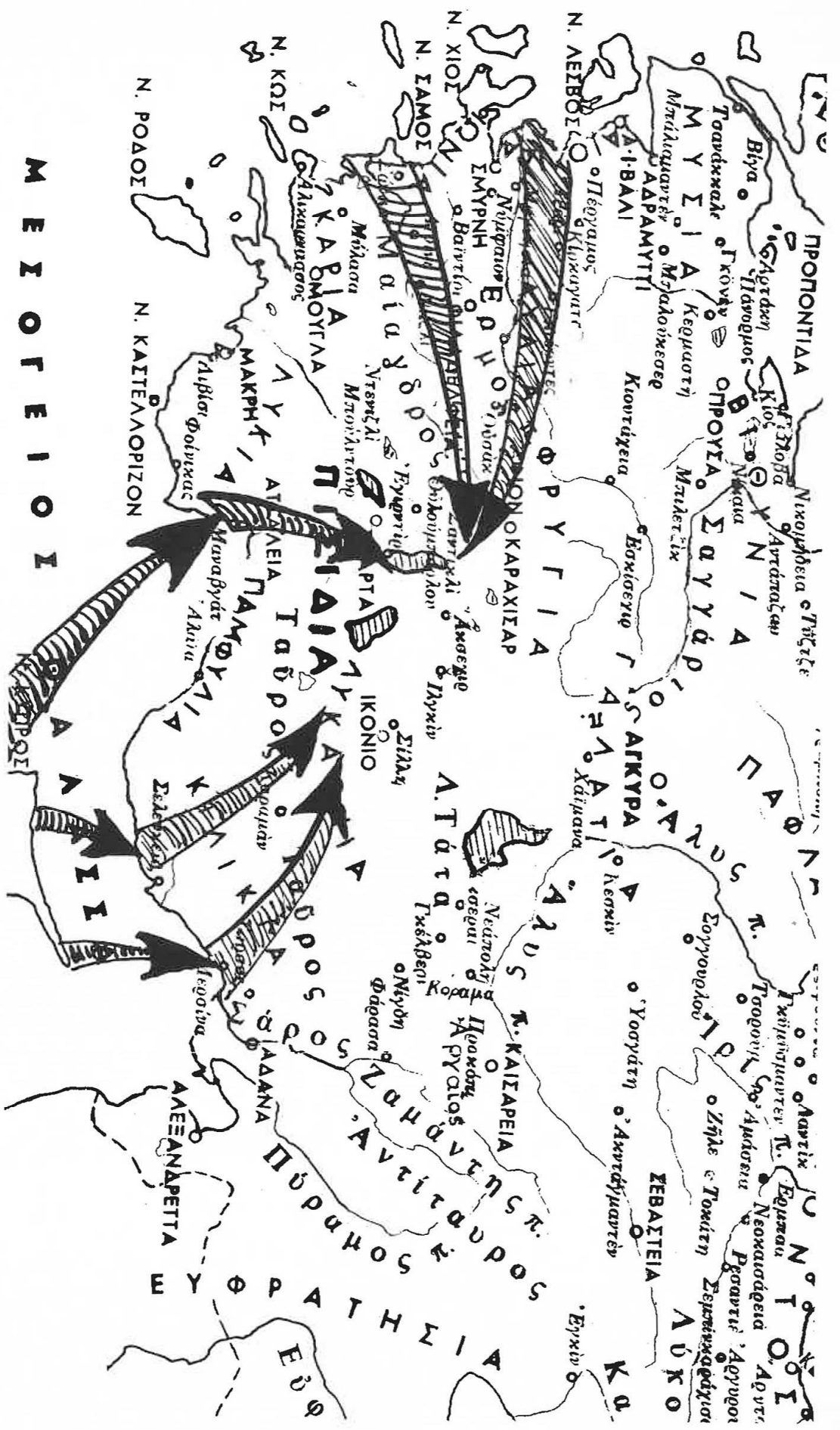
Εἶναι φανερὸ ὅμως, πὼς περισσότερο ἐπιστημονικὴ πρέπει, νὰ θεωρεῖται ἡ ταύτιση τῶν λαῶν, ὅταν βασίζεται σὲ γλωσσικὲς μαρτυρίες καί, μὲ βάση αὐτὸ τὸ δεδομένο, ὁ LANKORONSKI τοποθετεῖ τοὺς Μιλύες σὰν ἐνδιάμεσο λαὸ ἀνάμεσα στοὺς Πισίδες καὶ Λυκίους (καὶ ὄχι ἀνάμεσα στοὺς Σολύμους-Πισίδες καὶ Μυλασσεῖς) πού ἔχουν στενὴ συγγένεια μὲ τοὺς Καρίους καὶ πρὸ πέρα μὲ τοὺς Φρύγες καὶ Λυδοὺς.

Ἀπὸ τὰ τέλη τῆς 2ης ἀκόμη χιλιετηρίδας π.Χ. οἱ νοτιώτατες ἀκτὲς τῆς Παμφυλίας δέχτηκαν, ὅπως καὶ ἡ Κύπρος, τοὺς πρώτους Ἑλλήνες ἀποίκους, κυρίως Δωριεῖς, πού, μὲ ὁρμητήριό τους τὴ Ρόδο, ξαπλώθηκαν στὰ Δυτικὰ καὶ νότια παράλια τῆς Μ. Ἀσίας. Ἀπὸ ἐκεῖ σὲ συνέχεια, γύρω στὸν 9ον π.Χ. αἰῶνα καί, ἀκολουθώντας συνήθως τὴς διαβάσεις τῶν ποταμῶν Εὐρυμέδοντα καὶ Κέστρου ἀπὸ τὰ νότια καὶ Καΐκου καὶ Καϊστρου ἀπὸ τὰ Δυτικὰ, προχώρησαν πολλαπλασιάζοντας ὀλοένα τοὺς ντόπιους πληθυσμοὺς πρὸς τὴ Μικρασιατικὴ ἐνδοχώρα. Ἔτσι ἡ Πισιδία ἀποτέλεσε τὸ σημεῖο, ὅπου οἱ δύο αὐτοὶ μεγάλοι μεταναστευτικοὶ ἄζονες ἐνώθηκαν, φέρνοντας Ἰῶνες καὶ κυρίως Δωριεῖς, πού γρήγορα ἀναμείχθηκαν μὲ τοὺς ἰθαγενεῖς πληθυσμούς, στοὺς ὁποίους μετέδωσαν τὰ ἥθη, τὰ ἔθιμα καὶ τὸν πολιτισμό τους. Φαίνεται πὼς οἱ Δωριεῖς τῆς Παμφυλίας, ἦσαν οἱ ἴδιοι ἐκεῖνοι πού ἀκολούθησαν τὸν μάντη Κάλχαντα καὶ τὸν Ἀμφίλοχο στὴς περιπλανήσεις τους μετὰ τὸ τέλος τοῦ Τρωϊκοῦ Πολέμου. Ἐδῶ εἶναι σκόπιμο νὰ σημειώσουμε πόσο πολὺ διαδεδομένη ἦταν ἡ μαντικὴ τέχνη στοὺς Πισίδες. Δεκάδες μαντικῶν ἀστραγάλων ἐξ ἄλλου βρέθηκαν στὴν Τερμησοὺ καὶ μάλιστα ἐνεπίγραφοι.

Τὸ μεγάλο ὅμως μεταναστευτικὸ κύμα τῶν Ἑλλήνων σημειώνεται βασικὰ γύρω στὸν 8ο αἰῶνα π.Χ. ἀπὸ τὸν Εὐρωπαϊκὸ Ἑλλαδικὸ χώρο πρὸς τὴν Μ. Ἀσίαν. Σιτοδεῖες, ἄτυχοι πόλεμοι καὶ ἥττες, ἐμφύλιες διαμάχες, ὁ ὑπερπληθυσμὸς καὶ ἡ στενότητα τῆς γῆς πρέπει, νὰ θεωροῦνται σὰν τὰ κυριώτερα αἷτια γιὰ τὴ μαζικὴ ἐκείνη μετανάστευση. Οἱ δύο τελευταῖες αἰτίες μὲ τὰ σημερινὰ δεδομένα ἴσως νὰ φαίνονται παράδοξες, ἀλλ' ἂν κανεὶς πάρει ὑπ' ὄψιν τοῦ τὴν κακὴ καὶ ἄνιση διανομὴ τῆς γῆς, ὅπου πάρα πολλοὶ κάτοικοι στεροῦνταν ἔγγεια ἰδιοκτησία*, τὸ πρᾶγμα φαίνεται λογικόν.

Ἡ Μ. Ἀσία μὲ τὴν εὐφορὴν γῆ της, τοὺς ἀσφαλεῖς ὁρμούς της, τὰ φυσικὰ λιμάνια, μὲ τὰ πλωτὰ γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ποτάμια της ποὺ χάραζαν κι' ἀνοιγαν διόδους πρὸς τὴν πλούσια ἐνδοχώρα, μὲ τὸ εὐνοϊκὸ τῆς κλίμα, τὸ πλούσιο ὑπέδαφος καὶ τὴς ἀνετώτερες γενικὰ βιοτικὲς συνθῆκες ἀποτελοῦσε τὴν κυριώτερη διαφυγὴ, μιὰν ἀσφαλιστικὴν δικλείδα γιὰ τὴν ἐκτόνωση τῆς πληθυσμιακῆς καὶ πολιτικῆς πίεσης ποὺ παρουσιαζόταν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ στὴν Ἑλλάδα.

*ΠΛΑΤΩΝ, Νόμοι, IV.

ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ

Χάρτης τῆς Μ. Ἀσίας κατὰ τοὺς γεωγραφικοὺς καὶ ιστορικοὺς χρόνους. Σημειώνονται μὲ θελὴν τὰ δύο σπουδαιότερα μεταναστευτικὰ κύματα τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν Παιδείαν, ἀπὸ τὰ ὅντα (παράλια τῆς Ἰωνίας) καὶ τὰ νότια (Κύπρος, Παμφυλία).

Ἔτσι στὴν εὐλογημένη αὐτὴ γῆ δὲ πραγματοποιηθεῖ σιγὰ σιγὰ μιὰ θαυμαστὴ γιὰ τ' ἀποτελέσματα τῆς πρόσμιξη φυλῶν θρησκειῶν καὶ πολιτισμῶν, τῶν Ἑλλήνων μὲ τοὺς ντόπιους πληθυσμούς, ποὺ βρίσκονταν ἐδῶ ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια καὶ ποὺ φυλετικὰ κατατάσσονταν, κι' αὐτοί, καθὼς εἶδαμε, στοὺς Ἀρίους, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες, μὲ ἀποτέλεσμα ν' ἀναπτυχθοῦν πολλὲς καὶ ἀξιόλογες ἐθνότητες.

Ἐβδομήντα φυλὲς ἀναφέρει ὁ Στράβων σὲ ὅλη τὴ χερσόνησο τῆς Μ. Ἀσίας. Κατὰ τὸν Λέσβιο ἱστορικὸν Ἔφορο δεκαἕξη φυλὲς κατοικοῦσαν ἐδῶ, ἐνῶ ὁ νεώτερος τοῦ Ἀπολλόδωρος τὶς ἀνεβάζει σὲ δεκαεφτὰ μὲ τοὺς Γαλάτες ποὺ ἦρθαν στὴν Μ. Ἀσία πολὺ ὑστερώτερα ἀπὸ τὸν Ἔφορο. Ἔτσι ἀναφέρονται οἱ Κίλικες, οἱ Πάμφυλοι καὶ οἱ Λύκιοι, οἱ Βιδυνοὶ καὶ οἱ Παφλαγόνες, οἱ Μαριανδυνοὶ καὶ οἱ Τρῶες, οἱ Κάρες (ποὺ περιλάμβαναν τοὺς Ἰδριεῖς καὶ τοὺς Τερμίλες), οἱ Φρύγες, (ποὺ περιέχουν τοὺς Βέβρυκες καὶ τοὺς Δολίονες), οἱ Μιλύες καὶ οἱ Μυσοί, οἱ Χάλυβες καὶ οἱ Πισίδες. Κι' ἀκόμα διάφορα φύλα μικρότερα, ὅπως οἱ Ἀλιζῶνες καὶ οἱ Καύκωνες, οἱ Κήτειοι καὶ οἱ Σόλυμοι, οἱ Μυγδόνες, οἱ Λέλεγες καὶ οἱ Καππαδόκες.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ παρακάτω ἐπιγραφή, ποὺ βρέθηκε στὴν Ἀσπενδο τῆς Παμφυλίας καὶ ποὺ μαρτυρεῖ τοὺς ἀδερφικοὺς δεσμοὺς ποὺ ἀναπτύχθηκαν ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς αὐτοὺς.

ΕΠΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ ΤΟΥ
ΔΗΜΟΧΑΡΟΥΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΥΡΙΑΣ ΓΕΝΟΜΕΝΗΣ
ΕΔΟΞΕ ΤΩ ΔΗΜΩ ΤΩΝ ΑΣΠΕΝΔΩΝ ΟΣΟΙ
ΜΕΤΑ ΔΗΜΟΚΛΕΟΥΣ ΚΑΙ ΛΕΩΝΙΔΟΥ ΠΑΡΑΓΕ
ΝΟΜΕΝΟΙ ΕΤΕΙΜΗΣΑΝ* ΤΗ ΠΟΛΕΙ ΤΗΣ
ΑΣΠΕΝΔΙΩΝ
ΠΑΜΦΥΛΟΙ ΛΥΚΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΡΗΤΕΣ
ΠΙΣΙΔΑΙ ΕΠΙ ΑΝΔΡΕΣ ΑΓΑΘΟΙ

Εἰδικότερα σὲ ὅτι ἀφορᾷ τοὺς Πισίδες φαίνεται, πὼς σημαντικώτερες καὶ ἀποφασιστικώτερες ἐπιδράσεις δέχτηκαν ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους Δωριεῖς καὶ λιγώτερες ἀπὸ τοὺς Ἴωνες. Ἦδη ἀπὸ τὴ δεύτερη χιλιετηρίδα, καθὼς εἶδαμε παραπάνω, Δωριεῖς ἄποικοι ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Παμφυλίας εἰσχώρησαν στὴν Πισιδίαν. Ὁ Ἡρόδοτος, μιλῶντας γιὰ τὴ Σέληνη, μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι χτίστηκε ἐξ ἀρχῆς ἀπὸ Λακεδαιμονίους, ἐνῶ ἄλλοῦ μιλάει δυὸ φορές γιὰ τοὺς “Δωριεῖς τῆς Ἀσίας,”** Παλιότερα ἐξ ἄλλου καὶ ὁ Ὅμηρος ἀναφέρεται σ' αὐτοὺς στὴν Ἰλιάδα. Ὁ Πολύβιος ὅταν ἀφηγεῖται τὴ μάχη ποὺ ἔδοσαν οἱ Σελγεῖς ἐναντίον τοῦ Γαρσύρη, κινδυνεύοντας νὰ ἡττηθοῦν, λέει πὼς συνάπτουν συνθήκη μαζί του κι' ἔτσι διασώζουν τὸ γόνητρο τοὺς σὰν Λακεδαιμόνιοι (“Οὐ κατήσχυναν καὶ τὴν ὑπάρχουσαν αὐτοῖς πρὸς Λακεδαιμονίους συγγένειαν,,). Στὴν ἴδια

* Ἡ χρῆση τοῦ εἰ ἀντὶ τοῦ ι ποὺ εἶχε ἤδη ἀρχίσει ἀπὸ τὸν 5ο π.Χ. αἰῶνα στὸ Ἄργος καὶ ἀπὸ τὸν 4ο στὴν Κόρινθο, ξαπλώνεται σὲ ὅλη τὴν ἑκτασὴ τῆς “Κοινῆς,” Ἡ “Κοινή,” ποὺ εἶναι ἡ γλῶσσα, ποὺ προέκυψε ἀπὸ τὴν ἔνωση τῶν τεσσάρων διαλέκτων τῆς ἀρχαιότητος (Ἰωνικὴ, δωρικὴ, αἰολικὴ καὶ ἀττικὴ), φαίνεται πὼς ἦταν ἡ γλῶσσα, ποὺ χρησιμοποιεῖται σὲ ὅλη τὴν ἑκτασὴ τῆς Πισιδίας, καθὼς δὲ δοῦμε καὶ παρακάτω σὲ δεκάδες ἐπιγραφές (Γ.Ν. Χατζηδάκης καὶ Kretschmer), σημάδι κι αὐτὸ τοῦ ἀμιγροῦς Ἑλληνισμοῦ τῆς.

** ἩΡΟΔΟΤΟΣ, Βίβλ Α§26 καὶ Ζ§93.

πόλη ακόμα επιγραφές και νομίσματα (“Σελγέων Λακεδαιμονίων,”) μαρτυροῦν τὸ ἴδιο. Ἴσως δὲν εἶναι τυχαία καὶ ἡ ἐπιγραφὴ “ΤΟ ΚΑΠΟΥΣ ΕΧΟΥΣΑ,,” σὲ νομίσματα τῆς Τερμησσοῦ.* Ἐξ ἄλλου ἡ ἐπιγραφὴ σ’ ἓνα ἐπιστύλιο τῆς Σαγαλασσοῦ “ΣΑΓΑΛΑΣΣΟΣ Η ΛΑΚΕΔΑΙΜΩΝ,,” εἶναι ἄρκετὰ εὐγλωττη. Ἀλλὰ καὶ τὴν κοινὴ θρησκεία μὲ τοὺς Λακεδαιμονίους δὲ μπορούσε κανεῖς, νὰ ἐπικαλεστεῖ σὰν ἐνδεικτικὸ στοιχεῖο τῆς φυλετικῆς ὁμοιογένειας τῶν Πισιδῶν καὶ τῶν Δωριέων. Οἱ ἴδιοι περίπου Θεοὶ λατρεύονται κι’ ἐδῶ ὅπως στὴ Σπάρτη. Ὁ Ζεὺς Σολυμεὺς (ἀπὸ τὸ ὄρος Σόλυμος) ἢ Σώζων, ὁ πατέρας τῶν Θεῶν (Πρβλ. Ζεύς, ὁ Κιδαιρώνειος, ὁ Ὑμήτειος, ὁ Παρνήθειος κλπ. στὴν Ἑλλάδα), ἢ Παρθένος τῶν Λιμνῶν, ποὺ οἱ Πισίδες τὴν τιμοῦσαν σ’ ὅλα τὰ παράλια τῶν λιμνῶν καὶ ἀντιστοιχοῦσε μὲ τὴν Κυβέλη, θεὰ τῆς Φύσης στοὺς Ἕλληνες, ἀλλὰ κυρίως οἱ Διόσκουροι, ποὺ εἶναι γνωστό, πὼς ἡ λατρεία τους ξεκίνησε ἀπὸ τὴ Σπάρτη τῆς Λακωνικῆς.

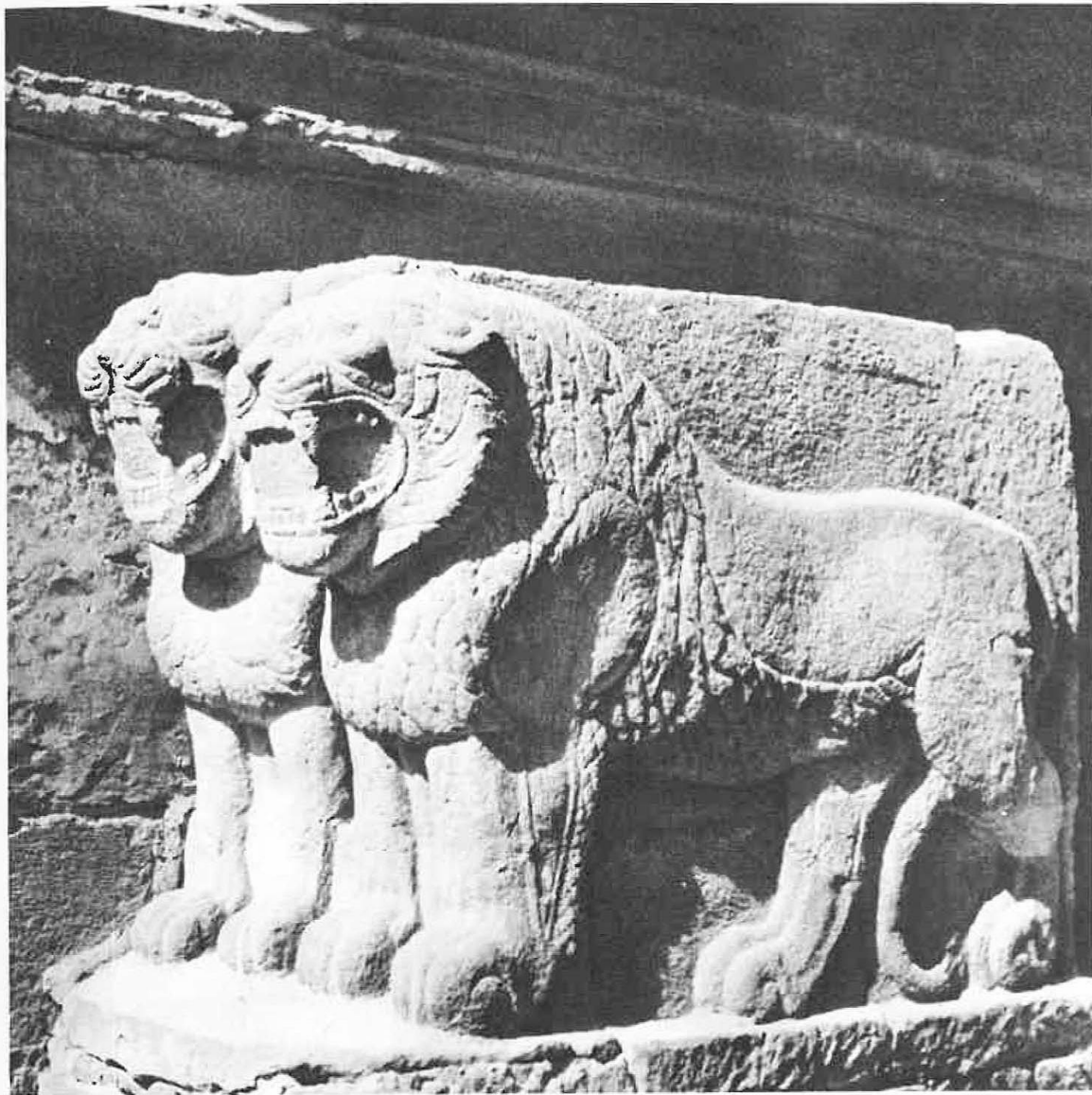
Σὰν τελευταῖο ἐνδεικτικὸ σημεῖο τῆς φυλετικῆς συγγένειας Πισιδῶν-Δωριέων δὲ παραθέσω ἀνθρωπολογικὲς παρατηρήσεις τῶν COON, BREITINGER καὶ Πουλιανοῦ. Οἱ δύο πρῶτοι πιστεύουν, πὼς οἱ Δωριεῖς ἦσαν βραχυκέφαλοι. Ἀλλὰ εἶναι πασίγνωστη καὶ ἡ βραχυκεφαλία τῶν Πισιδῶν. Κατὰ τὸν Πουλιανὸ στὴν ἐνδοχώρα τῆς Μ. Ἀσίας ἐπικρατεῖ ὁ προσωασιατικὸς τύπος ἀνθρώπου καὶ εἰδικώτερα ἡ ἀνατολικὴ του ποικιλία. Ὁ τύπος αὐτὸς ἐκτὸς τῶν ἄλλων χαρακτηρίζεται ἀπὸ μέσο ἀνάστημα, βραχυκεφαλία, πλατὺ ἰνίο καὶ γαμπὴ μύτη. Ἀπαράλλαχτα δηλαδὴ τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν Πισιδῶν. Βέβαια ὁ EWING παραδέχεται, πὼς μοναδικὸ αἷτιο τῆς βραχυκεφαλίας ἦταν ἡ κούνια τῶν βρεφῶν, στὴν ὁποία, ὅπως εἶναι γνωστό, ἔδεναν τὰ βρέφη ἀνάσκελα. Ἀλλὰ ὁ Πουλιανὸς ἰσχυρίζεται, πὼς ἡ κούνια δὲν προκαλεῖ τὴν βραχυκεφαλία παρὰ ἀπλᾶ καὶ μόνο τὴν ἐνισχύει.

Θὰ ἦταν ἴσως σκόπιμο ἐδῶ νὰ τονιστεῖ ὁ ρόλος, ποὺ ἔπαιξε στὴ διατήρηση τῶν παραπάνω φυλετικῶν γνωρισμάτων ἡ γεωγραφικὴ ἀπομόνωση τῶν Πισιδῶν, ποὺ συνέτεινε ὥστε νὰ μὴν ἔλθουν σ’ ἐπιμιξίς, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ ἐκ τῶν ἔνδον πρόσφυγες νὰ διατηρηθοῦν πιὸ καθαρόαιμοι,** τὸ ὑψόμετρο καὶ ἡ σύσταση τοῦ ἐδάφους, ἡ διατροφή καθὼς καὶ ἄλλοι ἀνεξάρτητοι παράγοντες.

*Ἀντὶ ΚΗΠΟΥΣ (Ὁ δωρικὸς τύπος α, ἀντὶ τοῦ η).

**Γ. ΚΟΛΛΙΑΣ & ΓΡ. ΔΑΦΝΗΣ (Οἶκ. Ταχυδρόμος Τ. 992).

Πέτρινα λεοντάρια, σύμβολο ισχύος τῶν Χετταίων (Μουσεῖο Καισάρειας).

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια στὴ Μ. Ἀσία φαίνεται, πὼς ἦσαν ἐγκατεστημένα διάφορα φύλα ἄγνωστης ἀκόμα ἱστορικῆς προέλευσης. Ἦδη, ἀπὸ τὴς ἀρχῆς τῆς τρίτης χιλιετηρίδας π.Χ. οἱ διάφοροι αὐτοὶ λαοὶ φέρονται σὰν ἐνωμένοι σὲ μιὰν ἰσχυρὴ πολιτικὴ ἐνότητα κάτω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ἐξουσία ἐνὸς μὴ Ἰνδοευρωπαϊκοῦ λαοῦ, τῶν **Χάττι**. Ὁ λαὸς αὐτὸς ποὺ κατέχει τὸ ΝΑ τμήμα τοῦ κεντρικοῦ ὁροπέδιου (Παμφυλία, Λυκαονία, Ἰσαυρία, Πισιδία κλπ) ἀναπτύσσει ση-

μαντικό πολιτισμό κι' έχει γιά πρωτεύουσά του την Χατούσα ή Χάτι (Τουρκ. Μπογάζκιϊ).

Στὸ α' μισὸ τῆς τρίτης χιλιετηρίδας στὴ Μ. Ἀσία εἰσβάλλει ἓνα νέο φύλο, Ἰνδοευρωπαϊκῆς προέλευσης, οἱ **Λουῖτες** ποὺ γύρω στὴν δεύτερη χιλιετηρίδα τοὺς βρίσκουμε διεσπαρμένους στὴν ἀνατολικὴ Μ. Ἀσία μὲ κέντρο διασπορᾶς τοὺς τὰ νότια τῆς χώρας τῶν Χάτι (Ἰσαυρία, Λυκαονία, Κιλικία). Στὸ β' μισὸ τῆς ἴδιας χιλιετηρίδας εἰσβάλλουν οἱ **Χετταῖοι**, Ἰνδοευρωπαῖοι κι' αὐτοί, ἀπὸ τὸν Καύκασο (ἢ τὸν Βόσπορο).

Ἦδη ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα π.Χ. γνωρίζουμε, πὼς ὁλόκληρος ὁ Μικρασιατικὸς χῶρος κατοικεῖται ἀπὸ τοὺς Χετταῖους ποὺ ἔχουν συνενώσει κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τους ὅλους τοὺς ἰθαγενεῖς λαοὺς σὲ μιὰ πανίσχυρη πολιτικὴ ἐνότητα, ποὺ μέχρι τὸν 12ο περίπου αἰῶνα ἀναπτύσσεται παράλληλα καὶ σὰν ἀντίρροπη δύναμη μὲ τὶς Μυκῆνες, τὴν Κρήτη καὶ τὴν Αἴγυπτο.

Οἱ Χετταῖοι ἀνέπτυξαν ἓνα σημαντικώτατο πολιτισμό. Εἶχαν τὴ δική τους (σφηνοειδῆ) γραφὴ καὶ ᾤψαν μνημεῖα, ποὺ μαρτυροῦν σπουδαία ἐπίσης ἀνάπτυξη στὶς τέχνες. Γνώριζαν καλὰ τὴν κατεργασία τοῦ σιδήρου καὶ ἦσαν περίφημοι πολεμιστές. Ἀπὸ τὶς σημαντικὲς πόλεις ποὺ ἀκμάσανε στὴν ἐποχὴ τους, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Χάτι, ἦσαν ἀκόμα τὸ Ἰκόνιο καὶ ἡ Κόμανα.

Ἀπὸ διάφορες Αἰγυπτιακὲς πηγὲς γνωρίζουμε τοῦλάχιστον τρεῖς λαοὺς, ποὺ συνδέονται στὴ Μ. Ἀσία μὲ τοὺς Χετταῖους, ποὺ, ἂν δὲν ἦσαν συγγενικοί, ἦσαν ὁπωσδήποτε σύμμαχοί τους. Εἶναι οἱ **Λούκι**, ποὺ πρέπει νὰ θεωροῦνται πρόγονοι τῶν Λυκίων καὶ Λευκοσύρων, οἱ **Σαρδᾶνα**, ποὺ σχετίζονται μὲ τὶς Σαρδεῖς καὶ οἱ **Σαγαλάσσα** μὲ τὴ Σαγαλασσὸ τῆς Πισιδίας. Στὴ μεγάλη ἐκστρατεία τοῦ βασιλῆα τῶν Χετταίων Χατουζήλ τοῦ Β' (1289 ἢ 1287 π.Χ.) κατὰ τῆς Συρίας οἱ λαοὶ αὐτοὶ ἀκολουθοῦν τὰ στρατεύματά του, ποὺ ὁ Ραμσῆς ὁ ΙΙ, φαραὼ τῆς Αἰγύπτου, ὕστερα ἀπὸ σκληρὲς μάχες καὶ μὲ μεγάλες ἀπώλειες κατορθώνει, νὰ σταματήσει στὸ Καδές, κοντὰ στὸν ποταμὸ Ὀρόντη.

Ἀπὸ τὸν 13ο αἰῶνα π.Χ. τὸ Χετταϊκὸ βασίλειο ἀρχίζει νὰ παρακμάζει. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ οἱ ἀλεπάλληλες ἐσωτερικὲς ἐπαναστάσεις τῶν διαφόρων λαῶν, ποὺ ἀποζητοῦν τὴν ἀνεξαρτησία τους καὶ ποὺ μὲ πολλὴ δυσκολία καταβάλλει ὁ Βασιλεὺς Μυροίλος ὁ Β' (1345 π.Χ.) κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ ἀδιάκοπες συγκρούσεις τους μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς, ποὺ ἀπὸ τὸν 14ο αἰῶνα ἤδη ἔχουν ἀρχίσει, νὰ εἰσδύουν στὴ χώρα τους ὅλο καὶ περισσότερο, ὁδηγοῦν τὸ Χετταϊκὸ κράτος στὴν παρακμὴ, ὡς τὸ 1200 π.Χ. περίπου, ποὺ θὰ σημάνει καὶ τὴν ὀριστικὴ του διάλυση.

Τὸ 1250 π.Χ. μαρτυρεῖται πλέον ἱστορικὰ ἡ **ARZAWA**, ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ μεγάλη ὁμοσπονδία πόλεων-κρατῶν, ποὺ ἡ γεωγραφικὴ της ἑκτασὴ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν Λυκία, τὴν Πισιδία καὶ τὴν Τραχεῖα Κιλικία.

Ἡ ARZAWA, μόνιμη ἐγκατάσταση τῶν Ἀχαιῶν στὴ Μ. Ἀσία βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὸν ἀμφισβητούμενο ἑλεγχὸ τῶν Χετταίων, ποὺ σὰν κράτος βρίσκεται πιά στὴ δύση του. Οἱ ἰθαγενεῖς πληθυσμοὶ ἀναπτύσσονται σὰν ἀνεξάρτητες ἐθνότητες σὲ χωριστὰ κρατίδια, ἐνῶ παράλληλα δέχονται ὅλο καὶ περισσότερο τὶς πολιτικὲς, οἰκονομικὲς καὶ πολιτιστικὲς ἐπιδράσεις τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων, ποὺ ἀπὸ τὰ παράλια καί, ἀκολουθώντας τὶς παραποτάμιες διαβάσεις, εἰσδύουν ὅλο καὶ πιὸ βαθεῖα στὴ Μ. Ἀσία.

Χετταῖοι, τοξότες (Ανάγλυφο σὲ πέτρα. Μουσεῖς Καισάρειας).

Εἶναι πολὺ δύσκολο, νὰ προσδιοριστεῖ μὲ ἀκρίβεια πότε πραγματοποιήθηκε ὁ ἀποικισμὸς τῶν Ἑλλήνων στὴν Πισιδία πού, καθὼς εἶδαμε παραπάνω, πρέπει νὰ ἄρχισε πρὶν ἀπὸ τὸ 1000 π.Χ. καὶ ἔκτοτε νὰ συνεχίστηκε μὲ τὰ μεγάλα μεταναστευτικὰ κύματα τοῦ 8ου καὶ 5ου αἰώνα π.Χ.*

Σὲ ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα οἱ Πισίδες, ποὺ δέχτηκαν τὶς πολιτιστικὲς ἐπιδράσεις τῶν Ἑλλήνων καὶ συνδέθηκαν ἁρμονικὰ μαζὺ τους, ἀναπτύχθηκαν οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ σὲ βαθμὸ ἀξιόλογο καὶ μέσα στὸ γεωγραφικὸ τους ὥρο δημιούργησαν σπουδαῖες καὶ πολυάνθρωπες πόλεις.

Τὸν 6ο αἰῶνα π.Χ. ὁλόκληρη ἡ Μ. Ἀσία κατακλύζεται ἀπὸ τὶς σιδερόφρακτες στρατιὲς τῆς πανίσχυρης **Περσικῆς Αὐτοκρατορίας** (546 π.Χ.). Ποιὸ ρόλο ἔπαιζαν ἱστορικὰ οἱ Πισίδες στοὺς χρόνους αὐτοὺς δὲν εἶναι ὁλότελα γνωστό. Οἱ μαρτυρίες εἶναι ἐλάχιστες. Ὁ Ἡρόδοτος, ἐξιστορῶντας τὴν τύχη τῶν λαῶν τῆς Μ. Ἀσίας, ποὺ δῆλωσαν ὑποταγὴ στὸν Κροῖσο, λέει “σχεδὸν ὅλοι, καί, ἐνῶ ἀναφέρεται ὀνομαστικὰ στοὺς γειτονικοὺς Φρύγες καὶ Κίλικες, γιὰ τοὺς Πισίδες δὲν μιλάει καθόλου, πρᾶγμα πού, πιδανῶτα, σημαίνει πὼς οἱ τελευταῖοι

* Ὁ ἐξελληνισμὸς αὐτὸς ὀριστικοποιήθηκε ἀργότερα μὲ τὸν Μ. Ἀλέξανδρο καὶ τοὺς χιλιάδες Ἑλλήνες ἀποίκους, ποὺ τὸν ἀκολουθοῦσαν στὴν ἐκστρατεία του.

Δαρείος ὁ Μέγας. Στὴν ἐποχή του ἡ Περσικὴ αὐτοκρατορία βρῆκε τὴ μέγιστή ἀκμὴ καὶ λαμπρότητα της. Ἐν τούτοις καὶ τότε ἡ Πισιδία διατήρησε τὴν ἀνεξαρτησίαν της (ἀνάγλυφο σὲ πέτρα ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα τῆς Περσέπολης).

διατήρησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τους.

Ὁ ADOLF REINACH, ποὺ ἀναφέρεται διεξοδικώτατα στὸ θέμα, πιστεύει, πὼς τὰ γειτονικὰ πρὸς τοὺς Πισίδες ἔθνη ποὺ ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει σὰν “εἰρηνικά,,,” στὴν περίοδο τῆς Περσικῆς κατοχῆς, μπόρεσαν νὰ διατηρηθοῦν σὰν τέτοια, ἐπειδὴ ἀκριβῶς δῆλωσαν ὑποταγὴ στοὺς Μεγάλους Βασιλεῖς. Ἀντίθετα, οἱ Ἑθνόττες ποὺ βρίσκονταν σὲ ὁλόκληρη τὴν ὀρεινὴ περιφέρεια τοῦ ἐσωτερικοῦ (Πισίδες, Λύκιοι, Κᾶρες) ἔμειναν λιγώτερο ἢ περισσότερο ἀνεξάρτητοι, γιὰτὶ ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τῆς Περσικῆς κατοχῆς κήρυξαν καὶ διατηροῦσαν ἀμείωτο τὸν ἀπελευθερωτικὸ τους ἀγώνα.*

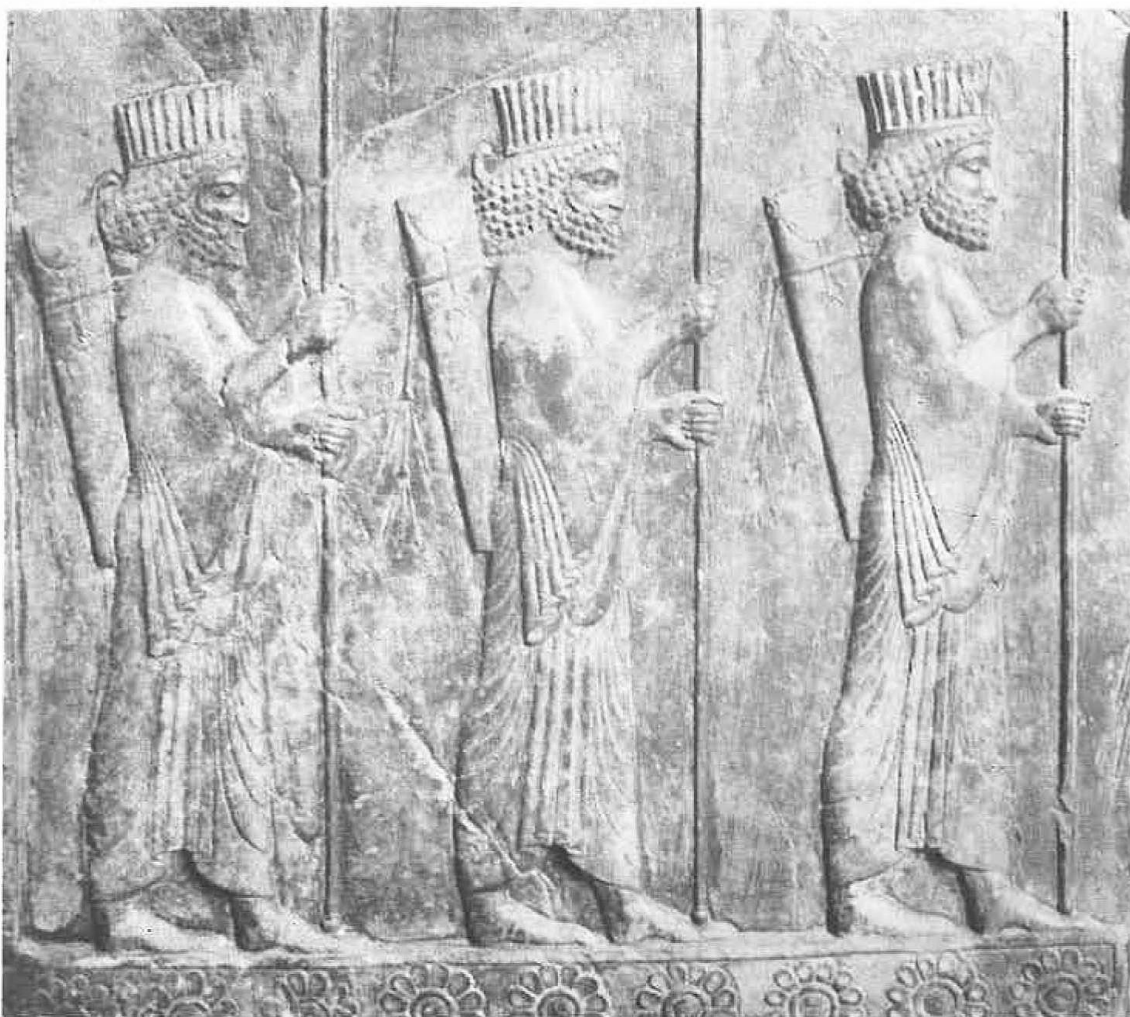
Καὶ οἱ Μεγάλοι Βασιλεῖς (Κῦρος, Δαρείος ὁ Ὑστάσπους), κάνοντας τὴν ἀνάγκη φιλοτιμία καί, ὑπολογίζοντας τις πιθανὲς ἀπώλειες, ποὺ θὰ τοὺς στοίχιζε ἢ χωρὶς ὅρους παράδοση τέτοιων λαῶν, ἀναγκάζονται, νὰ ἀναγνώρισουν τοὺς ἰθαγενεῖς ἄρχοντες γιὰ σατράπες, πρᾶγμα, ἔξ ἄλλου, ποὺ ἐπέβαλλε τόσο ἡ τεράστια ἔκταση τῆς Περσικῆς Αὐτοκρατορίας ὅσο καὶ ὁ ἰδιότυπος χαρακτήρας της.

Αὐτὸ ἴσχυσε ἰδιαίτερα γιὰ τὴν Πισιδίαν καὶ γιὰ τὸν πρόσδετο λόγο, ὅτι οἱ διάφορες πόλεις της, παρὰ τοὺς χαλαροὺς θρησκευτικούς δεσμοὺς ποὺ τις ἔνωσαν, ἐν τούτοις, τὸν περισσότερο καιρὸ, βρίσκονταν σὲ ἐμπόλεμη κατάσταση μεταξύ τους.

Υπάρχει, ὅμως, ἀκόμα μιὰ ἱστορικὴ μαρτυρία, ποὺ ἐνισχύει τὴν ἄποψη, ὅτι οἱ Πισίδες παρέμειναν ἀνεξάρτητοι μέσα στὰ πλαίσια τῆς Περσικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὅταν ὁ Δαρείος ὁ Ὑστάσπους, ὀργανώνοντας σὲ νέα βάση τὸ ἀπέραντο κράτος τῶν Περσῶν, τὸ διαιρεῖ σὲ δέκα σατραπείες—διαίρεση ποὺ θὰ διατηρηθεῖ καὶ ἀπὸ τοὺς διαδόχους του—ἡ Πισιδία δὲν ἀναφέρεται πουθενά. Ἴσως τότε ν’ ἀποτελοῦσε τμῆμα τῆς Λυκαονίας ἢ τῆς Μεγάλης Φρυγίας. Πιθανότατα

*“...διεμάχοντο πρὸς τοὺς βασιλεῖς αἰεί,,,” ΣΤΡΑΒΩΝ, 1Β-7§3

Ανάγλυφο από τὰ ἀνάκτορα τῆς Περσέπολης μὲ Πέρσες πολεμιστὲς (Μουσεῖο Τεχεράνης).

ὅμως ἦταν ἀνεξάρτητη, καθὼς φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ παρακάτω.

Ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης περιγράφει τοὺς Πισίδες σὰν ἐχθροὺς τῶν Περσῶν* (πρᾶγμα πού, ὥστόσο, δὲν τοὺς ἐμπόδιζε νὰ κατασκευάζουν πλοῖα γιὰ λογαριασμό τους καὶ μάλιστα μὲ γερὰς ἀμοιβές).** Στὴν ἱστορικὴ μάχη τους, λοιπόν, μὲ τὸν Κίμωνα οἱ Πέρσες, τὴ νύχτα ἐκείνη τῆς πανωλεθρίας τους νομίζουν, πὼς τοὺς ἐπιτίθενται οἱ Πισίδες, μόνιμος πονοκέφαλος τῶν Περσῶν Βασιλέων καὶ φθοροποιοὺς ἐχθρὸς τῶν στρατευμάτων τους.

Ὁ ἴδιος συγγραφέας, ἀναφερόμενος στὴν ἐκστρατεία πού πραγματοποιεῖ ὁ Κύρος ἐναντῖον τοῦ ἀδερφοῦ του Ἀρταξέρξη, μετὰ τὴν κατάληψη ὅλων τῶν θαλασσίων κτήσεων τῆς αὐτοκρατορίας, λέει, πὼς, γιὰ νὰ παραπλανήσει τὸν στρατό του, πού ἦταν ἀπρόθυμος νὰ ἐπιτεθεῖ ἐναντίον τοῦ Ἀρταξέρξη, διαδίδει

*XI-61§4. "Τοὺς δὲ Πισίδας ὄντας ὁμόρους καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀλλοτρίως ἔχοντας...."

**Ἀπ' αὐτὸ συμπεραίνεται ἀκόμα, πὼς τὰ ὅρια τῆς Πισιδίας, τοῦλάχιστον γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἔπρεπε νὰ φτάνουν ὡς τὴ θάλασσα.

σκόπιμα, πώς ἐκστρατεύει ἐναντίον τῶν Κιλικῶν καὶ τῶν Πισιδῶν πού, ὑποτίθεται, ἔχουν ἐπαναστατήσει.*

Στὸ ἴδιο βιβλίο τοῦ ἀκόμα ὁ Διόδωρος ἀναφέρεται καὶ σὲ ἄλλο περιστατικό, ἐπίσης ἐνδεικτικὸ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Πισιδῶν ἀπέναντι στοὺς Πέρσες. Ὁ Κλέαρχος, μιλῶντας στὸν Τισσαφέρνη**, φαίνεται, νὰ γνωρίζει πολὺ καλά, πὼς οἱ Πισίδες ἦσαν ὄχι μόνο ἀνεξάρτητοι καὶ ἐλεύθεροι, ἀλλὰ καὶ πὼς δὲν ἔχαναν εὐκαιρία, νὰ μάχονται κατὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων καὶ νὰ προξενοῦν φθορὰς στοὺς σατράπες***. Αὐτὸς ἦταν καὶ ὁ βασικὸς λόγος ποὺ ὁ Τισσαφέρνης μέσα στὰ σχέδια τοῦ εἶχε σὰν πρωταρχικὸ στόχο πάντοτε, νὰ ἐξολοθρεύσει τοὺς Πισίδες, πράγμα, πού, φυσικά, δὲν κατάφερε ποτέ.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο τῶν ἀδιάκοπων ἀπελευθερωτικῶν ἀγῶνων τοὺς ἐναντίον τῶν Περσῶν ἢ παλιότερα ἐναντίον τῶν Χετταίων, οἱ Πισίδες, λαὸς φύσει πολεμικός, ἀπομονωμένος ἀπὸ τὴν γεωγραφικὴ ἰδιομορφία τῆς πάτριας γῆς του, ποὺ ὡς ἓνα βαθμὸ διαμόρφωσε καὶ τὴν ψυχοσύνθεσιν του, φυλάχτηκε ἀπὸ ἐπιμιξίες μὲ ἄλλους λαοὺς καὶ φυλετικὰς ἀλλοιώσεις. Λαὸς ὀρεσίβιος, τραχὺς καὶ φιλοπόλεμος ζοῦσε σὲ ἀνεξάρτητα κρατίδια καὶ ἐπιδίδονταν στὴν πειρατεία, πού, στὰ πολὺ παλιὰ χρόνια, πρέπει ν' ἀποτελοῦσε ἓνα πολὺ σημαντικὸ πόρο βιοπορισμοῦ του. Παρακάτω δὲ δοῦμε, πόσο σκληροὺς ἀγῶνες ἔκανε ἡ Ρώμη, γιὰ νὰ ἀπαλλάξει τὸ Ἀνατολικὸ τῆς κρᾶτος ἀπὸ τοὺς Πισίδες πειρατές. Ἐξ ἄλλου οἱ μαχητικὰς τοὺς ἱκανότητες εἶχαν πάρα πολὺ ἐκτιμηθεῖ, τόσο ἀπὸ τοὺς Πέρσες, ποὺ στρατολογοῦσαν μισθοφορικὸ στρατὸ μὲ μεγάλας ἀμοιβὰς ἀπὸ τὴν Πισιδίαν, ὅσο καὶ ἀργότερα ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (Ἀλκέτας κλπ.), ποὺ ἰδιαίτερα πάντα περιποιόνταν καὶ τιμοῦσαν τοὺς Πισίδες γιὰ τὸν ἴδιο λόγο.

Γιὰ τὴν ἀνδρεία, τὴν περηφάνειαν καὶ τὴς πολεμικὰς ἀρετὰς τοὺς, ὄχι μόνο στοὺς χρόνους αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ στοὺς αἰῶνες ποὺ ἀκολούθησαν, μιλᾷνε ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τοὺς Ἀνατολικοὺς λαοὺς (Ὅμηρος, Ἡρόδοτος, Στράβων, Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, Ξενοφῶν κλπ.). Συχνὰ τοὺς περιγράφουν σὰν “μάχιμους,,,” “μαχιμώτατους ἀπάντων,,,” “κυδάλιμους,,,” καὶ “ἀεὶ πρὸς τοὺς βασιλεῖς διαμαχομένους,,,”. Ὑπῆρξαν δεινοὶ πολεμιστὲς καὶ ζακουστοὶ ἵππεῖς καὶ εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὴ ἡ περιγραφή, ποὺ κάνει ὁ Ἡρόδοτος σχετικὰ μὲ τὸν βαρὺ ὀπλισμὸ τοὺς. Οἱ Πισίδες πολεμιστὲς εἶχαν μικρὰ ἀσπίδα ἀπὸ δέρμα βοδιοῦ καὶ κρατοῦσαν δύο ἀκόντια κατασκευῆς παρόμοιας μ' ἐκείνης τῶν Λυδῶν πολεμιστῶν. Τὰ χάλκινα κράνη τοὺς εἶχαν μπροστὰ δύο κέρατα, ὅπως συνήθιζαν τότε οἱ Ἀνατολικοὶ λαοὶ καὶ στὰ πλάγια δύο προεκτά-

*XIV A' 19§6-7 “...ὥς ἐς Πισίδας βουλόμενος στρατεύεσθαι, ὡς πράγματ' ἀπαρξάντων τῶν Πισιδῶν τῇ ἑαυτοῦ χώρᾳ,,,”

**A' 11§1 “...τὴν μὲν πρόφασιν ἐποίητο ὡς Πισίδας βουλόμενος ἐκβαλεῖν παντάπασιν ἐκ τῆς χώρας,,,”

***B V§13 “οἶδα δὲ καὶ Πισίδας ἀκούω δὲ καὶ ἄλλα ἔθνη πολλὰ ταῦτα εἶναι, ἃ οἱμοὶ ἂν παῦσαι ἐνόχλουνται ἀεὶ τῇ ὑμετέρᾳ εὐδαιμονίᾳ..”

Πισίδης πολεμιστής. Ἡ ἀναπαράσταση
ἔγινε ἀπὸ τὸν ἀρχιτέκτονα
Νίκο Γαζέπη μὲ βάση
τὴν περιγραφὴν ποὺ κάνει
ὁ Ἡρόδοτος. Οἱ Πισίδες
κρατοῦσαν δύο κοντὰ δόρατα,
εἶχαν περικνημίδες ἀπὸ ὕφασμα
πορφυρὸ καὶ φοροῦσαν ἰδιότυπο
κράνος μὲ δύο κέρατα.
Οἱ ἀσπίδες τοὺς
ἦσαν ντυμένες μὲ δέρμα.

σεις πρὸς τὰ κάτω γιὰ νὰ προφυλάσσουν τ' αὐτιά. Στὰ πόδια εἶχαν πορφυρές* περικνημίδες φτιαγμένες ἀπὸ χοντρὸ ὕφασμα.

Ὁ βαρὺς ὅπλισμός τῶν Πισιδῶν, ποὺ μόνο μ' ἐκεῖνο τῶν Καρῶν συγκρινόταν, ἐλάφρωνε μόνο, ὅταν οἱ Πισίδες πολεμοῦσαν στὰ δικά τους βουνά. Ὁ ἴδιος ὅπλισμός τοὺς ἀκολουθοῦσε καὶ στὴν τελευταία τους κατοικία, γιὰ τοὺς ἔδαβαν (ὅπως καὶ τοὺς Κᾶρες) μὲ τὰ ὅπλα τους.

Στὸν καιρὸ τῆς εἰρήνης οἱ Πισίδες καταγίνονταν μὲ τὴν ἀμπελουργία, τὴν ὕλοτομία, τὴν κτηνοτροφία, τὴ γεωργία καί, ὅσο κι' ἂν φαίνεται ἀπὸ πρώτη ἀποψη παράξενο, μὲ τὴν ναυπήγηση πλοίων. Ὁ Διόδωρος ἀναφέρει πὼς κατασκεύαζαν πλοῖα γιὰ τὸ ναυτικὸ τῶν Περσῶν.

Οἱ Πισίδες, παρὰ τὴν πολεμικὴ φύση τους, ἀνέπτυξαν ὥστόσο ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἕναν ἀξιοθαύμαστο πολιτισμό, βαθύτατα ἑλληνικὸ, πρᾶγμα ποὺ σὲ λίγο, τόσο ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ὅσο καὶ οἱ Ρωμαῖοι κατακτητές, ἰδιαίτερα δὲ ἐκτιμήσουν, ἀφοῦ μάλιστα οἱ τελευταῖοι καὶ ὁμόνοιες ἢ συμμαχίες δὲ συνάψουν καὶ εἰδικὰ προνόμια δὲ παραχωρήσουν στὲς περισσότερες πόλεις τῆς Πισιδίας. Διεξοδικὰ ὅμως γιὰ ὅλα τοῦτα δὲ δοῦμε στὰ παρακάτω κεφάλαια.

*Οἱ Πισίδες γνώριζαν τὸ πορφυρὸ χρῶμα ἀπὸ τοὺς Φοῖνικες ποὺ τὸ παρασκεύαζαν ἀπὸ ἕνα εἰδικὸ κοχύλι.

Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Ἡ Πισιδία δὲν φαίνεται, νὰ ἔπαιξε σημαντικό ἱστορικό ρόλο πρὶν ἀπ' τὸν 4ον αἰῶνα π.Χ. Ὅλοι οἱ μεγάλοι ἱστορικοί, ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι, τὴν παρουσιάζουν στὸ ἱστορικό προσκήνιο μετὰ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἐνῶ γιὰ πρὶν ἐλάχιστα πράγματα εἶναι γνωστά, πού, ἄλλωστε, τὰ περισσότερα ἀναφέρθηκαν κιόλας στὰ προηγούμενα κεφάλαια.

Στὰ μέσα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνα (334–333 π.Χ.) ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, ἀφοῦ ἔγινε κύριος τῆς Παμφυλίας (κυριεύοντας τὴν πρωτεύουσα τῆς Πέργης) καὶ οὐσιαστικὰ ὁλόκληρης τῆς “ἐπιτάδε Ταύρου,, Μ. Ἀσίας, ἀπειλεῖ τὰ νότια σύνορα τῆς Πισιδίας. Πρὶν ἀποφασίσει τὴν προέλαση του στὰ βάθη τῆς Ἀνατολῆς πρέπει, νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ὁλοκληρωτικὴ κατοχὴ τῆς, ἐξουδετερώνοντας τὴν ἐνδοχώρα τῆς. Τὸ σημαντικώτερο δὲ ἐμπόδιο σ' αὐτὸ τὸ σχέδιο εἶναι οἱ Πισίδες, ποὺ τοὺς ἡρωϊκοὺς τους ἀγῶνες γιὰ τὴν διατήρηση τῆς ἀνεξαρτησίας τους ἐναντίον τῶν Περσῶν γνωρίζει κιόλας πολὺ καλὰ ὁ Ἀλέξανδρος.

Ἡ μεγάλη Μακεδονικὴ στρατιὰ ἔχει μοναδικὴν δίοδο γιὰ τὰ ὑψίπεδα τῆς κεντρικῆς Μ. Ἀσίας τὶς φυσικὲς πύλες τῶν στενῶν τοῦ Ὀλύμπου, ποὺ βρίσκονται γύρω ἀπὸ τὴ Φασήλιδα (οἱ Φασηλίτες εἶχαν συμμαχήσει νωρίτερα μὲ τὸν Ἀλέξανδρο), στὸ ὄρος Κλίμαξ (ὕψ. 2375 μ.) στὶς ἀντηρίδες τοῦ Ταύρου. Ἡ περιοχὴ ἐλέγχεται ἀπὸ τὴν Τερμησό, ποὺ ἡ στρατηγικὴ τῆς σημασίας

για αυτήν ακριβώς την γεωγραφική της θέση είναι έντελως ιδιαίτερη. Οί **Τερμψοεῖς**, “πανδημὶ ἐκβεβοηθηκότες,,, ἔχουν καταλάβει τὰ ὑψώματα γύρω ἀπὸ τὴ διάβαση.

Ἡ μεγάλη στρατιὰ τοῦ Ἀλέξανδρου εἶναι τώρα ὑποχρεωμένη, ν’ ἀντιμετωπίσει τὸν ἄριστα ὀργανωμένον στρατὸ τῶν Τερμψοέων καὶ γιὰ λίγο διακόπτει τὴν πορεία της καὶ στρατοπεδεύει πρὸ τῶν στενῶν. Οἱ Τερμψοεῖς, μὴ γνωρίζοντας τὶς βαθύτερες σκέψεις τοῦ Ἀλέξανδρου καὶ πιστεύοντας πὼς ὁ τελευταῖος δ’ ἀποφύγει μιὰ κατὰ μέτωπο ἀναμέτρηση μαζὺ τους, ὑποχωροῦν ἄπρακτοι στὸ φρούριο τῆς πόλεώς τους, ἀφήνοντας μόνον μερικὲς φρουρὲς στὰ ὑψώματα.

Ὁ Ἀλέξανδρος ὁμως, διαπιστώνοντας τὴν ἀποχωρησὶν τους, βρίσκει τὴν εὐκαιρία γιὰ μιὰ αἰφνιδιαστικὴ ἐπίθεση καί, χωρὶς πολὺ κόπο, ἀπελευθερώνει τὶς διαβάσεις καὶ φτάνει μπροστὰ στὰ ὄχυρα τείχη τῆς Τερμψοῦ, ὅπου καὶ στρατοπεδεύει. Σὲ λίγο θὰ δεχτεῖ ἐδῶ πρέσβεις τῶν **Σελγέων**, ποὺ σὰν παλιοὶ ἐχθροὶ τῶν Τερμψοέων καὶ ἐπικαλούμενοι τὴν καταγωγὴν τους ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους, δηλώνουν φιλία μὲ τοὺς Μακεδόνες καὶ συνάπτουν συνθήκη.

Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐπιμένει περισσότερο στὴν πολιορκία καὶ προχωρεῖ

Μακεδόνας ἱππέας ἐναντίον ἀντιπάλου του. (Τάφος τοῦ Κίνχ. Νάουσα Μακεδονίας).

έναντίον τῆς τρίτης μεγάλης πόλεως Σαγαλασσοῦ. Οἱ “μαχιμώτατοι πάντων,, **Σαγαλασσοεῖς**, ἂν καὶ περηφανεύονται κι’ αὐτοὶ γιὰ τὴν καταγωγή τους ἀπὸ τὴ Σπάρτη, ἐν τούτοις ἀποφασίζουν ν’ ἀντιμετωπίσουν τὴν μεγάλην στρατιὰ καὶ ἀναπτύσσονται σὲ θέσεις μάχης πάνω στὸν ὄχυρὸ λόφο, ποὺ βρίσκεται μπροστὰ στὴν πόλη τους. Μαζὺ τους δὲ συμπολεμήσουν καὶ οἱ ὁμόφυλοι τους Τερμησσοεῖς, ποὺ ἔρχονται σὲ βοήθεια τους ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ.

Ὁ Ἀλέξανδρος παρατάσσει τὰ πεζὰ του τμήματα, τοξότες, Ἀγριᾶνες καὶ Θρᾶκες ἀκοντιστές. Ἡ πρώτη ἐφοδος του ἀποκρούεται γενναῖα ἀπὸ τοὺς Πισίδες, ποὺ βρίσκονται σὲ πλεονεκτικὴ θέση, ἀφοῦ κατέχουν τὰ δύσβατα ὑψώματα. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀναγκάζεται, νὰ τεθεῖ ὁ ἴδιος ἐπιφαλῆς τῆς Μακεδονικῆς φάλαγγας καὶ ἡ δεύτερη ἐπίθεση του, ὕστερα ἀπὸ μιὰ φονικώτατη μάχη, κάμπτει τοὺς Πισίδες, πού, ἡττημένοι, παραδίνουν τὴν πόλη τους! Οἱ ἀπώλειες ἦσαν μεγάλες, ἀφοῦ πεντακόσιοι περίπου νεκροὶ κάλυψαν τὸ πεδίο τῆς μάχης κι’ ἀνάμεσα τους ὁ στρατηγός, διοικητὴς τῶν τοξοτῶν τοῦ Ἀλέξανδρου Κλεανδρος.

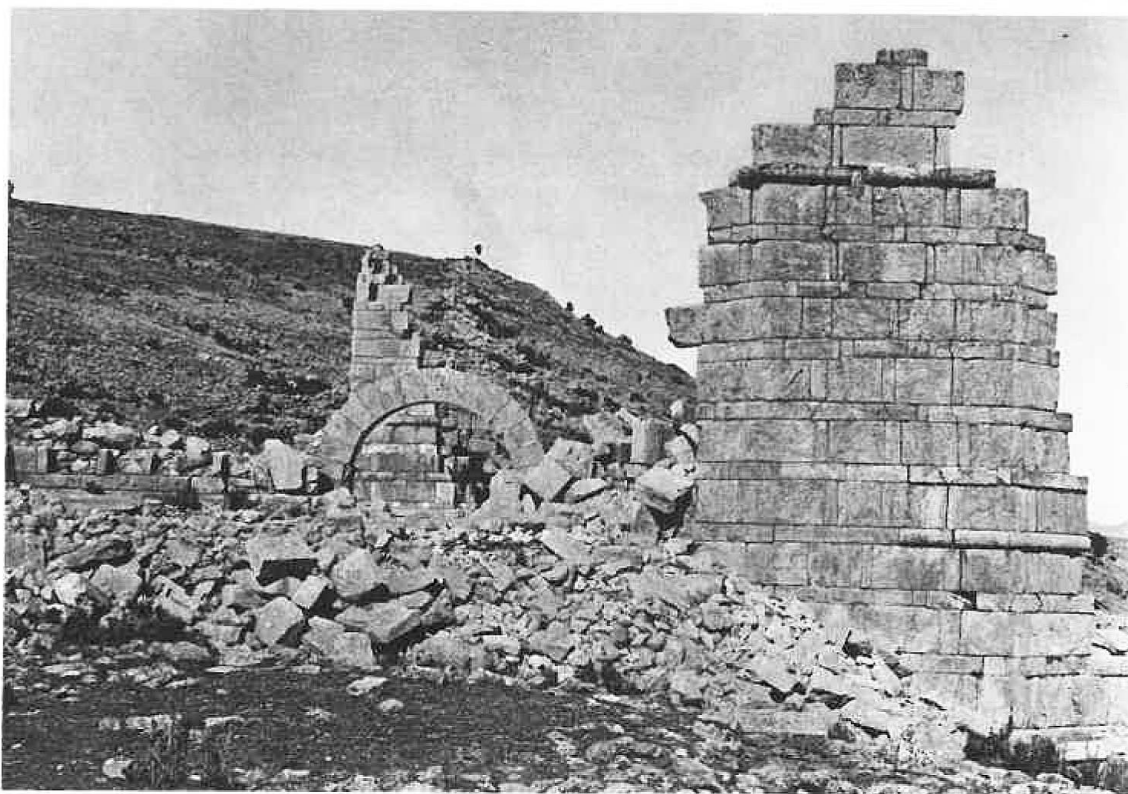
Μετὰ τὴν πτώση τῆς Σαγαλασσοῦ καὶ τὴ συνθήκη φιλίας μὲ τοὺς Σελγεῖς ἡ πτώση τῆς Τερμησσοῦ εἶναι πᾶ ἀναπόφευκτη. Τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο τὰ φρούρια τῆς Πισιδίας, εἴτε μὲ σύντομες μάχες εἴτε μὲ χωριστὲς συνδῆκες φιλίας, καταλαμβάνονται ἀπὸ τὸν στρατηλάτη, πού, ἀπερίσπαστος πλέον, προελαύνει ἀκάδεκτος πρὸς τὸ βορρὰ καί, ἀκολουθώντας τὸν ἄξονα τοῦ σημερινοῦ δρόμου Σπάρτη-Ἀφίδν Καραχισὰρ-Πολατλῆ*, παρακάμπτει τὴν Ἀσκανία λίμνη καὶ φτάνει στὶς Κελαινές. Ὁλόκληρη πλέον ἡ Πισιδία εἶναι ὑποταγμένη στὸν Ἀλέξανδρο. Ὁ στρατηλάτης ἀφήνει τὸ γιὸ τοῦ Νικάνορα Βάλακρο στρατηγὸ καὶ σαρτράπη γιὰ τὴ διοίκηση της καὶ συνεχίζει τὴν προέλαση του πρὸς τὴν Ἀνατολή.

Φαίνεται, ὅμως, πὼς οἱ Πισίδες μετὰ τὴν ὑποτιθέμενη ὑποταγή τους στὸν Ἀλέξανδρο, δὲν ἔμειναν ἥσυχοι. Ὁ ὑπερήφανος αὐτὸς λαός, μὴ μπορῶντας ν’ ἀνεχθεῖ τὴ Μακεδονικὴ κυριαρχία, μάχεται πολλὰς φορὲς ἐκ τοῦ συστάδην

Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος. Ἡ πορεία του μέσα ἀπὸ τὴν Πισιδία ὑπῆρξε δύσκολη, ἀφοῦ οἱ Πισίδες ἀντέταξαν ἰσχυρὴ ἀντίσταση στὶς φάλαγγές του. Μερικὲς πόλεις συμμάχησαν μαζί του, ἐνῶ οἱ περισσότερες ὑπετάγησαν ὕστερα ἀπὸ σκληρὲς μάχες (Χαρακτικό τοῦ G. AUDRAM).

*Θ. Σαραντιῖ: Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος (Ἀθ. 1970).

Ἐρείπεια ὀχυροῦ τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων στὴν πόλιν Ἰσαυρα. Ἐδῶ οἱ Πισίδες ἔγραψαν μία ἀπὸ τῆς λαμπρότερας σελίδος δόξας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀντιστεκόμενοι στὸν στρατηγὸ τοῦ Ἀλέξανδρου Περδίκκα. Ἀργότερα τὸ ὀλοκαῦτωμα τῶν Ἰσαυρέων θὰ βρεῖ μιμητὲς στὸ Σούλι καὶ τὸ Ἀρκάδι.

τοὺς κατακτητὲς του, διατηρῶντας ἔτσι μιὰν ἀμφίρροπὴ πολιτικὴ κατάσταση, ποὺ κυμαίνονταν ἀνάμεσα σὲ μιὰ χαλαρὴ ὑποταγὴ καὶ μιὰν ἀμφισβητούμενη αὐτονομία. Κάτω ἀπ' αὐτὸ τὸ ἰδιότυπο καθεστῶς φαίνεται, πὼς πραγματοποιήθηκε ὁ φόνος τοῦ Βάλακρου ἀπὸ τοὺς **Ἰσαυρεῖς**, (ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ἀναφέρει σαφέστατα τοὺς Ἰσαυρεῖς σὰν Πισίδες)* καὶ **Λαρανδεῖς** καὶ ἐνῶ ζοῦσε ἀκόμα ὁ Ἀλέξανδρος!

Ὁ Περδίκκας, ποὺ μὲ τὸ βασιλῆα Φίλιππο μόλις εἶχε νικήσει τὸν ἐπαναστάτη Ἀριάραθν καὶ παρέδωσε τὴ σατραπεία του στὸν Εὐμένη, μαθαίνει γιὰ τὸ φόνο τοῦ Βάλακρου καὶ ὀργισμένος στρέφεται ἐναντίον τῶν δύο πόλεων μὲ τὴν πρόθεσιν, νὰ τὶς καταστρέψει καὶ νὰ ἐκδικηθεῖ ἔτσι τὸν φόνο τοῦ Βάλακρου (322 π.Χ.).

Τὴν πόλιν τῶν Λαρανδέων τὴν κυρίεψε ταχύτατα ἐξ ἐφόδου καὶ τοὺς μὲν νέους τοὺς κατέσφαξε, ἐνῶ συνέλαβε τοὺς γεροντότερους καὶ τὰ γυναικόπαιδα μὲ τὸ σκοπὸ, νὰ τοὺς χρησιμοποιοῦν γιὰ σκλάβους. Ὑστερα ὁ στρατὸς του κατέστρεψε ὀλοκληρωτικὰ τὴν πόλιν καὶ στράφηκε πρὸς τὰ Ἰσαυρα. Ἀλλὰ ἡ πόλιν τῶν Ἰσαυρέων μεγάλη, ὀχυρὴ καὶ μὲ πολὺ μάχιμο στρατό, (πλήθουςαν

*Βίβλος ΧVΙΙΙ §22

ἀνδρῶν ἀλκίμων)* δὲν ἦταν γιὰ τὸν Περδίκκα ἐξ ἴσου εὐκόλῃ ὑπόθεσιν. Οἱ γενναῖοι καὶ φιλοπάτριδες Ἰσαυρεῖς, ποὺ εἶχαν καὶ ἀρκετὰ ἀποδέματα ὀπλισμοῦ, ἀντιστάθηκαν γενναῖα γιὰ τρεῖς μέρες. Κάτω ὁμως ἀπὸ τὴν ἰσχυρότατη πίεσιν τοῦ στρατοῦ τοῦ Περδίκκα καὶ ὕστερα ἀπὸ μεγάλες ἀπώλειες σὲ ἄνδρες καὶ ἀποδέματα οἱ Ἰσαυρεῖς ἐπιχείρησαν κάτι τραγικὰ ἥρωϊκό, ποὺ ἀργότερα ἢ Ἑλληνικὴ ἱστορία θὰ τὸ μιμηθεῖ ἀρκετὲς φορὲς (Σούλι, Ἀρκάδι, κλπ). Ἐπειδὴ ἔβλεπαν πὼς ἡ ἄλωση τοῦ ὄχυροῦ ἦταν πιά ζήτημα χρόνου καὶ γνώριζαν, πὼς ἡ τιμωρία ποὺ τοὺς περίμενε θὰ ἦταν σκληρότερη κι' ἀπὸ ἐκείνη τῶν Λαρανδέων, ἀφοῦ αὐτοὶ τόλμησαν νὰ προβάλουν ἀντίστασιν καὶ ὕστερα ἀπὸ γνώμῃ ὁμόφωνῃ μάζεψαν τοὺς γέροντες, τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ καὶ ἀφοῦ τοὺς ἔκλεισαν στὰ σπίτια, ἔβαλαν φωτιά. Μαζὺ ἔκαψαν καὶ τὶς περιουσίες τους κι' ὅτι μπορούσε, νὰ γίνει λάφυρο τῶν ἐχθρῶν. Ὑστερα ἀνέβηκαν πάλι στὰ τεῖχῃ, πολεμῶντας μὲ λύσσα τὸ στρατὸ τοῦ Περδίκκα καὶ προκαλῶντας του τρομερὲς ἀπώλειες πρὸς μεγάλην κατάπληξιν τοῦ στρατηγοῦ, ποὺ δὲν μπορούσε, νὰ ἐξηγήσῃ τὸν ἀπελπισμένο ἀγῶνα τῶν γενναίων ὑπερασπιστῶν, ἀφοῦ δὲν εἶχαν πιά τίποτα, νὰ ὑπερασπίσουν.

Ὅταν λοιπὸν ὁ Περδίκκας ἔδειξε, πὼς θέλει νὰ ὑποχωρήσῃ, οἱ Ἰσαυρεῖς, ποὺ πιά δὲν τοὺς εἶχε τίποτα ἀπομείνει, ρίχτηκαν κι αὐτοὶ στὴ φωτιά. Τὴν ἐπόμενη αὐγὴ οἱ Μακεδόνες ἐπέστρεψαν καὶ ἀφοῦ ἔσβησαν τὴν φωτιά λεηλάτησαν ὅτι εἶχε ἀπομείνει ἀπὸ τὴν καμένη πόλιν, ποὺ “πολὺν ἀργυρὸν τε καὶ χρυσὸν ὥς ἂν πόλεως γεγεννημένης εὐδαίμονος ἐκ πολλῶν χρόνων,, εἶχε.

Μὲ παρόμοιες πράξεις ἀπαράμιλλου ἥρωϊσμοῦ καὶ αὐτοθυσίας οἱ Πισιδεῖς πέρασαν στὴν ἱστορία σὰν ἓνας μοναδικὸς λαός.

Λίγο ἀργότερα, ὅταν στὴν Ρώμῃ ἄρχοντες ἦσαν οἱ ὑπατοὶ Κουῖντος Ποπίλιος καὶ Κουῖντος Πόπλιος καὶ στὴν Ἀθῆνα ἡγεμόνευε ὁ Ἀπολλόδωρος, ὁ **Ἀντίγονος**, ἀφοῦ καταβάλλει τὸν Εὐμένῃ, ἀποφασίζει, νὰ ἐκστρατεύσῃ ἐναντίον τοῦ Ἀλκέτα καὶ τοῦ Ἀττάλου. Οἱ δύο αὐτοὶ ἀξιολογώτατοι ἡγεμόνες διέδεταν ἓναν πολυάριθμο ἐπίσης καὶ πολὺ ἀξιόμαχο στρατό.

Μὲ ὅλες του τὶς δυνάμεις, λοιπὸν ὁ Ἀντίγονος ἐξορμᾷ ἀπὸ τὴν Καππαδοκία γιὰ τὴν κατάληψιν τῆς Πισιδίας, ὅπου βρίσκεται ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλκέτα μὲ 900 ἵππεῖς καὶ 16.000 πεζοὺς. Ὑστερα ἀπὸ κοπιαστικὴ πορεία ἑπτὰ ἡμερῶν φτάνει καὶ στρατοπεδεύει μπροστὰ στὴν Κρητόπολιν. Παρὰ τὴν ταχύτατη καὶ κρυφὴ προέλασιν τοῦ Ἀντίγονου ὁμως, ὁ Ἀλκέτας τὸν ἀντιλαμβάνεται καὶ παρατάσσει ἀμέσως τὶς φάλαγγες του σὲ θέσιν μάχης. Ἀλλὰ ὁ πολὺ ἰσχυρότερος καὶ ὀγκωδέστερος στρατὸς τοῦ Ἀντίγονου, ποὺ ἀριθμεῖ 7000 ἵππεῖς καὶ περισσότερους ἀπὸ 40000 πεζοὺς, καθὼς ἐπίσης καὶ πολλοὺς ἐλέφαντες ὕστερα ἀπὸ μιὰ φονικώτατη μάχη, ὅπου σκοτώθηκαν ὁ Ἀττάλος, ὁ Δόκιμος καὶ ὁ Πολέμων, ὑπερίσχυσε ὅπως ἦταν φυσικό.

Ὁ ἴδιος ὁ **Ἀλκέτας** μὲ λίγους ὑπασπιστὲς του πολὺ δύσκολα κατάφερε νὰ σωθεῖ, φεύγοντας στὴν Τερμησό. Ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες του, ὅσοι ἐπέζησαν, ἀπορροφήθηκαν ἀπὸ τὸ στρατὸ τοῦ Ἀντίγονου, ποὺ φημιζόταν γιὰ τὴν ἀριστή

*ΔΙΟΔΩΡΟΣ, Βίβλος ΧVIII§22

Ὁ Ἀντίγονος ἔφιππος στή μάχη (Ἀπὸ τῆ Σαρκοφάγο τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου-Κωνσταντινούπολη).

ὀργάνωση καὶ ἐκπαίδευση του. Ὁ Ἀντίγονος τοὺς συμπεριφέρθηκε πολὺ καλὰ καὶ μὲ τὴν προσάρτηση τοὺς αὗξησε ἀκόμα περισσότερο τὸν ἤδη πολυάριθμο στρατό του.

Ὅσο γιὰ τὸν Ἀλκέτα, εὐκόλα βρῆκε καταφύγιο καὶ προστασία στὴν Τερμησοῦ καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Περδίκκα, μὴ ἔχοντας ἄλλους συμμάχους, γρήγορα προσεταιρίσθηκε τοὺς Πισίδες καὶ ἰδιαίτερα πάντα τοὺς περιποιόταν, ἐνῶ πολὺ συχνὰ τοὺς καλοῦσε στὰ σύνδειπνα του. Ἦξερε, ἄλλωστε, τίς πολεμικὲς ἀρετὲς τοὺς καὶ γνώριζε καλὰ τὴν δυσπρόσιτη καὶ ὀρεινὴ χώρα τοὺς γεμάτη ἀπὸ θαυμάσια καὶ ἀπόρρητα ὀχυρά*. Ἔτσι οἱ Τερμησσοεῖς ἀντα-

*"...ἔκρινε τοὺς Πισίδας εὐεργετεῖν, νομίζων ἕξιν συμμάχους πολεμικοὺς ἄνδρας καὶ χώραν ἔχοντας δυσέμβολον καὶ μεστὴν ὀχυρῶν φρουρίων.,,

πέδοσαν τὴν ἀγάπην καὶ τὴν φιλίαν, ποὺ τοὺς εἶχε δείξει ὁ Ἀλκέτας.

Ὅταν λοιπὸν ὁ Ἀντίγονος κυνηγῶντας τὸν ἔφτασε μὲ ὅλο τὸν ὄγκο τοῦ στρατοῦ του καὶ στρατοπέδευσε ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχνη τῆς Τερμησσοῦ, πολιορκῶντας τὴν πόλιν, ἔστειλε πρέσβεις, ἀπαιτῶντας τὴν παράδοση τοῦ Ἀλκέτα. Ἀλλὰ ὁ στρατὸς τῆς Τερμησσοῦ ἀρνήθηκε ὑπερήφανα. Οἱ γεροντότεροι ὁμῶς, δέλοντας, νὰ γλυτώσουν τὴν πόλιν τοὺς ἀπὸ τὸν ἄμεσο κίνδυνο, συμβούλευαν τοὺς νέους, νὰ παραδόσουν στὸν Ἀντίγονο τὸν Μακεδόνα Ἀλκέτα, ἀλλὰ μάταια. Τότε παίρνουν κρυφὰ τὴν ὀδυνηρὴ ἀπόφαση, νὰ τὸν παραδόσουν οἱ ἴδιοι νεκρὸ ἢ ζωντανὸ καὶ γιὰ νὰ πετύχουν στὸ σχέδιό τους στέλνουν μήνυμα στὸν Ἀντίγονο, νὰ πάρει μπροστὰ ἀπὸ τὴν πόλιν τὸν κύριο ὄγκο τοῦ στρατοῦ του καὶ ν' ἀφήσει μόνον λίγους ἀκροβολιστές, ποὺ ἔτσι δ' ἀνάγκαζαν σὲ μάχες ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχνη τοὺς νέους πολεμιστές. Ἔτσι κι' ἔγινε.

Τὴν ἐπόμενη μέρα ὁ στρατὸς ἐγκαταλείπει τὴν πολιορκία, οἱ γεροντότεροι δὲ κάτοικοι τῆς Τερμησσοῦ, διαλέγοντας καὶ παίρνοντας μαζί τους καὶ τοὺς πιδὺ γενναίους δούλους, αἰφνιδιάζουν τὸν Ἀλκέτα, ποὺ μόλις ἀντιλαμβάνεται τὴν συνωμοσία καὶ γιὰ νὰ μὴν πέσει ζωντανὸς στὰ χέρια τοὺς αὐτοκτονεῖ (ἄνοιξη 319 π.Χ.). Οἱ δοῦλοι παραδίνουν τὸ πτώμα τοῦ στὸν Ἀντίγονο καὶ ὁ τελευταῖος, ἀφοῦ τὸ ἀφήνει τρεῖς μέρες ἄταφο, φεύγει μὲ τὸν στρατό του γιὰ τὴν Κρητόπολιν.

Ὁ στρατὸς τῶν Τερμησσέων, βαρεῖα τραυματισμένος στὴ φιλοτιμία του ἀπὸ τὴν συνωμοσία τῶν πρεσβυτέρων παίρνει τὸ πτώμα τοῦ Ἀλκέτα καὶ τὸ δάβει μὲ ὅλες τὲς τιμές, ἐνῶ ὁ Ἀντίγονος μετὰ τὴν εἴδηση γιὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἀντιπάτρου, ἀπὸ τὸν ὁποῖο εἶχε ὀρισθεῖ “στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τῆς Ἀσίας,,, μένει ἀπόλυτος κύριος τῆς Πισιδίας, ἐξουσιάζοντας πᾶ ὅλη τὴν Μ. Ἀσία μ' ἓνα τεράστιο στρατὸ 60.000 πεζῶν, 10.000 ἱππέων καὶ τριάντα ἐλεφάντων.

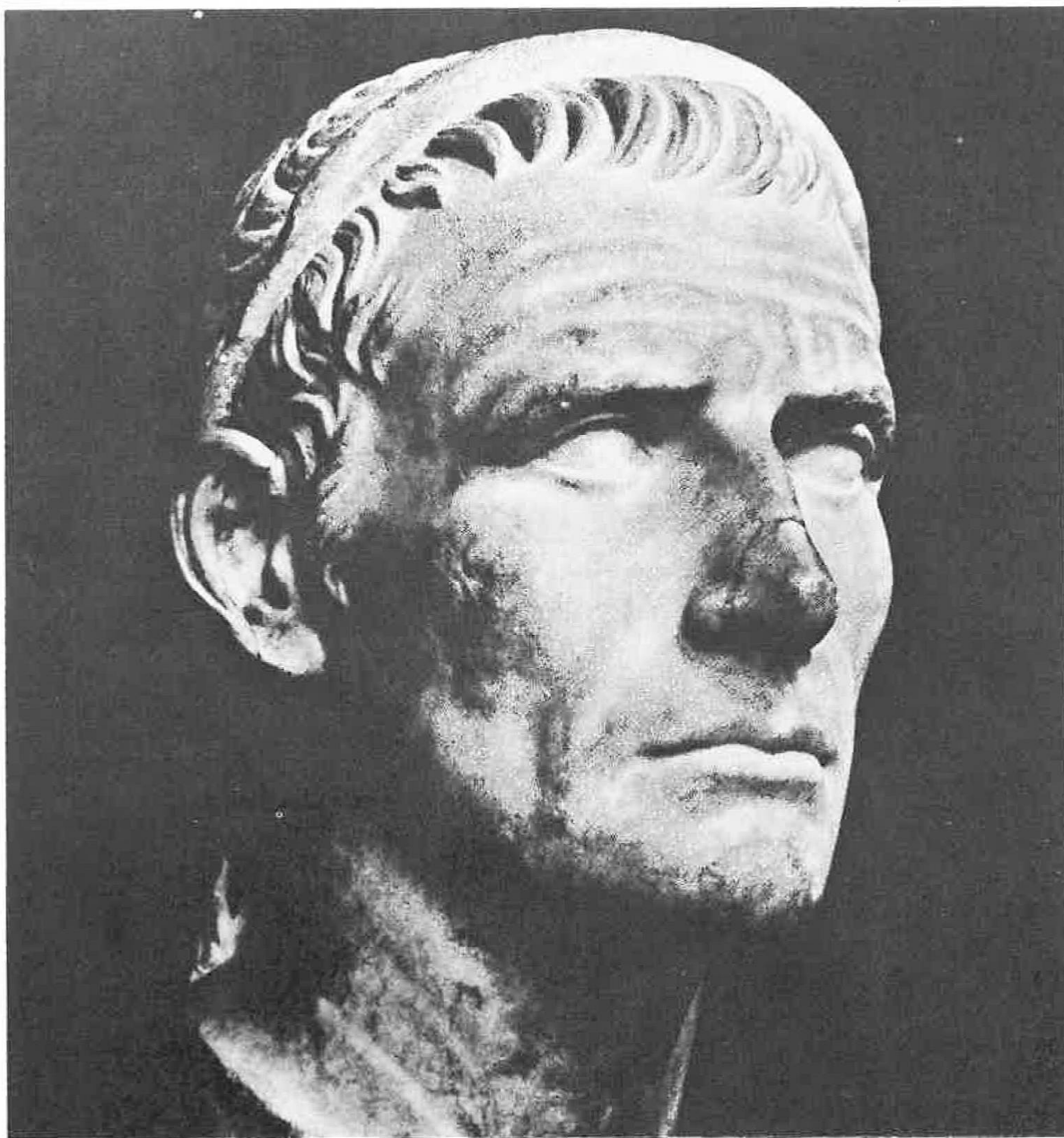
Στὸν 3ον αἰῶνα π.Χ. ὁ Ἀντίοχος ἀπασχολημένος μὲ τὴν ἐκδίωξη τῶν ἄλλων διεκδικητῶν τοῦ θρόνου του καὶ τὴν ἀναδιοργάνωση τοῦ κράτους του δὲν καταφέρνει, νὰ ἀνακόψει τὴν κάθοδο τῶν βαρβάρων Κελτικῶν φύλων, Γαλατῶν κυρίως καὶ λιγότερο Γερμανῶν, ποὺ ἐμφανίζονται ἀπὸ τὸ βορρᾶ στὴ Μακεδονία καί, μέσω τῆς Θράκης καὶ τοῦ Ἑλλάσποντου, μὲ δύο τμήματα διοικούμενα ἀπὸ τοὺς Λουτάριο καὶ Λεονόριο, στὴ Μ. Ἀσία, ὡς τοὺς ποταμοὺς Σαγγάριο καὶ Ἄλυ.

Μπροστὰ στὴν ἀκάδεκτη ὁρμὴ τῶν βαρβάρων αὐτῶν οἱ Σελευκίδες ἐγκαταλείπουν τὲς ἐμπροσθοφυλακὲς τοὺς στὴν Ἀπάμεια Κιβωτό, τὸ Τυριάειον καὶ τὴν Πισιδικὴ Ἀντιόχεια. Ἔτσι οἱ Γαλάτες, χωρὶς πᾶ καμμὴν ἀντίσταση, κατεβαίνουν στὰ νότια, λεηλατῶντας τὲς γειτονικὲς περιοχές. Οἱ Ἑλληνικὲς πόλεις γιὰ ν' ἀποφύγουν τὲς λεηλασίες, ἀναγκάζονται νὰ πληρώνουν φόρους. Ὁλόκληρὴ ἡ Πισιδία κυριεύεται ἀπὸ τοὺς Γαλάτες, πού, μὲ τὴ βοήθεια καὶ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Νικομήδους, ἰδρύουν τὸ ἀνεξάρτητο κράτος τῆς Γαλατίας (275 π.Χ.).

Δυσόμηση αἰῶνες περίπου θὰ διαρκέσει τὸ “βασιλείο,, αὐτὸ ὥσπου νὰ πέσει κάτω ἀπὸ τὸν ὁδοστρωτῆρα τῶν Ρωμαϊκῶν λεγεῶνων. Οἱ Γαλάτες τόσο γρήγορα ἀπορροφήθηκαν ἀπὸ τὴν ἀκαταμάχητη δύναμιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ποὺ ἓναν αἰῶνα περίπου μετὰ τὴν εἰσβολή τους ἀφομοιώνονται καὶ πολιτιστικὰ

για να ονομαστούν πια Γαλλόγρακοι ή, κατά τον Στράβωνα, Έλληνογαλάτες.

Στην λεγόμενη μάλιστα “Χώρα των Γαλατών,” (έπαρχία της Πισιδίας, το σημερινό Γκοζάν) βρέθηκαν καλά διατηρημένες επιγραφές στην Έλληνική, νομίσματα Έλληνικά, αγάλματα λατρείας Έλληνικών Θεών κλπ. που μαρτυρούν την τεράστια αφομοιωτική δύναμη του Έλληνικού πνεύματος πάνω στους κατακτητές.

Αντίοχος ο Γ' (Μουσείο του Λούβρου, Παρίσι).

ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ (323-30 π.Χ.)

Στὰ τέλη τοῦ 3ου π.Χ. αἰώνα (220 π.Χ.) ὁ Ἀντίοχος ὁ Γ΄ διορίζει τὸν ἐξάδερφο τοῦ Ἀχαιὸ δυνάστη τῆς “ἐπιτάδε Ταύρου,, Μ. Ἀσίας. Τὸ δῶρο αὐτὸ προσφέρεται στὸν Ἀχαιὸ σὲ ἀντάλλαγμα γιὰ τὸ νικηφόρο πόλεμό του ἐναντίον τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἀπτάλου καὶ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Γ΄ καὶ γιὰ τὴν ἐνίσχυση ποὺ ἐπέφερε ἔτσι στὴ δυναστεία τῶν Σελευκιδῶν.

Ὁ Ἀχαιός, ποὺ ἔχει βλέψεις γιὰ ὁλόκληρη τὴ Μ. Ἀσία, ἀποφασίζει, νὰ προσαρτήσῃ τὴ Λυκαονία στὴν ἐπικράτειά του. Οἱ κακουχίες ὅμως μιᾶς ἐκστρατείας ποὺ γίνεται γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ καθαρὰ τὰ ἐπεκτατικὰ σχέδια τοῦ Ἀχαιοῦ φαίνεται πὼς κούρασαν τὰ στρατεύματα του μὲ ἀποτέλεσμα νὰ στασιάσουν. Τότε ὁ Ἀχαιός, γιὰ νὰ τοὺς ἐξευμενίσῃ ὑπόσχεται ἐπίθεση ἐναντίον τῆς Πισιδίας καὶ Λεπλασία, πράγμα ποὺ σημαίνει πὼς οἱ Πισίδες ἔπρεπε ἀκόμα τότε νὰ διατηροῦν τὴν ἀνεξαρτησίαν τους¹. Ἔτσι ἡ συμφιλίωση ἀνάμεσα στὸ βασιλὴν καὶ τοὺς στρατιῶτες του ἐπέρχεται πάλι καί, ὕστερα ἀπὸ σκληρὲς μάχες, κυριεύεται πράγματι ἡ Πισιδία. Ὁ στρατὸς τοῦ Ἀχαιοῦ λεηλατεῖ τὶς πόλεις καί, φορτωμένος μὲ πλούσια λάφυρα, τὸν ἀκολουθεῖ στὴν ἐκστρατεία του ἐναντίον τῆς Λυκαονίας.

Λίγο ἀργότερα, τὸ ἴδιο καλοκαίρι, δηλαδή, ποὺ ὁ Ἀντίοχος καταγίνεται στὸ νὰ καταστείλῃ τὶς ἐπαναστάσεις ποὺ ξέσπασαν σὲ διάφορες πόλεις τῆς Ἀνατολῆς (Γάδαρα, Ραββατάμανα, Ἀβίλα κλπ.), ξεσπάει ἄγριος πόλεμος ἀνάμεσα στὴ Σέλγη καὶ τὴν Πεδνηλισσό. Ὁ Πολύβιος τὸν ὀνομάζει ἐμφύλιο, ποὺ σημαίνει πὼς θεωρεῖ τὴν Πεδνηλισσὸ Πισιδικὴ πόλιν*, ποὺ, μὴ μπορῶντας νὰ ἀντιμετωπίσῃ μὲ εὐχέρεια τὸν ὀγκῶδη καὶ ἄριστα ὀργανωμένο στρατὸ τῶν Σελεγέων, στέλνῃ πρεσβεῖες στὸν Ἀχαιὸ ζητῶντας του ἐνίσχυση.

Ὁ Ἀχαιὸς δέχεται εὐχάριστα τὴν αἴτηση ἀφοῦ ἔτσι δὴ τοῦ ἔδινε τὴν εὐκαιρία γιὰ ἓνα χτύπημα στοὺς ἀνυπότακτους Σελεγεῖς. Στέλνῃ λοιπὸν τὸν Γαρσύηρη μὲ ἑξὶ χιλιάδες πεζοὺς καὶ πεντακόσιους ἵππους καὶ στρατοπεδεύει μπροστὰ στὴν Κρητόπολιν. Οἱ Σελεγεῖς πιάνουν τὰ στενὰ τῆς Κλίμακας, ὀχυρώνοντας κυρίως τὴ διάβαση πρὸς τὰ Σάπορδα καὶ καταστρέφοντας τὶς ὑπόλοιπες. Ὁ Γαρσύηρης ποὺ καταλαβαίνει τὸ σχέδιο χρησιμοποιοῖ τὸ τέχνασμα τῆς ὑποχώρησης, ποὺ δὴ κάνει τοὺς Σελεγεῖς νὰ ἐγκαταλείψουν προσωρινὰ τὸ ὄχυρό καὶ νὰ ἐπιστρέψουν στὴν πόλιν τους. Ἐξ᾽ ἄλλου εἶναι κιόλας ὁ καιρὸς γιὰ τὸ δερισμὸ τοῦ σταριοῦ. Τότε ὅμως ὁ Γαρσύηρης κάνοντας ἓναν αἰφνιδιαστικὸ ἐλιγμὸ ἐπιστρέφει, κυριεύει τὰ στενὰ καὶ ἀφήνοντας ὀπισθοφυλακὰς μὲ ἀρχηγὸ τὸν Φάῦλο στρέφεται μὲ τὸν κύριο ὄγκο τοῦ στρατοῦ του πρὸς τὴν Πέργην. Ἀπὸ κεῖ στέλνῃ πρεσβεῖες σ’ ὅλες τὶς μεγάλες πόλεις τῆς Πισιδίας καὶ τῆς Παμφυλίας ἀναπτύσσοντας τὸν κίνδυνο ποὺ διατρέχουν ἀπὸ τοὺς πανίσχυρους Σελεγεῖς καὶ ζητῶντας τοὺς νὰ συμμαχήσουν μὲ τοὺς Πεδνηλισσεῖς. Παράλληλα οἱ Σελεγεῖς, ἀφοῦ μάταια προσπάθησαν, νὰ ἀπαγκιστρώσουν τὸν Φάῦλο ἀπ’ τὰ στενὰ,

*Πολύβιος Ε΄ παρ. 57

γύρισαν ὕστερα ἀπὸ πολλὰς ἀπώλειες στὴν πόλιν τους, στήνοντας πολιορκία γύρω ἀπὸ τὶς διαβάσεις.

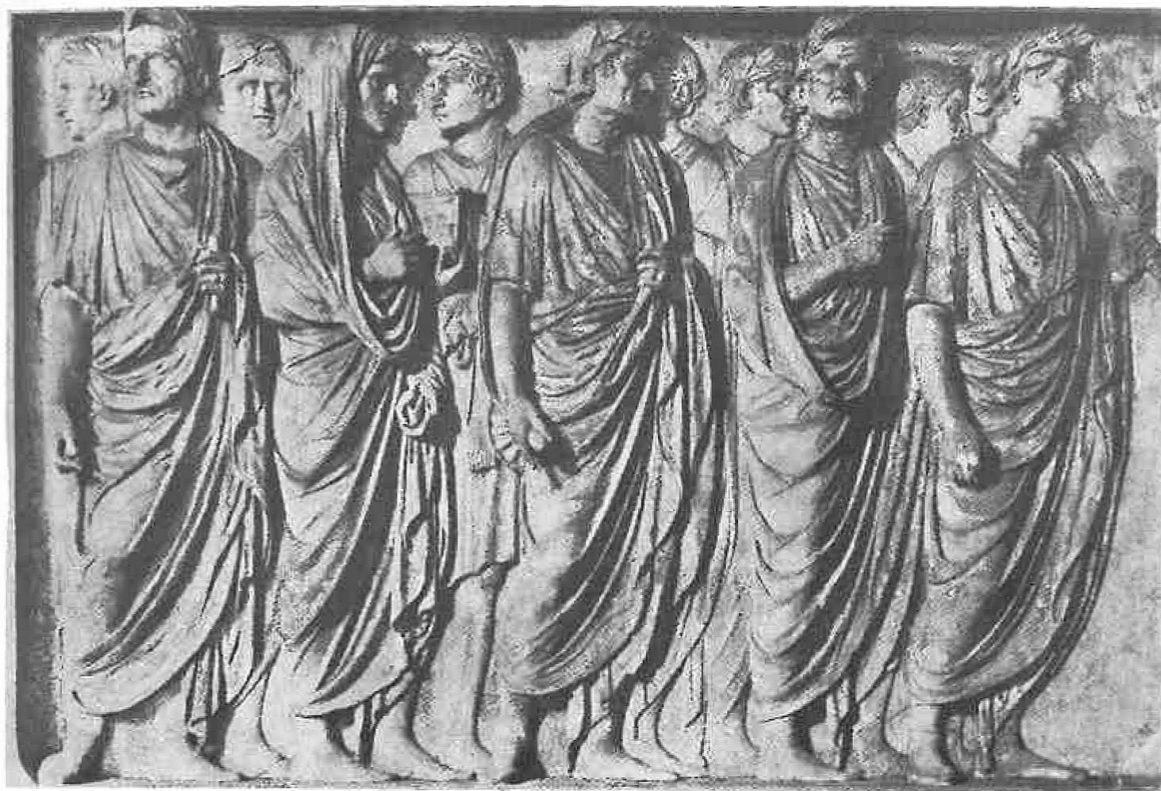
Γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν Πολύβιο, πὼς στὴν ἐκκλήση τοῦ Γαρσύηρη γιὰ βοήθεια ἀνταποκρίθηκαν ἀμέσως οἱ Ἑτετενεῖς (οἱ “ὑπὲρ Σίδην κατοικοῦντες”), στέλνοντας ὀχτὼ χιλιάδες ὁπλίτες καὶ ἡ Ἀσπενδος ποὺ ἔστειλε τέσσερις χιλιάδες. Οἱ Σιδῆτες δὲν ἔστειλαν. Ὁ Γαρσύηρης κάνει μιὰ προσπάθεια, νὰ στείλει νύχτα ἐνισχύσεις στοὺς πολιορκημένους καὶ τρόφιμα. Οἱ Σελγεῖς, ὅμως, καταλαβαίνοντας τὸ σχέδιο, τοὺς προλαβαίνουν καί, στήνοντας ἐνέδρα, σφάζουν τοὺς περισσότερους, κυριεύουν τὶς προμήθειές τους καὶ ξεδαρρεμένοι πλέον ἀποσύρουν τὶς φρουρές τους ἀπὸ τὰ στενὰ καὶ πολιορκοῦν τοὺς πολιορκοῦντες. Αὐτὸ ὅμως ἦταν καὶ τὸ μοιραῖο τους λάθος.

Τὸ ἱππικὸ τοῦ Γαρσύηρη, βρίσκοντας ἐλεύθερα τὰ περάσματα, κάνει μιὰ αἰφνιδιαστικὴ ἐπέλαση ἀπὸ τὰ νῶτα τους, ἐνῶ παράλληλα οἱ Πεδνηλισσεῖς ἐγκαταλείποντας τὰ τείχη τους, κάνουν ἔφοδο μαζὺ μὲ τὸ πεζικὸ τοῦ Γαρσύηρη, ποῦ, ἂν καὶ ταλαιπωρημένο, ἐξορμᾷ κι’ αὐτὸ ἐναντίον τῶν Σελγέων μὲ κυκλωτερῇ κίνηση.

Οἱ Σελγεῖς, κυκλωμένοι καὶ βαλλόμενοι ἀπὸ παντοῦ, παθαίνουν ἀληθινὴ πανωλεθρία, ἀφήνοντας στὸ πεδίο τῆς μάχης δεκα χιλιάδες περμίου νεκροὺς καὶ τραυματίες. Τὰ ὑπολείμματα τοῦ στρατοῦ ἐπιστρέφουν καὶ καταφεύγουν στὴν πόλιν, ἐνῶ ὁ Γαρσύηρης μὲ ὅλο τὸν ὄγκο τῶν δυνάμεων του τοὺς ἀκολουθεῖ καὶ στήνει πολιορκία γύρω ἀπὸ τὸ φρούριο τῆς Σέलगης.

Ὑστερα ἀπὸ τὴν συντριπτικὴ τους ἥττα οἱ Σελγεῖς συνέρχονται στὴν ἐκκλήσιά τοῦ δήμου καὶ ἀποφασίζουν νὰ στείλουν τὸν Λόγβαση, νὰ διαπραγματευτεῖ συνθήκη μὲ τὸν Γαρσύηρη. Ὁ Λόγβασης, ὅμως, προδίνοντας τὴν πατρίδα του, συνάπτει μυστικὴ συμφωνία μαζί του καὶ γυρίζει στὴν Σέलगην. Ὁ Γαρσύηρης, ποῦ βλέπει νὰ ἔρχεται ἡ ὥρα γιὰ τὸ τελειωτικὸ χτύπημα ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, στέλνει μήνυμα στὸν Ἀχαιὸ ζητώντας ἐνισχύσεις ἐνῶ παράλληλα ἐτοιμάζει τὴν ὑποὺλη ἐπίθεσίν του. Ἐνας βοσκὸς ποῦ τυχαῖα βλέπει τὶς κινητοποιήσεις τοῦ στρατοῦ τὴν νύχτα εἰδοποιεῖ ἀμέσως τοὺς Σελγεῖς, ποῦ ἔτσι ἀντιλαμβάνονται τὴν προδοσίαν. Ἐξαγριωμένοι τότε σκοτώνουν τὸν Λόγβαση καὶ λαμβάνονται τὴν προδοσίαν. Ἐξαγριωμένος τότε σκοτώνουν τὸν Λογβαση καὶ τὰ παιδιὰ του καὶ αἰφνιδιαστικὰ ἐπιχειροῦν ἔξοδο. Ὁ Ἀχαιός, ἀπροετοίμαστος ἀκόμα νὰ δεχτεῖ τὴν ἐπίθεση, τρέπεται σὲ φυγὴ μὲ μεγάλες ἀπώλειες, ἀφήνοντας στὸ πεδίο τῆς μάχης ἑφτακόσιους περίπου νεκρούς. Ξεδαρρεμένοι πλέον οἱ Σελγεῖς στέλνουν πρεσβεῖες καὶ συνάπτουν συνθήκην εἰρήνης μὲ τὸν ὅρο ὅμως νὰ ἐπιστρέψουν τοὺς αἰχμάλωτους Πεδνηλισσεῖς καὶ νὰ καταβάλουν 400 τάλαντα ἀμέσως καὶ ἀργότερα ἄλλα 300.

Ἔτσι οἱ Σελγεῖς μὲν σώζουν τὴν τιμὴ τους καὶ “οὐ κατήσχυναν καὶ τὴν ὑπάρχουσαν αὐτοῖς πρὸς Λακεδαιμονίους συγγένειαν “ἐνῶ ἔκτοτε ὁ Ἀχαιός, ἦν φοβερός καὶ βαρὺς τοῖς ἐπιτάδε Ταύρου κατοικοῦσι,,

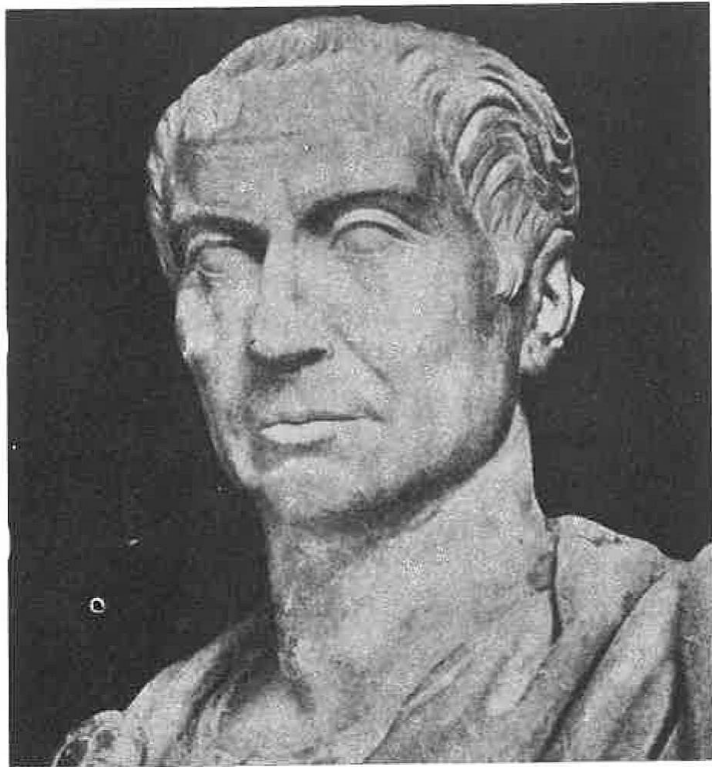
Ε. Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΚΜΗ Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία

Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ρώμης γιὰ τὴν Μ. Ἀσία ἄρχισε νὰ ἐκδηλώνεται στὸν 2ο αἰῶνα π.Χ. εἶχε δὲ διπλὸ στόχο, οἰκονομικὸ καὶ στρατηγικόν. Στὶς ἀρχές, βέβαια, τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ ἐκδηλώνεται μὲ ἐνέργειες ποὺ ἀποσκοποῦν νὰ διατηρήσουν τὸ STATUS QUO μιᾶς λεπτῆς πολιτικῆς ἰσορροπίας δυνάμεων στὸ κῶρο αὐτό, ποὺ ὀριοθετεῖ τὴν ἀνατολὴ ἀπὸ τὴ δύση. Ἀργότερα, ὅμως, οἱ βλέψεις αὐτὲς ἐπεκτείνονται σὲ ἀληθινούς κατακτητικοὺς στόχους, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀπροσδόκητη διαθήκη τοῦ τελευταίου Ἀτταλίδου, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία κληροδοτοῦσε τὸ βασίλειο του στὴ Ρώμη (133 π.Χ.). Ἡ ἐπέμβαση τῆς Ρώμης στὴ Μ. Ἀσία εἶναι πιά ἀπροκάλυπτη.

Ἡ Πισιδία στὰ χρόνια τῆς Ρωμαϊκῆς Αυτοκρατορίας παρουσίασε τὴ μέγιστη ἀκμὴ της, καθὼς ὁμόφωνα μαρτυροῦν ὅλοι οἱ ἱστορικοί. Ἄς δοῦμε ὅμως μὲ τὴ σειρά τὰ γεγονότα.

Τὸ 189 π.Χ. ἡ Πισιδία, κάτω ἀπὸ τὴν ἀδιάκοπη σχεδὸν ἀπειλὴ τῶν Γαλατῶν παραχωρεῖται ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους στὸν βασιλῆα τῆς Περγᾶμου **Εὐμένη τὸν Β΄**.

Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ
ἵδρυσε τὶς πρῶτες
Ρωμαϊκὲς ἀποκίες
στὴν Πισιδία σὲ πόλεις,
ποὺ παρουσίαζαν ἤδη
σημαντικὴ στρατηγικὴ
καὶ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη.

Τὸ 167 π.Χ. οἱ Γαλάτες σὲ μιὰ νέα τους ἐπιδρομὴ προελαύνουν μέχρι τὰ Ἀμβλαδα τῆς Πισιδίας καὶ τὰ Σύνναδα τῆς Φρυγίας, ἀπειλῶντας καὶ τὴν Σάρδεϊς, ὅπου ὁ Εὐμένης συγκεντρώνει στρατὸ ἀπ' ὅλο τὸ βασίλειο του. Ἐνα χρόνο μετὰ μ' ἓνα τεράστιο μισθοφορικὸ στρατὸ καὶ βοηθούμενος ἀπὸ τὸν Ἀτταλο συντρίβει τελειωτικὰ τοὺς Γαλάτες στὴ Φρυγία καὶ τοὺς ἐπαναφέρει ἔτσι κάτω ἀπὸ τὴν ὀριστικὴ του κυριαρχία.

Τὸ 133 π.Χ. ἡ Πισιδία προσαρτᾶται στὴν Καππαδοκία, ἐνῶ τὸ 116 π.Χ. ὁ **Καῖσαρ**, μετὰ τὴν μάχη τῶν Ζήλων, ἀνακατανέμει τὸ κράτος καὶ τὴν προσαρτᾶ στὴν "ἐπαρχία τῆς Ἀσίας", ποὺ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν δυτικὴν χώραν τοῦ κράτους τῶν Ἀτταλίδων, περιλαμβάνει τὴν Καρία καὶ τὴν Μεγάλην Φρυγία καθὼς καὶ μέρος τῆς ὀρεινῆς Μιλυάδας.

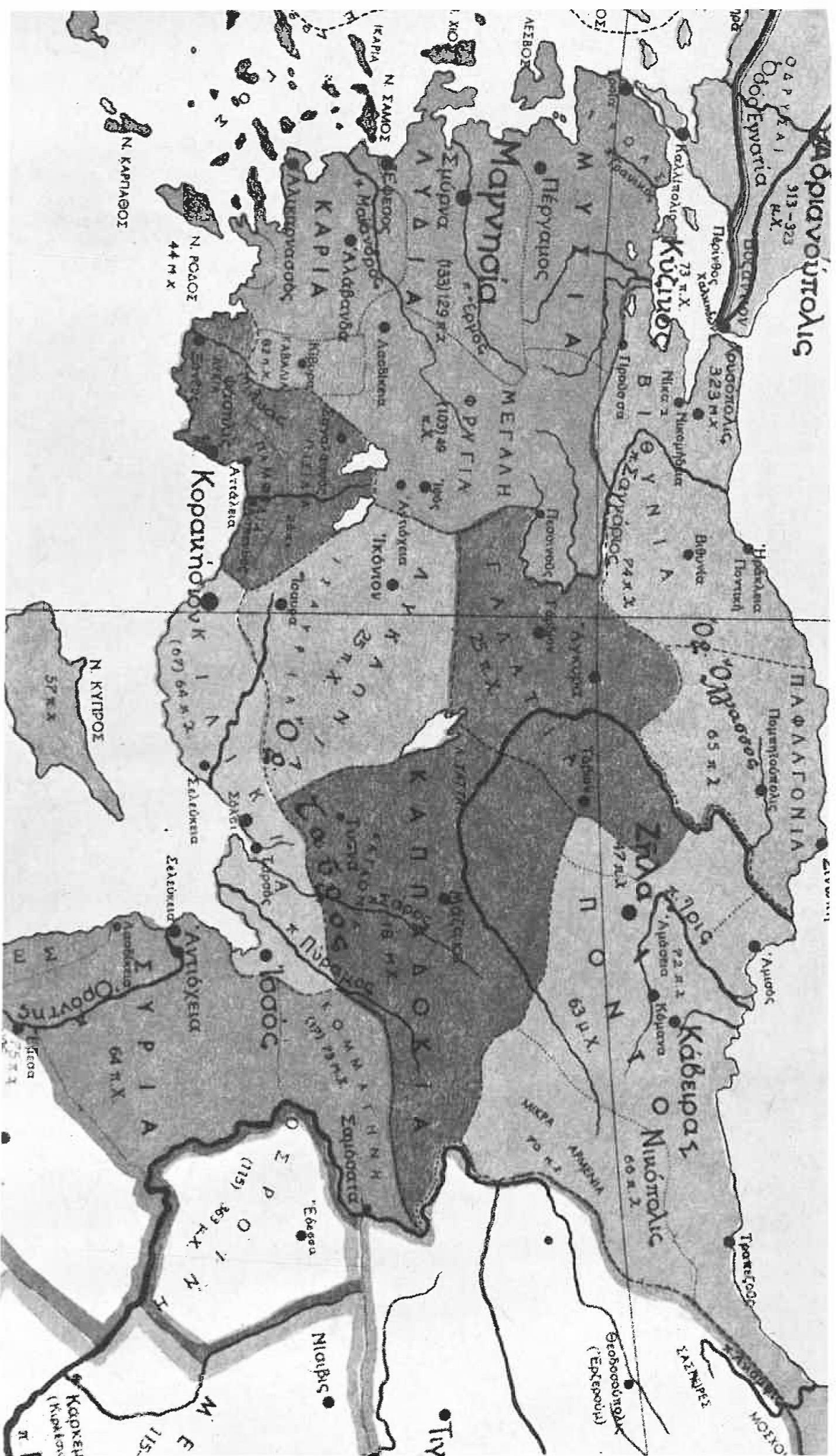
Γύρω στὰ 90 π.Χ. ἡ ἀνεξαρτησία ποὺ ἀπολάμβαναν οἱ Πισιδικὲς πόλεις μέσα στὰ πλαίσια τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας φαίνεται, νὰ κινδυνεύει ἀπὸ τὸν Μιθριδάτη, ἀλλὰ, ἀμέσως μετὰ τὴν ἥττα του (Α' Μιθριδατικὸς πόλεμος, 89–85 π.Χ.), ἀποκαθίσταται πάλι. Οἱ Πισίδες, ποὺ εὐγνωμονοῦν τὸν **Σύλλα** γιὰ τοὺς ἀπάλλαξε ἀπ' αὐτὸ τὸν κίνδυνο, ἱδρύουν στὸ Καπιτώλιο τῆς Ρώμης μνημεῖο πρὸς τιμὴν του. Στὴν Τερμησοῦ βρέθηκε ἐπιγραφή, ποὺ μαρτυρεῖ γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία, ποὺ τῆς παραχωρήθηκε ἀπὸ τὴν Ρώμην μετὰ τὸν Α' Μιθριδατικὸ πόλεμο (LEX ANTONIA DE TERMENSIBUS). Παράλληλα ὁλόκληρη ἡ Πισιδία τὸ 85 π.Χ., ὑπάγεται στὴν ἐπαρχία Κιλικίας, ποὺ ἱδρύεται γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, κυρίως γιὰ τὴν εὐκολώτερη ἀντιμετώπιση τῆς πειρατείας στὴν

Γαλάτης πολεμιστής που
αυτοκτονεί αφού σκότωσε
την γυναίκα του.
(Ρωμαϊκό αντίγραφο
άγνωστου καλλιτέχνη.
Μουσείο Ρώμης).

περιοχή, πού, φαίνεται, πώς με τὰ πολεμικά γεγονότα βρῆκε τὴν εὐκαιρία, νὰ φουντώσει ἐπικίνδυνα.

Ἡ ἐπαρχία Κιλικίας, ἐκτὸς τῆς Πισιδίας, περιλαμβάνει τὴν Παμφυλία καὶ τὴν Μιλυάδα. Ἐπικεφαλῆς τῆς ἐκκαθαριστικῆς αὐτῆς ἐπιχείρησης μπαίνει ὁ **Γνάιος Πομπήιος**, ὕστερα ἀπὸ εἰδικὸ νόμο πού ψηφίζει ἡ Σύγκλητος γιὰ τὸν

Ἡ Ρωμαϊκὴ κυριαρχία στὴ Μ. Ἀσίᾳ κατὰ τὸν 2ον μ.Χ. αἰῶνα.

σκοπὸ αὐτὸ (LEX GABINIA) καὶ ποὺ μὲ προσωπική του εὐθύνη ἀναλαμβάνει, νὰ ἀπαλλάξει τὴν Πισιδίαν ἀπὸ τῆ μάστιγα τῆς πειρατείας.

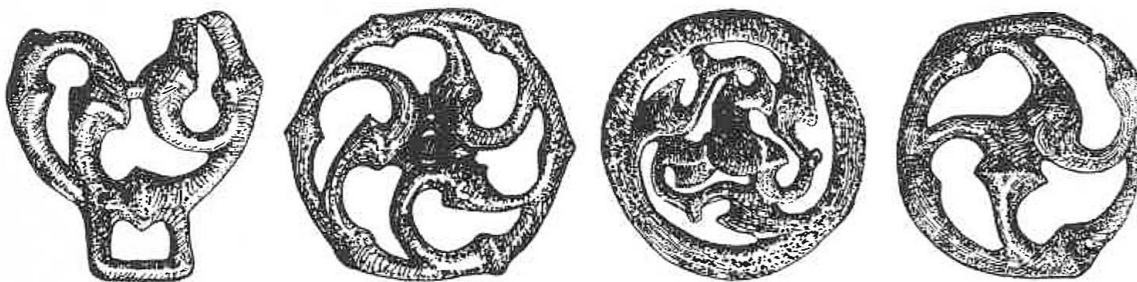
Μισὸν αἰῶνα ἀργότερα, ὅταν ὁ Ἀμύντας χρίεται ἀπὸ τὸν Μάρκο Ἀντώνιο βασιλεὺς τοῦ Γαλατικοῦ Πόντου, ἡ Πισιδία μαζὺ μὲ τὴν Παμφυλία καὶ τὴ Λυκαονία παραχωροῦνται σ' αὐτόν, γιὰ ν' ἀποτελέσουν ἔτσι ἐπαρχίες Γαλατικές. Ταυτόχρονα μὲ τὶς μεταβολὲς αὐτὲς ὁ Ἀμύντας γίνεται ὁ ἰσχυρότερος σύμμαχος τῶν Ρωμαίων στὴν Μ. Ἀσία. Εἶναι φανερό, πὼς τόσο ἡ Τερμησσὸς ὅσο καὶ ἡ Σαγαλασσὸς διατήρησαν τὴν αὐτονομία τους μὲ τὸν Ἀμύντα, πρᾶγμα ποὺ μαρτυρεῖται ἀπὸ νομίσματα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς (λ.χ. ΤΕΡΜ. ΑΥΤΟΝΟΜΩΝ, ΣΑΓ. ΦΙΛΗ ΚΑΙ ΣΥΜΜΑΧΟΣ ΡΩΜΑΙΩΝ κλπ). Γιὰ τὴ Σέλγη ὅσο καὶ γιὰ τὶς ὑπόλοιπες πόλεις δὲν μαρτυρεῖται τίποτα ἀνάλογο καὶ φαίνεται πὼς ὑπετάγησαν τελείως.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀμύντα (25 π.Χ.) ἡ Πισιδία περιέρχεται πλεόν κάτω ἀπὸ τὴν ἄμεση καὶ ὀριστική κυριαρχία τῶν Ρωμαίων, σὰν μέρος τῆς “Ἐπαρχίας Γαλατίας,, (PROVINCIA GALATIA) μαζὺ μὲ τὴν Ἰσαυρία, τὴ Γαλατία, τὴν Παμφυλία, τὴ Λυκαονία κι ἓνα μέρος τῆς Κιλικίας.

Τὸ παραπάνω γεγονός ἀναφέρεται καὶ στὸ περίφημο “μνημεῖο τῆς Ἀγκυρας,, (MONUMENTUM ANCYRANUM) στὴν ἐπαρχία Γαλατίας τῆς Μ. Ἀσίας, ποὺ δύο ἀκριβῆ ἀντίγραφα τῆς βρέθηκαν στὴν Ἀπολλωνία καὶ τὴν Ἀντιόχεια, πόλεις καὶ οἱ δύο Πισιδικές. Τὸ μνημεῖο αὐτὸ δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ μιὰν ἐπιγραφή, ποὺ τοποθετήθηκε ἀπὸ τὸν Ὁκταβιανὸ Αὐγουστο στὸ Μαυσωλεῖο ποὺ ὁ ἴδιος ἔχτισε γιὰ τὸν ἑαυτὸ του στὴ Ρώμη καὶ στὴν ὁποία αὐτοβιογραφεῖται σὲ δύο γλῶσσες, τὴν Ἑλληνικὴ καὶ τὴ Λατινική. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων, στὸ ἀπόσπασμα XV-C 28 τῆς ἐπιγραφῆς ἀναφέρεται καὶ στὴν ἐγκατάσταση στὴ Πισιδία ἀποικῶν ἀπὸ Ρωμαίους στρατιῶτες.

Πράγματι τὸ 25 π.Χ. ὁ Καῖσαρ ἰδρύει τὶς πρῶτες ἀποικίες τῆς Ρώμης (COLONIAE) στὴ Μ. Ἀσία, κυρίως σὲ πόλεις Ἑλληνιστικὲς ποὺ εἶχαν ἤδη μιὰ σημαντικὴ ἀνάπτυξη, οἰκονομικὴ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ καὶ ποὺ, γεωγραφικά, κατεῖχαν σπουδαία στρατηγικὴ θέση γιὰ τὴν ἀμυντικὴ θωράκιση τῆς ἀπέραντης αὐτοκρατορίας ἀπέναντι στοὺς ἀνυπότακτους καὶ ἀδιάκοπα ἐπαναστατημένους, ὀρεσίβιους λαοὺς τῆς Πισιδίας καὶ Λυκαονίας.

Ὁ ἀποικισμὸς αὐτὸς δὲ συνεχιστεῖ ἀπὸ τὸν Κλαύδιο, τὸν Δομιτιανό, τὸν Ἀδριανὸ καὶ τὸν Μάρκο Αὐρήλιο, κυρίως δὲ στὶς περιοχὲς τῶν ἀνατολικῶν συνόρων. Ἔτσι ἡ Ὀλβασσα, τὰ Κόμαμα, ἡ Κρῆμνα, ἡ Παρλαῖς καὶ τὰ Λύστρα

Καμπυλόγραμμα ἐμβλήματα, δείγματα Κελτικῆς μεταλλουργικῆς ποὺ βρέθηκαν στὴ Μ. Ἀσία

γίνονται ἀποικίες Ρωμαϊκές, ποὺ ἐπανδρώνονται κυρίως ἀπὸ παλαίμαχους τῶν λεγεόνων τοῦ Καίσαρα. Ἡ σπουδαιότερη ὁμῶς ἀποικία, στὴν ὁποία ὑπῆρξε μιὰ ἀρμονικώτατη ἀνάπτυξη ἀνάμεσα στοὺς νέους ἀποίκους καὶ στοὺς γηγενεῖς ὑπῆρξε ἡ Ἀντιόχεια, ποὺ, ἤδη, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐγούστου (200 π.Χ.) παρουσίαζε μιὰ θαυμαστὴ ἀνάπτυξη καὶ ὀργάνωση, διατηρῶντας ἐμπορικὲς σχέσεις ἀκόμη καὶ μὲ τὴν Ἀλεξάνδρεια, ποὺ, σὲ περιόδους σιτοδείας, τῆς ἔστελνε σιτηρά.

Οἱ Ρωμαῖοι ἀποικοὶ καταγράφηκαν στὴ **Σεργία φυλὴ** καί, τοῦλάχιστον ὥς τὰ τέλη τοῦ 1ου αἰῶνα π.Χ., ὀνομάζονταν “Κολωνοὶ Ἀντιοχεῖς, Καισαρεῖς, . . . Πολλοί, ἐξ ἄλλου, γηγενεῖς κάτοικοι τῆς Ἀντιόχειας ἔγιναν ἀμέσως “Ρωμαῖοι πολίτες, . . . τῆς νέας ἀποικίας, ποὺ πῆρε τεράστια ἀνάπτυξη οἰκονομική, ἐμπορική καὶ πολιτική καὶ ὀνομάστηκε “Ἡ λαμπροτάτη καὶ σεβασμιωτάτη Ἀντιοχέων Κολωνία, ἀποικία Ρωμαίων, . . . Ἀργότερα, ἐπὶ Σεπτιμίου Σεβήρου, τιμήθηκε ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴ Ρωμαϊκὴ Σύγκλητο, ἀφοῦ τῆς παραχωρήθηκε εἰδικὸ δῖπλωμα μὲ τὸ δικαίωμα νομισματοκοπίας.

Στὶς κυριώτερες ἑλληνικὲς πόλεις καὶ ὅπωςδήποτε σ’ ἐκεῖνες ποὺ ἀναγνώρισαν ἐπίσημα τὴ Ρωμαϊκὴ κυριαρχία, οἱ Ρωμαῖοι, μέσα στὰ πλαίσια μιᾶς ἀξιοθαύμαστης ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, παραχωροῦν εἰδικὰ προνόμια ἐλευθερίας,

Μερικὴ ἀποψη ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο θέατρο τῆς Σέλγης. Ἡ πόλη βρῆκε τὴ σημαντικώτερη ἀκμὴ τῆς τὴν ἐποχὴ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.

ἐνῶ ἄλλοτε συνάπτουν συμμαχίες ἢ διμερεῖς συνδῆκες φιλίας μὲ τρόπο, ποὺ οἱ ἀποικίες, ἔτσι ἢ ἄλλοιῶς, νὰ διατηροῦν μιὰν ἰσόρροπν σχέση ὑποτελείας μὲ τὴ Μητρόπολιν. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πρὸ πάνω πόλεις ποὺ ἀναφέραμε, ἡ Τερμησοῦς ἢ Σαγαλασοῦς καὶ ἡ Σέλγη συνδέθηκαν μὲ συνδήκην φιλίας μὲ τὴ Ρώμην, καθὼς προκύπτει ἀπὸ πίνακα ποὺ συνέταξε ὁ Πλίνιος, ἴσως μὲ βάση τὰ ἐπίσημα ἀρχεῖα, τοῦλάχιστον γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐγούστου.

Ἔτσι οἱ πόλεις αὐτὲς δὲ γνωρίζουν μία τρομερὴ ἀνθισὴ οἰκονομικὴ καὶ πολιτιστικὴ, ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὰ τεράστια τεχνικὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς, καθὼς καὶ ἀπὸ τὰ μνημεῖα τέχνης ποὺ τὰ ἐρείπια τοὺς μαρτυροῦν ἕναν καθ' ὅλα ἔξοχο Ἑλληνικὸ πολιτισμὸ. Ἀρκεῖ ν' ἀναφερθεῖ ἐνδεικτικὰ, πὼς 300 χιλιόμετρα ὁδικὸ δίκτυο ποὺ κατασκευάστηκε ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, διέσχιζε συνολικὰ τὴν Πισιδίαν, ἐνώνοντας τὴν Ἀντιόχειαν μὲ τὶς ἄλλες Πισιδικὲς πόλεις Ἀπολλωνία, Κόμαρα, Ὀλβασσα, Κρήμνα (VIA SEBASTIA).

Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι σταματοῦν καὶ ὅλα τὰ ὑπολείμματα πλέον τῶν ὀρεινῶν

Ἀριστερὰ ἡ προτομὴ τοῦ αὐτοκράτορα καὶ δεξιὰ ἡ πίσω ὅψη αὐτοκρατορικοῦ νομίσματος τῆς Ἀντιόχειας ποὺ παριστάνει φτερωτὴ Θεὰ (ἴσως τὴ Νίκη).

πληθυσμῶν, κυρίως στὶς κορυφὲς τοῦ Ταύρου καὶ τοῦ Ἀργαίου, ἐξελληνίζονται. Τὰ ὑπολείμματα αὐτὰ πρέπει, ἐξ ἄλλου, νὰ ᾤσαν ἐλάχιστα, ἂν πάρει κανεὶς ὑπ' ὄψιν του, πὼς τοῦλάχιστον ἀπὸ τὸν 8ο ὡς καὶ τὸν 4ο αἰῶνα π.Χ. ἀδιάκοπα οἱ Ἕλληνες ἀποίκιζαν τὰ παράλια καὶ τὴν ἐνδοχώρα τῆς Μ. Ἀσίας, μεταφέροντας, φυσικὰ καὶ τὸν πολιτισμὸ τους.

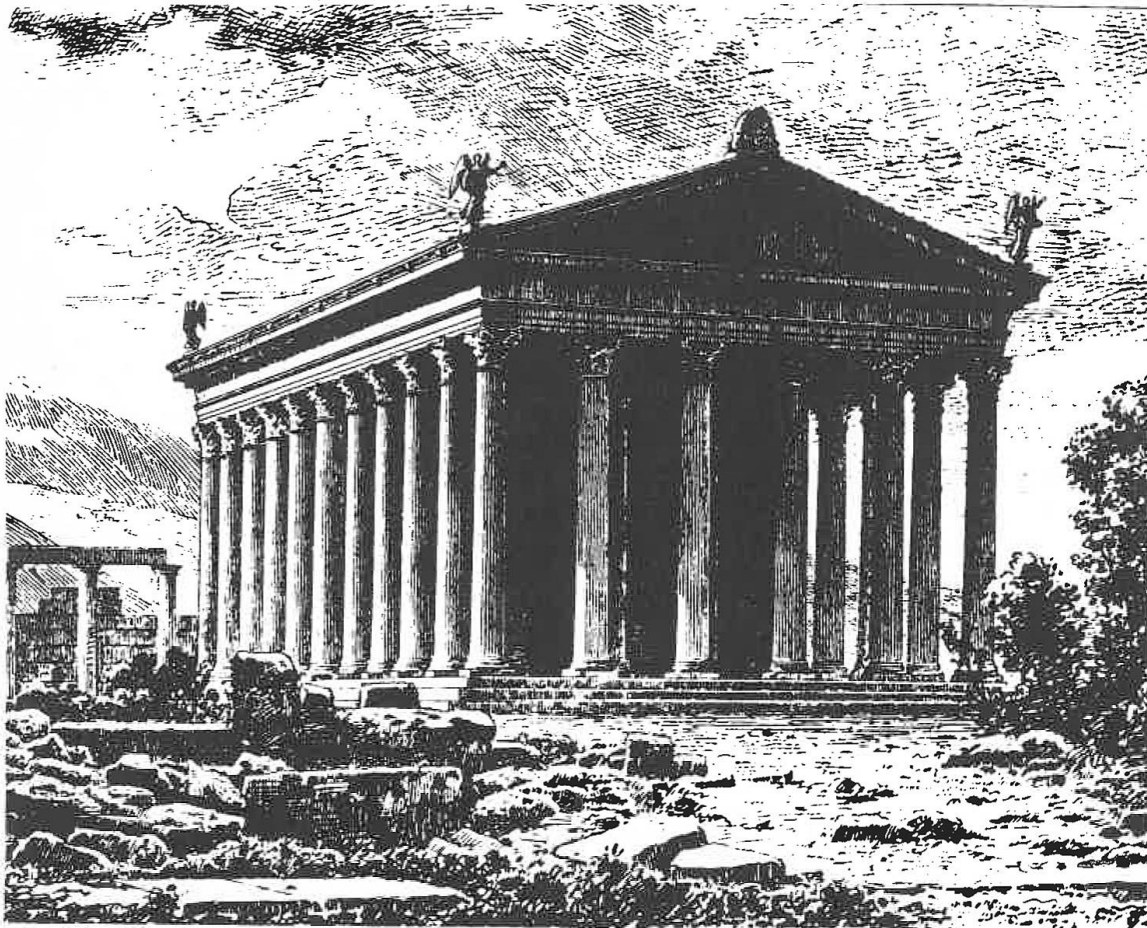
Κάτω ἀπὸ τὴ Ρωμαϊκὴ κυριαρχία ἡ Πισιδία γνωρίζει ἕναν ἐντελῶς νέο τρόπο διοίκησης, ποὺ φέρνει ἀρκετὴ σύγχυση στὴν ὀργανωτικὴ διάρθρωση καὶ στὶς σχέσεις μεταξὺ τῶν πόλεων, δεδομένου ὅτι οἱ Ρωμαῖοι πῆραν σὰν βάση τὴν οἰκονομικὴ συγκρότηση τῆς περιοχῆς κι ὄχι τὴν πολιτικὴ. Ἡ Πισιδία δὲν κυβερνᾶται κατὰ πόλεις χωριστά, ἀλλὰ κατὰ “κέντρα ἀγορῶν καὶ δικαστηρίων,,. Δηλαδὴ σὲ κάθε “ἐφορεύουσα ἀγορᾶς,, πόλιν ὑπάγονται ὅλα τὰ γύρω χωριὰ ἢ πόλεις, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν αὐτὲς εἶναι μεγαλύτερες σὲ πληθυσμὸ ἀπὸ τὴν

πρώτη. Ἡ “ἐφορεύουσα,, δηλαδὴ αὐτὴ δὲν εἶναι κατ’ ἀνάγκην πάντοτε ἡ ἰσχυρότερη τῆς περιοχῆς. Λ.χ. τὸ Μορδίαινον, σημαίνουσα πόλη τῆς Πισιδίας, ὑπαγόταν στὶς Κελαινές ποὺ ἦταν μικρὴ. Φρυγικὴ πόλη.*

Ἀργότερα, τὸ 72 μ.Χ., τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐτοκράτορα Βεσπασιανοῦ, ἡ PRO-VINCIA GALATIA ἀποκτάει τεράστιες διαστάσεις μὲ τὴν προσάρτηση τῆς Καππαδοκίας καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀρμενίας, ἐνῶ σύγχρονα περιλαμβάνει τὸ βόρειο τμήμα τῆς Πισιδίας. Τὸ νότιο τμήμα τῆς Πισιδίας, τὸ καὶ μεγαλύτερο, ὑπάγεται στὴν ἐπαρχία Λυκίας-Παμφυλίας. Τὴ διαίρεση αὐτὴ δὲ διατηρήσει ἀργότερα καὶ ὁ Πτολεμαῖος. Ἀντίθετα, ἐπὶ Τραϊανοῦ (107-113 μ.Χ.) ἡ Γαλατία συμπύσσεται πάλι στὰ ὅρια τῆς Παφλαγονίας καὶ Βόρειας Πισιδίας. Πολὺ ἀργότερα ἡ διοικητικὴ μεταρρύθμιση τοῦ Διοκλητιανοῦ χωρίζει τὴ Μ. Ἀσία σὲ δύο μεγάλες περιφέρειες, τῆς Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου. Ἡ Πισιδία μὲ τὴ νέα διαίρεση δὲ ὑπαχθεῖ, καθὼς δὲ δοῦμε παρακάτω, στὴν DIOECESIS ASIANA μαζὺ μὲ τὶς ἐπαρχίες Λυκίας Παμφυλίας, Ἀσίας καὶ νησιῶν τοῦ Αἰγαίου, σὰν ἐπαρχία “ὑπὸ ἡγεμονία,, (PRAECES).

*“Εἰς τὴν σύγχυσιν ταύτην οὐ σμικρὰ συλλαμβάνει τοὺς Ρωμαίους μὴ κατὰ φύλα διελεῖν αὐτοὺς, ἀλλ’ ἕτερον τρόπον διατάζει τὰς διοικήσεις, ἐν αἷς τοὺς ἀγοραίους ποιοῦνται καὶ τὰς δικαιοδοσίας,, Στράβων. ΙΒ’ (Περὶ Μ. Ἀσίας).

ΣΤ. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Στὰ Γεωγραφικὰ τῆς Πισιδίας, ἀνέκαθεν πυκνὰ κατοικημένης, εἶδαμε μὲ πόση ἀσάφεια προσδιορίζονται τὰ σύνορά της. Οἱ Πισίδες, περισσότερο ἔθνος παρὰ κράτος, ὑπῆρξαν ἕνας λαὸς περήφανος, ἀνυπότακτος, γενναῖος, ἔχοντας κοινούς τοὺς χαρακτῆρες τῶν Ἑλλήνων Δωριέων καὶ διατηρῶντας ἀμείωτο καὶ ἀνόδευτο τὸν Ἑλληνισμό του, παρὰ τὴς ἀλλεπάλληλες ἐπιδρομὰς σφαγῆς καὶ λεηλασίης ποὺ τοῦ ἐπιφύλαξε ἡ μεγάλη καὶ λαμπρὴ ἱστορία του.

Εἶναι γνωστὸ πῶς ἂν καὶ ἡ “πόλις,,, ἱδρυμα καθαρὰ ἑλληνικόν, πῆρε τὴ μεγάλη ἀνάπτυξιν καὶ ἀκμὴν της στὴ Μ. Ἀσία ἀπὸ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς κυρίως χρόνους, σὰν κράτος αὐτοτελές, μὲ τοπικὴ βουλή, “κοινά,,, ἐν τούτοις, ἀπὸ πολλοῦς αἰῶνες πρὶν, οἱ Πισίδες μὲ τὸν ἀξιόλογο πολιτισμὸν τους εἶχαν δημιουργήσει

Σχηματικός χάρτης της Πισιδίας με τις κυριότερες πόλεις κατά τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

σπουδαῖες πόλεις, μὲ πλήρη ἀνάπτυξη πολιτική, οἰκονομική καὶ πολιτιστική. Κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους λ.χ. περισσότερες ἀπὸ 30 πόλεις ἔκοψαν νόμισμα ἀπὸ τὴς ὁποῖες ἑπτὰ ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Κλαύδιου καὶ δύο ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐρηλιανοῦ. Μερικὲς μάλιστα πόλεις ποὺ προῆλθαν ἀπὸ τὸ συνοικισμὸ μικρῶν κωμῶν ἀπέκτησαν ἰδιαίτερη σημασία. Κυρίως δὲ ἡ Τερμησσὸς τῶν Μειζόνων.

Μέσα στὴν ἱστορική τους διαδρομὴ οἱ Πισίδες ἔδρασαν ἄλλοτε σὰν ἀνεξάρτητα κρατίδια καὶ ἄλλοτε συλλογικὰ σὰν ἔθνος, ἀντιμετωπίζοντας πολλοὺς κοινούς κινδύνους. Πρὶν ἀναφερθοῦμε στὴν πολυτάραχη ἱστορικὴ διαδρομὴ τοῦ Πισιδικοῦ ἔθνους θὰ παραθέσουμε μιὰ σύντομη ἱστορία τῶν σπουδαιοτέρων πόλεων τῆς Πισιδίας. Ἄν καὶ ἀρκετὲς πόλεις εἶχαν λαμπρὴ ἀνθιστὴν σὲ ὅλη τὴ διαδρομὴ τῆς ἱστορίας της, ὅπως λ.χ. ἡ Ἀντιόχεια, ἐν τούτοις οἱ περισσότερες εἶχαν τὸ μέγιστο τῆς ἀκμῆς τους στὰ χρόνια τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος ποὺ παραθέτουμε τὴν ἱστορία τους στὸ σημεῖο αὐτὸ τῆς μελέτης μας. Πολλὲς ἀπὸ τὴς πόλεις αὐτὲς δὲν ἄφησαν ἴχνη καὶ τὴς γνωρίζουμε μόνο ἀπὸ τὴς ἱστορικὲς ἀναφορὲς ἢ τὸ πολὺ ἀπὸ νομίσματα τους ἢ ἐπιγραφές. Ἄλλες πάλι διατηροῦν σπουδαιότατα μνημεῖα ἱστορικὰ καὶ ἀρχαιολογικά. Ὑπάρχουν ἀρκετοὶ πίνακες τῶν πόλεων αὐτῶν καὶ τοὺς παραθέτουμε μὲ τὴν σειρὰ σπουδαιότητος. Λίγες εἶναι ἐκεῖνες ποὺ ἀμφισβητοῦνται ἀπὸ τοὺς διάφορους ἐρευνητὲς, ἐνῶ ἀντίθετα ὅλοι συμφωνοῦν γιὰ τὴ σπουδαιότητα τῶν τριῶν μεγαλυτέρων: τῆς Σέλγης, τῆς Σαγαλασσοῦ καὶ τῆς Τερμησσοῦ. Ἀς δοῦμε ὅμως μὲ τὴ σειρὰ τὴς πόλεις αὐτὲς μὲ ὅσα στοιχεῖα καταφέραμε νὰ συλλέξουμε.

Ρωμαϊκὸς Στατήρας ἀπὸ τὴ Σέλγη (300–190 π.χ.).

I. Πόλεις τῆς Πισιδίας κατὰ τὸν Ἀρτεμίδωρο τὸν Ἐφέσιον
(Στράβων περὶ Μ. ΑΣΙΑΣ Β XII, 7 παρ. 2).

1. Ἀρασσὸς	8. Σαγαλασσὸς
2. Ἄδαδα	9. Σέληνη
3. Ἀμβλαδα	10. Σίνδα
4. Ἀνάβουρα	11. Τάβαι
5. Κρήμνα	12. Ταρβασσὸς
6. Πετνηλισσὸς	13. Τερμησσὸς
7. Πιτυασσὸς	14. Τιμβρυάδα

II. Πίνακας πόλεων τῆς Πισιδίας σύμφωνα μὲ τὸν κατάλογο τοῦ
GEORGE FRANCIS HILL M.A. (1897)

1. Ἄδαδα	16. Ὀλβασα
2. Ἀμβλαδα	17. Παλαιόπολις
3. Ἄνδηδα	18. Πανεμότειχος
4. Ἀντιόχεια	19. Πάππα Τιβερία
5. Ἀπολλωνία – Μορδίαιον	20. Πεδνηλισσὸς
6. Ἀριασσὸς	21. Πώγλα
7. Βάρις	22. Πρόσταινα
8. Κεραία	23. Σαγαλασσὸς
9. Κόδρουλα	24. Σελεύκεια
10. Κόμαμα	25. Τερμησσὸς ἡ μείζων
11. Κόνανα	26. Τερμησσὸς ἡ ἐλάσσων (;)
12. Κρέμνα	27. Τιμβρυάδα
13. Ἔτεννα	28. Τιτυασσὸς
14. Ἰσινδα	29. Οὔερβη
15. Λυσινία	

III. Κατάλογος πόλεων τῆς Πισιδίας ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ νομισματικὴ συλλογὴ Δ. Π. Μαυρομυχάλη ποὺ μελέτησε ὁ Σβορώνος*

1. Ἄδαδα	15. Οὐερβία
2. Ἀμβλαδα	16. Παλαιόπολις
3. Ἀνδηδα	17. Πανέμου Τεῖχος
4. Ἀντιόχεια	18. Πεδνηλισσὸς
5. Ἀπολλωνία Μορδίαιον	19. Πρόσταινα
6. Ἀριασσὸς	20. Πώγλα
7. Βάρις	21. Σαγαλασσὸς
8. Ἔτεννα	22. Σέλγη
9. Ἰσινδα	23. Σελεύκεια Ταύρου
10. Κεραία	24. Τερμησσὸς ἡ Μείζων
11. Κόδρουλα	25. Τερμησσὸς ἡ Μικρὰ (Οἰνόανδα)
12. Κόμμα	26. Τιμβρυὰς
13. Κρήμνα	27. Τιτυασσὸς
14. Ὀλβασα	

IV. Κατάλογος Πόλεων τῆς Πισιδίας, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν SYLLOGE NUMMORUM GRAECORUM τοῦ VON AULOCK**

1. Ἄδαδα	16. Ὀλβασα
2. Ἀμβλαδα	17. Παλαιόπολις
3. Ἀνδηδα	18. Πανεμότειχος
4. Ἀντιόχεια	19. Πάππα Τιβερία
5. Ἀπολλωνία – Μορδίαιον	20. Παρλαῖς
6. Ἀριασσὸς	21. Πεδνηλισσὸς
7. Βάρις	22. Πώγλα
8. Ἔτεννα	23. Πρόσταινα
9. Ἰσινδα	24. Σαγαλασσὸς
10. Κεραία	25. Σελεύκεια Σιδηρὰ
11. Κόδρουλα	26. Σέλγη
12. Κόλβασα	27. Σιβηδοῦνδα
13. Κόμμα	28. Τερμησσὸς
14. Κόνανα	29. Τιμβρυὰς
15. Κρέμνα	30. Τιτυασσὸς
	31. Οὐέρβη

** Journal International d'Archeologie Numismatique, Τόμος 6ος, 1903.

** SAMMLUNG V. AULOCK, Berlin 1964 (Verlag Gebr. Mann). Στὸν πίνακα τοῦ VON AULOCK 1964 ἀναφέρονται οἱ πόλεις 1) Παρλαῖς, τῆς ὁποίας μαρτυρία εἶναι τὰ ὑπ' ἀριθμ. 5134, 5135, 5136 καὶ 5137 χαλκὰ νομίσματα καὶ 2) Σιβηδοῦνδα, μὲ νομίσματα τοῦ 3ου καὶ 2ου αἰῶνα π.Χ., χαλκὰ (5327, 5328 καὶ 5329) μὲ τοὺς Αὐτοκράτορες Κόμοδο, Σεβῆρο Ἀλέξανδρο καὶ Γορδιανὸ ἀντίστοιχα.

V. Πίνακας πόλεων Ἐπαρχίας Πισιδίας
ὑπὸ Κονσουλάριον πόλεως KS*

1. Ἀντιόχεια	ANTIOCHIA
2. Νεάπολις	NEAPOLIS
3. Λιμέναι	LIMENAI
4. Σαβίнай	SABINAE
5. Ἀτμενία	ATMENIA
6. Πάππα	PAPPA
7. Λαοδίκεια	LAODICCA COMBRESTA
8. Συνήθανδος	SINETHANDUS
9. Τυραῖον	TYRAEUM
10. Ἀδριανούπολις	HADRIANOPOLIS
11. Φιλομήλιον	PHILLOMILION
12. Σωζόπολις	SOZOPOLIS
13. Τύμανδος	TYMANDUS
14. Μητρόπολις	METROPOLIS
15. Ὀπαμία	OPAMIA
16. Εὐδοξιούπολις	EUDOXIOPOLIS
17. Ἀγαλασσὸς	SAGALASSOS
18. Βᾶρις	BARIS
19. Σελεύκεια Σιδηρᾶ	SELEUCIA FERRA
20. Τιμβριάδων	TIMBRIADUM
21. Θεμισόνιος	THEMISONIUS
22. Ἰουστιανουπόλεως	IUSTINIAPOLIS
23. Μάλλος	MALLUS
24. Ὀδαδα	ODADA
25. Ζόρζηλα	ZORZILA
26. Τιτυασσὸς	TITYASSUS

*Συνέκδημος ΙΕΡΟΚΛΕΟΥΣ, Ἔκδ. 1866.

VI. Πίνακας πόλεων ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν SYLLOGE NUMMORUM GRAECORUM τῆς Κοπενχάγης (EINAR MUNKSGAARD, 1956)

1. Ἄδαδα
2. Ἀμβλαδα
3. Ἀνδηδα
4. Ἀντιόχεια
5. Ἀπολλωνία – Μορδίαιον
6. Βάρις
7. Κεραία
8. Κόδρουλα
9. Κόμαμα
10. Κόνανα
11. Κρέμνα
12. Ἔτεννα
13. Ἴσινδα
14. Λυσινία
15. Ὀλβασα
16. Παλαιόπολις
17. Πανεμότειχος
18. Πάππα Τιβερία
19. Πεδνηλισσὸς
20. Πώγλα
21. Πρόσταινα
22. Σαγαλασσὸς
23. Σελεύκεια
24. Σέλγη
25. Τερμησσὸς μείζων
26. Τιμβρυὰς
27. Τιτυασσὸς
28. Οὔερβη

Ἡ Κεραία πιστοποιεῖται ἀπὸ 4 χαλκᾶ νομίσματα τοῦ 1ου αἰῶνα π.Χ. ποὺ ἔχουν στὴ μίαν ὄψη τοὺς τὴν Ἀρτεμὴ καὶ γράφουν ΚΕ (117, 118, 199, καὶ 120 SNG) καὶ στὴν ἄλλη προτομὴ αὐτοκρατορική.

Ἡ Οὔερβη μὲ νόμισμα χαλκὸ (350 SNG) ποὺ στὴ μίαν ὄψη τοῦ ἔχει προτομὴ καὶ γράφει Ἰουλιαν(ν) Μαμεαν καὶ στὴν ἄλλη Ἀρτεμὴ μὲ τόξο καὶ γράφει Οὔερβιανῶν.

VII. Πόλεις κατὰ LANCKORONSKI

1. Ἄδαδα
2. Ἀμβλαδα (Ἀμπέλαδα)
3. Ἀνάβουρα
4. Ἀνδηδα ἢ Σινδαῦδα (ἡ σημερινὴ ANDYA)
5. Ἀντιόχεια
6. Ἀπολλωνία
7. Ἀριασσός
8. Ἀγραὶ
9. Ἀτμενία
10. Βάρις
11. Βέρβη (ἢ Οὔέρβη ἢ Οὔερβιανούπολις ἢ Οὔρανούπολις. Κατὰ τὸν Ramsey, προτιμότερο τὸ δεύτερο ἀπὸ τὸ πρῶτο)
12. Δῆμος Καναῦρων
13. Δῆμος Σαβαίων(;) ἀπὸ τὸν δῆμο Ἰοβέων, Ἰοβων, Ἰορνῶν
14. Δημουσία
15. Ἐρυμνα (ΒΔ τῆς Κοτέννας σ' ἓνα δεξιὸ παραπόταμο τοῦ Μέλανος περιγράφηκε ἀπὸ τὸν HIRSCHFELD)
16. Ἔτεννα (Κότεννα)
17. Εὐδοκία
18. Εὐδοξιούπολις (ἀπὸ τὸ Θεοδοσιούπολις. Ὑπάρχει ἐπιγραφὴ μὲ "Θεοδοσιουπολίτης,, ἀπὸ τὸ LADIK).
19. Ἰοινδα (Σίνδα) παρὰ τὸ ISTANÖZ (ἀπὸ τὰ στενά, LANCKORONSKI)
20. Ἰοβία (ἴσως ἄλλη ὀνομασία τῆς Τερμησσού)
21. Ἰουστινιανούπολις
22. Κόδρουλα (ΒΑ τοῦ KESTEL)
23. Κόλβασα (Κόρβασα) ἢ Κόρμασα ἢ Κύρμασσα
24. Κόμαμα (ἢ Κομάνη ἢ Κόμμακον (ἐπιγραφὴς σὺν KÄRIBISCHE NΔ τοῦ KESTEL)
25. Κωνάνη παρὰ τὸ GÜNEN (HIRSCHFELD). Βεβαιώθηκε ἀπὸ τοὺς DUCHESNE καὶ COLLIGNON
26. Κόρμασα
27. Κότεννα ἢ Ἔτεννα. (Ἐπιγραφὴ: Ἐτεννέων. Ὁ Στράβων τοὺς ἀναφέρει σὺν Κατεννεῖς. Βρίσκεται κοντὰ στὸν Μέλανα. Περιγράφηκε ἀπὸ τὸν HIRSCHFELD).
28. Κρέμνα παρὰ τὸ GÜRME. Βρέθηκε ἀπὸ τὸν ARUNDEL.
29. Κρητόπολις
30. Λιμ(ε)ναί
31. Λυσινία (ἢ Λυσηνάρα) παρὰ τὸ ELMALIK (καὶ ποταμὸς Λύσης)
32. Μαλλός, παρὰ τὸ KILLI

33. Μαξιμιανούπολις (ὁ Ramsey τὴς τοποθετεῖ στὸ δῆμο Ὁρμηλέων, πράγμα ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴς ἐπιγραφές ποὺ βρέθηκαν στὸ KARAMNLU καὶ TEFNI).
34. Κτῆμα Μαξιμ.
35. Μιλυαδικὰ χωρία
36. Μινάσσος (συνάγεται ἀπὸ μία ὁμόνοια μὲ τοὺς Κατεννεῖς. Περιγράφεται ἀπὸ τὸν HEAD. Ὁ STERRET βρῆκε ἐρείπια ἀνατολικά τῆς Σπάρτης παρὰ τὸ MINASSIN).
37. Μίσδιον
38. Μυωδία
39. Νεάπολις
40. Ὀλβασα (παρὰ τὸ BELENLÛ, τὴν ἀνακάλυψε ὁ SCHÖNBORN)
41. Ὀρβάνασσα (μόνο ἀπὸ νομίσματα).
42. Παλαιόπολις
43. Παλαιὸν Βεῦδος (ἦταν κτῆμα τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου πάνω ἀπὸ τὸ TSIBUK BOGASI).
44. Πανέμου Τεῖχος
45. Πάππα Τιβερία
46. Πεδνηλισσός
47. Περμνουνδέων, ἀνατολικά τοῦ KESTEL (;δήμου μενεδέω, Μαναίων, Μανασίων).
48. Πώγλα (ἡ Σῶκλα)
49. Πρόσταινα ἢ Πρόσταννα
50. REGESALAMARA Ρεγνσαλαμάρα
51. Σαβίνοι
52. Σαγαλασσός
53. Σανδάλιον
54. Σελεύκεια Σιδηρὰ (ἐπίσης γνωστὴ σὰν Κλαύδιο-Σελεύκεια)
55. Σέλγη (κοντὰ στὸ SYRK)
56. Σωζόπολις
57. Τάλβονδα
58. Τερμνισσός
59. Τιμβρυάδα (παρὰ τὸν Εὐρυμέδοντα εἰς τὸ VILAN-OVA, ΝΑ τοῦ EGIRDIR)
60. Τιτυασσός
61. Τύμανδος (κοντὰ στὸ YAZTÛVERAN).
62. Τιμβρυάνασος (Λιμόβραμα). Ἡ ὑπαρξὴ τῆς συνάγεται ἀπὸ ὁροδετικὴ πλάκα, μεταξὺ Σαγαλασσοῦ ἀνατολικά καὶ Τιμβριάδας δυτικά.
63. Οὐλίμπος
64. Οὔνζελα
65. Ζώρζηλα ἢ Δύρζηλα (Παμφ.) Τὸ ὄνομα ὁλόκληρης τῆς περιφέρειας Πολυδωρίου (Μπουλντοῦρ) κατὰ τὸν Σαπουντζάκη.

Η ΣΕΛΓΗ

Ἡ Σέλγη (σήμερα Σεργκέ ή Ζερκέ ή Ζερκ) πόλη ὀχυρὴ στὶς νότιες ὑπώρειες τοῦ Ταύρου, στὰ σύνορα Πισιδίας-Παμφυλίας, στὰ δεξιὰ τοῦ ποταμοῦ Εὐρυμέδοντα. Ἡ ὀνομασία της πιθανολογεῖται, ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴ λέξη “στέλγιον,, (εἶδος ξέστρου) ή “στλεγγίς,, σύμβολο τοῦ ἀθλητισμοῦ καὶ πολλὲς φορὲς ἐπαθλο τῶν νικητῶν σὲ ἀθλητικοὺς ἀγῶνες. Τὰ νομίσματα τῆς ἐποχῆς 400-300 π.Χ., ποὺ βρέθηκαν ἐδῶ μὲ τύπο δύο παλαιστῶν, ἔχουν ἐπιγραφὲς ὅπως CTELIYC-CTELGIOC, C TELIEYC-EC TELIEYC καὶ C TELION.

Σὰν πρῶτοι κτήτορες τῆς Σέλγης θεωροῦνται ὁ μάντις Κάλχας καὶ ὁ Ἀμφίλοχος. Ἀργότερα ὁμως φαίνεται, πὼς χτίστηκε πάλι ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ ἀποίκους Λακεδαιμονίους, ἀναπτύχθηκε πάρα πολὺ καὶ ἀνθίσε οἰκονομικά.

Ἡ πόλη πρέπει νὰ εἶχε πολὺ μεγάλο πληθυσμό, ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ δύο ἱστορικὲς μαρτυρίες, τοῦ Στράβωνα, ποὺ τὴν ὀνομάζει “δισμυριάνδρο,, καὶ τοῦ Πολύβιου ποὺ ἀναφερόμενος στὸ στρατό, ποὺ παραχώρησαν οἱ Σελγεῖς στὸν Μ. Ἀλέξανδρο τὸν ἀριθμεῖ σὲ 20.000 πεζοὺς καὶ 3.000 ἵππεις. Οἱ Σελγεῖς δὴλῶσαν φιλία στὸν μεγάλο στρατηλάτη καὶ ἔκτοτε ἔμειναν πιστοὶ τοῦ σύμμαχοι.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλέξανδρου διατήρησαν τὴν ἀνεξαρτησίᾳ τους ἀπὸ τοὺς Ἀπταλίδες, ὕστερα ἀπὸ σκληροὺς ἀγῶνες. Στὴν περίοδο τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας παρέμειναν ἐπίσης ἀνεξάρτητοι, καὶ ὅπως ἀναφέρει ὁ Στράβων “οὔτε πρότερον οὔδ’ ὕστερον, οὔδ’ ἅπαξ οἱ Σελγεῖς ὑπ’ ἄλλους ἐγένοντο,,. Ὁ ἴδιος μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τοὺς καλοφτιαγμένους δρόμους της καὶ τὰ πολλὰ της γεφύρια.

Ἡ Σέλγη ὑπῆρξε ή πιδὲ μεγάλη καὶ πιδὲ πλούσια ἀποικία τῶν Λακεδαιμονίων, πράγμα ποὺ βεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὰ νομίσματα, τὰ ἀρχαιότερα Πισιδικά, κομμένα στὰ 400 π.Χ., ποὺ βρέθηκαν ἐδῶ καὶ φέρουν τὴν ἐπιγραφὴ “ΣΕΛΓΕΩΝ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΩΝ ΟΜΟΝΟΙΑ,,. Πολλὰ ἀργυρᾶ νομίσματα (300-190 π.Χ.) ἔχουν ἐπιγραφὲς Παμφυλικῆς διαλέκτου καὶ μοιάζουν πολὺ μὲ τὰ νομίσματα τῆς Ἀσπένδου, ἴσως λόγῳ κοινῆς τοποθέτησός τους πάνω στὸν ποταμὸ Εὐρυμέδοντα. Στὸν ἐμπροσδότυπο ἔχουν κεφαλὴ Δία ή Ἡρακλῆ πωγωνοφόρου ή στεφανωμένου, μὲ ρόπαλο, καὶ στὸν ὀπισθότυπο τὴν ἐπιγραφὴ ΣΤΕΛΓΕΩΝ ή ΣΕΛΓΕΩΝ, ἐνῶ σὲ νομίσματα τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων εἰκονίζεται ὁ Στύραξ, τὸ γνωστὸ δένδρο τῆς Πισιδίας, περιζήτητο στὴν ἀρχαιότητα γιὰ τὴν κατασκευὴ ἀκοντίων.

Ἡ πόλη ἦταν κλεισμένη μέσα σὲ ἰσχυρότατο φρούριο μὲ τρία τείχη, ποὺ τὸ μέγεθός του φανερώνει τὴν μεγάλη της ἔκταση. Στὴν Ἀκρόπολιν δέσποζε μεγάλος ναὸς δωρικοῦ ρυθμοῦ καὶ μεγάλη στοά, χτισμένη ἀπὸ τὸν Ἀπταλο. Τὸ θέατρο τῆς Σέλγης εἶναι τὸ μεγαλύτερο καὶ καλύτερα διατηρημένο θέατρο τῆς Μ. Ἀσίας. Ἀκόμη ὑπῆρχαν, ναὸς τῆς Ἀρτεμης, ἐρεῖμα Σταδίου, Γυμνασίου, ἐνὸς ναοῦ πρὸς τιμὴν τῶν Νυμφῶν καὶ ἀναρίθμητοι τάφοι καὶ σαρκοφάγοι.

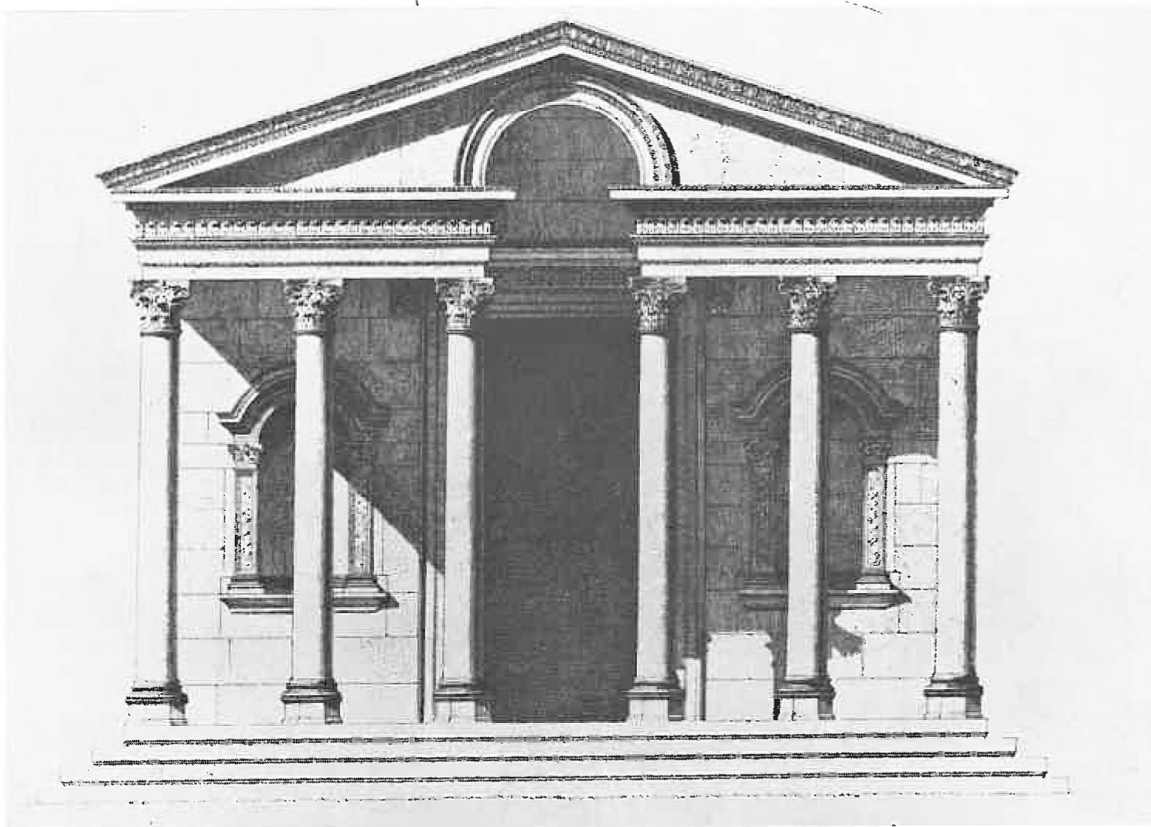
*ΣΤΡΑΒΩΝ: ΠΕΡΙ Μ. ΑΣΙΑΣ (Β-10§557).

Ερείπια τοῦ θεάτρου τῆς Τερμησοῦ ὅπως σώζονται σήμερα. Τὸ θέατρο βρισκόταν στὰ ἀνατολικά τῆς ἀγορᾶς.

Η ΤΕΡΜΗΣΣΟΣ

Ἀπὸ τὶς πρὸ πλούσιες καὶ πολυάνθρωπες πόλεις τῆς Πισιδίας ὑπῆρξε καὶ ἡ Τερμησσὸς τῶν Μειζόνων (τὸ σημερινὸ Γκουλλούκντάγ), σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὴν τῶν Ἐλασσόνων, ποὺ ἦταν ἀποικία τῆς πρώτης κοντὰ στὰ Οἰνόανδα, ἀπὸ ὅπου καὶ ἡ ὀνομασία της “πρὸς Οἰνοάνδοις,, (τώρα, Οὐλουτζᾶ) καὶ ποὺ ἀργότερα, ἐνώθηκε μαζί της. Ἡ Τερμησσός, χτισμένη στὴν πρὸ μεγαλοπρεπῆ θέσῃ στὸ ὄρος Σόλυμος, παραφυάδα τοῦ Ταύρου, σὲ ὕψος 1050 μ. 30 περίπου χιλίόμετρα βορειοδυτικὰ ἀπὸ τὴν Ἀττάλεια τῆς Παμφυλίας, ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τὸν ἀρχαιολόγο SPRATT.

Πρόστυλος Ναός Κορινθιακού ρυθμοῦ τῆς Τερμησσοῦ ὅπως φαίνεται σὴν πρόσθια ὄψη του. Χαρακτηριστικὸ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι τὸ τόξο στὸν θριγγὸ τοῦ αἵτώματος. Οἱ κίονες ἐδῶ δὲν ἔχουν αὐλακες καὶ στηρίζονται σὲ πολυγωνικὰ βάθρα.

Ἡ μεγάλη ἀνάπτυξη τῆς Τερμησσοῦ σημειώθηκε τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνες πρὸ Χριστοῦ καὶ πρὸ παντὸς τὸν 1ο π.Χ. αἰῶνα, σὴν ἀκμὴ δηλαδὴ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Τὴν αὐτονομία της τὴν ἔδωσε ὁ Μάνλιος τὸ 91 π.Χ. καὶ ἀργότερα, μὲ τὴ σύμφωνη γνώμη τῆς Συγκλήτου, ἐπικυρώθηκαν ὅλα τὰ προνόμια, ποὺ τῆς εἶχαν παραχωρηθεῖ μὲ τὸ νόμο τοῦ Γαίου Ἀντωνίου (LEX ANTONIA DE TERMESSIBUS 71/70 π.Χ.), δηλ. ἐλευθερία, αὐτονομία, συμμαχία μὲ τὴ Ρώμη καὶ ἀπόλυτη ἐξουσία πάνω σὴν ἐπικράτειά της. Ὅλα τὰ παραπάνω ἐπικυρώθηκαν καὶ πάλι τὴν ἐποχὴ τοῦ Καρακάλλα (198–217 μ.Χ.).

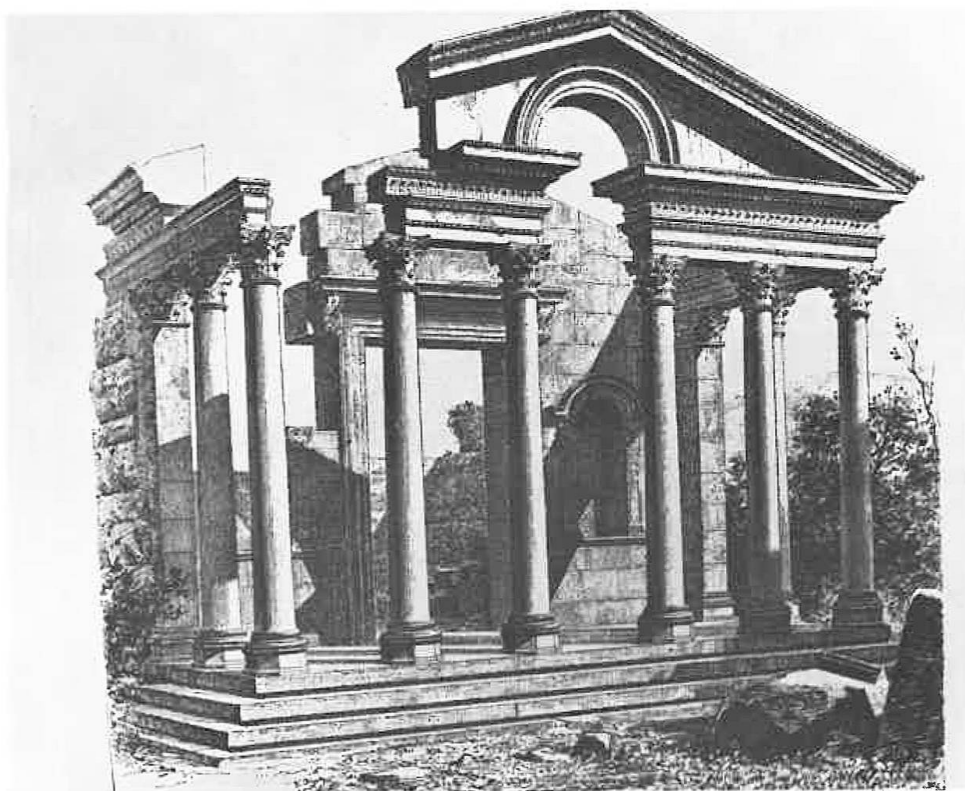
Ὁ πληθυσμὸς τῆς Τερμησσοῦ ἦταν διαιρεμένος σὲ φυλὲς καὶ διακρινόταν σὲ “πολίτες,, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦσαν τὸν δῆμο, ποὺ μαζὶ μὲ τὴ βουλὴ ἔπαιρνε ὅλες τὲς ἀποφάσεις, σὲ “παροίκους,, δηλ. ξένους κατοίκους τῆς πόλεως, σὲ “ἀπελεύθερους,, οἱ ὁποῖοι, ἀκόμα καὶ μετὰ τὴν ἀπονομὴ τῆς “ρωμαϊκῆς πολιτείας,, σὲ ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς αὐτοκρατορίας (212 μ.Χ.), ἐξακολούθησαν

νὰ βρίσκονται σὲ ὑποδεέστερη θέση, σὲ σχέση μὲ τοὺς πολίτες καὶ τέλος σὲ “δούλους,,,” πού, ὅμως, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴς συχνὰ πολυτελεῖς τοὺς σαρκοφάγους, φαίνεται, πὼς δὲν ἦσαν σὲ κακὴ οἰκονομικὴ κατάσταση.

Οἱ Τερμησσεῖς πρέπει, νὰ ἦσαν ἰδιαίτερα φιλοπόλεμοι γιατί, ὅσες φορὲς ἀναφέρονται στὴν ἱστορία, βρίσκονται πάντοτε σὲ ἐχθροπραξίες μὲ τοὺς γείτονές τους. Ὁ Ἀρριανὸς ὑποστηρίζει, πὼς δὲν ὑποτάχτηκαν οὔτε στὸν Ἀλέξανδρο, ἐνῶ ὁ Στράβων λέει τὸ ἀντίθετο. Φαίνεται ὅμως, πὼς μᾶλλον δικαιώνεται ὁ πρῶτος.

Οἱ Ἀρχεὲς τῆς Τερμησοῦ εἶναι ἀρκετὰ γνωστὲς χάρις στὶς πάμπολλες ἐπιγραφές ποὺ βρέθηκαν ἐδῶ, καὶ τοῦτο γιατί ἡ γεωγραφικὴ τῆς θέσης δὲν ἐπέτρεψε τὸν ἐποικισμό τῆς ἀπὸ Τούρκους. Ἔτσι γνωρίζουμε ὅτι ὑπῆρχαν ἀγωνοδέτες, ἀγορανόμοι, γραμματεῖς, ἀρχιφυλῆτες, γυμνασίαρχος, εἰρήναρχος, ἐφήβαρχος, παραφύλακες, στρατηγοί, χρεωφύλακες κλπ.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐπίσημους ἀγῶνες γίνονταν καὶ ἀγῶνες γυμνικοὶ στὰ γυμνάσια καὶ μάλιστα κατὰ ἡλικίες, ποὺ τὰ ἔξοδα τοὺς ἀναλάμβαναν οἱ παιδονόμοι.

Ὁ προηγούμενος ναὸς μὲ διάφορες ἀξονομετρικὰς τομὰς γιὰ τὴ μελέτη κατασκευαστικῶν λεπτομερειῶν.

“Όσο για τους ιερούς αγώνες (Πύθια, Σολύμεια και Σεβάστιοι), αυτούς είναι γνωστό πώς τους χρηματοδοτούσε η πολιτεία. Μεγάλος ήταν ακόμη και ο αριθμός των θεμίδων, αγώνων, δηλαδή, με χρηματικά έπαθλα, που όργωναν και χρηματοδοτούσαν ιδιώτες, άντρες και γυναίκες. Βεβαιώνονται τουλάχιστον 16 τέτοιοι αγώνες.

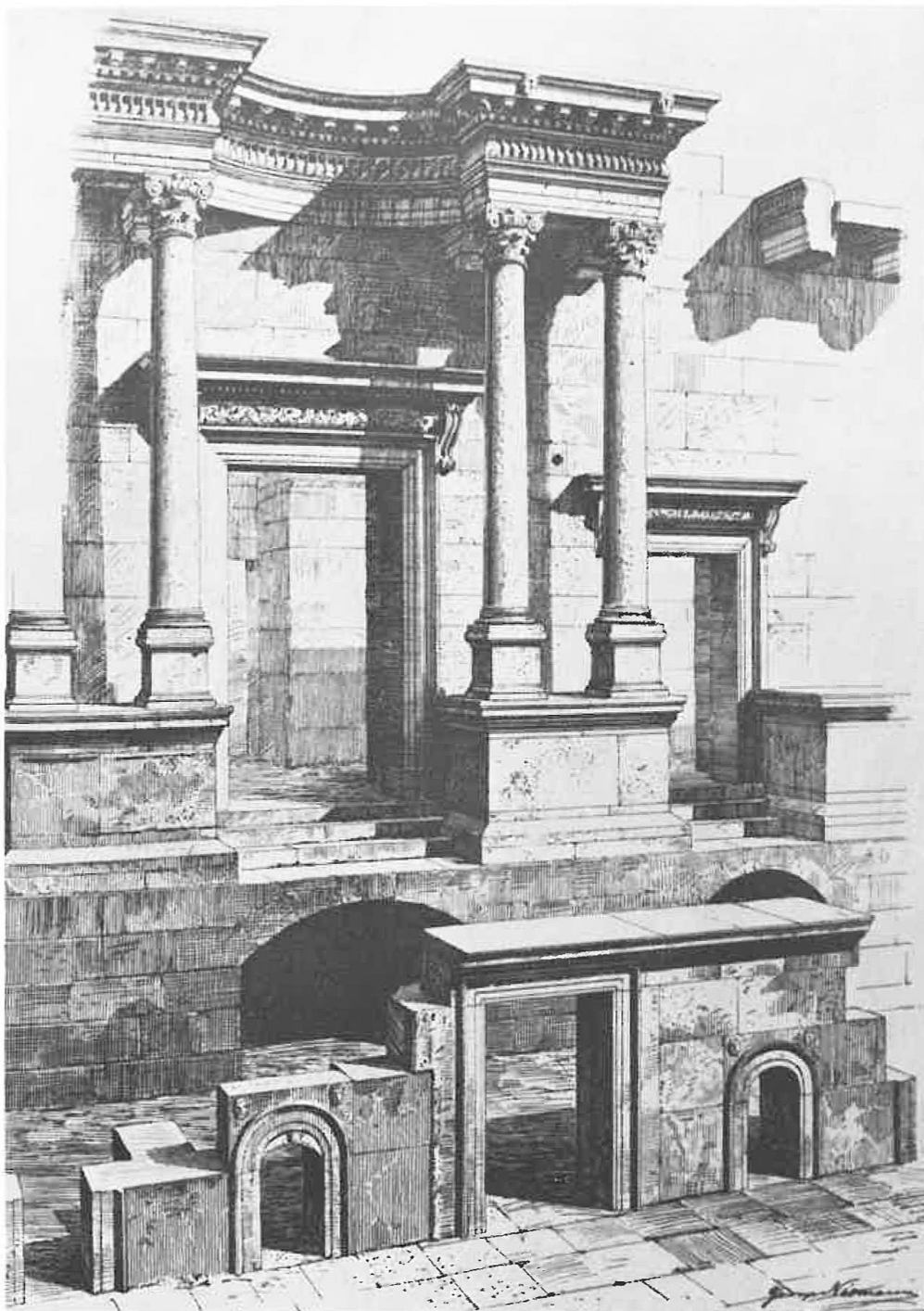
Ιδιαίτερη δημοτικότητα είχε έδω, όπως και άλλοι στην Πισιδία, ή “άστραγαλομαντεία,, που γινόταν με έπτα άστραγάλους, που έφεραν τους αριθμούς 1,3,4 και 6 και έδιναν τη δυνατότητα για 120 συνολικά απαντήσεις. Φαίνεται πως ή άστραγαλομαντεία, που ήταν πολύ διαδεδομένη στους Λακεδαιμόνιους, ήρθε έδω με τους πρώτους οικιστές και τους μάντεις Κάλχαντα και Αμφίλοχο.

Βρέθηκαν νομίσματα αυτόνομα, χαλκά των Ρωμαϊκών χρόνων, αυτοκρατορικά από τον Αύγουστο έως τον Σεβήρο με την μορφή του Δία Σολυμέα ή Κάκαβου ή Κάκασβου ή Σαλβάσιου, επίσης με την μορφή της Άρτεμης, του Έρμη και του Απόλλωνα και με τις επιγραφές ΤΕΡ ή ΤΕΡΜΗΣΣΕΩΝ ή ΤΕΡΜΗΣΣΕΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ή ΤΕΡΜΗΣΣΕΩΝ ΤΩΝ ΜΕΙΖΟΝΩΝ ή ΤΟ ΚΑΠΟΥΣ ΕΧΟΥΣΑ. Λόγω της γεωγραφικής της θέσης ή Τερμησσός διατήρησε πολλά από τα αρχαία αρχιτεκτονικά της μνημεία. Υπήρχαν έδω, τεράστιο θέατρο χωρητικότητας 5000 θέσεων, Στοά του Αττάλου και πολλές σαρκοφάγοι, μεγέδους ένιότε ναού.

Η ΣΑΓΑΛΑΣΣΟΣ

Η τρίτη από τις σπουδαιότερες πόλεις της Πισιδίας Σαγαλασσός ή Σαγλασσός ή Σελλησσός (σήμερα Άγλασούν ή Άγλασιν ή Σαγλασών) βρισκόταν στη βόρεια Πισιδία στο όρος Σαγαλασσός, σε θέση όχυρότατη πάνω από τις εκβολές του Κέστρου (Ακ-σοϋ). Από διάφορες Αιγυπτιακές πηγές γνωρίζουμε πως στα τέλη του 15ου π.Χ. αιώνα (1410 π.Χ.) ένα από τα ισχυρότερα φύλλα της περιοχής αυτής ήσαν οι Σαγαλάσσα που ίσως έδοσαν το όνομά τους στην πόλη (άλλα φύλλα ήσαν οι Λούκιη) (Λυκία;) και Σαρδάνα (Σάρδεις;). Οι λαοί αυτοί φέρονται, καθώς είδαμε προηγουμένως, σαν συγγενείς ή όπωσδήποτε σύμμαχοι των Χετταίων όταν το 1280 π.Χ. συνεκστρατεύουν με το βασιλιά τους Χατουζίλ έναντίον της Συρίας.

Αν πάρει κανείς ύπ’ όψη του την τεράστια έκταση των έρειπίων της, το είδος των κτισμάτων και τις επιγραφές, μπορεί, να κατανοήσει εύκολα γιατί από την εποχή ακόμα του Αντωνίνου του Εϋσεβοϋς (138-161 π.Χ.) ή Σαγαλασσός διεκδικούσε την πρώτη θέση ανάμεσα σε όλες τις πόλεις της Πισιδίας. Νόμισμα με την επιγραφή γύρω από την μορφή του Διονύσου ΠΡΩΤΗ ΠΙΣΙΔΩΝ-ΦΙΛΗ ΣΥΜΜΑΧΟΣ, αλλά και πλήθος επιγραφές όπως π.χ. από επιστύλιο ναού: Η ΛΑΜΠΡΑ ΣΑΓΑΛΑΣΣΕΩΝ ΠΟΛΙΣ ΠΡΩΤΗ ΠΙΣΙΔΙΑΣ ΦΙΛΗ ΚΑΙ ΣΥΜΜΑΧΟΣ ΡΩΜΑΙΩΝ ΚΑΘΙΕΡΩΣΕΝ. Ωστόσο υπάρχει “κοινού,, της Πισιδίας

Ἡ σκηνὴ
τοῦ θεά-
τρου τῆς
Σαγαλασ-
σοῦ (σὲ
ἀναπαρά-
σταση ἀπὸ
τὸν NIE-
MANN). Εἶ-
ναι χαρα-
κτηριστικὴ
ἡ λαμπρό-
τητα τῆς οἰ-
οικοδομῆς
ἐνδεικτικὴ
τῆς ἀκμῆς
καὶ τοῦ
πλούτου τῆς
πόλεως.

Ρωμαϊκό,
 χαλκό
 νόμισμα
 τῆς Ἀντιόχειας.
 Στὴ
 μία
 ὅψη
 εἰκονίζεται
 ἡ αὐτοκράτειρα
 Ἰουλία
 Δόμνα
 καὶ
 στὴν
 ἄλλη
 Θεός(;)·
 μὲ
 Νίκη
 κρατῶντας
 σκῆπτρο.

ποῦ δὰ εἶχε τὴν ἔδρα του σὲ αὐτὴ σὰν μητρόπολη δὲν ἔχει μέχρι σήμερα διαπιστωθεῖ. Οἱ κάτοικοι της, δωρικῆς καταγωγῆς, περισσότερο φιλοπόλεμοι ἀπὸ τοὺς ὁμόφυλους τοὺς Σελγεῖς*, φαίνονται λιγότερο ἀναπτυγμένοι ἐμπορικά, λόγω ἴσως τῆς ὀχυρῆς θέσης της. Τὸν 6ο αἰῶνα π.Χ. ἡ πόλη ἀναφέρεται σὰν μιὰ ἀπὸ τὲς 26 πόλεις τῆς Πισιδίας, χωρὶς ὅμως, ὅπως φαίνεται, ἰδιαίτερο ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον, ἐνῶ στὰ ἐκκλησιαστικὰ χρονικὰ εἶναι ἡ πρώτη ἐπισκοπὴ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀντιοχείας Πισιδίας. Ἀπὸ τὴν ἀρχαία Σαγαλασσὸς σήμερα ἐλάχιστα μόνο ἐρεῖπια (Ἀκρόπολης, θεάτρου, ἀγορᾶς, ναῶν καὶ τάφων) σώζονται, πιθανὸν λόγω κάποιου δυνατοῦ σεισμοῦ, ποῦ δὲν ἄφησε τίποτα ὄρδιο.

*Σημειῶνω τὴν κοινὴν ρίζα στὰ ὀνόματα τῶν δύο πόλεων: Σέλγη καὶ Σελγ-ησσός.

Η ΚΙΒΥΡΑ

Μιά από τις πολύ σημαντικές έπίσης πόλεις, λιγώτερα βέβαια από τις τρείς προηγούμενες, υπήρξε και η Κίβυρα. Χτισμένη αρχικά στη Λυκία και αργότερα έξ ολοκλήρου στην Πισιδία, όπου πήρε και τη σημαντική της ανάπτυξη, αποτελούσε όμοσπονδία με τη Βουβώνα, τα Βάμβουρα και τα Οινόανδα (τη λεγόμενη "Τετράπολη"), όπου όμως η Κίβυρα διέθετε δύο ψήμους, σημείο ένδεικτικό της σπουδαιότητας της. Στην πόλη αυτή μιλούσαν τέσσερις γλώσσες, την Πισιδική, την Έλληνική, τη Λυδική και την Σολυμική, ήταν δὲ πασίγνωστη στην αρχαιότητα για τα εργαστήρια σιδηρουργίας που διέθετε. Πρέπει να ιδρύθηκε πριν απ' τον 4ο αιώνα π.Χ. και κατά τους χρόνους της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, φίλη των Ρωμαίων "ἐκ παλαιού", αποτέλεσε έδρα μιᾶς από τις 13 διοικήσεις της Μ. Ασίας. Από πολλούς έρευνητές αμφισβητείται, πώς ήταν Πισιδική πόλη, πράγμα, πού, αντίθετα, ο Παπαρρηγόπουλος πιστεύει κατηγορηματικά.

Χαλκό νόμισμα τῆς Σαγαλασσοῦ ἐπὶ ἐποχῆς Βολουσιανοῦ.

Τὰ Πῶγλα (ἡ Σῶκλα-Τούρκ. Φοῦγλα) ΒΔ τοῦ Πανέμου Τείχους καὶ ΝΑ τῆς Ίσινδας υπῆρξαν σπουδαία πόλη. Οἱ κάτοικοι της διακρίνονταν σὲ τέσσερις

Χαλκὸ Ρωμαϊκὸ νόμισμα τῆς Πῶγλας ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου. Στὸν ὀπισθότυπο ὁ Ἑρμῆς μὲ πέτασσο.

κατηγορίες, τοὺς “Βουλευτάς,,,” “ἐκκλησιαστάς,,,” “πάντας πολίτας,,,” καὶ “ἐπιδημήσαντας ξένους,,,”. Τὸ ποσοστὸ τῶν Ρωμαίων πολιτῶν στὶς πόλεις τῆς Πισιδίας κυμαίνονταν ἀπὸ 20% (Σιβίδουνδα) ὡς 50% (Ἀνδηνδα). Ἐν τούτοις μέχρι σήμερα μόνο ἓνας πολίτης Ρωμαῖος εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὰ Πῶγλα. Προφανῶς μόνη της εἶχε προστατευθεῖ ἀπὸ τὴν εἴσοδον τῶν Ρωμαίων, πρᾶγμα, ἐξ ἄλλου, ποὺ ἴσχυε καὶ γιὰ τὶς ἄλλες πόλεις, ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα μὴ Πισιδικὰ ὀνόματα στὶς ἐπιγραφὰς ποὺ βρέθηκαν καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι κανένας συγκλητικὸς δὲν ἀναφέρεται, ὅτι καταγόταν ἀπὸ τὴν Πισιδία.

Ἀργότερα τὰ Πῶγλα (6ος αἰώνας μ.Χ.) ἀναφέρονται σὰν μιὰ ἀπὸ τὶς 47 πόλεις τῆς Παμφυλίας μὲ τὸ ὄνομα Σῶκλα καὶ σὰν ἔδρα ἐπισκοπῆς ὑπὸ τὸν Μητροπολίτη Πέργης.

Χαλκὸ Αἰγύονομο Ρωμαϊκὸ νόμισμα τῶν Ἀδάδων, ἐποχῆς Λεύκιου Οὐήρου. Στὸν ὀπισθότυπο ἔνθρονος Θεός, πιθανῶς ὁ Σέραπις.

ΤΑ ΑΔΑΔΑ

Τὰ Ἀδαδα ἢ Ἀδαδάτη (Τουρκ. Καρά-Μπαβλου) ἀναφέρονται γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Στράβωνα στὰ “Γεωγραφικά,,,” του. Βρίσκονταν ἀνατολικά τοῦ Κέστρου ποταμοῦ, στὴ σημερινὴ περιοχὴ SÜTCÜLER τῆς ἐπαρχίας Σπάρτης, καὶ κατὰ τὸν MIONNET πρέπει, νὰ ἦταν ἡ ἀνατολικώτερη πόλη τῆς Πισιδίας.

Ἡ πρώτη ἔρευνα στὴν κατάφυτη αὐτὴ κοιλάδα ἔγινε ἀπὸ τὸν STERRETT (1884), ποὺ περιέγραψε τὴν ἀγορά, τοὺς ναοὺς, τοὺς δρόμους καὶ τὶς ἐνεπίγραφες στήλες της.

Ὁ C. TEXIER, ἀντίθετα, ἰσχυρίζεται ὅτι τὰ ἐρεῖπια τῆς περιοχῆς αὐτῆς (KARADIKEN) ἀνήκουν ὄχι στὰ Ἀδαδα, ἀλλὰ στὴν πόλη Πεδνηλίσσος. Στὸν ἰσχυρισμὸ ὁμοῦς αὐτό, ὁ KIEPERT, στὸ χάρτη τῆς Μ. Ἀσίας ποὺ δημοσίευσε, σημειώνει τὰ Ἀδαδα στὴν ἴδια περιοχὴ ἀκριβῶς μὲ τὸν STERRETT, ἐνῶ τὰ ἐρεῖπια τῆς Πεδνηλίσσου τὰ τοποθετεῖ 3,5 χιλμ. δυτικὰ τοῦ KARABAVLU. Μὲ τὴ γνώμη αὐτὴ ἐξ ἄλλου εἶναι σύμφωνοι τόσο ὁ RAMSEY ὅσο καὶ ὁ FRITZ.

Ανάμεσα στα έκτεταμένα ερείπια της αρχαίας πόλης αναφέρονται δύο ναοί, από τους οποίους ο ένας με τέσσερις τοίχους μισοερειπωμένους και αφιερωμένους πιθανώς στο Θεό Σέραπι και ο άλλος σχεδόν τελείως ερειπωμένος. Υπάρχει ακόμη ναός αφιερωμένος στον Απόλλωνα, χτισμένος σε ένα βράχο, που έχει ἐγχάρακτες ἐπιγραφές (Γιαζιλῆ-Καγιᾶ=γραμμένος βράχος).

Πολύ σημαντικό φαίνεται να ήταν το Ἀμφιδέατρο τῶν Ἀδάδων, πού, ἐπειδὴ παρέμεινε γιὰ αἰῶνες θαμένο κάτω ἀπὸ τὰ χώματα, διατηρήθηκε σὲ καλὴ κατάσταση. Τουλάχιστον ἐφτά κερκίδες φαίνονται σῶες, ἐνῶ στὰ νότια τοῦ θεάτρου ὑπάρχουν ἴχνη σχετικὰ μὲ τὴ σκηνή.

Τὰ νομίσματα πού βρέθηκαν στὰ Ἀδαδα εἶναι τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνα, ὅλα χάλκινα καὶ σὲ πολλοὺς τύπους μὲ κεφαλὴ τοῦ Δία ἢ γυναίκας (;) καὶ Νίκης πού στεφανώνει τρόπαιο. Ἐπιγραφή: ΑΔΑΔΕ-ΑΥΤΟΝΟ. Ἐπίσης αὐτοκρατορικὰ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς ἕως τοῦ Γαλλιανοῦ μὲ τὸν Σέραπι ἐνθρόνο καὶ φίδι γύρω ἀπὸ ὀμφαλὸ ἢ τοὺς Διοσκόρους.

Χαλκὸ Ρωμαϊκὸ νόμισμα Ἀνδιδέων ἐποχῆς Ἰουλίας Δόμνας. Στὸν ὀπισθότυπο Θεὰ σὲ θρόνο μέσα σὲ ναό.

ΤΑ ΑΝΔΗΔΑ

Τὰ Ἀνδῆδα ἢ Σινδαῦδα (Τουρκ. Ἄντια) στὰ ΝΔ τῆς Πισιδίς ἦσαν χτισμένα κοντὰ στὰ σύνορα μὲ τὴν Παμφυλία. Ἐδῶ λατρευόταν ἡ Περγαία-Ἄρτεμις. Βρέθηκαν αὐτοκρατορικὰ νομίσματα τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, τοῦ Τραϊανοῦ καὶ τοῦ Δεκίου μὲ τὴν ἐπιγραφή ΑΝΔΗΔΕΩΝ. Ἐπίσης ερείπια ἀπὸ κατακόμβες τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων. Κατὰ τὸν Σαπουντζάκη, πού βρῆκε καὶ δύο ἐπιγραφές, τὰ ποικίλης προέλευσης νομίσματα εἶναι ἴσως ἐνδεικτικὸ στοιχείο, ὅτι ἡ πόλη ἀποτελοῦσε κέντρο ἀγορᾶς.

ΤΑ ΑΜΒΛΑΔΑ

Τὰ Ἀμβλαδα (ποὺ ἀργότερα ὑπάγονται στὴ Λυκαονία) βρίσκονταν κοντὰ στὰ σύνορα Καρίας καὶ Φρυγίας (Τουρκ. Κελεντὸς) στὴν ὄχθη τοῦ μικροῦ ποταμοῦ Ἀντίου. Ἡ πόλη ἦταν γνωστὴ στὴν ἀρχαιότητα γιὰ τὸ περίφημό της κρασί γιὰ χρῆση ἱαματικὴ “οἶνος Ἀμβλαδεύς,, καὶ φαίνεται πὼς ἦταν καὶ αὐτὴ ἀποικία τῶν Λακεδαιμονίων. Ἐδῶ λατρευόταν ἡ Παρθένος τῶν λιμνῶν σὰν κατ’ ἐξοχὴν τοπικὴ θεά. Ὑπάρχει ἡ ἐκδοχὴ πὼς ἡ λέξη Ἀμβλαδα προέρχεται ἀπὸ τὴ λέξη Ἀμπέλαδα, ἴσως λόγω τῶν πολλῶν ἀμπέλων.

Στὰ χρόνια τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἦταν ἔδρα ἐπισκοπῆς. Ἀναφέρονται ἐφτὰ ἐπίσκοποι τῆς πόλης ποὺ πῆραν μέρος στὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Βιθυνίας. Στὰ Ἀμβλαδα ὁ αὐτοκράτορας Κωστάντιος εἶχε ἐξορίσει τὸν αἵρετικὸ Ἀέτιο. Ἡ πόλη φαίνεται, πὼς καταστράφηκε ὀριστικὰ τὸν ΙΓ’ αἰῶνα.

Τὰ νομίσματα ποὺ βρέθηκαν ἐδῶ εἶναι ὅλα χάλκινα τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων μὲ τὴν μορφή τοῦ Ἡρακλῆ, τῆς Νέμεσης ἢ τῆς Κυβέλης καὶ τὴν ἐπιγραφή ΑΜΒΛΑΔΕΩΝ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΩΝ.

Νόμισμα Ἀντιοχέων ἐποχῆς Γορδιανοῦ Γ! Στὸν ὀπισθότυπο φτερωτὴ Θεὰ μὲ τύμπανο, πιθανῶς ἡ Ἄρτεμις.

Ἡ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑ

Ἡ Ἀντιόχεια ἡ Μικρὰ (σήμερ. Γιάλοβατς), σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὶς ἄλλες 16 ποὺ ἔχτισε ὁ Σέλευκος ὁ Α΄ πρὸς τιμὴν τοῦ πατέρα του Ἀντιόχου, ποὺ βρίσκεται στὰ βόρεια τῆς λίμνης Πρόσταινα, φαίνεται πὼς παλιότερα εἶχε κατοικηθεῖ ἀπὸ τοὺς Μάγνητες. Μερικοὶ ὅμως ἐρευνητὲς πιστεύουν, πὼς οἱ Μάγνητες ἤλθαν ἐδῶ μετὰ τὴν ἰδρυση τῆς πόλης. Ἡ Ἀντιόχεια ἡ Μικρὰ μετὰ τὴν ἥττα τοῦ Ἀντίοχου τοῦ Μεγάλου προσαρτήθηκε στὸ βασίλειο τῆς Περγᾶμου, ἐνῶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 2ου αἰῶνα π.Χ. περιῆλθε στοὺς Ρωμαίους, ποὺ μάλιστα ἰδρυσαν ἐδῶ ἀποι-

κία. Ἀργότερα μετονομάστηκε σὲ Καισάρεια καὶ συνδεόταν μὲ τὴν πόλην Λύστρα μὲ τὴ βασιλικὴ ὁδὸ.

Τὰ χάλκινα νομίσματα ποὺ βρέθηκαν, ἀνήκουν στὸν Αὐγούστο καὶ τὸν Κλαύδιο καὶ φέρουν τὴν ἐπιγραφὴν COL(ONIA) CAES (ARIA) ANTIOCHIA.

Στὴν Ἀντιόχεια λατρευόταν ὁ Μῆνας Ἀσκηνὸς καὶ ὑπῆρχε σύλλογος ἱερέων μὲ χιλιάδες δούλους. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ τὸ γεγονὸς, ὅτι βρέθηκαν ἐδῶ νομίσματα, ποὺ τὸν παριστοῦν νὰ κρατάει σκῆπτρο καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην ὄψιν Νίκη καὶ ἀλέκτορα. Στὴν πόλη ὑπῆρχε ὀνομαστὸ ὑδραγωγεῖο, θέατρο καὶ φρούριο ἑλληνορωμαϊκό. Ἐδῶ γεννήθηκε ὁ νεοπυθαγόρειος φιλόσοφος Νουμήνιος, ἀμεσώτερος πρόδρομος τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ, ποὺ ὀνομαζόταν καὶ Ἀπαμεὺς Πυθαγόρειος.

Ἡ Ἀντιόχεια γνώρισε τὴν μεγάλην τῆς ἀκμὴν στὰ πρῶτα χριστιανικὰ χρόνια. Σ' αὐτὴν ἰδρύθηκε ἡ πρώτη ἐκκλησία ἀπὸ τὸν ἀπόστολο Παῦλο καὶ τὸν Βαρνάβα, τὴν ἐποχὴ τοῦ Κλαυδίου (41–54 μ.Χ.), μάλιστα κάτω ἀπὸ πολὺ δύσκολες συνθῆκες, γιατί ἡ μεγάλη ἰσραηλινὴ παροικία, ποὺ εἶχε κάτω ἀπὸ τὸν ἑλεγχό της συνθῆκες, γιατί ἡ μεγάλη ἰσραηλικὴ παροικία, ποὺ εἶχε κάτω ἀπὸ τὸν ἑλεγχό της τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τοῦ τόπου, ἀντέδρασε βιαιότατα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ κινδυνέψει πολὺ σοβαρὰ ἡ ζωὴ τοῦ Παύλου, ποὺ μὲ πολλὴ δυσκολία κατάφερε νὰ γλυτώσει, φεύγοντας νύχτα γιὰ τὸ Ἰκόνιο. Ἀργότερα πάλι μέσω Ἀντιόχειας ἔφυγε γιὰ τὴν Ἀττάλεια. Ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια ἀργότερα ξεκίνησε ὁ προσήλυτισμός νέων πιστῶν σὲ ὁλόκληρο τὸ Μικρασιατικὸ χῶρο.

Στὰ χρόνια τοῦ Βυζαντίου ἦταν ἔδρα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀντιοχείας, δεκάτη κατὰ σειράν, μὲ 22 ἐπισκοπές. Πρῶτος τῆς ἐπίσκοπος ὑπῆρξε ὁ Ἀντιοχείας Ἀρτέμας. Τὸ 325 μ.Χ. στὴ Σύνοδο τῆς Νικαίας ἀρχιεπίσκοπος Ἀντιοχείας φέρεται ὁ Ἡσύχιος ὁ ἐκ Νεαπόλεως, ἐνῶ στὴν ἐν Χαλκηδόνι τὸ 451 μ.Χ., ὁ Ἀντιοχείας Περγάμιος. Ἀκόμη στὴν Ἀντιόχεια βρῆκαν μαρτυρικὸ θάνατο ἡ Ἁγία Μαρία καὶ ἡ Ἁγία Θέκλα, καθὼς καὶ ἄλλοι ἀνώνυμοι μάρτυρες. Τὴν Ἀντιόχεια εἶχε σὰν τόπο καταγωγῆς καὶ ὁ δοκιμώτερος ἀπὸ τοὺς ποιητὲς τοῦ Βυζαντίου Γεώργιος ὁ Πισίδης.

Ὁ Γεώργιος ἔζησε στὸ α' μισὸ τοῦ Ζ' αἰῶνα. Ἀπὸ τὸ 610 ὡς τὸ 638 ἦταν διάκκος στὴν Ἁγία Σοφία, ὅπου μὲ τὴν προστασία τοῦ πατριάρχου Σέργιου πῆρε καὶ τὸ ὀφφίκιο τοῦ σκευοφύλακα καὶ γραμματέα τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Μὲ τὴν εὐνοία τοῦ Πατριάρχου ἐπίσης γνωρίστηκε μὲ τὸν αὐτοκράτορα Ἡράκλειο, ποὺ τὸν προσέλαβε σὰν σύμβουλό του γιὰ νὰ τὸν ἀκολουθήσει στὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Περσῶν (622–23). Τὸ νικηφόρο αὐτὸ πόλεμο ὁ Γεώργιος ὕμνησε μὲ θαυμάσιους ἱαμβικοὺς στίχους.

Ὁ Γεώργιος εἶναι κυρίως γνωστὸς γιὰ τὸ συγγραφικὸ του ἔργο. Ἀνέπτυξε τὴν ποίηση τῆς ἐποχῆς του καὶ κυρίως τὴν ἱερή, ἀναδείχτηκε δὲ σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ποιητὲς τῆς ἐποχῆς του. Εἰπώθηκε ἀκόμα, πὼς συνέδεσε τὸν Ἀκάδιστο Ὑμνο, πράγμα ὅμως ποὺ δὲν ἀληθεύει. Ἀπὸ τὰ πιδ γνωστά του ἔργα εἶναι, ἡ “ἑξαήμερος ἡ Κοσμοουργία,, ἀφιερωμένο στὸν Πατριάρχη Σέργιο ποὺ μεταφράστηκε στὴν ἀρμενικὴ καὶ σλαβικὴ γλῶσσα (Ἐκδ. PG 92, 1425–1578) τὸ “εἰς τὸν μάταιον βίον,, (L. STERNBACH: DE GEORGIO PISIDA SECTA–TON, ANALECTA GRAECO-LATINA, Κρακοβία 1893), τὸ “κατὰ τοῦ δυσσε-

βοῦς Σεβήρου,, (ἐκδ. PG. 92 1621-1676), ὁ “Ὑμνος εἰς τὴν Ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ Ἀνάστασιν,, (P.G 92, 1373-1384), “ἐγκώμιον στὸν Ἅγιο Ἀναστάσιο τὸν Πέρση,, καὶ τρία ἀκόμη ἔργα, ποὺ ὅμως δὲν διασώθηκαν. Σὲ ἀντικὲς μελέτες γιὰ τὸν Σέργιο συνέγραψε κυρίως ὁ Ἰταλὸς Βυζαντινολόγος Α. PERTUSI (GIORGIO DI PISIDA, POEMI ET TAL 1959).

Χαλκὸ νόμισμα Ἰσινδεῶν ἐποχῆς Ἀντωνίνου, μὲ προτομὴ τοῦ ἐστεμμένου αὐτοκράτορα. Στὸν ὀπισθότυπο ὁ Θεὸς Μὴν Ἀσκηνὸς ἐφιππος. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ὁμοιότητά του μὲ τὸν μυθικὸ ἥρωα τῶν Πισιδῶν Βελλερεφόντη καὶ τὸν μεταγενέστερο Ἅγιο Γεώργιο.

Η ΙΣΙΝΔΑ

Ἡ πόλη **Ἰσινδα** ἢ Σίνδα ἢ Ἰσινδος (Τουρκ. Ἰστανδζ) Ν.Δ. τῆς Πώγλας καὶ τῆς πόλεως Ἀντιδαίων κοντὰ στὰ σύνορα μὲ τὴν Παμφυλία καὶ Καρία, μεταξὺ Κιβύρας καὶ Καραλίτιδος λίμνης. Ὁ δρόμος ποὺ ἔβγαζε στὴν πόλη ἦταν στενός, πλάτους 100 μ., ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία Ἰσινδα (στὰ στενά;) καὶ στὴ μέση του ἔρρεε ὁ ποταμὸς Κοβάτος.

Ὅταν ξέσπασε ὁ πόλεμος μὲ τοὺς πολὺ ἰσχυρότερους Τερμησσεῖς, οἱ Ἰσινδεῖς κάλεσαν τὸν Γνάϊο Μάνλιο ποὺ συμφιλίωσε τοὺς ἀντιμαχόμενους. Οἱ Ἰσινδεῖς περηφανεύονταν γιὰ τὴν καταγωγὴ τους ἀπὸ τοὺς Ἴωνες καὶ ἴσως ἡ ὀνομασία τῆς πόλης τους προέρχεται ἀπὸ τὴν ὁμώνυμη πόλη στὴν Ἰωνία Ἰσίονδα, στὸ ὄρος Καρησσὸς (40 στάδια ἀπὸ τὴν Ἐφεσο). Σὲ ἐπιγραφὴ διαβάζουμε **ΙΣΙΝΔΕΩΝ ΕΙΩΝΩΝ ΠΟΛΕΩΣ**. Ἀπὸ ἄλλη ἐπιγραφὴ (442-440 π.Χ.) συμπεραίνεται, πὼς ἀνῆκε στὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία καὶ κατέβαλε τὴν, μὲ τὸ ὄνομα Ἰωνικὸς φόρος “ἐξηκοστή,,

Η ΑΠΟΛΛΩΝΙΑ

Ἡ **Ἀπολλωνία** (ἢ Μορδίαιον ἢ Σωζόπολις ἢ Σωσόπολις, Τουρκ. Οὐλοῦ-Μπορλοῦ) χτίστηκε ἀρχικὰ ἀπὸ τοὺς Λυκίους τῆς Θράκης μεταξὺ Ἀπάμειας

Κιβωτοῦ (ἢ Κελαινῶν) καὶ Ἀντιοχείας. Μερικοὶ ἱστορικοὶ φρονοῦν, ὅτι ἀρχικὰ ἡ πόλη ὀνομαζόταν Μορδίαιον καὶ μετονομάστηκε σὲ Ἀπολλωνία ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο πρὸς τιμὴν τῆς μητέρας τοῦ Εὐμένη Ἀπολλωνιάδας, σύμφωνα δὲ μὲ τὸν ἱστορικὸ WILSON ἡ πόλη χτίστηκε ἀπὸ τὸν βασιλιὰ τῆς Περγάμου Ἄτταλο τὸν Α'!

Οἱ πρῶτοι τῆς κάτοικοι, ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ τὰ νομίσματα, ἦσαν Λύκιοι. Βρέθηκαν χάλκινα νομίσματα μὲ τὴν κεφαλὴ τοῦ Ἀλέξανδρου καὶ μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ΑΛΕΞ (ΑΝΔΡΟΣ) ΚΤΙΣ (ΤΗΣ) ΑΠΟΛΛΩΝ (ΙΑΣ) ἢ ΑΠΟΛΛΩΝΙΑ ΤΩΝ ΚΑΙ ΛΥΚΙΩΝ ΟΜΟΝΟΙΑ καὶ στὸν ὀπισθότυπο ἀνάγλυφον φοράδα. Ἀκόμα ἔχει βρεθεῖ ἐπιγραφή, ποὺ φανερώνει ἀφιέρωση ἀνακτόρου ἀπὸ τὴν πόλη στὸν αὐτοκράτορα Ἀδριανό. Στους χριστιανικοὺς χρόνους ὀνομάστηκε Σωζόπολις. Κυριεύτηκε δύο φορές ἀπὸ τοὺς Σελτζούκους καὶ ἀπελευθερώθηκε ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Κομνηνὸ (1120 μ.Χ.). Μέχρι τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ Ἑλληνισμοῦ σωζόταν στὴν Ἀπολλωνία ἐκκλησία Χριστιανικὴ, ἀφιερωμένη στὴν Παρθένο, χτισμένη, ὅπως λέει ἡ παράδοση, ἀπὸ τὸν ἀπόστολο Μάρκο.

Η ΚΡΕΜΝΑ

Ἡ **Κρέμνα** ἢ Κρήμνη (Τουρκ. Γκιρμε) εἶναι χτισμένη σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ψηλότερες κορυφές τοῦ Ταύρου μὲ δύσκολες καὶ ἀπόκρημνες προσβάσεις, κοντὰ στὴ Σαγαλασσό. Ἐντοπίστηκε ἀπὸ τὸν ἀρχαιολόγο ARUNDEL καὶ πιθανώτατα ἦταν ἀποικία Κρητῶν, ποὺ τῆς ἔδωσαν τὸ ὄνομα ἀπὸ τὴν ὁμώνυμην πόλη τῆς Κρήτης. Ἡ Κρέμνα ἀπὸ πολλοὺς ταυτίζεται μὲ τὴν Κεραία, πρᾶγμα ποὺ δὲν φαίνεται σωστό, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ νομίσματα. Ἡ ὕπαρξιν τῆς Κεραίας πιστοποιεῖται ἀπὸ 4 χαλκᾶ νομίσματα τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνα ποὺ στὴ μιὰ τους ὄψη ἔχουν τὴν Ἄρτεμιν καὶ γράφουν ΚΕ καὶ στὴν ἄλλην αὐτοκρατορικὴν προτομή. Ἐξ' ἄλλου ὑπάρχει καὶ ἐπιγραφή πάνω σὲ νόμισμα, ποὺ μαρτυρεῖ γιὰ τὴν ὁμόνοια τῶν δύο πόλεων "ΚΡΗΜΝΕΩΝ ΚΑΙ ΚΕΡΑΕΙΤΩΝ", καὶ ποὺ στὸν ὀπισθότυπό του ἔχει τὸ διπλὸ κέρασ τῆς Ἀμάλθειας.

Ἡ πόλη ἔγινε ἐπὶ Αὐγούστου ἀποικία Ρωμαϊκὴ. Τὸ 276 μ.Χ. Λύδιοι πειρατές, ἐξορμώντας, ἀπὸ τὴν Ἰσαυρία, ἔγιναν κύριοι τῆς Κρέμνας γιὰ τέσσερα χρόνια. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Διοκλητιανοῦ ἡ τάξιν ἀποκαταστάθηκε καὶ ἡ πόλη ξαναβρῆκε τὴν ἀνδισὴ τῆς. Ἐχουν βρεθεῖ χάλκινα νομίσματά τῆς ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Σεβήρου ὡς τὸν Αὐρηλιανὸ μὲ τὴν μορφή τοῦ Σεράπιδος καὶ τὴν ἐπιγραφὴ COL (ONIA) IUL(IA) AUG(USTA) FE(DA) CRE(MNORUM) ἢ μὲ τὴν Ἄρτεμιν ὀρθία μὲ ἐλάφι ἢ τὸν Ἑρμῆ καθιστὸ ἢ Νέμεση μὲ γρύπα καὶ τὴν ἐπιγραφὴ DONATIO (COL(ONIA) CREM(NORUM)).

Η ΛΥΣΙΝΙΑ

Ἡ Λυσινία ἢ Λυσινάρα ἦταν μικρὴ πόλη στὰ βόρεια τῆς Πισιδίας κοντὰ στὰ Κόλβασα. Ὁ HEAD τὴν ταυτίζει μὲ τὸ σημερινὸ Μπουλντοῦρ ἐνῶ ὁ Σαπουντζάκης μὲ τὸ Ἀκ-γιέρ καὶ φαίνεται ὅαν πιθανώτερον ἡ δεύτερη ἐκδοχή. Ἡ Λυ-

οινία είναι χτισμένη δίπλα στον ποταμό Λύσι (Γκεμπρέν-Τσαϊ) που χύνεται στην Άσκανία λίμνη. Μετά τη λεηλασία της πόλης από τον Γνάιο Μάνλιο οί κάτοικοι της προσχώρησαν στους Ρωμαίους. Βρέθηκαν νομίσματα Ρωμαϊκά με την επιγραφή ΛΥΣΙΝΕΩΝ.

Η ΟΛΒΑΣΑ

Ἡ Ὀλβασα ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τὸν SCHÖNBORN κοντὰ στὸ Τσαρικλάρ-Κιόϊ, βορειανατολικά τῆς Πώγλας. Σύνδεσε τὴν ἱστορία τῆς μετὰ τὴν Κρέμνα. Στὴν Ὀλβασα βρέθηκαν χάλκινα ρωμαϊκά νομίσματα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς ἕως τοῦ Οὐέλουσιανοῦ μετὰ τὸν Μῆνα ἑφιππο, μετὰ ἄγαλμα θεᾶς(;) στὸ ναὸ νὰ τὸ στεφανώνουν δύο δράκοντες.

Η ΣΕΛΕΥΚΕΙΑ

Ἡ Σελεύκεια ἢ Σιδηρᾶ ἢ καὶ Καυδιοσελεύκεια ὅπως ὀνομάστηκε ἀργότερα πιθανὸν λόγῳ τῶν εἰδικῶν προνομίων ποὺ τῆς παραχωρήθηκαν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Κλαύδιο. Τὰ χάλκινα νομίσματα Ρωμαϊκά καὶ αὐτοκρατορικά φέρουν τὴν ἐπιγραφή. ΚΛΑΥΔΙΟ ΣΕΛΕΥΚΕΩΝ καὶ τύπους μετὰ τὸν Δία, τὸ θεὸ Μῆνα, τὸν Διόνυσο, τὴν Δήμητρα καὶ τὸν Ἡρακλῆ.

Η ΤΙΜΒΡΥΑΣ

Ἡ Τιμβρυὰς ἢ Τιμβρυάδα (Γουρκ. Ἰμροχόρ) βρίσκεται πάνω στὸν Εὐρυνέδοντα, νοτιοανατολικά τῆς λίμνης τοῦ Ἐγίρδῆρ. Τὰ νομίσματά τῆς ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀδριανοῦ ἕως τοῦ Γέτα φέρουν τὴν ἐπιγραφή ΤΙΜΒΡΥΑΔΕΩΝ καὶ τύπους ποὺ μαρτυροῦν τὴ λατρεία τῆς Κυβέλης, τοῦ Διονύσου καὶ ἐνὸς ποτάμιου Θεοῦ, (ΕΥΡΥΜΕΔΩΝ).

Νόμισμα Σελεύκειας Σιδηρᾶς, αὐτοκρατορικό, ἐποχῆς Κλαυδίου Β', μετὰ προτομὴ τοῦ Αὐτοκράτορα στεφανηφόρου. Στὸν ὀπισθότυπο Θεὰ ὄρθια καὶ ἐπιγραφή ΚΛΑΥΔΙΟΣΕΛΕΥΚΕΩΝ.

Χαλκὸ νόμισμα Παλαιοπολιτῶν ἐποχῆς Ἀλεξάνδρου Σεβήρου. Στὸν ὀπισθότυπο φτερωτὴ Θεὰ με̐ κοντὸ χιτῶνα (Ἄρτεμις;).

Η ΠΑΛΑΙΟΠΟΛΙΣ - ΤΟ ΠΑΝΕΜΟΥ ΤΕΙΧΟΣ

Ἡ Παλαιόπολις ἢ Ἄλιερού (Τουρκ. Μπαλιὰ-Μπολή) με̐ ἐρείπια σὲ δύο θέσεις, στὸν ΑΚ-ΕΥΡΕΝ γιὰ τὴν Παλαιόπολη καὶ ἡ ἄλλη ψηλότερα στὸ ΑΚΤΣΧΕ-ΕΥΡΕΝ γιὰ τὸ Ἄλιερού (προβλ. ὅπως Ἀπολλωνία-Σωζόπολις) καὶ τὸ Πανέμου-Τεῖχος ἢ Ἀνέμου Τεῖχος κοντὰ στὴ Σαγαλασσό, ὅπου διασώθηκαν αὐτοκρατορικὰ νομίσματά τῆς Δόμνας καὶ τοῦ Τραϊανοῦ με̐ τὴν ἐπιγραφὴ ΠΑΝΕΜΟ ΤΕΙΧΙΤΩΝ.

Χαλκὸ αὐτοκρατορικὸ νόμισμα ἐποχῆς Ἰουλίας Μαΐσας ἀπὸ τὸ Πανέμου Τεῖχος με̐ προτομὴ τῆς Αὐτοκράτειρας. Στὸν ὀπισθότυπο γυμνὸς Θεὸς με̐ λύρα (πιθανῶς Ἀπόλλων ἢ Ὀρφέας).

Χαλκὸ Ρωμαϊκὸ νόμισμα τῆς Οὐέρβης ἐποχῆς Καρακάλα μὲ προτομὴ τοῦ αὐτοκράτορα Ἀντωνίνου. Στὸν ὀπισθότυπο Θεὸς ὄρθιος μὲ σκῆπτρο καὶ ἐπιγραφὴ ΟΥΕΡΒΙΑΝΩΝ.

Η ΒΕΡΒΗ

Ἡ Βέρβη ἢ Οὐέρβη ἢ Οὐερβιανούπολις, ἢ Οὐρανούπολις βρίσκεται στὰ νότια τῆς Πώγλας καὶ δυτικὰ τῶν Κομάνων. Κατὰ τὸν RAMSEY τὸ Οὐέρβη εἶναι προτιμώτερο ἀπὸ τὸ Βέρβη. Τὰ νομίσματα ποὺ βρέθηκαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν αὐτοκρατόρων φέρουν τὴν ἐπιγραφὴ ΟΥΕΡΒΙΑΝΩΝ καὶ Ἄρτεμη μὲ τόξο στὴν μία πλευρὰ καὶ προτομὴ μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ΙΟΥΛΙΑ ΜΑΜΕΑΝ στὴν ἄλλη (350 SNG Κοπεγχάγης).

Η ΠΑΠΠΑ ΤΙΒΕΡΙΑ

Ἡ Πάππα Τιβέρια βρίσκεται κοντὰ στὴ Λυκαονία καὶ κατὰ τὸν RAMSEY νοτιοδυτικὰ τῆς Ἀντιόχειας. Ὁ STERRET τὴν ταυτίζει μὲ τὰ ἑρείπια ποὺ βρῆκε στὸ Τσαρὶκ-Σεράϊ, ἐνῶ ὁ MÜLLER τὴν τοποθετεῖ στὰ βόρεια τῆς Τρωγίτιδος λίμνης. Ἡ πόλη διασχίζοταν ἀπὸ τὴ Σεβαστία ὁδὸ.

Τὰ νομίσματα ποὺ βρέθηκαν ἀνήκουν στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς καὶ φέρουν τὴν ἐπιγραφὴ ΤΕΒΕΡΙΩΝ ΠΑΠΠΗΝΩΝ καὶ τὸ Θεὸ Μῆνα ποὺ κρατᾷ σκῆπτρο καὶ ἀκουμπᾷ τὸ δεξί του πόδι σὲ ταῦρο.

Στὰ πρῶτα Χριστιανικὰ χρόνια ἡ Πάππα Τιβερία ἦταν ἔδρα ἐπισκοπῆς.

ΤΑ ΚΟΛΒΑΣΑ

Τὰ Κόλβασα ἢ Κόρβασα ἢ Κύρμασα ἢ Κόρμασα (Τουρκ. Μπαντέμ-Ἀγατζή ἢ Γκιαοῦρ-Ὀρέν) ἀναφέρονται σύμφωνα μὲ τὴν πορεία τοῦ Μάνλιου νοτιοανατολικὰ τῆς λίμνης Μπουλντοῦρ (Ἀσκανία) καὶ θεωρεῖ τοὺς Μοατρεῖς ποὺ βρῆκε ἐκεῖ σὰν παροικία τῶν Κολβασσέων.

Η ΠΡΟΣΤΑΙΝΑ

Ἡ **Πρόσταινα** ἢ Πρόσταννα ἦταν χτισμένη πάνω στὴν ὁμώνυμη λίμνη κατὰ τὸν Πτολεμαῖο καὶ μεταξὺ Ἀσπένδου καὶ Σέλγης κατὰ τὸν HEAD. Ἐδῶ λατρεῦσθαι τὴν ἀρχαιότητα ἢ Παρθένης τῶν λιμνῶν. Τὰ νομίσματα τῆς τῶν αὐτοκρατόρων Σεβήρου καὶ Κλαυδίου Γοτδικοῦ φέρουν τὴν ἐπιγραφὴν ΠΡΟΣΤΑΝΝΕΩΝ καὶ τὸ θεὸ Μῆνα ἔφιππο, περιβαλλόμενο ἀπὸ δύο λέοντες.

Στοὺς χριστιανικοὺς χρόνους ἦταν ἔδρα ἐπισκοπῆς. Ἡ πόλη καταστράφηκε ὁλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὸν Τιμοῦρ (Ταμερλάνο).

Η ΚΩΜΑΝΗ

Ἡ **Κωνάνη** (Τουρκ. CÜNEN) καὶ ἡ **Μινασσὸς** τῆς ὁποίας ἡ ὑπαρξὴ πιθανολογεῖται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ νομίσματα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ (ΜΙΝΑΣΣΕΩΝ ΚΑΙ ΚΟΝΑΝΕΩΝ ΟΜΟΝΟΙΑ) ἀπ' ὅπου συνάγεται καὶ ἡ στενὴ σχέση τῶν δύο πόλεων ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ ἐρείπια ποὺ ἀνακάλυψε ὁ STERRET κοντὰ στὸ χωριὸ Μινασσίιν.

Ἡ **Πεδνηλισσὸς** ἢ Πετνηλισσὸς βρισκόταν πάνω στὸν Εὐρυμέδοντα ποταμὸ στὰ βόρεια τῆς Σέλγης. Τὰ νομίσματα ποὺ βρέθηκαν ἀνήκαν στὴν ἐποχὴ τοῦ Τραϊανοῦ καὶ τοῦ Μαξίμου καὶ φέρουν τὸν Δία καθιστὸ ἢ τὴν Νέμεση ἢ τοὺς Διοσκούρους καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΕΔΝΗΛΙΣΣΕΩΝ ἢ ΠΕΤΝΗΛΙΣΣΕΩΝ.

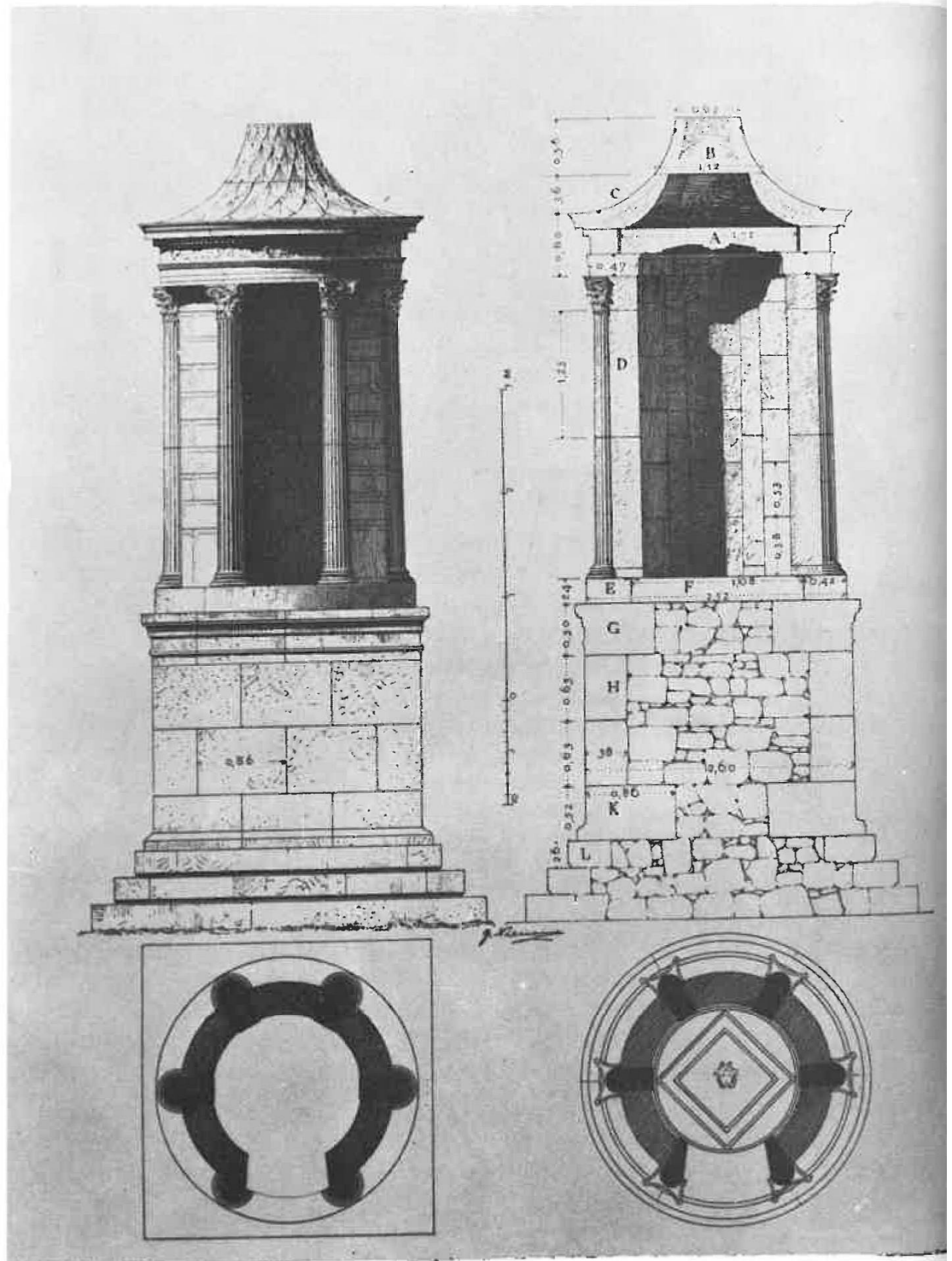

Νόμισμα Πεδνηλισσοῦ, ἐποχῆς Μάρκου Αὐρηλίου. Στὸν ὀπισθότυπο ἡ Θεὰ Νέμεση μεσκήπτρο.

Τὰ **Κόμανα** ἢ Κόμανα ἢ Κοράνη ἢ Κόμμακον (Τουρκ. Σερίφ-Κιόϊ) συνδέσθαι μέσω τῆς Σεβαστείας ὁδοῦ μὲ τὴν Ἀντιόχεια. Μικρὴ σὲ ἔκταση, 0,7 τοῦ μιλίου, εἶχε περίπου 800 ἀποίκους Ρωμαίους (COLONI). Στὰ χρόνια τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἶχε λάβει τὸ JUS ITALICUM ἀπὸ τὴ Ρώμη ὅπως ἡ Ὀλβασα, ἡ Κρήμνα καὶ ἡ Παρλαῖς. Ἴσως γι'αὐτὸ πρόβαλαν τὸν τίτλο τῆ "Πρώτης", (PRIMA) μεταξὺ τῶν 5 ἀποικιῶν, διεκδικώντας τὰ πρωτεῖα κι' ἀπ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν Ἀντιόχεια.

Ἐπιγραφές τῶν Κοράμων βρέθηκαν νοτιοδυτικὰ τοῦ KESTEL κοντὰ στὸ Καρίμπτσε. Ἐπίσης νομίσματα αὐτοκρατορικὰ καὶ ἀποικιακὰ μὲ τὴν ἐπιγραφὴν COL(ONIA)-JUL(IA), AUG(USTA) FIDARIA COMAME NORUM. Τὰ Κόμανα ἔγιναν ἀποικία Ρωμαίων ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου (25 π.Χ.) μαζὶ μὲ ἄλλες 4 πόλεις γιὰ καλύτερη προστασία τῶν ὁδῶν ἐπικοινωνίας καὶ τῆς ἐπικράτειας γενικώτερα.

Αναπαράσταση
 θολωτοῦ
 οἰκοδομήματος,
 τῆς Τερμησοῦ,
 ὕψους
 περίπου
 10 μέτρων,
 με ἀξονομετρικὴ
 τομή,
 ἄνοψη
 καὶ
 κάτοψη.
 (πρβλ.
 Θόλος
 Δελφῶν καὶ
 Ἀθῆνας).

Αυτοκρατορικό, Ρωμαϊκό, χαλκό νόμισμα από τὰ Κόδρουλα, ἐποχῆς Βαλεριαννοῦ, με πρότομή τοῦ Αυτοκράτορα. Στὸν ὀπισθότυπο πρότομή Θεᾶς σὲ ναό. Ἐπιγραφή: ΚΟΔΡΟΥΛΕΩΝ.

ΑΛΛΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

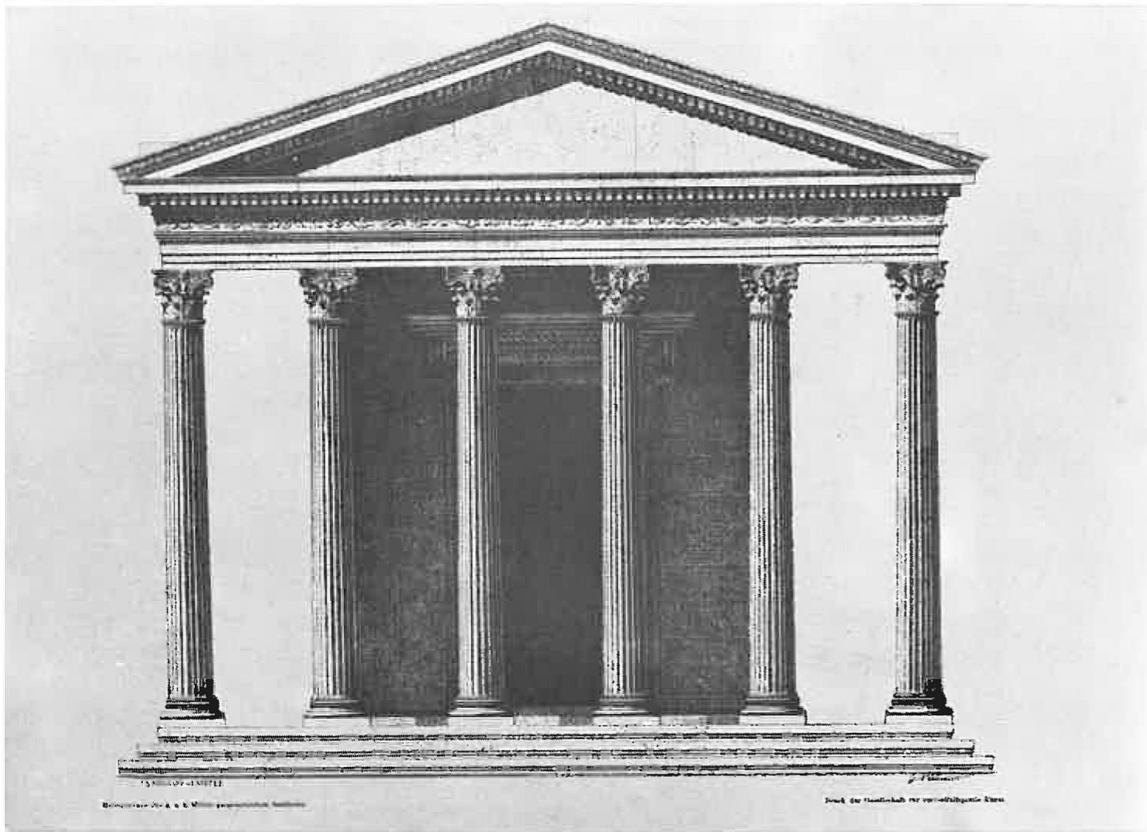
Λιγότερο σημαντικὲς πόλεις, ποὺ διασώζονται ἀπὸ ἐλάχιστες ἱστορικὲς μαρτυρίες μόνο εἶναι καὶ οἱ ἀκόλουθες: Ἡ **Μαξιμιανούπολις** καὶ ἡ Κτῆμα Μαξίμου. Ὁ **RAMSEY** τίς τοποθετεῖ στὸ δῆμο Ὁρμηλέων, πρᾶγμα ποὺ προκύπτει ἀπὸ τίς ἐπιγραφές ποὺ βρέθηκαν κοντὰ στὸ **KARAMANLÜ** καὶ **TEFNI**. Ἡ **Εὐδοξιούπολις** (ἀπὸ τὸ Θεοδοσιούπολις). Στὸ **LADIK** βρέθηκε ἐπιγραφή μετὰ τὴν λέξη “**ΘΕΟΔΟΣΙΟΥΠΟΛΙΤΗΣ**,”. Ἡ **Ἐρυμνα** στὰ **ΒΔ** τῆς **Κοτέννας** σ’ ἓνα δεξιὸ παραπόταμο τοῦ **Μέλανος** ποταμοῦ, περιγράφηκε ἀπὸ τὸν **HIRSCHFIELD**. Ἡ **Ἀριασσός** καὶ ἡ **Ἀτμενία**. Τὰ **Ἀνάβουρα** ποὺ καταστράφηκαν ὁλοκληρωτικὰ καὶ ἐπανιδρύθηκαν κατὰ τὸν **RAMSEY** μετὰ τὸ καινούργιο ὄνομα **Νεάπολις**. Οἱ πόλεις **Ἀγραί**, **Δηρουσία** καὶ **Εὐδοκία**. Ὁ **Δῆμος Καναύρων** καὶ ὁ **Δῆμος Σαβαίων** (ἀπὸ τὸ δῆμο Ἰσβέων, Ἰσβων, Ἰσπνῶν). Ἡ **Βάρις** ποὺ σύμφωνα μετὰ μιὰ ἐκδοχὴ ἀντιστοιχεῖ μετὰ τὴν πόλιν Ἰσπαρτα (Σπάρτη) ἐνῶ κατὰ τὸν **Πολύβιο** ἡ Σπάρτη ἀντιστοιχεῖ μετὰ τὰ **Σάπορδα**. Νομίσματα τῆς χαλκῆς αυτοκρατορικῆς, αὐτόνομα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ **Ἀδριανοῦ** ἕως τὴν ἐποχὴ τοῦ **Γάλλου** βρέθηκαν ἐδῶ μετὰ τὸν **Δία** **Λαοδικέα** **καδιστὸ** ἢ **ὄρδιο**, μετὰ τὴν **Ἄρτεμη** μετὰ **ἐλάφι**, μετὰ τὸν **Ἑρμῆ** **καδιστὸ** καὶ μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν **ΒΑΡΗΝΩΝ**. Τὰ **Κόδρουλα** **ΒΑ** τοῦ **KESTEL** καὶ οἱ πόλεις **Ἰσοβία** (ποὺ κατὰ τὸν **LANCKORONSKI** ἴσως εἶναι μιὰ ἄλλη ὀνομασία τῆς **Τερμησοῦ**) καὶ **Ἰουστινιανούπολις**. Ἡ **Κόττενα** ἢ **Ἐτεννα** παρὰ τὸν **Μέλανα** ποταμὸ ποὺ περιγράφηκε ἀπὸ τὸν **HIRSCHFIELD**. Νομίσματα μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν **ETENNEΩΝ**. Ὁ **Στράβων** τοὺς ὀνομάζει **Κατεννεῖς**. Τὸ **Παλαιὸν Βεῦδος**. Στὰ χρόνια τῆς **Βυζαντινῆς** αυτοκρατορίας ἀναφέρεται ὡς κτῆμα τοῦ **Κωνσταντίνου** τοῦ **Πορφυρογέννητου** (πάνω ἀπὸ τὸ **TSIBUK BOGASI**). Ἡ **Ὁρβάνασσα** γνωστὴ μόνο ἀπὸ τὰ νομίσματά της τὸ **Μίσδιον** καὶ ἡ **Μυωδία**. Ἡ **Πόλις Κόρμασσα** καὶ ἡ **Κρητόπολις**. Τὰ **Μιλυαδικὰ χωρία** καὶ ὁ (ἢ ἡ) **Μαλλὸς**

παρὰ τὸ UILLI. Ἡ πόλις **Λιμ(έ)ναι** περιγράφτηκε ἀπὸ τὸν STERRET κοντὰ στὸ Ἐγυρδῆρ, ὅπου βρέθηκε ἐπιγραφὴ μὲ τὴν λέξη ΤΑΛΙΜΕΝΕΥΣ. Τὰ **Ζώρζηλα** (ἢ **Δύρζηλα**) ποὺ κατὰ τὸν Σαπουντζάκη ἦταν καὶ τὸ ὄνομα ὁλόκληρης τῆς περιφέρειας Πολυδωρίου, τὰ **Οὔνζελα** καὶ ὁ (ἢ ἡ) **Οὐλίμπος**. Τὰ **Τάλβονδα** καὶ ἡ **Σωζόπολις**. Ἡ **Τύμανδος** καὶ ἡ **Τιτυασσός** (Τουρκ. Ἰνταγιντὰ ἢ Κοτζᾶ Ἰν) γνωστὴ ἀπὸ ἐπιγραφές (ΤΙΤΥΑΣΣΕΩΝ ΜΗΤΡΟΣ κλπ). Ἡ **Τιμβρυάνασος** (ἢ Λιμόβραμα). Ἡ ὕπαρξη της συνάγεται ἀπὸ ὁροθετικὴ πλάκα ποὺ βρέθηκε ἀνάμεσα στὴ Σαγαλασσὸ πρὸς τὰ ἀνατολικά καὶ τὴν Τιμβρυάδα δυτικά. Ὁ **Δῆμος Περμηνουνδέων** ἀνατολικά τοῦ KESTEL (ἢ ΔΗΜΟΣ ΠΕΝΕΔΕΩΝ, ἢ ΜΑΝΑΙΩΝ ἢ ΜΑΝΑΥΣΩΝ;) ἡ **Ρεγνσαλαμάρ** (REGESALAMARA) ἢ χώρα Σολύμων, τὸ **Σανδάλιον** καὶ τέλος ἡ πόλις **Σαβίναι**.

Χαλκὸ νόμισμα Κεραειπῶν μὲ προτομὴ αὐτοκράτορα (:). Στὸν κατεστραμμένο ὀπισθότυπο πιθανῶς ὁ ἱερὸς ὄφις τοῦ Ἀσκληπιοῦ τυλιγμένος μὲ σκῆπτρο.

Ὁ Θεὸς Κέστρος ἀπὸ νόμισμα τῆς Σαγαλασσοῦ, συνοδευόμενος ἀπὸ ταῦρο. Διακρίνεται ἡ ἐπιγραφὴ ΣΑΓΑΛΑΣΣΕΩΝ καὶ ἀνάμεσα στὰ πόδια τοῦ Ταύρου ἡ λέξη ΚΕΣΤΡΟΣ.

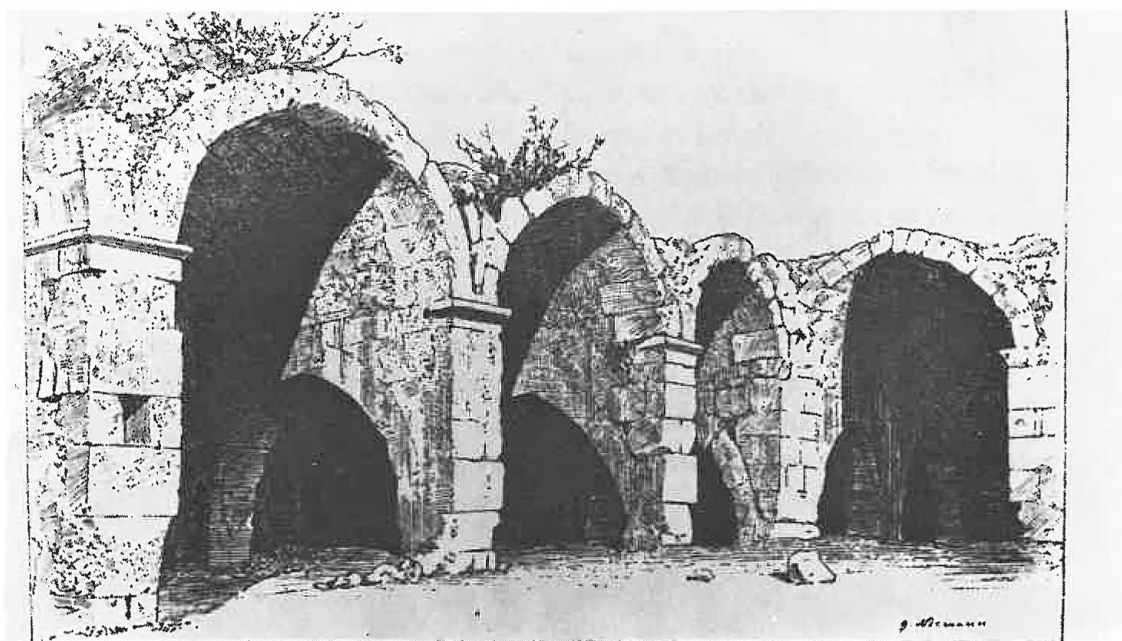
*Περίστυλος Ναός Κορινθιακοῦ ρυθμοῦ στὴ Σαγαλασσό, ἀφιερωμένος στὸν αὐτοκράτορα τῆς
Ρώμης Ἀντωνίνο Πίο.*

Ζ. Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΠΙΣΙΔΩΝ

Κάτω ἀπὸ τὶς πανύψηλες βουνοκορφές τοῦ Ταύρου, στὰ ὄροπέδια ποὺ ἀπλώνονται ἀνάμεσα σὲ χαράδρες καὶ γκρεμούς, ποὺ δημιουργοῦν στὸ πέρασμα τους οἱ ποταμοὶ Κέστρος καὶ Εὐρυμέδων ἔζησαν οἱ Πισίδες. Μέσα σὲ δάση ἀπὸ καστανιές καὶ στύρακες ὁ περήφανος καὶ ἀνυπότακτος αὐτὸς λαός, ἀνέπτυξε τὴ δισχιλιετὴ ἱστορία του μὲ ὑπέρτατο γνώμονα πάντοτε τὴν παδιασμένη του φιλοπατρία.

Τὸ πάθος αὐτὸ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀφοσίωσης στὴν πατρίδα μαρτυρεῖται

παντοῦ καὶ ἀδιάκοπα. Ὁ Ὅμηρος μιλάει γιὰ τοὺς “κυδάλιμους Σολύμους,,. Οἱ ἑκατοντάδες ἐπιγραφὲς ποὺ βρέθηκαν ἐδῶ, χρησιμοποιοῦν φράσεις καὶ λέξεις ἀνάλογες: “**φιλόπαριν,,**, “**φιλόπατρις ἱερεὺς,,**, “**υἱὸν πόλεως,,** κλπ. Ἐνας “**ἀρχιερασάμενος φιλοτείμως καὶ ἱερωμένως μεγαλοπρεπῶς,,** ἱερέας ἀφήνει στὴ διαθήκη του 160.000 “κεφάλαια ἀργυρίου,, καὶ 5500 νομίσματα (ποὺ δὲν προσδιορίζονται). Ἄλλος ἀφιερώνει κρήνη. Κάποια Ἀταλάντη προσφέρει σὲ καιρὸ σιτοδείας μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ στοὺς συμπατριῶτες της, γιὰ ν’ ἀγοράσουν σιτάρη. Ὁ Δῆμος εὐγνώμονωντας στήνει χάλκινη ἀνάγλυφη προτομὴ της καὶ ἐντοιχίζει χρυσὸ στεφάνη στὴ στοὰ τοῦ Ἀπτάλου καὶ μάλιστα στὸ νότιο τοῖχος της, ὅπου μπαίνουν τὰ βραβεῖα τῶν παιδιῶν σὲ γυμνικούς ἀγῶνες. Ἄλλη ἐπι-

Ρωμαϊκὸ ὑδραγωγεῖο στὴν Κρητόπολη, ὅπως τὸ ἀναπαρέστησε ὁ NIEMANN (LANCKORONSKI).

γραφὴ μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι γιὰ τὴν ἀποπεράτωση τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ πρόσφεραν ἐδελοντικὰ χρήματα οἱ κάτοικοι τῆς Τερμησοῦ.

Πολλὰ δημόσια κτίρια ἀκόμα χτίζονται μὲ δωρεὰς ἰδιωτῶν ποὺ προσφέρουν τὴν περιουσία τους στὴν πατρίδα καὶ ἡ πατρίδα τοὺς ἀνακηρύσσει εὐεργέτες. Ἀπὸ τίς ἐπιγραφὰς E 8,9 καὶ 10*, πληροφοροῦμαστε τὴν ἀνακήρυξη τέτοιων εὐεργετῶν σὲ “**δι’ αἰῶνος γυμνασίαρχον,,** ἢ “**διὰ βίου γυμνασίαρχον,,**. Ἀπὸ τὴν E 75 μαθαίνουμε γιὰ τὴν ἀνέγερση ναοῦ ἀπὸ τὴ σύζυγο τοῦ ἱερέα τῶν Μουσῶν Μάρκου Τιβερίου Ὁπλητος. Ὁ Στράβων, ὁ Ἀρριανός, ὁ Πολύβιος, ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης κ.ἄ. μιᾶνε γιὰ τὴν ἀνδρεία καὶ τὴν αὐτοθυσία τῶν Πισιδῶν, ποὺ μὲ πείσμα καὶ ἥρωϊσμό ἀρνοῦνται τὴν ὑποταγὴ τους στοὺς Πέρσες, τὸν

*Κωδικοποίηση κατὰ LANCKORONSKI

Άποψη τῆς ὄροσειρᾶς τοῦ Ταύρου. Τὰ πυκνὰ δάση τοῦ ἔδωσαν στοὺς Πισίδες ἄφθονο ὕλικὸ γιὰ ὕλοτομία. Ἐδῶ βρίσκονταν οἱ περίφημοι στύρακες.

Ἀλέξανδρο, τοὺς Ἀραβες, τοὺς Γαλάτες, τοὺς Τούρκους. Καὶ εἶναι ἀναρίθμητα τὰ παραδείγματα στὴν ἱστορία τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ποὺ ἡ ἀγάπη του γιὰ τὴν ἐλευθερία ἐκδηλώνόταν μ' ἓνα πάθος, ποὺ ἄγγιζε κάποτε τὰ ὅρια τῆς παραφροσύνης.

Οἱ ὄρεσίβιοι καὶ φύσει πολεμικοὶ Πισίδες, ὅταν δὲν καταγίνονταν στὰ πολεμικά τους ἔργα, ἐπιδίδονταν στὴ γεωργία καὶ τὴν κτηνοτροφία. Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους εἶναι γνωστὰ τὰ κρασιὰ τῶν Ἀμβλάδων (“οἶνος Ἀμβλαδεύς,, τοῦ Στράβωνα). Ἡ ἀμπελουργία ποὺ ἀναπτύχθηκε σημαντικὰ στὴν ἀρχαιότητα, φαίνεται πὼς ἐξακολούθησε γιὰ αἰῶνες μὲ τὴν ἴδια ἀκμή, ἂν κρίνει κανεὶς καὶ ἀπὸ τὰ ἄφθονα ξερικὰ ἀμπέλια, ποῦ, τουλάχιστον ὡς τὶς μέρες τοῦ διωγμοῦ ἀκόμα, καλλιεργοῦνταν στὴ Σπάρτη (κούμπαγλαρί).

Τὰ ἄφθονα δάση τῆς Πισιδίας ἔδιναν ἀνεξάντλητο ὕλικὸ γιὰ ὕλοτομία καὶ ἦσαν περιζήτητοι οἱ στύρακες τῆς στὴν ἀρχαιότητα γιὰ τὴν κατασκευὴ ἀκοντίων. Ἐξ ἄλλου ἡ κτηνοτροφία τῆς ἐγίνε ἀφορμὴ, νὰ ἀναπτύξει σημαντικὴ βυρσοδεψία. Ἡ παράδοση τῆς βυρσοδεψίας στὴν Πισιδία διατηρεῖται ὡς τὶς μέρες μας καὶ στοὺς νεώτερους χρόνους, καθὼς δὰ δοῦμε παρακάτω, ἦταν ἀποκλειστικὰ στὰ χέρια τῶν Τούρκων (Ταμπὰκ Χανέ). Στὴν Τερμησσὸ βρέθηκε ἀναθηματικὴ στήλη μὲ ἐπιγραφὴ (Ε. 93), ἀφιερωμένη στὸν Μειδιανὸ Οὐᾶρο (ἀνθύπατο;) ἀπὸ τοὺς σκυτεῖς (βυρσοδέψεις), προφανῶς γιὰ κάποιο εὐεργετικὸ διάταγμά του, ποὺ εὐνοοῦσε τὴν συντεχνία τους.

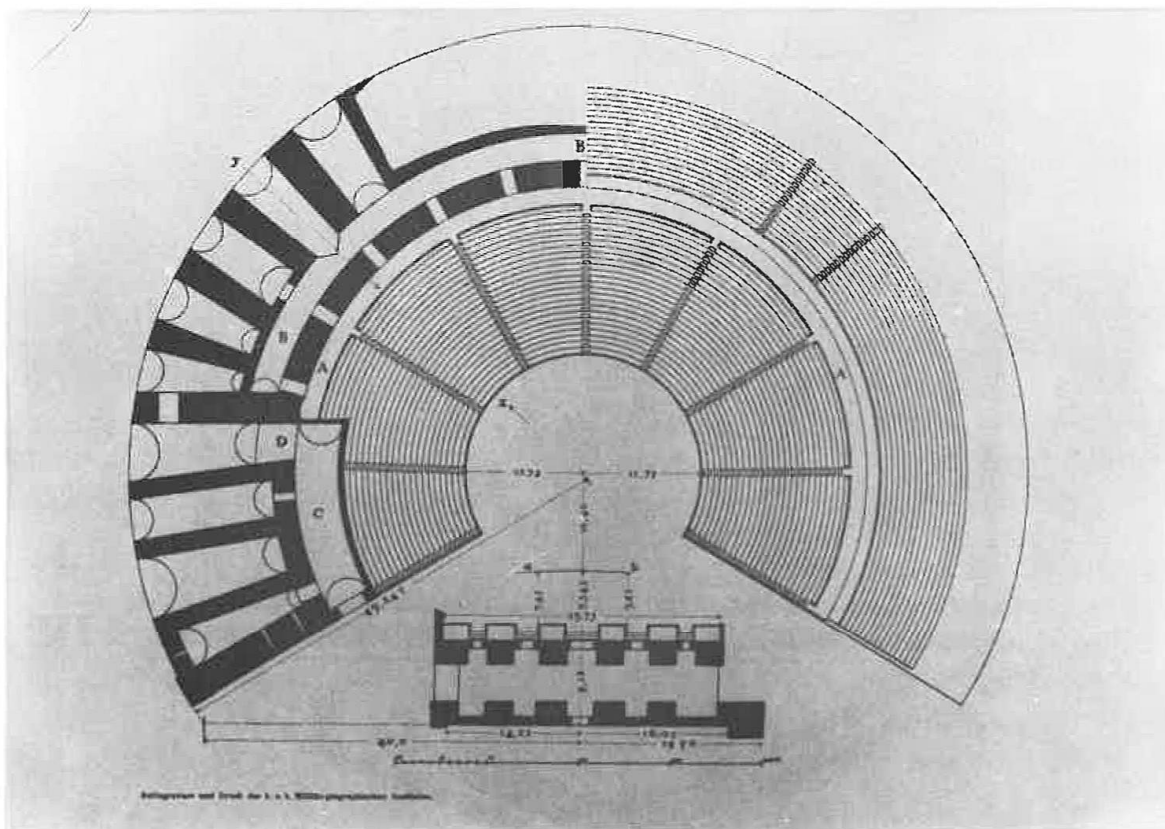
Οἱ Πισίδες συχνὰ ἀναφέρονται στὴν ἱστορία, νὰ ὑπηρετοῦν σὰν μισθοφόροι στὰ στρατεύματα τῶν Περσῶν βασιλέων (Ξέρξη, Δαρείου), ὅπου προσφέρουν τὶς πολεμικὲς τους ἱκανότητες μὲ γερὴ πληρωμὴ καὶ μερίδιο στὰ λάφυρα. Ἐξ ἄλλου καὶ ὁ Ἀλκέτας στοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους φαίνεται, πὼς ἰδιαίτερα ἐκτιμᾷ αὐτὲς τὶς ἱκανότητές τους καὶ προσπαθεῖ, νὰ συντηρεῖ τὴ φιλία τους μὲ

κάθε τρόπο. Ἔτσι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι τοὺς παραχωρεῖ πάντα τὴν πλουσιώτερη μερίδα στὰ λάφυρα, συχνὰ τοὺς παραθέτει ἡγεμονικὰ γεύματα.

Παρὰ τὴν σχεδὸν μόνιμη ἐνασχόληση τους στὰ πολεμικὰ πράγματα οἱ Πισίδες, φαίνεται πὼς καθόλου δὲν ἐμποδίστηκαν ἀπὸ τοῦ νὰ ἀναπτύξουν ἕναν περίφημο πολιτισμό, καθαρὰ Ἑλληνικό, ἀφοῦ οὔτε ἡ Ρωμαϊκὴ κυριαρχία κατάφερε νὰ τὸν νοθεύσει, ἔστω καὶ ἐλάχιστα. Ἔτσι περίλαμπροι ναοί, στάδια, θέατρα, γυμναστήρια, ὀργανωμένοι στρατοί, ὁμοσπονδίες μαρτυροῦν ἐκτὸς ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ καὶ τὴν πολιτιστικὴ τους ἀνδρῶν. Οἱ περίφημες ἀκροπόλεις μὲ τὰ ἀπόρρητα ὀχυρωματικὰ ἔργα τους, ἡ ἐξαίρετη ρυμοτομία πάνω στὶς δύσβατες ὀροσειρὲς τοῦ Ταύρου, τὰ μεγάλα τεχνικὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς, οἱ γέφυρες τὰ ὑδραγωγεῖα κ.ἄ. εἶναι λίγα μόνο ἀπὸ τὰ δείγματα ἐνὸς πολιτισμοῦ, ποὺ ἄκμασε παράλληλα μ' ἐκεῖνον τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου.

Η ΔΙΟΙΚΗΣΗ

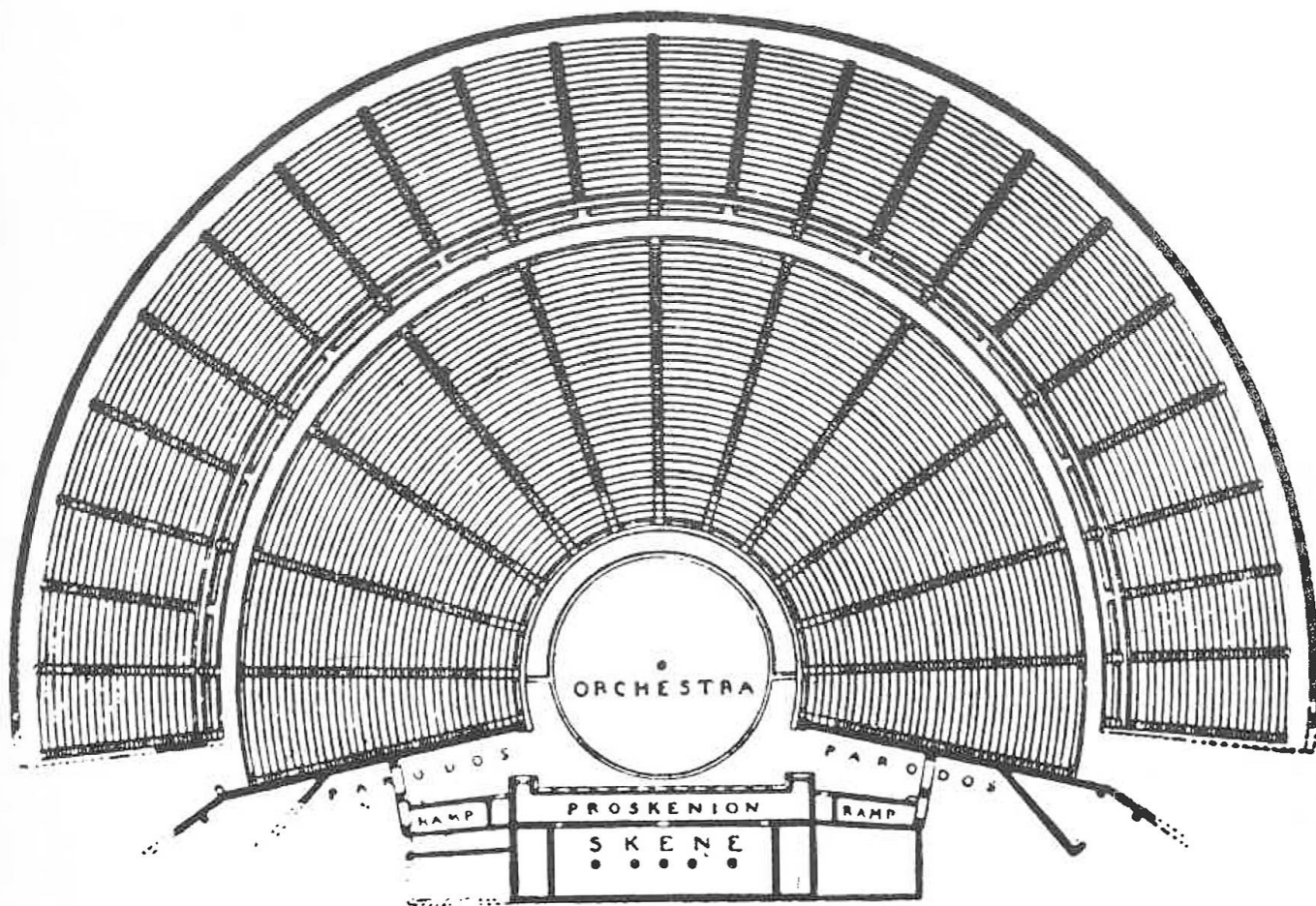
Τὸ μέγεθος ὅμως τοῦ πολιτισμοῦ ἐνὸς λαοῦ διαφαίνεται στὸν τρόπο ποὺ ἀσκεῖται ἡ ἐξουσία καὶ στὶς μεθόδους ἀνέλιξης τῆς δημόσιας ζωῆς. Γιὰ τὸ πὼς διοικοῦνται οἱ Πισίδες στοὺς ἀρχαίους χρόνους καὶ μὲ ποιοὺς τρόπους μετέχουν στὰ κοινὰ δὲν ὑπάρχουν σαφεῖς μαρτυρίες. Βέβαια ὁ Στράβων θέλει τοὺς

Ἀναπαράσταση τοῦ ἀρχαίου θεάτρου τῆς Σαγαλασσοῦ ἀπὸ τὸν NIEMANN (ἀριστερὰ) καὶ τοῦ θεάτρου τῆς Ἐπειδαύρου (δεξιὰ). Ἡ ὁμοιότητα εἶναι ὀλοφάνερη.

Πισίδες “μεμερισμένους κατὰ τυραννίδας,,,” ἀλλὰ τὶ ἀκριβῶς ἐννοεῖ μὲ τὸν ὄρο τυραννίδες; Ὁ Στράβων γράφει τὰ “Γεωγραφικά,,,” τοῦ στὰ τέλη τοῦ 1ου περίπου αἰῶνα π.Χ., ἀρκετοὺς δηλαδὴ αἰῶνες μεταγενέστερα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ θέλου-
με νὰ ἐρευνήσουμε καὶ μάλιστα στὴν ἀκμὴ τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἐξ
ἄλλου εἶναι γνωστό, πὼς ἡ Ρωμαϊκὴ κυριαρχία βρίσκει μιὰ Πισιδία ὀργανω-
μένη κατὰ τὰ Ἑλληνικὰ διοικητικὰ πρότυπα, καθὼς δὲ δοῦμε παρακάτω, ἓνα κυ-
βερνητικὸ μηχανισμό, δηλαδὴ, κληροδοτημένο ἀπὸ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρό-
νους στοὺς Πισίδες καὶ ἀπόλυτα σύμφωνο, φυσικά, μὲ τὸν δημοκρατικὸ τρόπο
ζωῆς τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ καὶ νωρίτερα εἶναι γνωστό, πὼς οἱ Μακεδόνες βρῆκαν
τὲς πόλεις τῶν Πισιδῶν, νὰ διοικοῦνται μὲ τρόπο ἐπίσης δημοκρατικὸ, δηλαδὴ
μὲ βουλή, ἄρχοντες κλπ. (Πολύβιος). Τώρα, τὸ πόσο περισσότερο ἢ λιγότερο
ὁμαλὰ λειτουργοῦσε τὸ πολίτευμα στοὺς ἀρχαίους χρόνους εἶναι κάτι γιὰ τὸ
ὁποῖο δύσκολα μπορεῖ κανεὶς νὰ εἶναι βέβαιος.

Ἡ Πισιδία βρίσκεται στὴ μέγιστη ἀκμὴ τῆς στοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους. Ἡ
ἀπέραντη Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, ποὺ ὀργανώνει τὴν ἐπικράτεια τῆς κάτω ἀπὸ
τὴ σκληρὴ ΡΑΧ ROMANA, ὅπου σημασία ἔχει μόνο τὸ “**ὑπήκοον**,,,” εἶναι ἀρ-
κετὰ εὐέλικτη, ὥστε νὰ παραχωρήσει προνόμια ἢ αὐτονομία ἢ νὰ συνάψει χωρι-

στὲς συνδῆκες, ἢ τέλος, νὰ ὀργανώσει ἀποικίες στὰ νευραλγικώτερα κέντρα τῶν κατακτημένων χωρῶν (λ.χ. Ἀντιόχεια), μὲ τρόπο ποὺ νὰ μπορεῖ, νὰ ἐλέγχει τὸ ἀπέραντο κράτος τῆς ἔξυπνα καὶ ἀποτελεσματικά.

Στὴν Πισιδία, ὅπου οἱ πόλεις διατηροῦσαν τὴν πατροπαράδοτη ἐσωτερικὴ τοὺς πολιτικὴ ὀργάνωση, δηλαδὴ τὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, τὴ βουλή, καὶ τοὺς ἄρχοντες, ἐξακολουθοῦν καὶ τώρα, νὰ ἔχουν τὸν ἴδιο διοικητικὸ μηχανισμό ἀλλὰ μόνο τυπικὰ πιά, ἀφοῦ ὑπέρτατος ἄρχων εἶναι πάντα ἡ Ρώμη. Ἀρχικὰ ἡ Πισιδία ὑπάγεται στὴν Ἐπαρχία Ἀσίας, πρώτη κυριαρχία τῆς Ρώμης στὴ Μ. Ἀσία στὲς ἀρχὲς τοῦ 2ου αἰῶνα π.Χ. (129 π.Χ.) μὲ διοικητικὴ Πρεσβευτὴ ἢ Ἀντιστράτηγο, ὅπως ἄλλωστε συνέβαινε σὲ ὅλες τὲς **“Αὐτοκρατορικὲς ἐπαρχίες,”** τῆς Ρώμης. Λίγα χρόνια ἀργότερα, σὰν τμῆμα τῆς ἐπαρχίας Λυκίας-Παμφυλίας μπαίνει κάτω ἀπὸ τὴν ἄμεση κηδεμονία τῆς Συγκλήτου μὲ διοικητὴ Ἀνθύπατο.

Οἱ πόλεις τῆς Πισιδίας, σύμφωνα πάντα μὲ τὰ κρατοῦντα στὴ διοίκηση τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας διακρίνονται σὲ **ὑποτελεῖς, ἐλεύθερες** (Τερμησσός, Σαγαλασσός, Σέληνη καὶ Ἀντιόχεια), **συμμαχικὲς** καὶ σὲ **Ρωμαϊκὲς ἀποικίες** (Κρήμνα, Παρλαῖς, Ὀλβασσα καὶ Κόμαμα). Ἡ Ἀντιόχεια εἰδικὰ δέχτηκε λίγο ἀργότερα τὸ JUS ITALICUM κι ἔγινε Ρωμαϊκὴ ἀποικία.

Εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴ Ρωμαϊκὴ κατοχὴ χιλιάδες Ρωμαῖοι πολῖτες ἀκολουθοῦν τὲς λεγεῶνες καὶ ἐγκαθίστανται στὲς κατακτημένες πόλεις (COLONI) ὀργανώνοντας τὲς ἀποικίες. Εἰδικώτερα γιὰ τὴν Πισιδία γνωρίζουμε ὅτι 800 ἀποικοὶ ἐγκαθίστανται στὴν Παρλαῖδα καὶ τὰ Κόμαμα, 2000 στὴν Ὀλβασσα καὶ τὴν Κρήμνα καὶ 3000 στὴν Ἀντιόχεια, ποὺ ἐγγράφονται μάλιστα στὴ Σεργία φυλὴ. Οἱ πολυάριθμοι αὐτοὶ Ρωμαῖοι πολῖτες σύντομα ἀπέτελεσαν ἰδιαίτερες κοινότητες (CONVENTI) μὲ δικούς τοὺς ἄρχοντες. Συχνὰ μάλιστα ἀντιπρόσωποι ἀπὸ τὲς κοινότητες αὐτὲς συνέρχονταν γιὰ νὰ πάρουν κοινὲς ἀποφάσεις. Γιὰ τὰ Κόμαμα τοῦλάχιστον ὑπάρχει μία γραπτὴ μαρτυρία. Ἴσως ἕνας ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐνδιαφέροντος νὰ ἦταν ἀκριβῶς αὕτη ἡ μεγάλη Ρωμαϊκὴ κοινότητα. Λ.χ. τὸ 60 μ.Χ. εἶναι γνωστό, πὼς ὁ αὐτοκράτορας Δομιτιανὸς προσφέρει μετὰ τὸν καταστροφικὸ σεισμὸ τῆς Πισιδίας σημαντικὴ οἰκονομικὴ βοήθεια στὴν Ἀντιόχεια.

Ἀπὸ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς ἀκόμα χρόνους ἡ διαίρεση τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος τῶν πόλεων στὴν Πισιδία γίνεται κατὰ φυλές. Ἡ διαίρεση αὕτη ἰσχύει καὶ τώρα, ἔστω καὶ ἂν οἱ πόλεις χωρίζονται σὲ VICOS, σύμφωνα μὲ τὰ πρότυπα τῆς Ρώμης κι αὐτὸ γίνεται γιὰ λόγους πάλι ἐκλογικούς. Τώρα ὅμως ὀνομάζονται οἱ φυλὲς TRIBUS.

Οἱ τυπικὲς Ρωμαϊκὲς διαιρέσεις περιλαμβάνονται στὸ CURSUS HONORUM τῆς Ρώμης καὶ μὲ τοὺς προϋπάρχοντες Ἑλληνιστικοὺς τίτλους ἀποτελοῦν ἕναν συγκερασμό, ποὺ συχνὰ τὸν βλέπουμε σὲ ἐπιγραφές, ὅπου οἱ νέοι Ρωμαῖοι τίτλοι DUOVIRUS (δυανδρία), DECURIORES, QUAESTORES, AEDILES κλπ. (μεταφρασμένοι σὰν **βουλή, βουλευτές, ἱεροποιοὶ** κλπ.) συνυπάρχουν ἁρμονικὰ μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς **γυμνασίάρχος, γραμματεὺς, δικασταγωγός, πρόβουλος, εἰρήναρχος** κλπ.

Ένας σημαντικός αριθμός κατά κανόνα εὐπορῶν γηγενῶν κατοίκων παίρνει τὸν τίτλο τοῦ ROMANUS CIVIS (Ρωμαῖος πολίτης). Ἀργότερα ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς μεγαλώνει ἀκόμα περισσότερο μὲ τὴν ἀπελευθέρωση δούλων καὶ μὲ τὴν παραχώρηση **Ρωμαϊκῆς πολιτείας** (212 μ.Χ.) σὲ πολλὰς πόλεις. Οἱ πολῖτες ἀποτελοῦσαν τὸ Δῆμο ποὺ μαζὺ μὲ τὴ Βουλὴ ἔπαιρνε ὅλες τὶς ἀποφάσεις. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πολῖτες (CIVITATIS) καὶ τοὺς COLONI (ἄποικοι), ποὺ εἶδαμε πρὶν πάνω, ὑπῆρχαν ἀκόμα οἱ INCOLAE (πάροικοι), δηλαδὴ ξένοι κάτοικοι τῆς πόλης, οἱ ἀπελεύθεροι καὶ οἱ δοῦλοι. Αὐτὴ τὴν τυπικὴ ρωμαϊκὴ διαίρεση τὴν βλέπουμε ἀκέραια στὴν Τερμησοῦ καὶ πρέπει νὰ ἴσχυε καὶ στὶς ἄλλες μεγάλες πόλεις τῆς Πισιδίας. Στὴν Πώγλα λ.χ. ὁ πληθυσμὸς (γραφτὴ μαρτυρία) διακρινόταν σὲ 4 κατηγορίες: τοὺς ἐκκλησιαστές, τοὺς πάντες πολῖτες καὶ τοὺς ἐπιδημήσαντες ξένους.

Τὸ σύστημα αὐτὸ τῆς διοίκησης ἴσχυε ὡς τὴ μεγάλη μεταρρύθμιση τοῦ Διοκλητιανοῦ, ποὺ χώρισε τὴ Μ. Ἀσία σὲ δύο μεγάλες διοικήσεις: τῆς Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου. Ἡ Πισιδία μαζὺ μὲ τὴ Λυκία, τὴν Παμφυλία καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου ὑπάγεται στὴν DIOCAESIS ASIANA, ποὺ χωρίζεται σὲ δέκα ἐπαρχίες καὶ μπαίνει ὀριστικὰ κάτω ἀπὸ τὴ διοίκηση ἡγεμόνα.

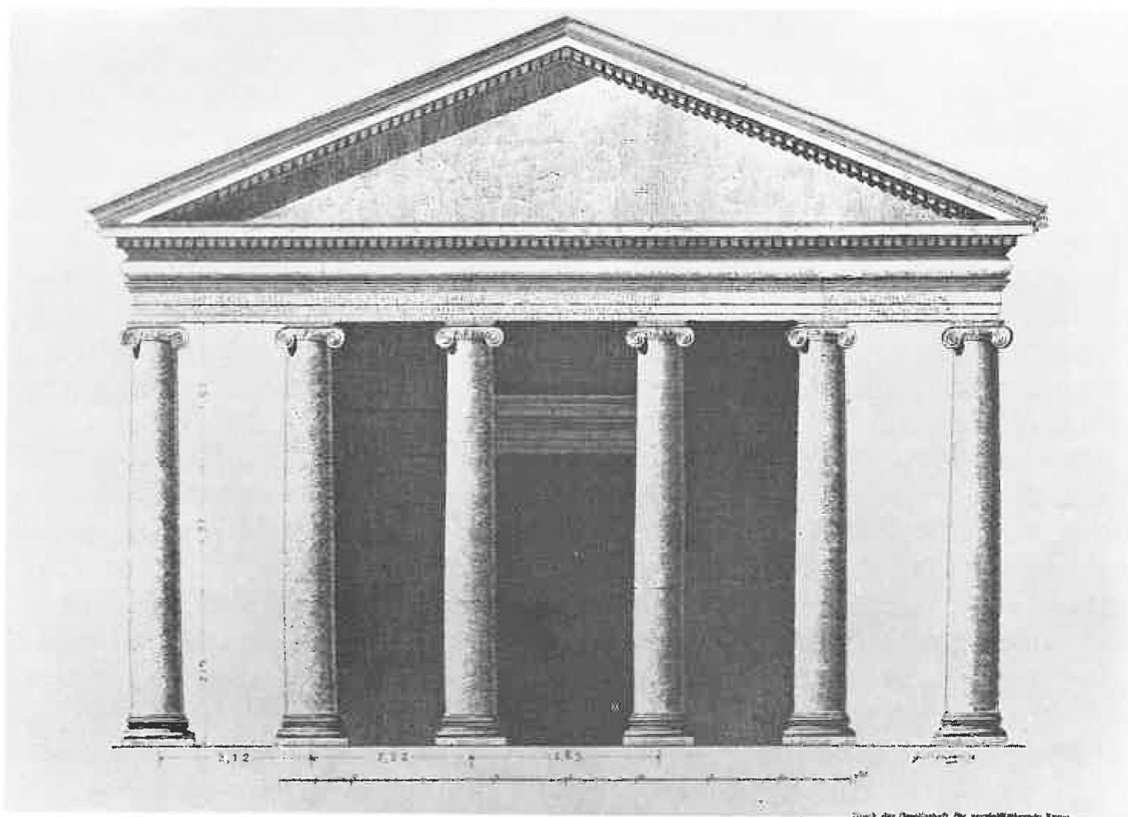
Στά κατοπινὰ χρόνια μὲ τὴν ἰδρυση τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας (καὶ ὡς τὴν κατάρρευση τῆς τὸ 1453) ἡ Πισιδία ὑπάγεται στὸ Ἀνατολικὸ θέμα μὲ διοικητὴ Κονσουλάριο Στρατηγό. Ἀναλυτικώτερα ὅμως τὴ διοίκηση στά χρόνια αὐτὰ δὲ τὴν ἐξετάσουμε στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο.

Εἶδαμε σύντομα τὸν ἄψογο τρόπο ποὺ ἀσκήθηκε ἡ ἐξουσία, τοῦλάχιστον γιὰ τὶς περιόδους ποὺ διαθέτουμε γραπτὰ μαρτυρίες. Ὅμως ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς τῶν Πισιδῶν φαίνεται ξεκάθαρα κυρίως ἀπὸ τὴν γλώσσα, γιὰ τὴν ὁποία μιλάνε χιλιάδες γραπτὰ μνημεῖα, ἀκόμα καὶ στοὺς αἰῶνες τῆς πανίσχυρης Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Πέρα ἀπ' ὅλα τοῦτα καὶ ὁ τρόπος ζωῆς καὶ δράσης, ὁ ἀθλητισμὸς, ἡ θρησκεία, ἀκόμα καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων πρέπει, νὰ θεωροῦνται ὡς μερικὰ ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὴν περιγραφὴ τοῦ κοινωνικοῦ πλαισίου τῶν Πισιδῶν.

Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Πόσο ἔντονα Ἑλληνικὴ εἶναι ἡ Πισιδία φαίνεται ὀλοκάθαρα ἀπὸ τὴν γενικώτερη θεώρηση τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς. Ἄς δοῦμε λίγα δείγματα μόνο στὴ συνέχεια. Οἱ ναοὶ τῆς Πισιδίας ἄλλοτε μεγαλοπρεπεῖς, ἄλλοτε χαριτωμένοι, περίτεροι, πρόστυλοι, ἢ ἀμφιπρόστυλοι ἀκολουθοῦν τοὺς κλασικοὺς ἑλληνικοὺς ρυθμούς, ἄλλοτε ἀμιγεῖς κι' ἄλλοτε τροποποιημένους. Ἔτσι συχνὰ ἓνας δωρικὸς κίονας λ.χ. δὲν πατάει στὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ ἀπ' εὐθείας ἀλλὰ μέσω βάσης. Ἡ ὁ κορινθιακὸς κίονας δὲν ἔχει ραβδώσεις ἢ ἔχει ἐλικοειδεῖς κλπ. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων κτιρίων ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἀκολουθεῖ αὐστηρὰ τοὺς ἑλληνικοὺς κανόνες, μὲ ἐλάχιστες καμμιά φορὰ παραλλαγές.

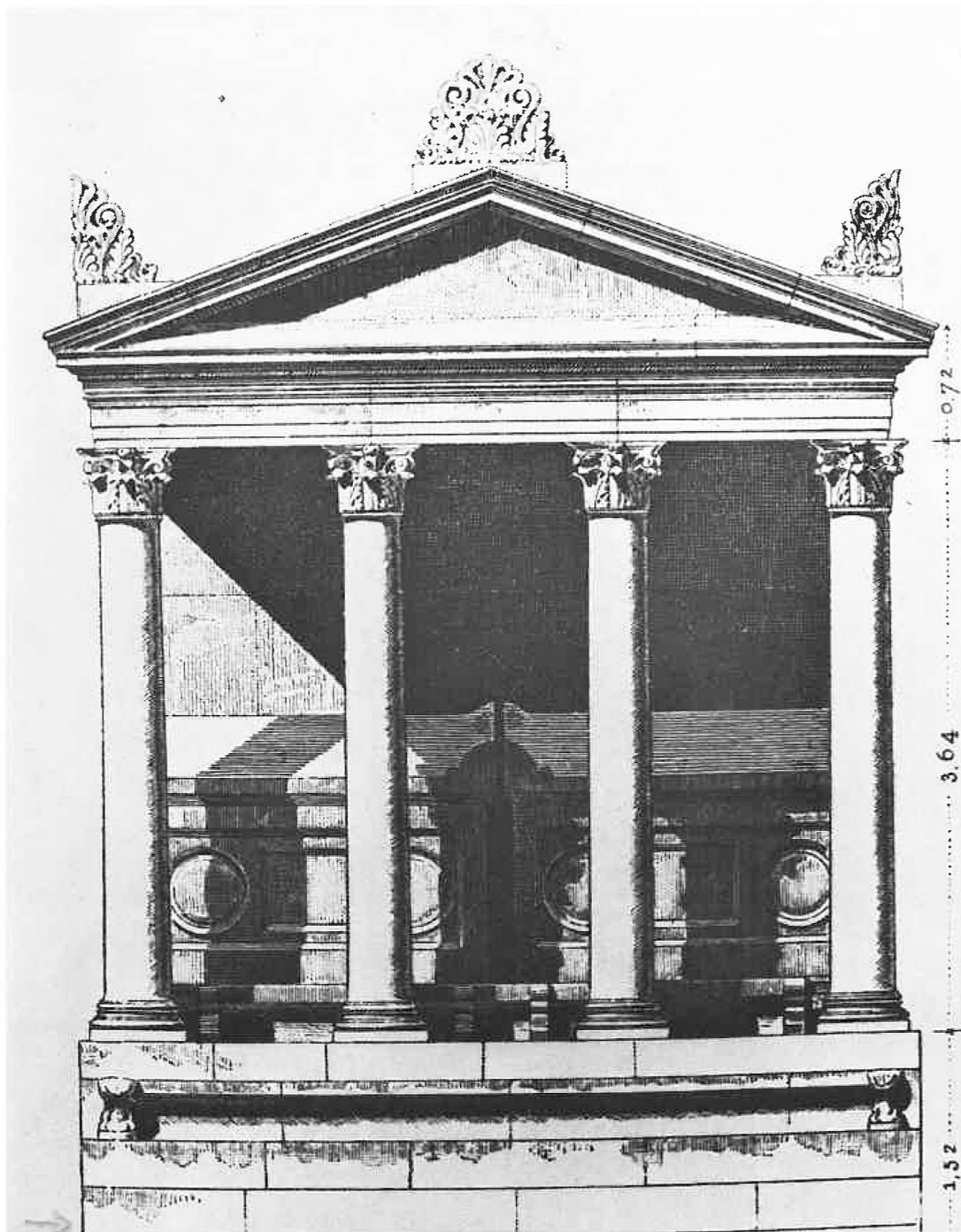
Στοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους μεταφέρονται, καθὼς εἶναι φυσικὸ βέβαια, τὰ σχέδια καὶ οἱ αἰσθητικὲς ἀντιλήψεις τῶν Μακεδόνων. Ἡ πολεοδομία τῆς Πισι-

Σαγαλασσός. Ναός προσπηλος αφιερωμένος στον Κλάριο Απόλλωνα άκαθόριστου ρυθμού. Οί κίονες χωρίς αΐλακες με Ίωνικά κιονόκρανα.

δίας στην αρχή δέχεται την επίδραση τών Σελευκιδών, αργότερα όμως και κυρίως ύστερα από τη μάχη τής Μαγνησίας (190 π.Χ.), όταν δα υπαχθεΐ στο βασίλειο τής Περγάμου, δέχεται την επίδραση τῇ Περγαμηνῆς αρχιτεκτονικῆς. Ἡ νέα αὐτὴ ἀντίληψη τῆς πολεοδομίας ἔχει σὰν κύριο χαρακτηριστικό της τὴ διάταξη τῆς πόλης σὲ πολλαπλὰ επίπεδα, βασισμένα σὲ ἰσάριθμα ἄνδρα, ἐνῶ τὰ κτίρια ἀκολουθοῦν τὸ κλασικὸ ὀρθογώνιο σχέδιο.

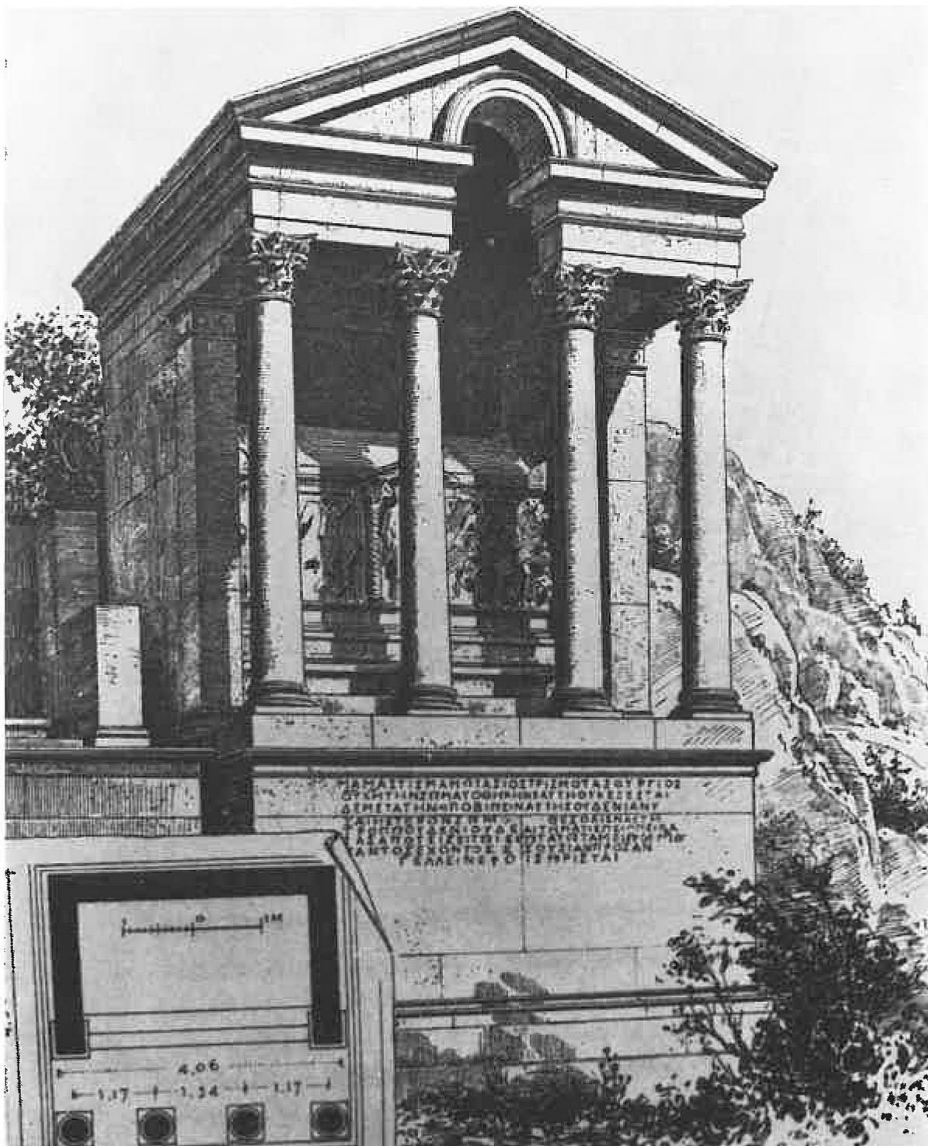
Ἀπὸ τὸν κανόνα τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐπίδρασης στὴν ἀρχιτεκτονικὴ δὲν ἐξαιρέθηκε βέβαια καὶ ἡ δομὴ τῶν τάφων. Δὲν γνωρίζουμε παλνότερους τρόπους ταφῆς, τῶν νεκρῶν στὴν Πισιδία. Οἱ περισσότεροι λαξευτοὶ τάφοι ποὺ βρέθηκαν ἐδῶ ἀνήκουν στοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Ὁ LANSKORONSKI περιγράφει ἀρκετοὺς τάφους καὶ σαρκοφάγους στὴ Σέλγη, τὴν Κρητόπολη τῇ Σαγαλασσὸ καὶ ἰδιαίτερα στὴν Τερμησσό, ὅπου πολλοὶ τάφοι καὶ σαρκοφάγοι βρέθηκαν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὴ στοὰ τοῦ Ἀττάλου, πού, ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὸ φόρτο τῆς διακόσμησης τοὺς καὶ τὴ χλιδὴ τῆς μεγαλοπρέπειας

Χαρακτηριστικό δείγμα σαρκοφάγου τῆς Τερμησοῦ. Εἶναι ἐκπληκτικὴ ἡ λαμπρότητα τοῦ οἰκο-
δομήματος, ποὺ ἔφτανε περίπου τὰ 6 μέτρα καὶ ποὺ θυμίζει περισσότερο ναὸ παρὰ τάφο.

τους, πρέπει ν' ανήκαν σὲ πλούσιους πολίτες. Ίσως κάπου ἄλλοῦ νὰ δάβονταν οἱ φτωχοί.

Οἱ KURTZ καὶ BOARDMAN περιγράφουν ἕναν τάφο στὴν Τερμησσὸ-ποῦ τὸν ταυτίζουν μὲ τὸν τάφο τοῦ Ἀλκέττα-σὰν τυπικὸ παράδειγμα Λυκιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Εἶναι λαξευμένος στὸ βράχο ἀλλὰ μὲ πρόσοψη χτισμένη. Βέβαια ἡ καταστροφή της δὲν ἀφήνει ἀκριβῆ στοιχεῖα γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἀρχιτεκτονικῆς της. Μερικὰ ἀνάγλυφα στοὺς τοίχους δείχνουν ἕναν ἵππεά ἔνοπλο. Στὸ πίσω μέρος τοῦ θαλάμου ὑπάρχει μιὰ κλίνη, ἐνῶ πάνω ἀπ' αὐτὴν καὶ στὸ πλάϊ ἕνα ἀνάγλυφο παριστάνει ἀετὸ ποῦ κρατᾷ στὸ ράμφος του φίδι. Ὁ τάφος τοῦ

Ἀλκέτα εἶναι ἕνας συγκερασμὸς τοῦ Λυκριακοῦ τύπου μὲ τὸν θάλαμο καὶ τὴ λαξευτὴ πρόσοψη στὸ βράχο ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ Μακεδονικοῦ μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ του διακόσμηση.

Ἡ μορφὴ αὐτὴ ἐξελιχτήκε γρήγορα καὶ ἀποδεσμεύτηκε ἀπὸ τὶς ἀνατολικὰς ἐπιδράσεις. Οἱ σαρκοφάγοι ἀποτελέσαν ἰδιαίτερα οἰκοδομήματα, μερικὲς μάλιστα ἀπ' αὐτὰς ἦσαν θαυμαστῆς τέχνης καὶ μεγαλοπρεποῦς κατασκευῆς μὲ δόλο ποὺ στηρίζεται σὲ τέσσερις κίονες, συνήθως κορινθιακοὺς παραλλαγμένους, μὲ ἀνάγλυφα λεόντων ἢ ἄλλες παραστάσεις ποὺ τὶς περιστοίχιζαν, ἀφήνοντας τὴν πρόσθια ὄψη ἀνοιχτὴ κ.ο.κ. Τόσο ἦταν τὸ μέγεθός τους καὶ τέτοια ἡ τέχνη τους, ποὺ πολλὰς φορὲς θύμιζαν μικροὺς ναοὺς. Αὐτονόητο εἶναι, πὼς χτίζονταν πάντοτε μὲ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ μερικοὺς ποὺ ἀνῆκαν σὲ ἐπιφανεῖς δημόσιους ἄντρες, ἀλλὰ ὅλοι φυλάγονταν μὲ τὴν εὐθύνη τοῦ Δήμου. Ἄν μάλιστα κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὰς τῶν σαρκοφάγων, δὰ πρέπει ἢ ἀποκλειστικότητά τους, νὰ κατοχυρωνόταν μὲ αὐστηροὺς νόμους, ἢ παραβίασίν τους δὲ γιὰ ταφὴ ἄλλου νεκροῦ ἀποτελοῦσε βαρύτατο παράπτωμα μὲ σκληρὰς τιμωρίες, ποὺ μεταφράζονταν σὲ ὑπέρογκα χρηματικὰ πρόστιμα ἢ ἄλλες θρησκευτικὰς ποινές. Ἀπὸ ἐπιγραφὰς τῆς Τερμησοῦ μερικὰ χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα: "...ἐπεὶ ὁ πειράσας ἀποτεῖσει τῷ ἱερωτάτῳ ταμείῳ δισμύρια...", (E 148). "...ὁ παραβὰς τι τούτων Διὶ Σολυμεῖ ἐκτεῖσει καὶ τῷ ἱερωτάτῳ ταμείῳ...", (E 154) "...ὥς δ' ἂν ἕτερος βιάσῃται ἐκτεῖσει τῷ ἐκδικοῦντι δηνάρια φ', (E 157).

Χαλκὸ νόμισμα τῆς Τερμησοῦ ἐπὶ Ἀντωνίνου.

ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

Μιλήσαμε πιδ πάνω για τους αγώνες κι' έδω θέλουμε να δείξουμε, πώς εκείνο που καταξιώνει την ελληνικότητά τους στην Πισιδία, δεν είναι τόσο το είδος τους, όσο η τεράστια σημασία που τους έδιναν οί Πισίδες, δείγμα που μόνο στην αρχαία Ελλάδα έβρισκε τη ρίζα του. Καί είναι απόδειξη μοναδική για τουτό όχι μόνο τα πόσα στάδια και Γυμνάσια, που βρέθηκαν έδω και οί δεκάδες αναθηματικές πλάκες νικητών, ακόμη και νομίσματα με παραστάσεις παγκρατιστών κ.ά., όσο και κυρίως, ο τρόπος της οργάνωσης τους.

Τους αγώνες οργάνωνε είτε η κρατική μέριμνα με επίσημες χορηγίες, πράγμα που συνέβαινε για τους ιερούς αγώνες, δηλαδή τα **Πύδια**, τα **Σολύμεια** και τους **Σεβάστειους αγώνες** ("Πύδια,, προς τιμήν του Απόλλωνος, "Σολύμεια,, προς τιμήν του Διός Σολυμέως και "Σεβάστειοι,, προς τιμήν των Ρωμαίων Αυτοκρατόρων), είτε με ιδιωτική πρωτοβουλία και επιχορήγηση των "Παιδονόμων,, για τους **γυμνικούς** και **καθ' ηλικίας αγώνες**, που διεξάγονταν στα Γυμνάσια. Η ιδιωτική πρωτοβουλία έξ άλλου οργάνωσε σέ μεγάλο αριθμό κι' ένα άλλο είδος αγώνων, τις **Θέμιδες**, με σεβαστά χρηματικά έπαθλα και άθλοδέτες άντρες ή γυναίκες. Από τον κανόνα δεν εξαιρούνταν ούτε οί ιερείς. Σέ επιγραφή της Τερμησοῦ (Ε 201) διαβάζουμε για τον Βαίμο, ιερέα του Κλαρίου Απόλλωνος, που επιχορηγεί αγώνες με 3500 άργύρια. Πλήθος αποδείξεων για τα παραπάνω υπάρχουν κυρίως για τους ελληνιστικούς και Ρωμαϊκούς χρόνους.

Οί αγώνες διεξάγονταν στα Γυμνάσια και τα στάδια με επιτηρητές, που διορίζονταν από τδ κράτος και όνομάζονταν **πρόβουλοι** και **αρχιπρόβουλοι**, ενώ τδ γενικό πρόσταγμα τδ είχε ο **Γυμνασίαρχος**. Δεν γνωρίζουμε ίσως όλους τους αγώνες ακριβώς, από τα γραπτά όμως μνημεία και τα έργα τέχνης, που διασώθηκαν ως τις μέρες μας, με βεβαιότητα μπορούμε, να πούμε πώς γίνονταν οί παρακάτω.

α. **Ίππικοί.** Οί Πισίδες, σάν λαός πολεμικός, πρέπει να είχαν δεινούς ίππείς και ή προκήρυξη τέτοιων αγώνων ήταν αυτόνόητη. Χαρακτηριστικό είναι ότι οί αγώνες αυτοί διεξάγονταν κατά ηλικίες που άφορούσαν αντίστοιχα και τα άλλα που ίππευαν οί αναβάτες. Έτσι οί άντρες ίππευαν σέ "παντι πόλω,, ίππους,

Αγώνας πάλης από νόμισμα της Σέλγης (300-190 π.Χ.).

οἱ ἔφηβοι σὲ “πρωτόβολους,, ἵππους καὶ τὰ παιδιὰ σὲ “ἄβολους ἵππους,,. Ἄβολος χαρακτηρίζεται ὁ χωρὶς δόντια (νεαρὸ πουλάρι). Πρωτόβουλος ἕως 30 μηνῶν, ὅπου ὁ πῶλος “πρωτοβολεῖ τῶν ἐμπροσθίων ὀδόντων,, καὶ “παντὶ πόλῳ,, ὁ ἐνηλικιωμένος μὲ ὅλα του τὰ δόντια.

β. **ἀγῶνες δρόμου ταχύτητας καὶ ἀντοχῆς** (“μικρὸν δρόμον,, καὶ “μέγαν δρόμον,, (E 30 καὶ E 31) ἀνδρῶν.

β. ἀγῶνες δρόμου ταχύτητας καὶ ἀντοχῆς (“μικρὸν δρόμον,, καὶ “μέγαν δρόμον,, (E 30 καὶ E 31) ἀνδρῶν.

γ. **ἀγῶνες πάλης** ἀνδρῶν καὶ παιδιῶν καὶ παγκρατίου ἀνδρῶν καὶ παιδιῶν.

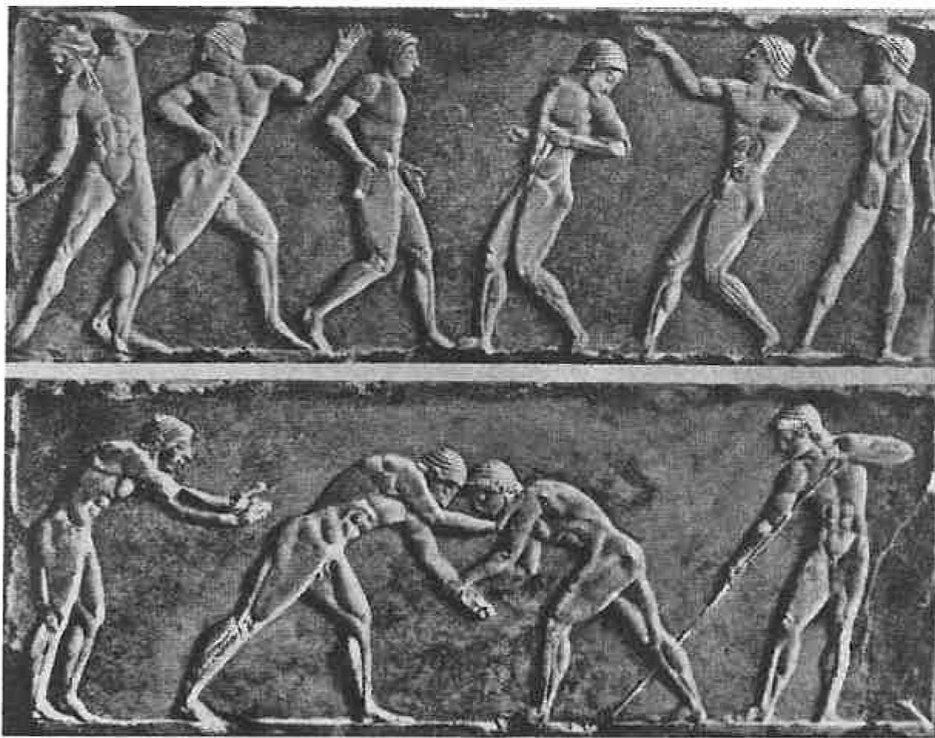
δ. **ἀγῶνες πυγμαχίας** ἀνδρῶν.

ε. **ἀγῶνες ἄλματος** ἀνδρῶν.

ζ. **γυμνικοὶ ἀγῶνες** ἀνδρῶν καὶ παιδιῶν καὶ

η. **Μουσικοὶ ἀγῶνες** κατὰ ἡλικίες διάφορες. Καθαρὴ γραπτὴ μαρτυρία ὑπάρχει μόνο γιὰ ἀγῶνες διαύλου (“Νικήσας καθ’ ἡλικίαν δίαυλον,, E 30).

Ὅπως καὶ στὴν κυρίως Ἑλλάδα ἡ νίκη σὲ τέτοιους ἀγῶνες ἦταν ἐξαιρετικὴ τιμή. Τὸ ὄνομα τοῦ νικητῆ χαράσσονταν στὴ στοὰ τοῦ Ἀττάλου, ἰδιαίτερα δὲ γιὰ τὰ παιδιὰ στὸ μεσημβρινό της τοῖχο, ποὺ ἦταν καὶ ἡ πιὸ τιμητικὴ θέση στὴν πολιτεία.

ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ

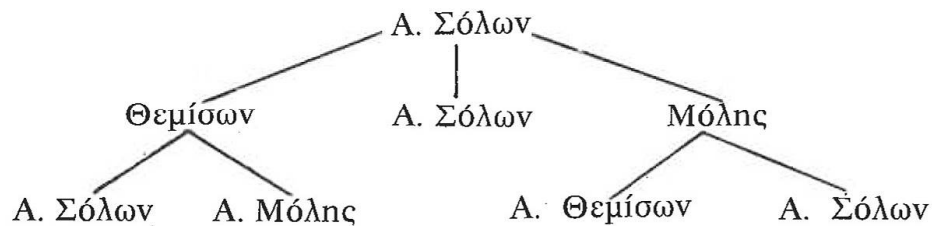
Τελειώνοντας τὸ κεφάλαιο αὐτὸ θεώρησα, πὼς δὲν δάταν περιττό, νὰ ἐξετάσουμε τὸν ἰδιότυπο τρόπο, ποὺ συνήθιζαν νὰ χρησιμοποιοιοῦν οἱ Πισίδες, γιὰ νὰ παίρνουν τὸ ὄνομά τους. Εἶναι γνωστό, πὼς ὁ πιὸ συνηθισμένος τρόπος στὴν ἀρχαιότητα ἀπαιτοῦσε τὴν πρόταξη τοῦ κυρίου ὀνόματος, ἀκολουθοῦσε τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα καὶ ἡ καταγωγὴ (λ.χ. Θουκυδίδης Ὀλόρου Ἀλιμούσιος, δηλ. Θουκυδίδης, ὁ γυιὸς τοῦ Ὀλόρου ἀπὸ τὸν Ἀλιμο). Ἐδῶ, πέρα ἀπὸ τὴν αὐτοτελῆ τους ἡχητικὴ ἰδιορρυθμία τὰ Πισιδικὰ ὀνόματα μὲ πολλὰ φωνήεντα, ποὺ φαίνεται νὰ μαρτυροῦν καὶ τὴ γενικότερη ἡχητικὴ ἰδιορρυθμία τῆς Πισιδικῆς (Πελασγικῆς) γλώσσας, ἔχουν καὶ τὸν παράξενο τρόπο τῆς σύνθεσής τους. Ἀλλὰ ἄς δοῦμε παρακάτω μερικὰ τέτοια παραδείγματα ἀπὸ ἐπιγραφές ποὺ βρέθηκαν στὴν Πισιδία.

- α. Μάμαστις Μαμωτάσιος δις Μωτασούργιος (E 148).
- β. Λάλλη Χρυσέρωτος φύσει δὲ Ἀπελλᾶ δις (E 55)
- γ. Σάτας Ὀπλέους Πιλλακίου Σάτου (E 67)
- δ. Ἀρσαμότης Ἀρσαμότου Ἑρμαίου Τροκόνδου Ἀρσαμότου (E 25)
- ε. Καλλικλῆς Κρατέρου Καλλικλέους δις (E 218)
- στ. Ἑρμαῖος Τροκόνδου φύσει δὲ Ἑρμαίου δις (E 58)
- ζ. Ἑρμαῖος Μουσαίου Ἑρμαίου Μάσαντος (E 114).

Ἀπὸ τὴν παράθεση τῶν παραπάνω παραδειγμάτων βλέπουμε, πὼς ποιθενὰ δὲν μαρτυρεῖται ἡ καταγωγὴ τοῦ τόπου τῆς γέννησής τοῦ ὀνομαζόμενου. Ἀντίθετα ὁ προσδιορισμὸς σὲ βάθος γίνεται μὲ τὴν παράθεση τοῦ πατρώνυμου ἢ τοῦ πατρώνυμου τοῦ πατέρα ἢ τοῦ πατρώνυμου τοῦ πατέρα τοῦ παπποῦ του κ.ο.κ. Ἡ λέξη δις καὶ τρις προσδιορίζει τὴν ἐπανάληψη τοῦ ἴδιου ὀνόματος σὲ πατέρα καὶ γυιὸ (δις) ἢ σὲ παπποῦ, πατέρα καὶ γυιὸ (δις) ἢ σὲ παπποῦ, πατέρα καὶ γυιὸ (τρις). Ὑπάρχει μιὰ μουσικὴ ὄχι μόνο στὰ φωνήεντα, ἀλλὰ καὶ στὸν τρόπο παράθεσής τῶν ὀνομάτων. Πολλές φορές τὰ ὀνόματα ἀλλοιώνονται τόσο ὥστε νὰ διαφέρουν μεταξύ τους μὲν, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἀποξενώνονται ὁλότελα (παραδειγμα α καὶ ζ.). Αὐτὸ εἶναι ἰδίωμα καθαρὰ Πισιδικόν. Θὰ παραθέσω ἓνα τελευταῖο παράδειγμα πολὺ χαρακτηριστικὸ τοῦ περίπλοκου τρόπου ὀνομασίας, ὅπου καὶ θὰ δοῦμε γενεαλογικὰ πὼς προέρχεται (TREBENNA, E 184).

“... καὶ τῇ γλυκυτάτῃ πατρίδι συνετελέσαντο τὸ ἐκκλησιαστήριον Αὐρήλιοι Σόλων δις καὶ Σόλων καὶ Θεμίσων οἱ Μόλντος τοῦ Σόλωνος καὶ Σόλων καὶ Μόλης οἱ Θεμίσωνος τοῦ Σόλωνος, κατασκευάσαντος ἐκ τῶν ἰδίων Σόλωνος τὸ ἡμῖς λαβόντος ξύλα δημόσια πατρὸς μὲν τοῦ Σόλωνος β', πάππου δὲ τῶν λοιπῶν, τῶν καὶ καθιερωσάντων...”

Τὸ γενεαλογικὸ δέντρο σ' αὐτὸ τὸ τρομερὸ συνονθύλευμα ὀνομάτων ποὺ περισσότερο θυμίζει λογοπαίγνιο καὶ λιγώτερο ἀληθινὴ καταγωγή, βγαίνει κατὰ τὸν LANCKORONSKI ἔτσι:

Οί πηγές ἀπ' ὅπου συμπεραίνει κανεῖς τὴν ὀνοματοθεσίαν τῶν ἀνθρώπων εἶναι κυριώτατα οἱ ἑκατοντάδες ἐπιγραφές, ἀναθηματικὲς στήλαι, τὰ ἐπιτύμβια ἀλλὰ καὶ ἀρκετὰ νομίσματα.

Στοὺς ἀρχαίους χρόνους τὰ ὀνόματα εἶναι καθαρά Πισιδικά. Δειγματοληπτικὰ παίρνουμε μερικὰ συνηθισμένα γιὰ τοὺς ἄντρες, ὅπως Ἀρσάλαγος, Ἀρσαμότης, Κάδμος, Πιλλακδᾶς, Σάτας, Ὀσβάρας, Ὀβριμότης, Κίσμιος, Τίόμας καὶ γιὰ τὲς γυναῖκες Ἀρμάστα, Ἄρσα, Μάμαστις, Πανμύα, Μέρλα, Νανιτόα, Ὁᾶ. Ἀρκετὰ συχνὰ ἐπίσης συναντᾶμε τὰ ἀντρικὰ Ἰαβρότης, Ὀτάνυς, Ὀπλης, Μόλης, Κενδέας, Θόας, Μῆλος, Φιλόμηλος καὶ Μηλόκαρπος καὶ τὰ γυναικεῖα Φρόντις, Φίλα, Λάλλη, Μολάνεισσα κλπ.

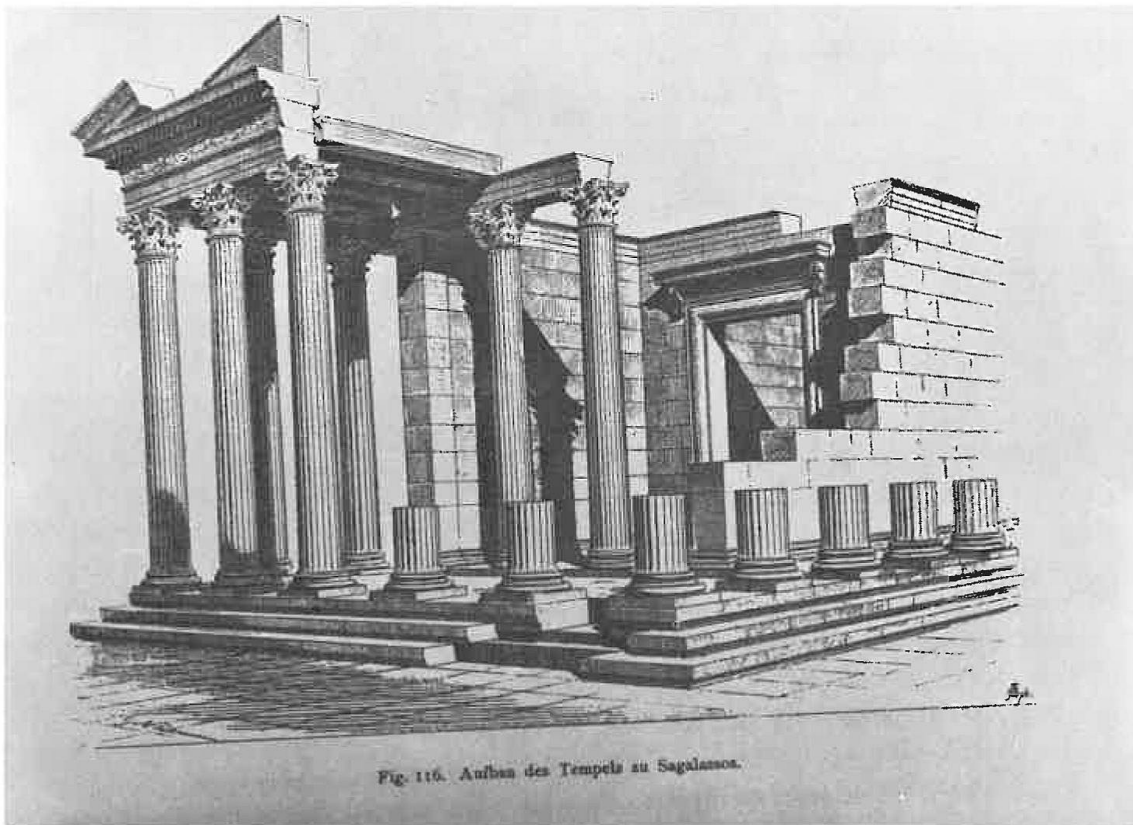

Fig. 116. Aufbau des Tempels zu Sagalassos.

Ναὸς περίστηλος Κορινθιακοῦ ρυθμοῦ στὴ Σαγαλασσὸ μετ' ἀξονομετρικὰς τομὰς.

Στοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους οἱ ἄποικοι, ποὺ κατὰ χιλιάδες ἀκολούθησαν τὸν Ἀλέξανδρο καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μ. Ἀσίας ἦταν φυσικό, νὰ μπολιάσουν μὲ τὰ δικά τους ὀνόματα τὸν ντόπιο πληθυσμό. Ἐτοί κοντὰ στὰ παλιὰ Πισιδικὰ ὀνόματα μπαίνουν τώρα νέα, τὰ Ἑλληνικά, ὅπως Ἡρακλείδης, Τειμόδωρος, Περικλῆς, Πλάτων, Τειμοκράτης, Ὀρδαγόρας, Σωκράτης, κλπ. γιὰ τοὺς ἄντρες καὶ Ἀγαθονίκη, Ἀταλάντη, Μίλητος, Ἀθηνόπολις, Ἀφροδεισία, κλπ. γιὰ τὲς γυναῖκες, χωρὶς, βέβαια, νὰ ἐκτοπίσουν ὁλότελα καὶ τὰ ἀρχαῖα Πισιδικά.

Ἡ Ρωμαϊκὴ κυριαρχία πάλι, μὲ τὴ σειρά της θὰ φέρει κι αὐτὴ τὰ δικά της καὶ ὀνόματα, ὅπως Μάρκος, Αὐρήλιος, Πλατωνιανός, Κλαύδιος, Φλαβία, Νάννηλις, Δονίλλη, Δόμνα κλπ, θὰ μποῦν στὴ δημόσια ζωὴ τῆς Πισιδίας. Τὰ παλιότερα Πισιδικὰ ὀνόματα ὑποχωροῦν ἀδιάκοπα, ὡς τὰ χρόνια τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ὅπου ἐλάχιστα πλέον ἀπομένουν, ἀφοῦ ἡ θριαμβευτικὴ εἴσοδος τοῦ Χριστιανισμοῦ θὰ τὰ ἐξαφανίσει μὲ τὸ βάπτισμα, γιὰ νὰ ἐπικρατήσουν ὀριστικὰ τὰ ὀνόματα τῆς καινούργιας θρησκείας (Παῦλος, Διονύσιος, Κασία, Κασσιανὴ κλπ.).

Μὲ τὴν ἀναφορὰ μας στὰ ὀνόματα τῶν Πισιδῶν τελειώνουμε τὰ στοιχεῖα, ποὺ βρήκαμε σχετικὰ μὲ τὸν δημόσιο καὶ ἰδιωτικὸ βίο τους. Ἐπιχειρήσαμε μιὰ ὅσο γινόταν σφαιρικὴ θεώρηση, τουλάχιστον ἀναφορικὰ μὲ τὲς ἱστορικὲς περιόδους τῶν ἀρχαίων, ἐλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων. Γιὰ τοὺς κατοπινοὺς αἰῶνες τὰ ἀντίστοιχα στοιχεῖα θὰ τὰ παραθέτουμε στὸ τέλος κάθε κεφαλαίου.

Η. ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ Τὸ Ἀνατολικὸ Θέμα

Ἡ Πισιδία ἐξ αἰτίας τῆς γεωγραφικῆς της τοποθέτησης σὲ ὅλη τὴν περίοδο τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἔπαιξε σπουδαῖο στρατηγικὸ ρόλο, ἀποτελῶντας τὸ φράγμα, ποὺ ἐμπόδιζε τὴν ἀνετη προέλαση τῶν ἐξ Ἀνατολῶν ἐπιδρομῶν πρὸς τὴ Βασιλεύουσα. Αὐτὸ ἴσως συνέτεινε, στὸ νὰ ἀναπτυχθοῦν σπουδαῖες καὶ ὀνομαστὲς πόλεις, ὅπως ἡ Ἀντιόχεια, ποὺ ἀποτελοῦσε καὶ τὴν ἔδρα τῆς πρώτης χριστιανικῆς ἐκκλησίας στὴν Ἀνατολή καὶ ποὺ ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἀπόστολο Παῦλο (64 μ.Χ.). Σπουδαῖες πόλεις ἀκόμα ὑπῆρξαν τὸ Ἀκρόα-νο, τὸ Ἰκόνιο καὶ τὸ Ἀμόριο, ποὺ ἦσαν σημαντικὰ ἐμπορικὰ κέντρα τῆς ἐποχῆς. Ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια προερχόταν καθὼς εἶδαμε καὶ ὁ μέγας ποιητὴς τοῦ Βυζαντίου (7ος αἰώνας) Γεώργιος ὁ Πισίδης.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁλόκληρη ἡ Πισιδία γιὰ δέκα περίπου αἰῶνες, ἀποτε-

λοῦσε τὸ θέατρο μεγάλων ἐπιδρομῶν, πολέμων, σφαγῶν καὶ λεηλασιῶν, παρ' ὅλο ὅτι ἀδιάκοπα σχεδὸν οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες διαδέχονταν τοὺς Μογγόλους δυνάστες καὶ ἀντίστροφα, οἱ Πισίδες διατήρησαν ἀμείωτο τὸ Ἑλληνικὸ τους φρόνημα καὶ τὴν οἰκονομική τους ἀκμὴ σὲ ὅλο τοῦτο τὸ διάστημα τῆς πολυτάραχης Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἀποτελῶντας ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα προπύργια τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μ. Ἀσίας. Ἀλλὰ ἄς δοῦμε τὰ σπουδαιότερα γεγονότα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς.

Ὁ 4ος αἰώνας μ.Χ., σημαδεύεται ἀπὸ δύο μεγάλα γεγονότα σ' ὁλόκληρο τὸ Μικρασιατικὸ χῶρο. Τὸ πρῶτο εἶναι ὁ χωρισμὸς τῆς ἀπέραντης Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὸν

Μ. Κωνσταντίνο σὲ ἀνατολικὸ καὶ δυτικὸ κράτος. Στὸ πρῶτο καθιερώνεται σὰν ἐπίσημη θρησκεία ἡ Χριστιανική, ἐνῶ παράλληλα ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ κράτους ἀναγνωρίζεται ἡ Ἑλληνική. Τὸ δεύτερο γεγονὸς εἶναι ἡ μεγάλη ἐπιδρομὴ τῶν **Γότθων** καὶ ἡ ἐγκατάστασή τους στὴ Μ. Ἀσία ποὺ συνέβηκε τὸ **386 μ.Χ.** ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου.

Εἶναι γεγονός, ὅτι ἐπίσημες μαρτυρίες εἰδικὰ γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Πισιδίας δὲν ὑπάρχουν, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα εἶναι αὐτονόητο, ἂν πάρουμε ὑπ' ὄψιν, πὼς ὁλόκληρος ὁ μικρασιατικὸς χῶρος κατακτιήθηκε ἀπὸ τοὺς Γότθους, ποὺ ὁμως εἶχαν κι αὐτοὶ τὴν τύχη τῶν Γαλατῶν. Γρήγορα, δηλαδή, ἀπορροφήθηκαν ἀπὸ τὸ ντόπιο πληθυσμὸ, δέχτηκαν τὸν πολιτισμὸ τους, τὴ γλῶσσα τους, τὴ θρησκεία τους καί, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Θεοφάνους ἀκόμα, ὀνομάστηκαν Γοτθογραῖκοι.

Τὸν 6ο αἰῶνα τὰ πράγματα γιὰ τὸ Βυζάντιο ἀλλάζουν. Τὸ κέντρο βάρους τῆς Αὐτοκρατορίας βρίσκεται τώρα στὴ Μ. Ἀσία, ἀπόλυτα καὶ πέρα γιὰ πέρα ἐξἙλληνισμένη, χωρὶς ἴχνος πιά ἰθαγενῶν πληθυσμῶν ἀκόμα καὶ στὰ ἐνδότερά της.

Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Μ. Ἀσίας παίρνει οὐσιαστικὰ στὰ χέρια του τὴς τύχες τοῦ ἀπέραντου κράτους. Ἀπὸ δῶ στρατολογοῦνται τὰ ἄριστα τμήματα τοῦ στρατοῦ, οἱ ἐπιφανέστεροι στρατηγοὶ καὶ βασιλεῖς (Φωκάδες, Κομνηνοὶ κλπ.). Οὐσιώδεις μεταβολὲς ἐπέρχονται καὶ στὴ Ρωμαϊκὴ νομοθεσία, ποὺ τώρα προσαρμόζεται πρὸς τὸ Χριστιανικὸ πνεῦμα καὶ καινούργια μέτρα δεσπίζονται γιὰ τὴν ἀσφαλέστερη καὶ ἀποτελεσματικώτερη διοίκηση τῆς αὐτοκρατορίας.

Τὸ κράτος τοῦ Βυζαντίου διαιρεῖται σὲ **ΘΕΜΑΤΑ**. Εἶναι ὁμως γεγονός, ὅτι ἡ εἰσαγωγὴ τῆς "θεματικῆς τάξης," εἶχε πραγματοποιηθεῖ στὴν αὐτοκρατορία ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἀκόμη τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ λίγο ἀργότερα, τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Ἡ Πισιδία ὑπαγόταν τότε σὲ μιὰν ἀπὸ τὴς τρεῖς μεγάλες διοικήσεις

Ὁ Αὐτοκράτωρ Διοκλητιανός. Καθιέρωσε πρῶτος τὴ "Θεματικὴ τάξη," στὸ Ἀνατολικὸ Ρωμαϊκὸ κράτος.

Ὁ Μ. Κων/νος, ἰδρυτὴς τοῦ Ἀνατολικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους (Βυζάντιο).

τοῦ Βυζαντίου, τὴν DIOECESIS ASIANA¹. Τὴν ἴδια ἐποχὴ προσαρμόζεται καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὀργάνωση τῆς αὐτοκρατορίας πρὸς τὴν πολιτικὴ. Ἡ Διοικητικὴ, δηλαδὴ, ἐπαρχία γίνεται καὶ Ἐκκλησιαστικὴ. Ἐτσι ἡ Πισιδία ἀποτελεῖ ἰδιαίτερη Ἐκκλησιαστικὴ ἐπαρχία μὲ 23 ἐπισκοπὲς καὶ μητρόπολη τὴν Ἀντιόχεια.

Ἡ θεματικὴ διαίρεση, ποὺ ἐν τῷ μεταξὺ ἀτονεῖ, ἐπανέρχεται πάλι στὸ ἱστορικὸ προσκήνιο ἀπὸ τὸν Ἰουστιανὸ (535–539 μ.Χ.). Ὁ **Ἡράκλειος** ὅμως (610–641 μ.Χ.) εἶναι ἐκεῖνος ποὺ εἰσάγει τὴ διοικητικὴ ἀνακαίνιση τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴ διαίρει σὲ **ΘΕΜΑΤΑ**, σὲ μεγάλες δηλαδὴ διοικητικὲς περιφέρειες, ὅπου ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἐξουσία ἐνώνονται σ' ἓνα πρόσωπο. Ἐτσι τὸ κράτος τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τὰ πρῶτα κιόλας χρόνια τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας διαίρεται σὲ 29 θέματα ἢ στρατηγίδες μὲ διοικητὴ Κονσουλάριο

1. Οἱ ἄλλες δύο διοικήσεις ἦταν ἡ D. THRACIARUM καὶ ἡ D. MACEDONIAE.

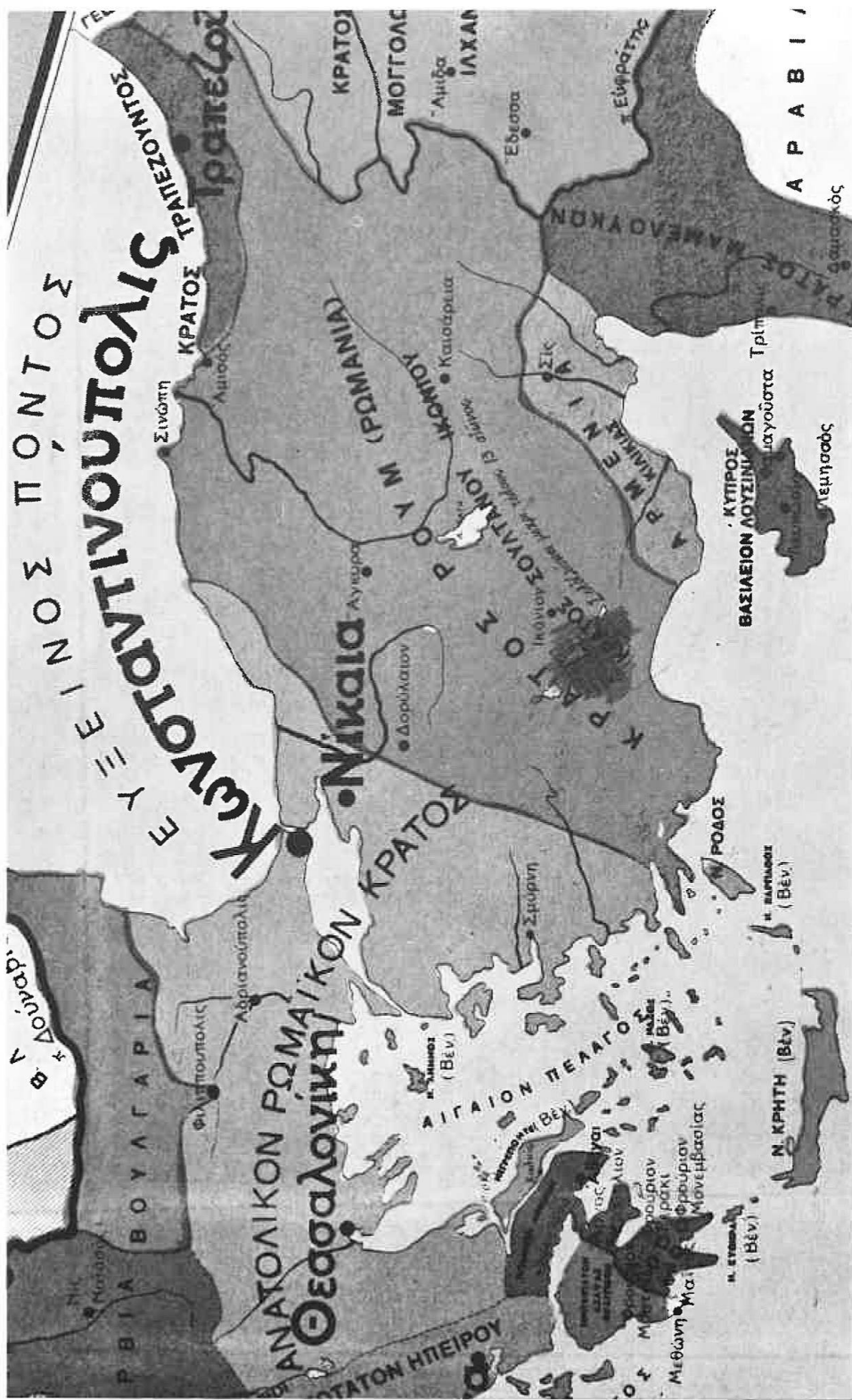
Χάρτης θεματικής διαίρεσης τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας (10ος αἰώνας).

ἡ Στρατηγός. Γιὰ τὴ θεματικὴ διαίρεση τῆς Αὐτοκρατορίας μιλάει καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος στὴν “Περὶ θεμάτων,, πραγματεία του ποὺ ἀναφέρεται στὸν 10ον αἰώνα. Περιγράφει 17 Ἀσιατικὰ καὶ 12 Εὐρωπαϊκὰ θέματα.

Ἡ Πισιδία ἀρχικὰ περιλαμβάνεται στὸ Θέμα τῶν Κιβυραιωτῶν, ποὺ τὰ ὅρια του ξεκινᾶνε ἀνατολικά ἀπὸ τὴ Σελεύχεια καὶ φτάνουν δυτικὰ μέχρι τὸν Βαργιλικὸ κόλπο, περιλαμβάνοντας, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Πισιδία καὶ τὴν Παμφυλία, τὴν Λυκία, τὸ νότιο τμήμα τῆς Καρίας καὶ τὴ Ρόδο. Τὴ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἐξουσία ἀσκοῦν πλέον μόνο οἱ Κονσουλάριοι (Στρατηγοί), ποὺ διορίζονται ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα γιὰ ἓνα χρόνο. Μετὰ τὸν 11ο αἰώνα τοὺς Στρατηγοὺς ἀντικαθιστοῦν στὴ διοίκηση οἱ Δοῦκες.

Ἡ διαίρεση αὐτὴ ἀργότερα ἀλλάζει. Ἡ κεντρικὴ ἐξουσία ποὺ ἀρχίζει, νὰ φοβᾶται τὴν ἀναμφισβήτητὴ δύναμη τῶν τοπικῶν διοικητῶν, διαιρεῖ τὰ μεγάλα θέματα σὲ πολλὰ μικρότερα. Ἔτσι ἡ Πισιδία ὑπάγεται στὸ Ἀνατολικὸ Θέμα ποὺ καὶ πάλι εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ τρία μεγαλύτερα*, περιλαμβάνοντας καὶ τὴ Φρυγία, τὴ Λυκαονία καὶ τμήματα τῆς Λυκίας καὶ Παμφυλίας. Τὸ θέμα αὐτὸ ἀρχικὰ ἀποτελοῦσε τὸ 7ο κατὰ σειρά σπουδαιότητας στὴν Αὐτοκρατορία, ἀλλὰ γρήγορα ἐκτιμήθηκαν ἀπὸ τὸ Κέντρο ἡ φιλοπατρία, ἡ γενναίότητα, ὁ ἄκρατος Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ βαθεὶά Χριστιανικὴ πίστις τοῦ Πισιδικοῦ λαοῦ, ὥστε ν’ ἀνέβει πρῶτο στὴν ἱεραρχία, τάξη καὶ μισθοδοσία, ἀμέσως μετὰ τὸ στρατηγὸ κονσουλάριο τῆς

*Τὰ ἄλλα δύο εἶναι τὸ Ἀρμενιακὸ καὶ τὸ Θρακησιῶν.

Ἡ Πισιδία (ἡ περιοχή της σημειώνεται με σκίαση) στὸ κράτος τοῦ Ἰκονίου (Σουλτανάτο).

Ιερουσαλήμ. Φαίνεται όμως, πώς και η στρατηγική θέση της Πισιδίας, που δεσπόζει στον όρεινό όγκο του Ταύρου, φράσσοντας τα περάσματα για τη Δύση, δεν ήταν άσχετη μ' αυτή την ανέλιξή της.

Δεν γνωρίζουμε από επίσημες πηγές ποια ήταν η τύχη της Πισιδίας στον ίδιο αυτόν αιώνα (6ος μ.Χ.), όταν από τον Βορρά ένα νέο κατακτητικό κύμα βαρβάρων κατεβαίνει ως την Καππαδοκία. Είναι οι **Ούννοι**, που λεηλατώντας τις πλούσιες πόλεις και αίχμαλωτίζοντας τους κατοίκους, εγκαταλείπουν γρήγορα τα κατακτημένα έδάφη, σε τρόπο που να μη φέρουν πληθυσμιακές αλλοιώσεις, τουλάχιστον αξιόλογες. Πάντως αν κρίνει κανείς από την έκταση, που πήρε η πρόσκαιρη, έστω, κατάκτηση πρέπει, να θεωρείται πιθανό, πώς και η Πισιδία θα είχε υποστεί τις συνέπειες της. Άλλ' αν υπάρχουν αμφιβολίες για τους Ούννους, είναι σίγουρη η κατάκτηση της Πισιδίας από τους **Πέρσες**. Το 540 μ.Χ. με αρχηγό τους τον Χοσρόη τον Α' φτάνουν στην Πισιδία και ύστερα από σκληρούς αγώνες κυριεύουν την πρωτεύουσα της Αντιόχεια. Ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού μετά την άλωση της αίχμαλωτίζεται και στη συνέχεια οδηγείται στα ενδότερα της Μ. Ασίας, καθώς άλλωστε συνηθιζόταν τότε, για να αποτελέσει μέρος του πληθυσμού μιας νέας πόλης, που ιδρύεται από τους Πέρσες με το ίδιο όνομα Αντιόχεια.

Έναν αιώνα αργότερα οι φανατισμένες όρδές των Αράβων με αρχηγό τους τον Μωαβιά, ιδρυτή της δυναστείας των Ούμεαϊδών, θα φτάσουν ως την Ίσπαγία. Το πέραςμα τους όμως από τη Μ. Ασία θ' αφήσει ανέπαφη την Πισιδία. Οι πιστοί του Ίσλαμ πολύ έξυπνα θ' αποφύγουν τις όρεινες και απόκρημνες διαβάσεις της Πισιδίας, πού, διαφορετικά, θα στοίχιζαν μεγάλες απώλειες γι' αυτούς, και θα προτιμήσουν τις πεδιάδες των παραλίων της Κιλικίας για την προέλαση τους προς την Ευρώπη.

Τον 11ο αιώνα η Μ. Ασία γνωρίζει νέους επιδρομείς. Μετά τη συντριπτική του ήττα στο Ματζικέρτ (1071 μ.Χ.) ο **Ρωμανός Δ' ο Διογένης** υποχωρεί. Οι **Σελτζούκοι** που με αρχηγούς τους τον **Άρπ Ασλάν** και τον **Τογρούλ** είχαν έρθει από τα βάθη της Ασίας, σαρώνουν τώρα ανενόχλητοι τη χώρα ως τα παράλια, ιδρύοντας το κράτος του Ίκονίου, γνωστό αργότερα σαν "Καραμανία,,. Η Πισιδία γίνεται έπαρχία του Σελτζουκικού κράτους, διατηρώντας όμως πάντα αμείωτο τον Έλληνισμό της. Οι κάτοικοι της, που είναι από τις λίγες περιπτώσεις που κατάφεραν ν' αποφύγουν τον ομαδικό εξισλαμισμό*, αναπτύσσουν σύντομα έμπορικές σχέσεις με τους Τούρκους, ιδιαίτερα στα μεταξωτά και τα χαλιά. Η μεγάλη παράδοση στα χαλιά της Πισιδίας (τύπου Σπάρτης) ίσως κρατάει από τον 11ον αιώνα. Την τέχνη αυτή οι Σελτζούκοι λέγεται, πώς έφεραν από την Ίνδία και την Περσία.

Το 1080 ο Σουλτάνος Μαλεκσάχ μοιράζει το απέραντο Σελτζουκικό κράτος σε πολλά μικρότερα φεουδαρχικά κράτη. Η Πισιδία υπάγεται στο "Σουλτανάτο του Ρούμ,, που περιλαμβάνει ολόκληρη τη Μ. Ασία με πρωτεύουσα τη Νί-

Ι. Αντίθετα με τη Συρία και την Αρμενία που εξισλαμίστηκαν κατά το μέγιστο μέρος τους.

Ὁ Τιμούρ ἢ
Ταμερλάνος
(Χαρακτικὸ τοῦ
19ου αἰῶνα).

καὶ τῆς Βιδυ-
νίας.

Τὸ 1116, ὁ
αὐτοκράτορας
Ἀλέξιος ὁ Α΄,
ὕστερα ἀπὸ
σκληρὴ καὶ ἀπο-
φασιστικὴ μάχη
στὸ Φιλομήλιο
τῆς Φρυγίας
συντρίβει τοὺς
Σελτζούκους καὶ
ἀπελευθερώνει

ἔτσι μεγάλο μέρος τῆς Μ. Ἀσίας ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα ὡς τὴν Κιλικία.
Ἡ Πισιδία ἐπανέρχεται πάλι στὸ Βυζάντιο. Τὴ νίκη αὐτὴ κατοχυρώνει λίγα
χρόνια μετὰ ὁ Ἰωάννης Κομνηνός. Ἀργότερα, ὅμως, τὸ 1176, ἡ συντριπτικὴ
ἥττα τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ στὸ Μυριοκέφαλο ἀπὸ τὸν Κιλίτζ Ἀσλὰν Β΄
ὀριστικοποιεῖ τὴν κατοχὴ τῆς Πισιδίας κάτω ἀπὸ τὴν Σελτζουκικὴ κυριαρχία.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 14ου αἰῶνα νέος κίνδυνος παρουσιάζεται στὴν Ἀνατολή.
Εἶναι οἱ **Τουρκομάνοι**. Τὰ νέα αὐτὰ στίφη βαρβάρων μὲ ἀρχηγό τους τὸν **Τζεγκίς
Χὰν** προωδοῦνται ἀπὸ τὰ ὄροπέδια τοῦ Θιβέτ ὡς τὴ Μ. Ἀσία, λεηλατώντας,
ἀρπάζοντας περιουσίες, βιάζοντας καὶ ἐξισλαμίζοντας μὲ τὴ βία τοὺς ντόπιους
πληθυσμούς. Τὸ 1307, μὲ τὴ διάλυση τοῦ Σελτζουκικοῦ κράτους ἱδρύονται πολ-
λὰ μικρὰ κρατίδια σὲ ὅλη τὴν Ἀνατολή, τὰ **Ἐμιράτα**, ποὺ τ' ὄνομά τους πέρνουν
ἀπὸ τὸν ἰδρυτὴ τους. Ἔτσι ἡ Πισιδία μὲ τὴ νότια Φρυγία ἀποτελοῦν τὸ ἔμιράτο
Χαμίτ.

Μία τουρκομανικὴ φυλὴ, οἱ **Οὔζοι** ἢ **Ὀτομάνοι** μὲ ἀρχηγό τους τὸν Ὀσμὰν
ἀπλώνεται μέχρι τὴ Βιδυνία καὶ γρήγορα καταφέρνει νὰ κηρύξει τὴν ἀνεξαρτη-
σία της ἀπὸ τοὺς Μογγόλους. Ἀπὸ τότε οἱ Οὔζοι θὰ περάσουν στὴν ἱστορία
ὡς Ὀσμανλῆδες ἢ Ὀθωμανοί. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς προέλασης τῶν Ὀθωμανῶν
(14ος αἰώνας) ἦταν ἡ ὁλοκληρωτικὴ ἐκκρίζωσή τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία,

πού οἱ κάτοικοί της, φεύγοντας τὴ μανία τῆς καταστροφῆς τῶν βαρβάρων, ἀπώ-
δήθηκαν σὲς εὐρωπαϊκὲς ἐπαρχίες τοῦ Βυζαντίου καὶ στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου.
Ἀπὸ τότε πλέον μερικὲς νησίδες μόνο Ἑλληνισμοῦ παραμένουν ἀνέπαφες στὸ
ἐσωτερικὸ τῆς Μ. Ἀσίας, στὰ δυτικὰ παράλια της (Ἰωνία) καὶ στὰ παράλια τοῦ
Πόντου. Στὴν Πισιδία ὅσοι Ἕλληνες ἀπέμειναν, συρρικνώθηκαν στὴν Σπάρτη
(Ἰσπαρτα) καὶ τὸ Πολυδώριο κυρίως, καθὼς καὶ στὸ Ἰκόνιο.

Στὲς ἀρχὲς τοῦ 15ου αἰῶνα ἡ Πισιδία δὲ γνωρίσει, ὅπως καὶ ὁλόκληρη ἡ
Μ. Ἀσία, νέους ἐπιδρομεῖς. Ὁ Τιμούρ (ἢ καθὼς εἶναι περισσότερο γνωστὸς)
Ταμερλᾶνος, μετὰ τὴν συντριπτικὴ νίκη τοῦ ἐναντίον τῶν Ὁσμανλίδων τοῦ
Βαγιαζίτ τοῦ Α΄ στὴν Ἀγκυρα (1402), ὁρμάει ἀκάθεκτος στὴν Μ. Ἀσία καί, δια-
σχίζοντας ὅλη τὴν Πισιδία, μέσω τοῦ Ἐγυρδῆρ φτάνει ὡς τὰ παράλια τῆς Σμύρ-
νης. Ὑστερα ἀπὸ τὴς σφαγῆς καὶ τὴς λεηλασίας πού ἐπιφέρει στοὺς πληθυσμοὺς
τῶν ἐμιράτων, ἐπιστρέφει καὶ πάλι στὰ βάθη τῆς Ἀσίας, ἀπ' ὅπου καὶ ξεκίνησε.

Μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης (1453) ὁ Χριστιανικὸς πληθυσμὸς δὲ ὑποστεῖ
τὴ μανία τῶν βαρβάρων Ὁσμανλίδων μὲ σφαγῆς, διώξεις, ἐξορίες καὶ ἐξισλα-
μίσεις. Ἐνα σημαντικὸ μέρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑποχρεώνεται, νὰ ἐγκαταλείψει
τὴς προγονικὲς τοῦ ἐστίες, ἐνῶ ἕνα ἄλλο μέρος παραμένει σχεδὸν ἀνέπαφο σὲς
ἀπρόσιτες ὄροσειρὲς τοῦ Ταύρου καὶ τοῦ Ἀργαίου. Ἐτσι ἡ Πισιδία πού λόγῳ
τῆς ὀρεινῆς της τοποθεσίας δὲν παρουσίαζε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον πλὴ οὔτε στρα-
τηγικὸ, ἀφοῦ βρίσκεται μέσα στὸν κορμὸ μιᾶς ἀπέραντης αὐτοκρατορίας, οὔτε
πολιτικὸ, κατάφερε νὰ διατηρήσει σχεδὸν ἀνέπαφο τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ
Ἑλληνικοῦ της πληθυσμοῦ καὶ νὰ ἐπιβιώσει μέσα ἀπὸ τὸ βαδὺ πνευματικὸ
σκοτάδι τῶν Τούρκων ὡς τὴς μέρες μας. Διατηρῶντας τὴ βαδειά του πίστη στὸ
χριστιανισμὸ πού λόγῳ τῶν φοβερῶν διωγμῶν σφυρηλατήθηκε ἀκόμα περισ-
σότερο καὶ τὴς κρυφῆς παραδόσεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἔμεινε ἀνέπαφος παρὰ τὴν
ὑποχρεωτικὴ χρῆση τῆς Τούρκικης γλώσσας γιὰ τέσσερις αἰῶνες. Ἡ νέα ἀνδισι
τοῦ Ἑλληνισμοῦ αὐτοῦ δὲ συμπέσει καὶ μὲ τὴν ἀλματώδη πρὸς παρακμὴ τῆς
Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας πού, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα,
συνεχίστηκε ἀδιάκοπα ὡς τὴς ἀρχὲς τοῦ 20ου.

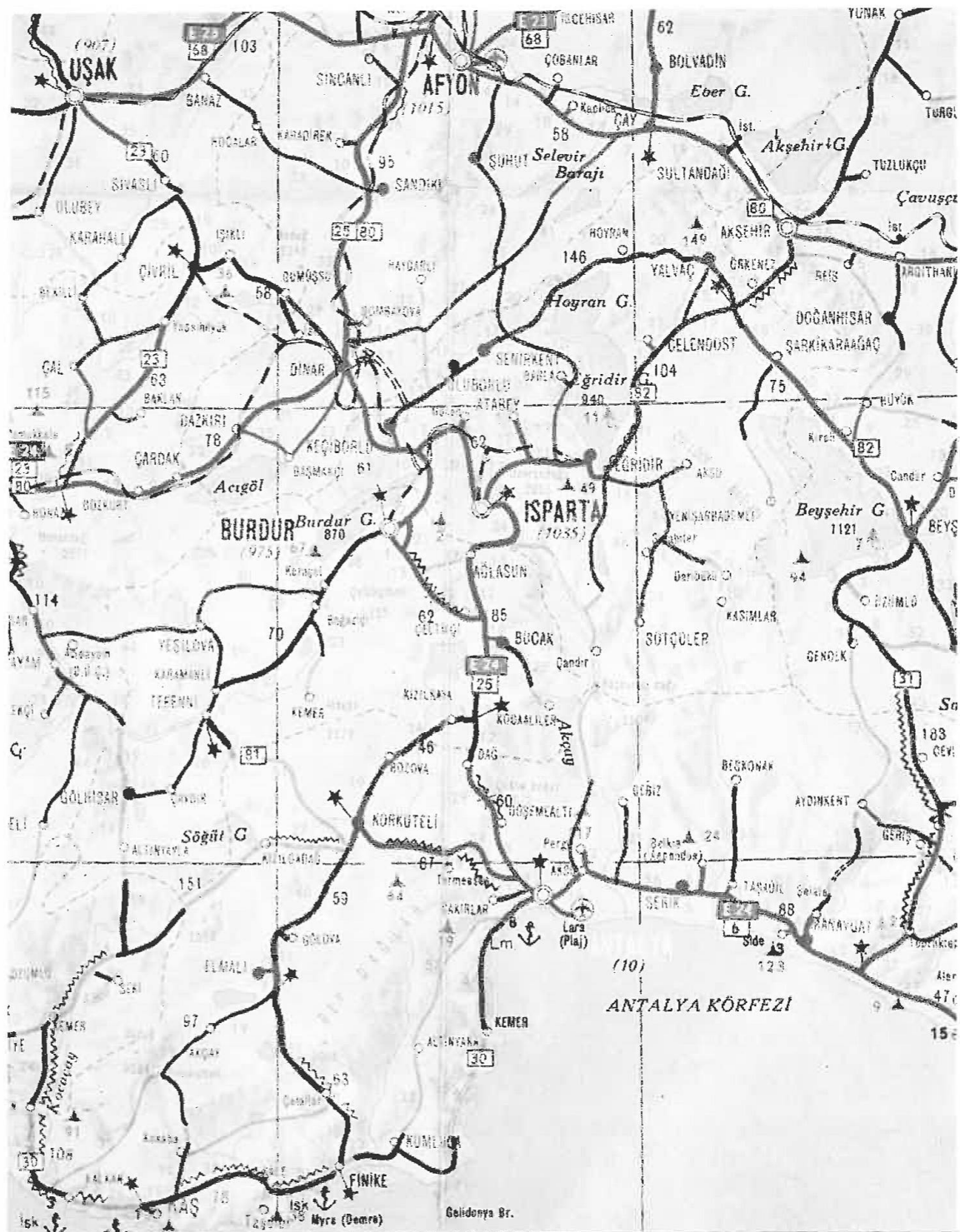
Άποψη τῆς Σπάρτης πρὶν ἀπὸ τὸν διωγμὸ. Στὸ βάθος ἡ ὄροσειρὰ τοῦ Ταίρου.

Θ. 19ος καὶ 20ος Αἰώνας

Ὁ Πληθυσμὸς

Ποιὰ ἦταν ἡ τύχη τῶν Ἑλλήνων τῆς Πισιδίας στοὺς πέντε περίπου αἰῶνες, ποὺ κύλησαν ἀπὸ τὴν Ἀλωση τῆς Πόλης καὶ τὴν κατάρρευση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ὡς τὶς μέρες τοῦ ὀριστικοῦ ξερριζωμοῦ τοῦ 1922, δὲν εἶναι δυνατό, νὰ γνωρίζουμε σὲ λεπτομέρειες. Οἱ ἐλάχιστες πηγὲς ποὺ κατάφερα νὰ βρῶ, ἀφοροῦν κυριώτατα τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνες, ἐνῶ γιὰ τοὺς τρεῖς προηγούμενους εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτες.

Τὸ δεοκρατικὸ σκοτάδι τῶν φανατικῶν Μουσουλμάνων, ἡ τρομοκρατία ποὺ χρησιμοποίησαν, γιὰ νὰ ἐπιβληθοῦν στὴν ἀπέραντη αὐτοκρατορία τους, ἡ πνευματικὴ καθυστέρηση τῆς φεουδαρχικῆς διακυβέρνησης τῶν Ὀθωμανῶν Σουλτάνων ἐξαφανίζει ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ προσκήνιο κάθε ἀναφορὰ στοὺς λαοὺς τῆς ἐνδοχώρας τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῶν ἐπαρχιῶν της καὶ μάλιστα εἰδικώτερα γιὰ τοὺς

Τμήμα τῆς σημερινῆς πολιτικῆς χάρτης τῆς Πισιδίας, ὅπου φαίνονται τὰ δύο σημαντικότερα κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ Σπάρτη (ISPARTA) καὶ τὸ Πολυδῶριο (BURDUR).

Ἕλληνες, δηλωμένους καὶ ἐπικίνδυνους ἐχθροὺς τῶν Ὀθωμανῶν.

Ὁ ἐξισλαμισμὸς τῆς Μ. Ἀσίας συνέπεσε καὶ μὲ τὴν σύγχρονη παρακμὴ τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησίας, ποὺ δὲν ἦταν μόνο πηγὴ θρησκευτικῆς καθοδήγησης, ἀλλὰ παρείχε καὶ πολλὰς ἄλλες ὑπηρεσίες (ἐκπαιδευτικὲς κυρίως, ἀλλὰ καὶ φιλανθρωπικὲς κ.ἄ.) στοὺς πιστοὺς της. Ἡ παρακμὴ αὐτὴ φαίνεται ὀλοκάδαρα, ἂν συγκρίνει κανεὶς τὸν ἀριθμὸ τῶν μητροπόλεων πρὶν καὶ μετὰ τὸν ἐξισλαμισμό: ἀπὸ τὴς 50 μητροπόλεις καὶ τὴς 400 ἐπισκοπῆς τοῦ 11ου αἰῶνα ἐπιβίωσαν μονάχα 17 καὶ 3 ἀντίστοιχα.

Ἡ Πισιδία διοικητικὰ περιῆλθε στὸν νομὸ (Βιλαέτι) Ἰκονίου, ὅπως φυσικὰ τὴν τοποθετοῦσε ἄλλωστε ἡ γεωγραφικὴ της θέσις. Τὰ Βιλαέτια στὴς ἀρχὲς τοῦ 20ου αἰῶνα ἦσαν τὰ ἑξῆς: Αἰδινίου, Χουνταβεντικιὰρ (Προύσσας), Ἰκονίου, Ἀγκύρας, Κασταμονῆς, Σεβαστείας, Τραπεζοῦντος, Ἀδάνων, τὸ Ἀσιατικὸ τμήμα τῆς Β. Κωνσταντινουπόλεως καθὼς καὶ τὰ ἀνεξάρτητα σαντζάκια Νικομήδειας καὶ Πήγας (Δαρδανελλίων). Ὁ νομὸς Ἰκονίου, ἀπροσδιόριστος ἐκτασῆς ἐπακριβῶς, ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ πληθυσμὸς τοῦ, ὑπολογίζεται σὲ 102.800 τετραγ. χιλίόμετρα. Τὸ GOTHA τοῦ 1910 ὑπολόγιζε 128.222 τ.χλμ., ὁ GUINET 91.640 ἐνῶ τὸ STATESMAN'S YEAR BOOK (τοῦ 1916) 39.410. Ἀντίθετα ἡ Κοινὴ Ἐπιτροπεία τῶν Ἀλυτρώτων Ἑλλήνων ἀνέβαζε τὰ τετραγ. χλμ. σὲ 102.100.

Ὁ νομὸς Ἰκονίου συγκροτεῖται ἀπὸ πέντε διοικήσεις (σαντζάκ): τοῦ Ἰκονίου (KONYA), τῆς Νίγδης (NIGDE), τοῦ Πολυδωρίου (BULDUR), τῆς Σπάρτης (ISPARTA) καὶ τῆς Ἀτάλειας (ANTALYA). Οἱ διοικήσεις αὐτὲς περιλαμβάνουν μικρότερες ἐπαρχίες, δήμους καὶ κωμοπόλεις. Ὁλόκληρο τὸ Βιλαέτι Ἰκονίου περιλαμβάνει 30 ἐπαρχίες, 24 δήμους (Ναχιὲ) καὶ 1967 κωμοπόλεις ἢ χωριά.

Τὸ σαντζάκι τῆς Σπάρτης, ὅπου καὶ ὁ περισσότερος Ἑλληνισμὸς τῆς Πισιδίας συσπειρώθηκε, μὲ πρωτεύουσα τὴν ὁμώνυμη πόλιν περιλάμβανε τὴς παρακάτω ἐπαρχίες: α.τῆς Σπάρτης, μὲ πρωτεύουσα τὴν ὁμώνυμη πόλιν καὶ 46 μικρότερες κοινότητες. β.τῆς Ἀπολλωνίας ἢ Σωζοπόλεως (Οὔλου Μπορλού), μὲ ὁμώνυμη πρωτεύουσα, 1 δῆμο καὶ 63 κοινότητες, γ.Νεαπόλεως (Καρα-Ἀγάτς) μὲ ὁμώνυμη πρωτεύουσα, 1 δῆμο καὶ 46 κοινότητες καὶ δ.Ἀντιοχείας (Γιαλοβάτς) μὲ 33 κοινότητες.

Ἄν ἡ ἐκτασὴ τοῦ Νομοῦ Ἰκονίου ἦταν δύσκολο, νὰ καθοριστεῖ μὲ ἀκρίβεια, ὁ πληθυσμὸς της εἶναι σχεδὸν ἀδύνατο. Ὑπάρχουν δεκάδες ἀντικρουόμενες μαρτυρίες καὶ ὅσο περισσότερο ἐρεῖνησα τὸ θέμα, τόση περισσότερη σύγχυσις μοῦ προκαλοῦσε. Οἱ λόγοι εἶναι πολλοί. Ἡ κακὴ διοικητικὴ ὀργάνωσις, ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἔλλειψις τηλεπικοινωνιῶν, οἱ ξεχαρβαλωμένες δημόσιες ὑπηρεσίες, ἀνύπαρκτες σχεδὸν ὁδικὲς συγκοινωνίες καὶ ἀκόμα ἡ συστηματικὴ ἀπόκρυψις τῆς ἀλήθειας ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Ἕλληνες σὲ συνεργασία μὲ δωροδοκούμενους Τούρκους δημόσιους υπάλληλους, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὴν στράτευση εἶναι μερικοὶ ἀπὸ τοὺς λόγους, γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἀκριβὴς ἀπογραφὴ ἦταν ἀδύνατη. Ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰ τὸ ἐπίσημο Τουρκικὸ κράτος εἶχε κάθε λόγο, νὰ παρουσιάζει τὴς μειονότητες ἐλαχιστοποιημένους στὴν παγκόσμια κοινὴ γνώμη, γιὰ

Μερική άποψη τῆς Σπάρτης. Διακρίνεται καθαρά ἡ πλούσια βλάστηση τῆς περιοχῆς καὶ στό βάθος οἱ κορυφογραμμές τοῦ Ταύρου.

τοὺς ἀντίθετους ἀκριβῶς λόγους ποὺ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση τὶς παρουσίαζε διογκωμένες.

Ἡ πρὸ παλιὰ μαρτυρία, πού, ὅμως, ἀναφέρεται σὲ Τουρκικὴ στατιστικὴ τοῦ 1888, ὅπως τουλάχιστον τὴν ἀντιγράφει ὁ VITAL GUINET στὴ Γεωγραφία τοῦ τῆς Ἀσιατικῆς Τουρκίας ἀνεβάζει τὸν συνολικὸ πληθυσμὸ τῆς Πισιδίας, Ἑλλήνων καὶ Τούρκων καὶ λοιπῶν μειονοτήτων σὲ 1.088.100 κατοίκους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους 73.000 Ἕλληνες. Τὸ GOTTA τοῦ 1910 ὑπολογίζει 1.254.157 κατοίκους καὶ τὸ STATESMAN'S YEAR BOOK τοῦ 1916 σὲ 1.069.000. Τὴν ἴδια ὅμως χρονιὰ ἡ Κοινὴ Ἀλυτρώτων Ἑλλήνων Ἐπιτροπεΐα μιλάει γιὰ 1.070.450 κατοίκους, ἐνῶ ὁ Σωτηριάδης γιὰ 1.101.549. Ὁ LOUDOVIC DE CONTEUSON στὸ “περὶ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων,, ἔργο τοῦ 1914 ὑπολογίζει τοὺς Ἕλληνες τῆς Πισιδίας σὲ 154.771. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς ἀμφισβητεῖται, ἂν πάρει κανεὶς ὑπ’ ὄψη τοῦ πὼς οἱ μὲν φιλελεύθεροι Τούρκοι ἀναγνωρίζουν στὸ βίλαετι Ἰκονίου δύο βουλευτικὲς ἔδρες γιὰ τοὺς Ἕλληνες, ποὺ ἀναλογοῦν σὲ 200.000 πληθυσμὸ Ἑλληνικό, ἐνῶ οἱ Ἐνωτικοὶ Κομιτατικοὶ Τούρκοι δίνουν γιὰ τὴν ἐπαρχία Νίγδης μόνο μιὰ ἔδρα, προτείνοντας νὰ δώσουν καὶ ἄλλη γιὰ τὶς ὑπόλοιπες ἐπαρχίες. Ἔτσι οἱ μὲν Φιλελεύθεροι Τούρκοι ἐπίσημα ἀναγνωρίζουν, ὅτι ὑπάρχουν πάνω ἀπὸ 200.000 Ἕλληνες, ἐνῶ οἱ Ἐνωτικοὶ μόνο 200.000.

Ὁ Γ.Κλ. Σκαλιέρης, ποὺ φαίνεται, πὼς μελέτησε πρὸ διεξοδικὰ τὸ θέμα τῆς Πισιδίας, ἀνεβάζει τὸν πληθυσμὸ τῆς σὲ 1.101.549, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 180.000 Ἕλληνες καὶ οἱ 85.000 Τουρκοφανεῖς (ἐξισλαμισθέντες) Πισίδες κατοικοῦσαν στὴν ἐπαρχία Σπάρτης, στὰ Β.Α. τῆς διοικήσεως Πόλυδωρίου. Τόσο ὁ VON LUSCHAN ὅσο καὶ ὁ R. FITZNER βεβαίωναν, πὼς δὲν εἶχαν τίποτα κοινὸ

μὲ τοὺς Τούρκους. Δίπλα παραθέτουμε πίνακα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πισιδίας ἀναλυτικὰ κατὰ φυλές, ὅπως μᾶς τὸν παραδίνει ὁ Σκαλιέρης.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΝΟΜΟΥ ΙΚΟΝΙΟΥ
(Κατὰ Κλ. Σκαλιέρη)

Ἕλληνες	180.000
Ἑρυθρίνοι (Κιζήλ-Μπασή)	50.000
Γιοροῦκοι (νομάδες)	55.000
Ἀδίγγανοι	15.000
Κρῆτες	5.000
Κοῦρδοι	10.000
Ἀφσάροι (Καππαδόκες-Ἰσαυροί)	110.000
Κιρκάσιοι	20.000
Δερβίσες	105.300
Κόπτες	400
Ἀρμένιοι	9.729
Ἰουδαῖοι	605
Ξένοι	471
Τοῦρκοι	200.000
Λύκιοι Τουρκοφανεῖς	95.000
Πισίδες »	85.000
Πάμφυλοι »	90.000
Λυκάονες »	70.040

ΣΥΝΟΛΟ: 1.101.549

Ἀλλὰ οἱ πληροφορίες μας σχετικὰ μὲ τὸν πληθυσμὸ δὲν σταματοῦν ἐδῶ. Ὁ Κ.Λαμέρας (1918) ὑπολογίζει τοὺς Ἕλληνες τῆς Πισιδίας σὲ 62.645, ἐνῶ νεώτερες στατιστικὲς Τούρκων στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μιᾶνε γιὰ 87.021. Ἐξ ἄλλου ὁ Κων. Κυπραῖος, πρόξενος τῆς Ἑλλάδας στὸ Ἰκόνιο τὸ 1912, ὑπέβαλε ἔκθεση στὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν μὲ λεπτομερῆ στοιχεῖα, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Ἑλληνικὸς Πληθυσμὸς ξεπερνοῦσε τὶς 120.000. Παράλληλα ὁ Β.Βαϊανός, ποὺ ἔκανε χρέη διερμηνέα καὶ Γραμματέα στὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο τοῦ Ἰκονίου, στενὸς συνεργάτης τοῦ Κυπραίου καὶ γιὰ τοῦτο βαθὺς γνώστης τῶν Πισιδικῶν πραγμάτων, βεβαιώνει, πὼς τὸ λιγώτερο πρέπει, νὰ υπερβαίνουν τοὺς 130.000, ἂν ὑπολογίσει κανεῖς, πὼς λόγω τοῦ πολέμου τοῦ Αἴμου δὲν ἦταν δυνατό, νὰ συγκεντρωθοῦν στατιστικοὶ ἀριθμοὶ ἀπομονωμένων καὶ ἀπομακρυσμένων τμημάτων. Τὸ ἴδιο, ἄλλωστε, βεβαίωσαν καὶ οἱ ἐκκλησιαστικὲς ἀρχές, ποὺ ἐν τούτοις τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ αἰῶνα μας ὑπολόγισαν στὶς 21 κοινότητες τῆς Πισιδίας 50.000 περίπου Ἕλληνες, 46 ὀρθόδοξους ναοὺς καὶ

45 ἱερεῖς. Ἐπειτα σύμφωνα μὲ τὸν ὑπολογισμό τοῦ Προξενείου (πέντε ἄτομα σὲ κάθε σπίτι) καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχῶν (5 ἄτομα γιὰ κάθε ζευγάρι) καὶ ἂν πάρουμε ὑπ' ὄψη ἓνα σημαντικό ἀριθμὸ πλανόδιων τεχνιτῶν καὶ ἐμπόρων, ποὺ ταξίδευαν, ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς πρέπει νὰ ἦταν πολὺ πρὸ κάτω ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ περνοῦσε τὶς 180.000. Πολὺ δὲ περισσότερο γιὰ μιὰ χώρα σὰν τὴν Τουρκία, ὅπου, ὅπως ὁ V. FONTANIER ἀπὸ τὸ 1829 εἶχε παρατηρήσει, τὰ περισσότερα σπίτια κατοικοῦνταν ἀπὸ 10 καὶ 15 κατοίκους.

Πληροφορίες ἀκόμα γιὰ τὸν πληθυσμὸ τῆς Πισιδίας ἔχουμε κι ἀπὸ τὶς παρακάτω πηγές: Τὸ 1906 τὸ περιοδικὸ "Ξενοφάνης", ἀναφέρει 37.998 Ἕλληνες Πισίδες, οἱ YERNEY καὶ DAMBMANN (1900), ἀλλὰ καὶ ὁ Χαμουδόπουλος τὸ 1892 στὴ Γεωγραφία του 73.000, ἐνῶ, τέλος, ἡ ἐτήσια Ὁθωμανικὴ ἐπετηρίδα τοῦ 1901 ποὺ κάθε βιλαέτι ἐξέδιδε χωριστά, ὑπολογίζει τοὺς Ἕλληνες τοῦ Ἰκονίου σὲ 67.836. Ὁ τελευταῖος ὁμῶς ἀριθμὸς πρέπει νὰ θεωρηθεῖ σημαντικὰ ὑποβιβασμένος ἀπὸ τὴν πραγματικότητα γιὰ λόγους, βέβαια, προφανεῖς.

Μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους πολλοὶ Ἕλληνες τῆς Πισιδίας μετακινήθηκαν εἴτε πρὸς τὴ Σμύρνη εἴτε πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἢ ἄλλες Εὐρωπαϊκὲς χώρες, χωρὶς πὰ νὰ ἐπιστρέψουν. Στὶς 11 Ἰουλίου τοῦ 1908 ψηφίστηκε τὸ νέο Τουρκικὸ Σύνταγμα ποὺ πρόβλεπε τὴ στρατολόγησιν καὶ τῶν ἑτεροδόξων. Μονάχα ἀπὸ τὴ Σπάρτη στρατολογήθηκαν 800 καὶ μετὰ τὸν πόλεμο γύρισαν περίπου οἱ 500*. Ὁ Γ.Κοφινᾶς ἀντίθετα τοὺς στρατευθέντες ὑπολογίζει σὲ 655, ἐνῶ τοὺς ἀπομακρυνθέντες κατὰ καὶ μετὰ τὸν α' Παγκόσμιον Πόλεμον τοὺς ἀνεβάζει σὲ 6.395.

Ἡ γνωστὴ γενικὴ ἐπιστράτευση (Σεφερμπερλίκ) ποὺ κήρυξε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1914 ὁ Ἐμβέρ Πασσᾶς (ἀπὸ τοὺς κορυφαίους τοῦ Κομιτάτου Ἐνωση καὶ Πρόοδος) στέλνει στὰ ἐργατικὰ τάγματα (ἀμελέταπουροῦ) 1600 Ἕλληνες μόνο ἀπὸ τὴ Σπάρτη. Ὁ σκοπὸς τῆς στράτευσης ἦταν προφανής, ἂν πάρει κανεὶς ὑπ' ὄψη του, ὅτι μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἐπέστρεψαν μόνο οἱ μισοί.

Ἐλπίζω, πὼς ὁ ἀναγνώστης δὰ μοῦ συγχωρήσει τὴν ἐκτενέστατη αὐτὴ παράθεση τῶν ἀριθμῶν, ἀλλὰ πρέπει νὰ πιστέψει, πὼς ἡ ἔρευνα τῶν πηγῶν σὲ βάθος δὲν ὀφείλεται σ' ἓναν ἱστορικὸ σχολαστικισμό, ἀλλὰ στὸ ἀσίγαστο πάθος μου, ν' ἀνακαλύψω τὸν πραγματικὸ ἀριθμὸ τῶν Ἑλλήνων, ποὺ κατάφεραν, ὅχι μόνο νὰ ἐπιβιώσουν κάτω ἀπὸ τὴν τρομοκρατικὴ φεουδαρχικὴ καὶ σκοταδιστικὴ διακυβέρνησιν αἰῶνων τῶν διαφόρων Σουλτάνων, ἀλλὰ-καὶ τὸ σπουδαιότερο-νὰ διατηρήσουν τὴ γλῶσσα τους, τὴ θρησκεία καὶ τὶς παραδόσεις ἐνὸς Ἑλληνισμοῦ δυὸ χιλιάδων χρόνων, ποὺ μετέφεραν στὸν Ἑλλαδικὸν χώρον τὸ 1922 μπολιάζοντας ἔτσι τὴν οἰκονομία του, τὶς τέχνες, τὸ ἐμπόριο, τὰ γράμματα, ὁλόκληρη μ' ἓνα λόγο τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ του ζωὴ.

Παράλληλα ὁμῶς μὲ τὶς ἄλλες ἀπώλειες σὲ ἀνθρώπινες ψυχὰς πρέπει ἐδῶ ν' ἀναφερθεῖ καὶ ὁ τρομακτικὸς σεισμὸς, ποὺ ἐπληξε τὴν Πισιδίαν στὶς 20 Σεπτέμβριον τοῦ 1914 καὶ ποὺ στοίχισε 300 νεκροὺς γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἐνῶ ταυτόχρονα γκρέμισε πάνω ἀπὸ τὰ μισὰ σπίτια. Ἰδιαίτερα στὴ Σπάρτη στὶς ἐνορίες τῶν Εἰσοδίων καὶ Ἀγ. Γεωργίου οἱ νεκροὶ Χριστιανοὶ ξεπέρασαν τοὺς 200. Τὸ 90%

*Ἀπὸ τὰ χειρόγραφα ἀπομνημονεύματα τοῦ Παπαῖωακείμ Πεσματζόγλου.

Ὁ Ναός τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου (Γιοτὰρ-Μελλεσι=Πάνω μαχαλλᾶς) ὅπως σώζεται σήμερα. (Συλλογή: Ἐν. Σπάρτης).

τῶν σπιτιῶν κατέρρευσε σὲ ἐρείπια. Στὶς Ἑνορίες τῶν Ταξιαρχῶν μετρήθηκαν 59 νεκροί, καὶ τῆς Μητρόπολης 42. Τὰ σπίτια ποὺ ἔπεσαν ἦσαν τὸ 60 καὶ 40% ἀντίστοιχα τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ. Στὸ ἔμρ ἀντίθετα δὲν ὑπῆρξαν ἀπώλειες.

Γκρεμίστηκαν ἀκόμη, σχεδὸν ὁλοκληρωτικά, στὴ Σπάρτη οἱ ναοὶ τῶν Εἰσοδίων, τῆς Μητρόπολης, τῶν Ταξιαρχῶν, τοῦ Ἁγίου Νικολάου (Βυζαντινὸς ναὸς τοῦ 800 περίπου μ.Χ.) καὶ τοῦ Ἁγίου Φιλίππου, ποὺ ἀργότερα χτίστηκαν πάλι μὲ ἐράνους.

Πάρα πολλοὶ Ἕλληνες μετὰ τὸ σεισμὸ ἐκπατρίστηκαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴ Σμύρνη, τὸ Αἰδίνι καὶ τὴν Ἀττάλεια. Στὴ Σπάρτη εἰδικὰ ἀπέμειναν μόνο 700 ἢ 800 οἰκογένειες.

Ὁ νομὸς Ἰκονίου πρέπει νὰ ἦταν ἀπὸ τοὺς πλουσιώτερους τῆς Τουρκίας. Μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑπολογίσει τὸ μέγεθος τῆς ἀναπτυγμένης οἰκονομίας του (οἰκονομίας, ποὺ ἐλεγχόταν κατὰ ἓνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες) ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα πλήρωνε ἐτήσιο φόρο στὴ Κυβέρνηση 12.420.000 φράγκα, ἐρχόμενος δεύτερος μετὰ τὸν πλουσιώτερο νομὸ τῆς Τουρκίας, τὴν Προύσα. Ἀπὸ τὴν πρωτοβάθμια ἐκτίμηση ἐξ ἄλλου τῆς “μεικτῆς διακρατικῆς ἐπιτροπῆς ἀντιπροσώπων,, ποὺ συγκροτήθηκε στὶς 30-1-23 (μετὰ τὴ συνθήκη τῆς Λωζάνης) καὶ ποὺ ἔγινε κατὰ ἐκκλησιαστικὰς διοικήσεις γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῶν περιουσιῶν ποὺ ἐγκαταλείφθηκαν ἀπὸ τοὺς πρόσφυγες, γιὰ τὸ νομὸ Πισιδίας μόνο ἀναφέρεται τὸ ποσὸ τῶν 4.208.726 χρυσῶν λιρῶν!

Οἱ Κοινότητες Οἰκονομία καὶ ἐπαγγελματικές δραστηριότητες τῶν Ἑλλήνων

Ἄς δοῦμε τώρα ποιὲς ἦσαν οἱ σημαντικώτερες κοινότητες Ἑλληνισμοῦ, ποὺ παρέμειναν ὡς τὴν καταστροφὴ μέσα στὸ γεωγραφικὸ χῶρο, ποὺ δ' ἀντιστοιχοῦσε, τοῦλάχιστον ἀδρά, στὰ ὅρια τῆς ἀρχαίας Πισιδίας. Σημαντικώτερο κέντρο βέβαια ἀπὸ ἀποψη πληθυσμοῦ, οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης καὶ πολιτιστικῆς δραστηριότητος ὑπῆρξε ἡ Σπάρτη. Ἀμέσως μετὰ, τὸ Μπουλντοῦρ (Πολυδῶριο), τὸ Νησί, ἡ Πάρλα, ἡ Ἀπολλωνία (Οὐλοῦ-Μπορλού), ἡ Νεάπολη (Καρὰ-Ἀγάτς) καὶ τὸ Γιάλοβατς (Ἀντιόχεια).

Ἡ Σπάρτη, πρωτεύουσα τῆς ὁμώνυμης διοίκησης (σαντζάκ) μὲ 46 μικρότερες κοινότητες συγκέντρωνε τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, καθὼς προκύπτει ἀπὸ ἔγγραφα, ἱστορικὰ ντοκουμέντα καὶ ζωντανὲς πληροφορίες ἀπὸ γηγενεῖς Πισίδες. Χτισμένη στοὺς πρόποδες τοῦ Ταύρου, μέσα σὲ ὄρ-

Τὸ Δημοτικὸ πάρκο τῆς Σπάρτης πρὶν ἀπ' τὸν πόλεμο (Συλλογὴ: Ἐν. Σπάρτης).

Δρόμος στὴ σημερινὴ Σπάρτη. (Συλλογή: Ἐν Σπάρτης).

γιαστικὴ βλάστηση ποὺ πύκνωσε ἀπὸ τὰ πλούσια νερὰ ποὺ ἄρδευαν τὰ χώματά της ἀπὸ τοὺς παραπόταμους τοῦ Κέστρου, τὶς ἄφθονες βροχοπτώσεις καὶ τὰ χιόνια τοῦ Ταύρου σὲ ὑψόμετρο 939 μ. 100 χλμ. ἀπὸ τὸν κόλπο τῆς Ἀττάλειας καὶ 700 περίπου ἀπὸ τὴ Σμύρνη, εἶχε 35.000 κατοίκους. Ἀπ' αὐτοὺς ἡ Ἑλληνικὴ μειονότητα μὲ 1250 οἰκογένειες καὶ 8000 χριστιανοὺς ὀρθόδοξους καὶ 15 περίπου διαμαρτυρόμενους ἀποτελοῦσε τὸν κεντρικὸ κορμὸ κάθε οἰκονομικῆς, πολιτιστικῆς καὶ κοινωνικῆς δραστηριότητας. Ὑπῆρχαν ἀκόμα 2000 περίπου Ἀρμένιοι Γρηγοριανοὶ καὶ λιγότεροι ἀπὸ 10 Καθολικοὶ ξένοι υπῆκοοι.

Ἡ Σπάρτη ἀποτελοῦσε τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἑδρα τῆς ἐπαρχίας Πισιδίας, ὅπου ἔδρευε καὶ ὁ ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος*, εἶχε δὲ 8 ἐκκλησίες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες 6 πέτρινες καὶ δύο ξύλινες.

Ἡ τεράστια οἰκονομικὴ ἀκμὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Σπάρτης ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀντανακλοῦσε στὸν πλοῦτο καὶ τὴ χλιδή, μὲ τὴν ὁποία ἦσαν χτισμένες καὶ διακοσμημένες οἱ ἐκκλησίες της. Στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας οἱ θησαυροὶ ποὺ ὑπῆρχαν στὶς ἐκκλησίες αὐτὲς ὑπολογίζονταν σὲ πάνω ἀπὸ 120.000 χρυσὲς λίρες Τουρκίας. Ἀναλυτικώτερα:

Ἡ ἐκκλησία τῆς **Μητρόπολης** στὸ κέντρο τῆς Χριστιανικῆς συνοικίας (Κεμέρ), ἀφιερωμένη στὰ Γενέθλια τῆς Θεοτόκου πέτρινη, μεγαλοπρεπής, μὲ τὸ πανύψηλο καμπαναριό της ποὺ ἔφτανε τὰ 30 μέτρα, μὲ κειμήλια ἀξίας 30.000 λιρῶν καὶ δίπλα της τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Φιλίππου, ξύλινη γιὰ τὶς χειμερινὲς λειτουργίες ἀντιστοιχοῦσαν στὴν ὁμώνυμη ἐνορία.

Ἡ ἐνορία τῶν **Ταξιαρχῶν** (Θεμέλ) εἶχε τρεῖς ἐκκλησίες: τῶν Ταξιαρχῶν γιὰ τὸ Φθινόπωρο, μὲ περίφημο τέμπλο σκαλιστὸ καὶ κειμήλια ἀξίας 20.000 λιρῶν, τοῦ Ἀγ. Νικολάου, Βυζαντινὴ τοῦ 800 μ.Χ. γιὰ τὸ χειμῶνα, μὲ κειμήλια ἀξίας 5000 λιρῶν καὶ τοῦ Ἀγ. Εὐσταθίου γιὰ τὸ καλοκαίρι.

Στὴν ἐνορία τῶν **Εἰσοδίων** (Τζαβουζ) ὑπῆρχε ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, μεταβυζαντινὴ, χτισμένη ὑπόγεια κατὰ τὴν παράδοση ἀπὸ Ρώσους ἀρχιτέκτονες, μὲ θολωτό, ὠσειδὲς χτίσιμο ἀπὸ πέτρα, ποὺ στὸ σεισμὸ ἔμεινε, φυσικὰ, ἀνέπαφη. Τὰ κειμήλια της ὑπολογίζονταν σὲ πάνω ἀπὸ 20.000 χρυσὲς λίρες.

*Τελευταῖος ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος, ἀπὸ τὸ 1914-1922 ὑπῆρξε ὁ ἀείμνηστος Παπαῖωακεῖμ Πεσματζόγλου, γιὰ τὸν ὁποῖο δὲ ἀναφερθοῦμε διεξοδικὰ παρακάτω.

Ὁ Ναός τῶν Γενεθλίων τῆς Θεοτόκου (Συλλογή: Ἐν. Σπάρτης).

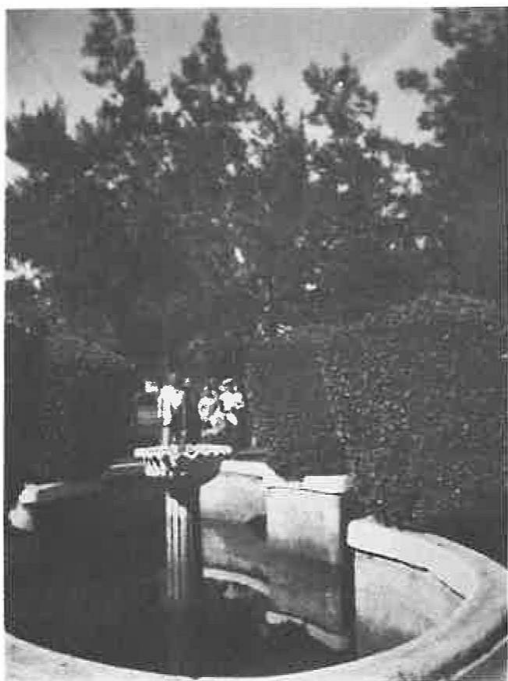
Ὁ ναός τῶν Εἰσοδίων, πέτρινος, γιά τῆς καλοκαιρινῆς λειτουργίης, μὲ τὸ πανύψηλο κωδωνοστάσιο του, ὕψους 18 μέτρων, μὲ κειμήλια ἀξίας 15.000 λιρῶν.

Ἡ ἐνορία τῆς **Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου**, στὸ Ἔμρ, εἶχε δύο ναοὺς, τὸν ὁμώνυμο, πέτρινο, Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ μὲ τεράστιο δόλο, διαμέτρου 15 μέτρων, γιά τῆς καλοκαιρινῆς λειτουργίης καὶ τὸν ὑπόγειο τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος γιά τῆς χειμερινῆς. Ὁ χρυσοῦς σταυρὸς ποὺ ὑπῆρχε ἐδῶ, βάρους 2,5 κιλῶν, μαζὺ μὲ τὰ ἄλλα κειμήλια ξεπερνοῦσαν τῆς 25.000 χρυσῆς λίρες Τουρκίας.

Ὑπῆρχαν ἀκόμα στὴ Σπάρτη πολλὰ ζωκκλήσια, ἀφιερωμένα ἀπὸ τοὺς βαθεῖα δρῶσκυόμενους Ἕλληνες σὲ διάφορους ἀγίους, ποὺ λειτουργοῦσαν μιὰ φορὰ τὸ χρόνο (Ἀγ. Ἀνάργυροι, Ἀν Γιώργης κλπ).

Ἐνδεικτικὰ πρέπει, ν' ἀναφερθεῖ ἐδῶ τὸ γεγονός, ὅτι τοὺς νεκροὺς τοὺς οἱ Χριστιανοὶ συνήθιζαν, νὰ θάβουν στοὺς περίβολους τῶν ἐκκλησιῶν, ἴσως γιά τὸ φόβο τῆς ἱεροσυλίας καὶ τυμβωρυχίας, ποὺ ὑπῆρχε ἀπὸ τὴ μεριά τῶν Τούρκων.

Ποιὲς ἦσαν οἱ πηγές, λοιπόν, ἀπὸ τῆς ὁποῖες τόσο ἄφθονο χρῆμα συνέρρεε στὴν Σπάρτη στὰ τελευταῖα 50 χρόνια τῆς ἀκμῆς της; Οἱ Ἕλληνες τῆς Πισιδίας κατάφεραν μὲ τὸ ὑψηλὸ ποσοστὸ ἐγγραμμάτων ποὺ διέδεταν ἐκείνη τὴν

Αγιασμένα Σπάρτης (Συλλογή: Έν. Σπάρτης).

ἐποχή*, ἀλλὰ καὶ χάρη στὸ πανάρχαιο ἐμπορικὸ δαιμόνιο τῆς φυλῆς, ποὺ αἰῶνες σφυρηλατήθηκε μέσα στὴν καταπίεση καὶ τὴν ἰδιαίτερη ψυχολογία τῆς ἐγκλωβισμένης μέσα στὸ στόμα τοῦ λύκου μειονότητας (πρβλ. Ἀρμένιοι καὶ Ἑβραῖοι), νὰ ἐπικρατήσουν καὶ νὰ ἐπιβληθοῦν πολιτιστικά, πνευματικά καὶ σὲ συνέχεια οἰκονομικά στοὺς κυρίαρχους Τούρκους. Ἔτσι ἀποτελέσανε μὲ τὸν καιρὸ τὸν κεντρικὸ ἄξονα τῆς οἰκονομίας τοῦ τόπου. Μιᾶς οἰκονομίας ποὺ δεμελιώνεται βασικά στὸ ἐμπόριο καὶ τὴν βιομηχανία (βιοτεχνία) καὶ ποὺ μὲ τὴ συσσώρευση τοῦ πλούτου καὶ τὴν ἄνιση γι'αὐτὸ κατανομή του δημιουργήσε μοιραῖα συσσώρευση τοῦ πλούτου καὶ τὴν ἄνιση γι'αὐτὸ κατανομή του δημιουργήσε μοιραῖα τάξεις οἰκονομικές, μὲ ἀποτέλεσμα τὶς ἔντονες κοινωνικὲς διακρίσεις καὶ τὴ διαμόρφωση ἀνάλογης νοοτροπίας.

Ἦδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰῶνα ἀκόμα οἱ Ἕλληνες τῆς Πισιδίας εἶχαν κάτω ἀπὸ τὸν ἑλεγχό τους τὴν ἐμπορικὴ καὶ οἰκονομικὴ κίνηση τῆς περιοχῆς σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε τὸ 1860 ὁ περίφημος Χουσεῖν Ἀβνὶ Πασσᾶς ἀπὸ τὸ Κελεντὸς τῆς Πισιδίας ἀποφασίζει, νὰ ἱδρύσει τὸ πρῶτο ὑποκατάστημα τῆς Ὁθωμανικῆς Τράπεζας στὴ Σπάρτη.

Ἡ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη τὸν 19ο αἰῶνα ἔχει τὴν ἀπήχηση της, μακρυνὴ ἔστω, ὡς τὴν Πισιδία. Τὰ μέχρι τώρα ὑφαντὰ ποὺ ἔκαναν οἱ γυναῖκες στὰ σπίτια (ἀλατζάδες) ἀρχίζουν καὶ ὁργανώνονται, συστηματοποιοῦνται σὲ βιοτεχνίες μὲ 10 ἕως 20 ἀργαλειοὺς καὶ ἡ παραγωγή, ὑπερκαλύπτοντας τὶς ντόπιες ἀνάγκες, ἐξάγεται. Ἐνδεικτικὰ σημειώνουμε τὸν πρῶτο ἐξαγωγέα Χατζηδεόδωρο Χοτζόγλου, ποὺ ἔβαλε καὶ τὶς βάσεις συστηματικῆς παραγωγῆς τοῦ ἀλατζά, σύντομα δὲ τὸν μιμήθηκαν κι' ἄλλοι.

Ἡ Ταπητουργία ὅμως εἶναι ἡ βιομηχανία, ποὺ ἔμελλε νὰ γίνῃ ὁ κορμὸς τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος τῆς Πισιδίας καὶ εἰδικώτερα τῆς Σπάρτης καὶ νὰ κάνει τὴν τελευταία διάσημη ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς Τουρκίας. Πολλὰ θὰ μποροῦσαν νὰ γραφοῦν γιὰ τὰ περίφημα χαλιὰ τύπου "Σπάρτα,, τὴν παραγωγή, τὴν τεχνική, τὰ σχέδια, τὶς ἐξαγωγές του, τόσα, ποὺ νὰ γεμίσουν τόμους. Ἡ φύση αὐτῆς τῆς ἐργασίας ὅμως δὲν τὸ ἐπιτρέπει, γι'αὐτὸ δ' ἀρκεστῶ στὴν παράθεση

*Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ πὼς ἀπὸ τοὺς 9 γιατροὺς τῆς Σπάρτης οἱ 8 ἦταν Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς 5 φαρμακοποιοὺς οἱ 4 Ἕλληνες καὶ ἀπὸ τοὺς 12 δικηγόρους οἱ ἐννέα, ποσοστὸ ποὺ ἔφτανε τὸ 80% τοῦ πληθυσμοῦ (ὅταν τὸ ἀντίστοιχο τουρκικὸ ἀγγίξε μόνις τὸ 20%).

Το προσωπικό της πρώτης ταμπουργίας στη Σπάρτη των αδελφών Στύλολλου και Προδρόμου Γρηγοριάδη. Η φωτογραφία είναι παρμένη στα τέλη του περασμένου αιώνα. (Συλλογή: Έν. Σπάρτης).

όσων στοιχείων έκρινα άπαραίτητα, παραπέμποντας τόν άναγνώστη πού έπιθυμεί λεπτομέρειες σέ είδικές μελέτες.

Είναι γεγονόςδς ίστορικά μαρτυρημένο, πώς τὰ χαλιά ήσαν τέχνη πανάρχαia, άφοϋ άναφέρονται άκόμη στίς ραψωδίες του Όμήρου. Ό περίφημος Μαροκινός περηγητής IBN BATTUTA (1333 μ.Χ.) περιγράφει στο όδοιπορικό του για τή Μ. Άσία, πώς συνάντησε έλληνικά χαλιά στα κοινόβια ZAVIYE τών ACHI. Στο Ίκόνιο, στο τζαμί, του ALA-EDDIN βρέθηκαν χαλιά του 13ου αιώνα. Είναι άκόμη γνωστό πώς οί Σελτζούκοι τόν 11ο αιώνα έφεραν τήν τέχνη τής ταππητουργίας στη Μ. Άσία από τήν Περσία. Η μεγάλη όμως τέχνη άναπτύχτηκε και έξευγενίστηκε με ποικιλία σχεδίων και χρωμάτων έπι Σουλειμάν του Μεγαλοπρεπούς, πού έφερε τις νέες μορφές από τήν Περσία.

Στίς άρχές του 19ου αιώνα ή ταππητουργία, πού συνεχώς έν τω μεταξύ έφθινε, έτεινε νά έκμηδενιστεί. Μόλις τó 1860 και όταν ή Εϋρωπαϊκή άγορά άρχισε νά ένδιαφέρεται ζωηρά για τὰ Τουρκικά χαλιά, έπιχειρείται με πρωτοβουλία τών Έλλήνων ή άνασυγκρότηση τής ταππητουργίας. Σε όλόκληρη τή Μ. Άσία οί έπιχειρηματίες χαλιών είναι κατά 90% Έλληνες και μόλις 2% Τουρκοί. Τό ίδιο ποσοστό ίσχύει και για τήν Πισιδία χωριστά. Πρωτοπόρος τή Σπάρτη υπήρξε ό γιατρός Πρόδρομος Γρηγοριάδης και οί άδελφοί Δαμιανός και Ίορδάνης Στύλογλου, πού ίδρύουν τήν πρώτη συστηματική παραγωγή χαλιών.

Από τó 1870 μέχρι τις μέρες τής Μικρασιατικής καταστροφής δημιουργούνται άδιάκοπα ταππητουργίες, όπως του Χαρ. Άθανάσογλου, του Δαμιανού Βασιλειάδη, του Ίορδάνη Δουρμπέογλου, τών άδελφών Καхраμάνογλου. Άκόμα οί Δανόπουλος και Παγιασλόγλου, ό Μηνάς Κεχαγιόγλου, οί άδελφοί Θεόδωρος και Γιάννης Παπάζογλου. Μόνο ή ORIENTAL CARPET ήταν Άγγλική και ή σύμπραξη Νικολάου Σουττσόγλου και Ταχέρ Ίμάμογλου Έλληνοτουρκική. Άλλά και ή ORIENTAL χρησιμοποιούσε κατά τὰ 3/4 Έλληνίδες εργάτριες στα ύφαντήριά της.

Κατά τόν Χάρη Καхраμάνογλου 500 περίπου άργαλειούς είχε όλόκληρη ή Πισιδία στίς άρχές του 20ου αιώνα και 2000 περίπου γυναίκες ύφαιναν, από τις όποιες 800 περίπου Έλληνίδες. Όλοι οί βαφεΐς, σχεδιαστές και είδικοί τεχνίτες χαλιών ήσαν Έλληνες. Ό Παπαϊωακείμ άριθμεί 4000 περίπου άργαλειούς στίς πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας μόνο στα χέρια τών Χριστιανών και 1000 άκόμα διάσπαρτους στα διάφορα σπίτια.

Η ταππητουργία στην Πισιδία πήρε τέτοια άνθιση, ώστε νά καλύπτει τó 1/5 περίπου όλόκληρης τής Τουρκικής παραγωγής, πού, ένω τó ύψος έξαγωγών της από τή Σμύρνη τó 1870 ήταν 2.000.000 δρχ., τó 1910 νά φτάσει στο ύψος τών 12.000.000. Περισσότερες από 12.000 χρυσές λίρες Τουρκίας συνάλλαγμα έρχόταν από τή Σμύρνη κάθε χρόνο στη Σπάρτη από τις έξαγωγές αυτές.

Σημαντική πηγή πλούτου άκόμα για τήν Πισιδία υπήρξαν ή παραγωγή και διάθεση του όπίου (άφιδόν) και του ροδέλαιου.

Τὸ ροδέλαιο πρωτοεμφανίζεται στὴ Σπάρτη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα. Σὰν πρῶτος ἰδρυτὴς βιομηχανίας του φέρεται ὁ πανέξυπνος Τούρκος Ἰσμαὴλ Χεντένογλου, ἄνθρωπος μορφωμένος καὶ δραστήριος, ποὺ ἀγόρασε μεγάλες ἐκτάσεις στὸ Ἐμριὲ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ ἐκκλησίᾳ καὶ τὴς μετέφερε σὲ ροδῶνες μὲ ποικιλίες ποὺ ἔφερε ἀπ' τὴ Βουλγαρία. Ἰδρυσε ἀκόμα τὸ πρῶτο ἐργοστάσιο ἀποστάξεως καὶ παραγωγῆς ροδελαίου στὴ Σπάρτη. Τὸ παράδειγμα του, καθὼς ἦταν φυσικὸ, βρῆκε ἀμέσως μιμητὲς καὶ πολὺ γρήγορα ἡ Σπάρτη γίνεται κέντρο μεγάλης ροδοπαραγωγῆς, ὥστε γύρω στὰ 1910 ἡ ἐτησίᾳ παραγωγή τῆς Πισιδίας νὰ φτάνει τὰ 60.000 μισκάλια, (ἀραβικὴ μονάδα βάρους ποὺ ζύγιζε ἐνάμισυ δράμι), (225 ὀκάδες) ἢ 200.000 λίρες περίπου. Κατὰ τὸν Παπαῖωακείμ ἡ ἐτησίᾳ παραγωγή περνοῦσε τὰ 500 κιλὰ (100.000 μισκάλ).

Απ' τοὺς σπουδαιότερους παραγωγοὺς ἀναφέρουμε τὸν Χατζῆ Σάββα Ἀσλάνογλου μὲ μεγάλο ἐργοστάσιο ἀποστάξεως ποὺ διέθετε 18 καζάνια-ἀποστακτῆρες. Ὁ ἴδιος εἶχε ταξιδέψει στὴ Βουλγαρία κι' ἔφερε εἰδικὲς ποικιλίες τριανταφύλλων γιὰ μεγαλύτερη ἀπόδοση. Ἄλλοι σπουδαῖοι παραγωγοὶ ἦσαν ἐπίσης ὁ Κοσμᾶς Ἀθανάσογλου, οἱ ἀδελφοὶ Κεχαγιόγλου, οἱ ἀδελφοὶ Παπάζογλου, ὁ Χατζηχαλαράμπος ἀπὸ τὸ Νηοὶ κ.ἄ. ποὺ ἱδρυσαν μεγάλους ἐξαγωγικοὺς ἐμπορικοὺς οἴκους στὴ Σπάρτη καὶ στὴ Σμύρνη μὲ διεθνῇ προβολῇ καὶ κύρος.

Τὸ ὄπιο. Ἀντίθετα μὲ τὸ ροδέλαιο ποὺ ἦταν δημιούργημα τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μ. Ἀσίας, ἡ καλλιέργεια τοῦ ὀπίου φαίνεται πὼς ἦταν διαδεδομένη ἀπὸ τὰ πολὺ παλιότερα χρόνια στοὺς Τούρκους, γινόταν δὲ ἀποκλειστικὰ ἀπὸ αὐτοὺς. Ἡ διάθεση ὅμως καὶ ἡ ἐμπορία τοῦ προϊόντος στὴ διεθνῇ ἀγορὰ ἦταν ἔργο καθαρὰ τῶν Ἑλλήνων. Εἶναι ἀληθινὰ παράδοξο τὸ πὼς δὲν διαδόθηκε τόσους αἰῶνες ἡ χρῆση τοῦ ὀπίου στοὺς ἴδιους τοὺς Τούρκους. Σπουδαῖοι ἔμποροι ἐξαγωγεῖς ὀπίου ὑπῆρξαν πολλοὶ Ἕλληνες, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους θεωρῶ δίκαιο ν' ἀναφέρω τὸν πάππο μου Βασίλη Ν. Βογιατζόγλου. Ἡ διάθεση τοῦ προϊόντος γινόταν σὲ μεγάλους φαρμακευτικοὺς οἴκους τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς μέσω Ἀττάλειας καὶ ἀργότερα μέσω Σμύρνης.

Ἄλλο σημαντικὸ ἐμπόριο ἀποτελοῦσε ἡ συλλογὴ καὶ διάθεση τοῦ **Κετηρέ**, ἐνὸς εἶδους κόλλας ποὺ ἐβγαίνει ἀπὸ θάμνους, ποὺ φύτρωναν ἄφθονοι στὰ γύρω βουνά. Μεγάλες ποσότητες ἀπ' αὐτὴ τὴν κόλλα ἐξάγονταν στὸ ἐξωτερικόν. Ἐξαγωγὲς γίνονταν ἀκόμα ἀπὸ τεράστιες ποσότητες κουκουτσιῶν ἀπὸ βερύ-

Τοῦρκοι Ὑφαντὲς χαλιῶν στὴ Σπάρτη.

κοκκα σὲ ἑταιρεῖες καλλυντικῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ γιὰ τὴν παραγωγὴ εἰδικοῦ λαδιοῦ.

Τέλος ἐξάγονταν ποσότητες ἀπὸ σιτηρά, κριθάρι, ἀμύγδαλα, βούτυρα, κατεργασμένα δέρματα καὶ φασόλια. Δὲν ἀναφέρομαι στὴ βιομηχανία κατεργασίας δερμάτων (ταμπάκια) ποὺ ἐλεγχόταν ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἀποκλειστικά, οὔτε στὴν Γεωργία, ποὺ ἦταν πολὺ ἀναπτυγμένη ἰδίως γιὰ τὰ προϊόντα ποὺ ἀναφέραμε προηγουμένως. Οἱ Ἕλληνες δὲν καταγίνονταν μ' αὐτήν, ἂν καὶ πολλοὶ διέδεταν μεγάλες καλλιεργήσιμες ἐκτάσεις, πού, ὅμως, ἐκχωροῦσαν στοὺς Τούρκους μὲ ἀντιμισθία ἢ ποσοστὰ στὴν παραγωγή.

Οἱ ἐξαγωγὲς καθὼς καὶ ὁλόκληρο τὸ διαμετακομιστικὸ ἐμπόριο τῆς Σπάρτης γίνονταν ἀρχικὰ μέσω Ἀττάλειας, ποὺ διέδετε σημαντικὸ λιμάνι καὶ αὐτὸς ἦταν ὁ λόγος, γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ περισσότεροι ἐμπορικοὶ οἴκοι τῆς Σπάρτης διατηροῦσαν ἐκεῖ ὑποκαταστήματα. Στὶς σπουδαιότερες ἐξαγωγές της, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γεωργικὰ κ.ἄ. προϊόντα ποὺ ἀναφέραμε προηγουμένως, περιλαμβάνονταν κυρίως τὸ ροδέλαιο καὶ τὰ χαλιά, ἐνῶ εἰσάγονταν κυρίως νήματα, σίδερο, ὑφάσματα.

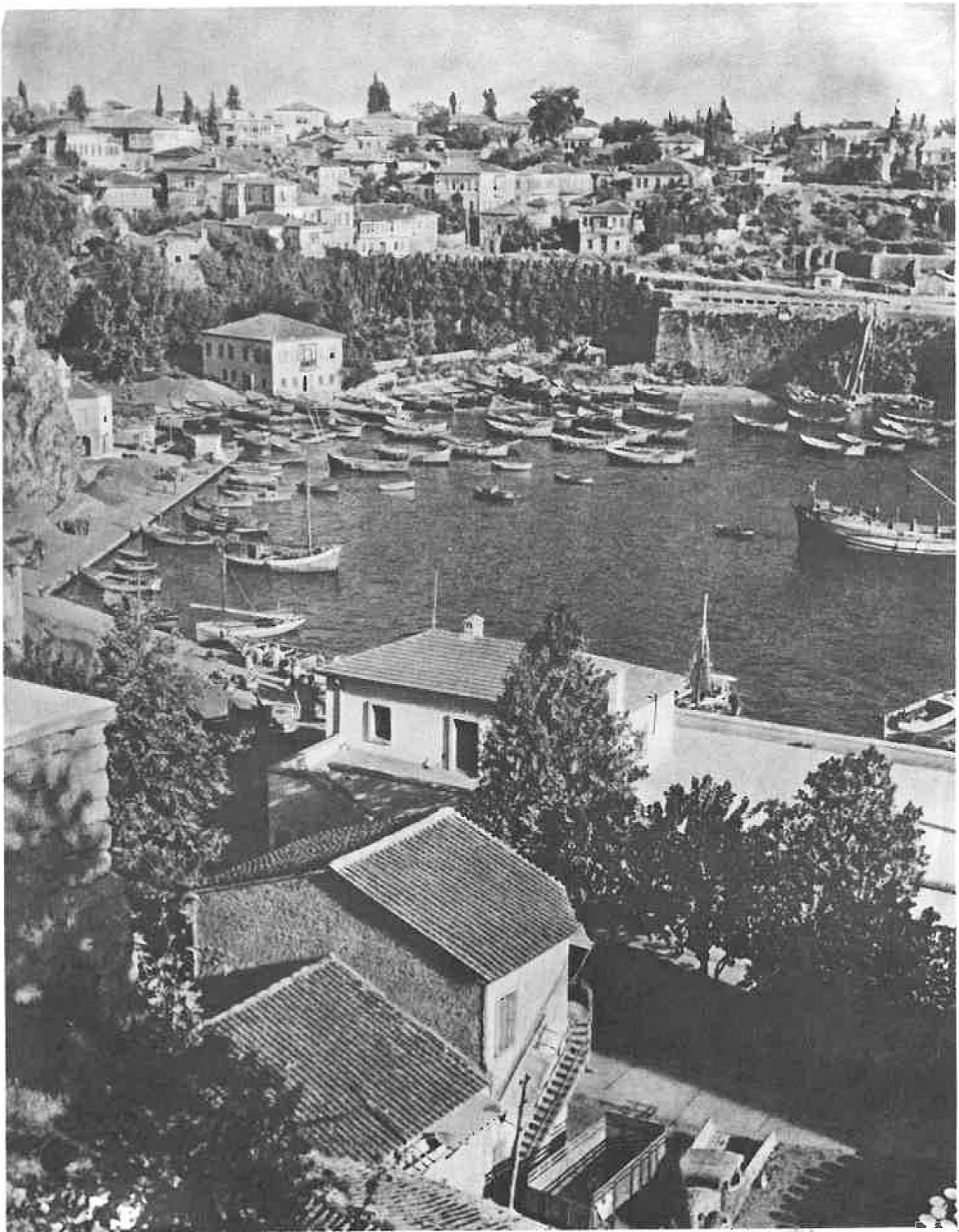
Ἀργότερα, κυριώτερο ἐμπορικὸ λιμάνι ἔγινε ἡ Σμύρνη καὶ οἱ ἐμπορικὲς δραστηριότητες τῶν Σπαρταλήδων καὶ τῶν ἄλλων Πισιδῶν μεταφέρθηκαν ἐκεῖ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐγκατασταθοῦν πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς μόνιμα στὴν πόλιν τῆς Σμύρνης. Ὑπολογίζεται ὅτι στὴ δεύτερη δεκαετία τοῦ 20οῦ αἰῶνα πάνω ἀπὸ 500 Σπαρταλήδες κατοικοῦσαν ἐκεῖ.

Μιὰ ἄλλη σημαντικὴ ἀκόμα ἑλληνικὴ παροικία ἦταν στὸ **Ἐγῖρδῆρ** δίπλα στὴν περίφημη λίμνη, ποὺ στὴν ἐποχὴ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὀνομαζόταν Πασγούση, πιθανώτατα στὴν ἴδια θέσιν τῆς ἀρχαίας Πρόσταινας. Τὸ νόμισμα ποὺ βρέθηκε ἐδῶ μὲ τὴν ἐπιγραφή: “Προστανναίων,, εἶναι ἴσως ἡ μοναδικὴ μαρτυρία γιὰ τούτη τὴν ταύτιση. Μιὰ πόλιν χτισμένη στὴν αἰχμὴ μιᾶς μακρόστενης χερσονήσου ποὺ μπαίνει στὴ λίμνη καὶ ποὺ στὴν ἀρχαιότητα ἦταν ὀχυρωμένη.

Τὸ Ἑλληνικὸ στοιχεῖο ποὺ ἀποκλειστικὰ σχεδὸν κατοικοῦσε τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ δυὸ νησιά, τὸ ὀνομαζόμενο ἀπλᾶ **Νηοὶ** (Τουρκ. Νῆς ADA)* ἀριθμοῦσε 125 οἰκογένειες καὶ καταγίνόταν μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ βιομηχανία. Σχεδὸν ὁλόκληρη ἡ ἐμπορικὴ δραστηριότητα τῆς περιοχῆς ἐλεγχόταν ἀπὸ τὰ μαγαζιά τῶν Ἑλλήνων ποὺ βρίσκονταν στὴν πόλιν Ἐγῖρδῆρ. Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τοῦ νησιοῦ πῆγαιναν στὶς δουλειές τους κάθε πρωὶ μὲ τὶς βάρκες τους. Οἱ 3-4 ταπητουργίες ἦσαν ἐπίσης Ἑλληνικές. Ὅλοι οἱ μεγάλοι ἐπιχειρηματίες καὶ βιομήχανοι τοῦ Ἐγῖρδῆρ ἦσαν ἀπὸ τὴ Σπάρτη ἢ τὸ Μπουλντοῦρ καθὼς Σπάρταλης ἦταν καὶ ὁ μοναδικὸς γιατρὸς Νικόλαος Ταρακτοσόγλου. Στὸ δωδεκαμελὲς αἶρετὸ Συμβούλιο ποὺ διοικοῦσε τὴν πόλιν, ἓνας μόνον ἦταν Ἕλληνας (Ἰταρὲ-Ἀζασί).

Τὸ Νηοὶ διατηροῦσε ἐξατάξιο Δημοτικὸ κάτω ἀπ' τὸν ἑλεγκο τῆς σχολικῆς

*Τὸ μικρὸ Djan Ada ἦταν σχεδὸν ἀκατοίκητο.

Άποψη τοῦ λιμανιοῦ τῆς Ἀττάλειας. Μέχρι τὸ σεισμό τοῦ 1914 ἀποτελοῦσε τὸ κυριώτερο κέντρο διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου καὶ ἐξαγωγῶν τῶν προϊόντων τῆς Πισιδίας.

Μερική άποψη τοῦ σημερινοῦ Πολυδωρίου (BURDUR).

ἐφορίας τῆς Σπάρτης καὶ ὅλα τὰ μαθήματα διδάσκονταν μόνο στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Πέρασαν περίφημοι δάσκαλοι τῆς ἐποχῆς ἀπὸ δῶ, ὅπως ὁ Ἰωσήφ Φυτανίδης, ἡ Ὑλγα Ἀρναούτογλου, ἡ Ἱεροφίλη Μπογιατζόγλου, ὁ Σωτήρης Οὐλκέρογλου κ.ἄ. Στὸ Νηοὶ ὑπῆρχαν τρεῖς ἐκκλησίες. Ὁ Ἅγιος Στέφανος τοῦ 12ου αἰῶνα, ὅπου ὑπῆρχαν μωσαϊκὰ μὲ περίφημα βυζαντινὰ ψηφιδωτά, ἡ Ἁγία Εὐδοξία, καὶ ἡ περίφημη τρισυπόστατη τῶν Ἀγ. Θεοδώρων, Ἀγ. Ἀναργύρων καὶ Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου. Ἐδῶ φυλασσόταν χρυσοκέντητος ἐπιτάφιος, δῶρο τῶν Τσάρων τῆς Ρωσίας, ποὺ στὸν διωγμὸ οἱ Νισλῆδες κατάφεραν, νὰ φέρουν μαζί τους στὴν Ἑλλάδα, καθὼς καὶ χειρόγραφο Εὐαγγέλιο σὲ περγαμνὴ, ποὺ ὁμῶς χάθηκε.

Χαρακτηριστικὸ εἶναι πὼς στὸ μεγάλο ἐτήσιο πανηγύρι τῶν Ἀγίων Θεοδώρων ἔρχονταν μὲ ἀφιερῶματα πάμπολοι προσκυνητὲς (ἀκόμη καὶ Τοῦρκοι) μέχρι καὶ ἀπὸ τὴ Σμύρνη.

Στὰ νοτιοδυτικὰ τῆς Σπάρτης καὶ σὲ ἀπόσταση 30 περίπου χιλιομέτρων ἦταν τὸ **Μπουλντοῦρ**, τὸ ἀρχαῖο Πολυδῶριο, πρωτεύουσα τοῦ ὁμώνυμου Σαντζακίου μὲ 400 περίπου χριστιανικὲς οἰκογένειες καὶ 5000 κατοίκους. Ὅπως καὶ στὴ Σπάρτη, ἡ Ἑλληνικὴ κοινότητα ἦταν κι' ἐδῶ χωρισμένη σὲ τέσσερις μαχαλάδες (συνοικίες) καὶ σὲ 18 οἱ Τοῦρκοι.

Βασικὲς ἀσχολίες τῶν κατοίκων ἦσαν ἡ παραγωγὴ ροδελαίου σὲ μεγάλες ποσότητες καὶ τὸ γενικὸ ἐμπόριο. Πολλοὶ στὸ Μπουλντοῦρ διατηροῦσαν ἀλευρόμυλους. Ὑπῆρχε ἀκόμη ἀναπτυγμένη ταπητουργία μὲ κυριώτερους παραγωγοὺς τὸν Ἑλληνα Σιαρκαλὴ ἐφέντη καὶ τὸν Τοῦρκο Ἐτὲμ ἐφέντη. Τὰ παιδιὰ τῶν Χριστιανῶν φοιτοῦσαν σὲ δύο μεγάλα μεικτὰ σχολεῖα, ἀρρένων καὶ θηλέων.

Ὑπῆρχαν τρεῖς ἐκκλησίες: τῆς Παναγίας, τοῦ Ἁγ. Γιώργη καὶ τῆς Μεταμορφώσεως, ἀλλὰ μόνο ἡ τελευταία λειτουργοῦσε τακτικά. Οἱ πρῶτες δύο μόνο στὶς ἀντίστοιχες γιορτές.

Ὅπως καὶ στὴ Σπάρτη ἔτσι κι' ἐδῶ οἱ νεκροὶ θάβονταν στὸν περίβολο τῶν ἐκκλησιῶν, ἀρχικά, ἀργότερα ὅμως δημιουργήθηκε κανονικὸ νεκροταφεῖο.

Ἡ διοίκηση

Σ' αὐτὴν τὴν ἀληθινὰ πλούσια χώρα μὲ τὴν μεσαιωνικὴ καὶ αὐταρχικὴ διοίκηση εἶναι ἀληθινὰ ἀξιοπεριέργο, τὸ πὼς κατάφεραν οἱ μειονότητες, νὰ διοικοῦνται μὲ μιὰν αὐτοτέλεια, κάτω φυσικὰ πάντοτε ἀπὸ τὴν ἄμεση ἐποπτεία τῆς Κεντρικῆς Διοίκησης.

Ἡ Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία συγκροτεῖται μὲ τὴν Ἀλωση τῆς Πόλης καὶ ἀκόμα καὶ στὴν ἐποχὴ τῆς μεγάλης τῆς δύναμης ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα συνονθύλευμα φυλῶν, λαῶν καὶ θρησκειῶν, ὅλων ἀνεξαίρετα ἐχθρικῶν πρὸς τοὺς κατακτητὲς. Ἀκόμα καὶ οἱ Μουσουλμανικὲς αἵρέσεις δὲν ἐξαιροῦνται ἀπὸ τὸν κανόνα (Κιζιλμπασῆδες, Γιοροῦκοι, Ταχτατζῆδες κλπ). Ἔτσι ἡ αὐτονομία καὶ τὰ κάποια προνόμια ποὺ ὑποχρεώθηκε ὁ Μῶάμεθ Β' ὁ Πορθητῆς, νὰ παραχωρήσει στὶς μειονότητες τοῦ ἀπέραντου κράτους του καὶ κυριώτερα στοὺς Ἑλ-

Ληνες Χριστιανούς Ὁρθόδοξους ἀποσκοποῦσε βασικὰ στὴν ἐκτόνωση τοῦ καταπιεζόμενου θρησκευτικοῦ αἰσθήματος τῶν ἀλλοδόξων. Ἀλλὰ σὲ ὅτι ἀφοροῦσε τοὺς Ἕλληνες ὑπῆρχε κι' ἄλλος βασικὸς ἐπίσης λόγος. Τὸ **Χάτι Χου-μαγιουν** (ἢ Χάτι Σερίφ ἢ ἀπλᾶ Χάτι: Ἱερὴ διαταγὴ τοῦ Σουλτάνου, Νομοθετικό (Αὐτοκρατορικὸ Διάταγμα) ποὺ παραχωροῦσε, καθὼς εἶδαμε ἀναλυτικὰ στὸ προηγούμενο κεφάλαιο στὸ Γεννάδιο Σχολάριο, τότε Πατριάρχῃ Κωνσταντινούπολης, τὰ προνόμια τῶν Χριστιανῶν, ἀποσκοποῦσε, στὸ νὰ ἐμποδίσῃ ἔτσι τὴ δυνατότητα στροφῆς τους πρὸς τὴ Δύση, ποὺ γιὰ τὴ νεοσύστατη Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, ἦταν τότε ἡ σοβαρώτερη ἀπειλή. Τὰ περισσότερα ἄρθρα αὐτοῦ τοῦ, ἃς ποῦμε, Συντάγματος, ὅπως ἦταν βέβαια φυσικό, ἔχασαν σιγὰ-σιγὰ τὴν ἰσχὺ τους.

Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον νὰ ἐξετάσουμε μὲ ποιὸ τρόπο ἀσκοῦσαν τὴ διοίκηση τους οἱ Ἑλληνικὲς κοινότητες καὶ πῶς ἐξαρτοῦσαν τὴ διοίκησή τους αὐτὴ ἀπὸ τὶς τοπικὲς ἀρχές, τὶ διπλωματίαι καὶ πόση ἐπιδεξιότητα ἔπρεπε, νὰ ἔχουν στὶς ἐπαφές τους καὶ τὶ λεπτοὺς χειρισμοὺς ἀπαιτοῦσε ὅλη αὐτὴ ἡ διεργασία.

Ὅλες οἱ Ἑλληνικὲς κοινότητες διοικοῦνταν ἀπὸ τοὺς οἰκονομικὰ ἰσχυροὺς (προύχοντες), ποὺ ἔφεραν τοὺς τίτλους Δημογέροντες, Προεστοί, Ἐπίτροποι. Ὅλοι αὐτοὶ ἐκλέγονταν ὕστερα ἀπὸ ψηφοφορία καὶ διατηροῦσαν ὅλες τὶς ἐξουσίες στὰ χέρια τους. Φυσικά, τὸ σύστημα καθαρὰ ἀριστοκρατικό, μὲ ἄρχουσα τάξη πάντα τὴν οἰκονομικὰ ἰσχυρότερη, δὲν ἐπέτρεπε στοὺς ἄπορους, νὰ παίρνουν μέρος στὴ διαχείριση τῶν κοινῶν. Ἀρκεῖ ν' ἀναφερθεῖ ἐνδεικτικὰ, πῶς δικαίωμα ψήφου στὴν Πισιδία εἶχαν μόνο οἱ ἱερεῖς καὶ ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς ὅσοι κατέβαλαν στὸ κράτος ἐτήσιο φόρο πάνω ἀπὸ 100 γρόσια!

Οἱ ἐκλεγόμενοι ἀναλάμβαναν τὴν ἐκτέλεση τῶν πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν καθηκόντων. Θὰ πάρουμε στὴ μελέτη αὐτὴ σὰν πρότυπο τὴ διοικητικὴ διάρθρωση τῆς Σπάρτης σὰν μεγαλύτερης καὶ σημαντικώτερης κοινότητας, πού, μὲ κάποιες ἴσως μικρὲς παραλλαγές (κυρίως ἀριθμητικά), ἴσχυε λιγώτερο ἢ περισσότερο καὶ γιὰ τὶς ἄλλες κοινότητες, γιὰ τὶς ὁποῖες, ἄλλωστε, καὶ παρὰ τὶς ἐπίμονες προσπάθειες μου, ἐλάχιστα στοιχεῖα μπόρεσα νὰ συλλέξω, τουλάχιστον γιὰ τὸν τομέα αὐτό. Νά, λοιπόν, πῶς εἶχαν τὰ πράγματα στὴν Σπάρτη.

Τὸ 1861 συντάσσεται τὸ πρῶτο καταστατικὸ τῆς Δημογεροντίας της, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ **8 Δημογέροντες**, ἀνὰ δύο ἀπὸ κάθε ἐνορία (ἢ συνοικία). Οἱ συνοικίες λέγονταν μαχαλλᾶ καὶ ἦσαν οἱ ἐξῆς: τῶν Εἰσοδίων (ἐπάνω μαχαλλᾶς) τῆς Μητροπόλεως, τῆς Κοιμήσεως Θεοτόκου (Ἐμριὲ) καὶ τῶν Ταξιαρχῶν (κάτω μαχαλλᾶς). Ἡ Σπάρτη, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς 4 Ἑλληνικές, εἶχε 21 Τουρκικὲς καὶ 1 Ἀρμενικὴ κοινότητες.

Κάθε συνοικία εἶχε τὸ κοινοτικό της συμβούλιο καὶ ὅλες εἶχαν κοινὸ γραφεῖο στὴ Μητρόπολη. Μέσα στὰ καθήκοντα τῶν Κοινοτικῶν Συμβουλίων ἦσαν ἡ ἐκδοσὴ πιστοποιητικῶν ταυτότητας, οἱ κληρονομικὲς διαδικασίες, ληξιαρχικὲς πράξεις, ἡ διανομὴ τοῦ Στρατιωτικοῦ φόρου (Κεφαλικοῦ), ἡ εἴσπραξη καὶ ἡ καταβολὴ τοῦ στὸ Δημόσιο Ταμεῖο (ὅπως ἄλλωστε καὶ τοῦ Κτηματικοῦ). Ὁ ἰδιαίτερος ἔμμισθος κλητήρας, ποὺ ἦταν ἐξουσιοδοτημένος γιὰ τὴν εἴσπρα-

Τὸ διοικητήριο τῆς Σπάρτης στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας. (Φωτογραφία τῆς ἐποχῆς. Συλλογή: Ἐν. Σπάρτης).

ξὴ τοῦ φόρου, λεγόταν Κεχαγιάς.

Τὸ ἀξίωμα τοῦ Δημογέροντα ἴσχυε γιὰ ἓνα χρόνο. Στὴν ἴδια συνδιάσκεψη ἐκλογῆς ἐκλέγονταν ἀπὸ τὶς συνοικίες καὶ οἱ Ἐπίτροποι πού, σὰν ὑποδεέστερη ἀρχή, ἐκτελοῦσε τὶς διαταγὲς τῆς Δημογεροντίας. Ἀπὸ κάθε συνοικία ἐκλεγόταν ἓνας Ἐπίτροπος.

Ἡμέρα ἐκλογῶν ἦταν πάντα ἡ τελευταία Κυριακὴ τοῦ Φλεβάρη γιὰτὶ τὸ Τουρκικὸ ἔτος μέχρι τὴν Κεμαλικὴ μεταρρύθμιση ἀρχίζε τὸν Μάρτη. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐκλογῆς ἐπικυρωνόταν ἀπὸ τὸν Καδὴ καὶ τὸ πρακτικὸ ὑπογραφόταν ἀπὸ τὸν Μουφτὴ καὶ τὸν Φρούραρχο.

Οἱ 29 κοινότητες τῆς Σπάρτης, ἑδρας τῆς ἐπαρχίας Χαμίτ-Ἀμπὰτ ἀποτελοῦσαν τὴ “Δημοτικὴ Ἀρχὴ τῆς Σπάρτης,, πού τὴν ἐκπροσωποῦσε ἓνα δώδεκαμελὲς Δημοτικὸ Συμβούλιο, πού ἐκλεγόταν ἀπ’ εὐθείας ἀπὸ τοὺς εὐποροὺς μόνο δημότες, ὅπως εἶδαμε παραπάνω. Δύο ἀπὸ τοὺς δώδεκα συμβούλους πού λέγονταν “Ἀντιπρόσωποι,, ἦσαν Ἕλληνες Δημογέροντες. Ἡ θητεία τῆς Ἀρχῆς αὐτῆς ἦταν τετραετής. Στὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο μετεῖχε καὶ ὁ Μητροπολίτης ἢ ἓνας ἐπίτροπος του καὶ ἓνας Ἕλληνας “προύχοντας,, πού ἐκλεγόταν κάθε 2 χρόνια. Κατὰ τῶν ἀποφάσεων τοῦ Διοικητικοῦ αὐτοῦ Συμβουλίου μπορούσε κανεὶς νὰ προσφύγει στὴ Γενικὴ Διοίκηση Ἰκονίου.

Ὁ τρόπος ποὺ ἡ Δημογεροντία χειριζόταν τὶς ὑποθέσεις τῶν Ἑλλήνων ἦταν πραγματικὰ ἀξιομνημόνευτος. Κάτω ἀπὸ ἓνα καθεστῶς εὐδραυστης ἰσορροπίας τῶν δύο λαῶν ἔπρεπε, νὰ ἐφευρίσκει καὶ νὰ χρησιμοποιεῖ χίλια δύο τεχνάσματα, γιὰ νὰ διατηρήσει τὰ κεκτημένα, νὰ μὴ προκαλεῖ τὴν κοινὴ γνώμη, πάντοτε ἔτοιμν ν' ἀποβεῖ ἐχθρική, ν' ἀναπτύσσεται οἰκονομικά, νὰ ἐπιβιώνει μ' ἓνα λόγο μέσα στὸ τόσο ἐπικίνδυνον κλίμα τοῦ Τούρκικοῦ ἐθνικιστικοῦ φανατισμοῦ καὶ τῆς ἀγγραμματοσύνης καὶ καχυποψίας τῶν ἰδυνόντων τους.

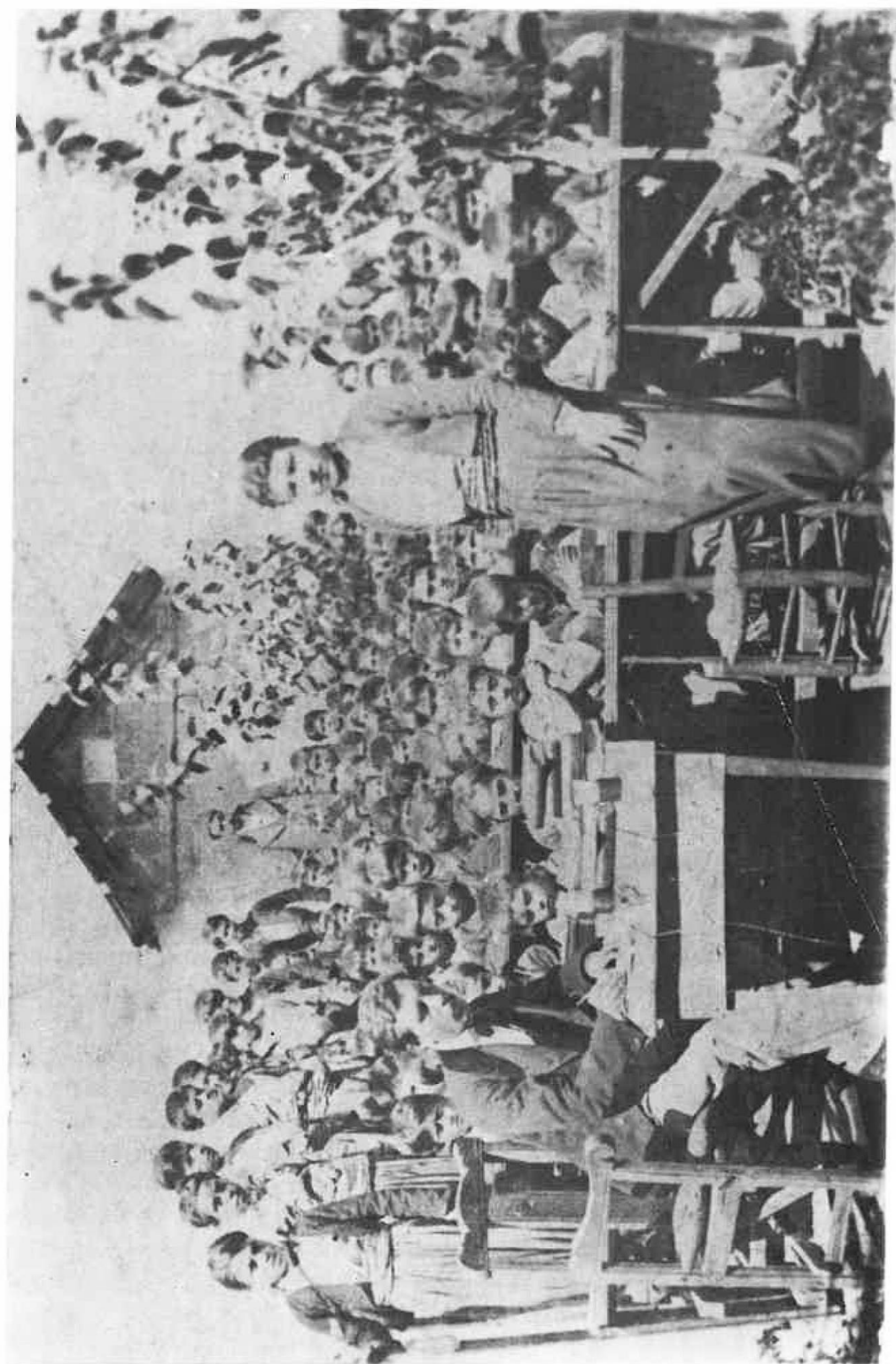
Ἡ Δημογεροντία κατάρτιζε τοὺς κοινοτικούς προϋπολογισμοὺς καὶ συγκέντρωνε τὰ εἰσοδήματα τῆς ἐκκλησίας καὶ τὶς δωρεές. Ἀσκοῦσε ἀκόμη τὴν ἐποπτεία τῶν κοινοτικῶν κτημάτων, τῶν κοινοτικῶν λουτρῶν, τοῦ φιλόπτωχου ταμείου, ἐπόπτευε στὴ λύση τῶν διαφορῶν μεταξὺ χριστιανῶν καὶ βρισκόταν πάντα σὲ στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὶς τοπικὲς Τουρκικὲς ἀρχές. Μὲ τὸ Χάττι Σερῖφ ἦταν ἐπίσης ἐξουσιοδοτημένη καὶ γιὰ τὴν ἐκδοσὴ διαζυγίων, προνόμιον ποῦ, ἐξ ἄλλου, πάρα πολὺ σπάνια χρειαζόταν, νὰ χρησιμοποιήσῃ. Μέχρι τὸ τέλος τοῦ 19οῦ αἰῶνα ἡ Δημογεροντία εἶχε πρὸ πλατεῖες δικαιοδοσίες, ἐπιβάλλοντας αὐστηρὰ μέτρα λιτότητας μέσα στὸ πλαίσιο μιᾶς γενικότερης πολιτικῆς περιορισμοῦ τῆς ἄσκοπης σπατάλης. Μὲ τὴν ἴδια θεώρηση ἀσκοῦσε παρεμβάσεις ἀκόμη καὶ στὶς παροχὲς προίκα, καθορίζοντας πολλὰς φορὲς τὸ ὕψος της, στὴν ἐνδυμασία, τὶς γιορτὲς κλπ. Ἀργότερα οἱ παρεμβάσεις αὐτὲς ἀτόνησαν καὶ καταργήθηκαν σὰν ἀναχρονιστικὲς.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Δημογεροντία, στὴ Σπάρτη ὑπῆρχε καὶ μιὰ πενταμελὴς **Γερουσία** ἀπὸ ἑγκριτοὺς καὶ κοινῆς παραδοχῆς πολίτες, πάντα ἀπὸ τὶς εὐπορὲς τάξεις, ποὺ ἔλυνε τὶς διαφορὲς, ποὺ τυχὸν προέκυπταν ἀνάμεσα στὴ σχολικὴ ἐφορία καὶ τοὺς Δημογέροντες, ὅποτε φυσικὰ χρειαζόνταν ἡ ἐπέμβασίς της.

Ἡ Παιδεία Σχολεῖα καὶ μέθοδοι διδασκαλίας

Μιὰ πολὺ βασικὴ πτυχὴ ποὺ πρέπει, νὰ ἐξετάσουμε ἐδῶ καὶ πού, μαζὺ μὲ τὴ διατήρησιν τῆς θρησκείας, ἀποτελοῦσε τὸ θεμέλιον τῆς ἐπιβίωσης τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ γενικώτερα, ἰδιαίτερα ὅμως τῆς ἀπόμακρης καὶ ἀπομονωμένης Πισιδίας, εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ Παιδεία τῶν Χριστιανῶν.

Πῶς ὁ λαὸς αὐτὸς τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων μπόρεσε νὰ περισώσει τὴ γλῶσσα του μέσα στὰ σπλάχνα τοῦ Ὄθωμανικοῦ Σουλτανάτου, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ, πῶς οἱ μειονότητες, τοῦλάχιστον στὴν Μικρασιατικὴ ἐνδοχώρα, ἦσαν ὅλες τουρκόφωνες καὶ ἡ ἐκπαίδευση γενικὰ ἦταν ἀνύπαρκτη—καὶ ὄχι μόνο βέβαια στοὺς Ἕλληνες;—Οἱ Οὐλεμάδες σὰν αὐθεντίες στὴν ἑρμηνεία τοῦ Κοράνιου ἀπαγόρευαν κάθε γνώση, ποὺ δὲν τὴν περιεῖχε τὸ Κοράνιον ἢ ποὺ ἐρχόταν σὲ ἀντίθεσιν μὲ αὐτό, ἀντιδρῶντας σὲ ὅλες τὶς κατὰ καιροὺς μεταρρυθμιστικὰς

Αλληλοδιδασκτικό σχολείο στη Σπάρτη με διευθυντή τόν Γρ. Δημητριάδη από την Έδεσσα και βοηθό τόν Κυρ. Τσακίρογλου.
Η φωτογραφία παρμένη στα 1880 είναι ανέκδοτη και ανήκει στή συλλογή της Έν. Σπάρτης.

Δρόμος στη σημερινή Σπάρτη. Δεξιά διακρίνεται τὸ Γυμνάσιο (Συλ. Έν. Σπάρτης).

προσπάθειες. Ύστερα ἀπὸ τὴν ἀρνητικὴ αὐτὴ στάση τῆς ἐπίσημης Τουρκικῆς ἠγεσίας, μπορεῖ κανεὶς, νὰ συμπεράνει πόσες δυνατότητες ἀπόμειναν γιὰ τοὺς Ἕλληνες.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα ξέρουμε, πὼς τὰ ἐλάχιστα, ἔστω, στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσης ποὺ ὑπῆρχαν, βρίσκονταν στὸ χῶρο τῆς ἐκκλησίας καὶ μὴδὲν ἄλλο μόνον ποσοστὸ Ἑλλήνων γινώριζε, νὰ διαβάσει λίγα ἐκκλησιαστικὰ βιβλία. Πολλοὶ **Κληρικοὶ Ἑλληνοδιδάσκαλοι** ἐπισκέφτηκαν τότε τὴ Σπάρτη καὶ μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς πιθανώτατα ἀνῆκαν στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία.

Οἱ ἱερεῖς αὐτοὶ δίδαξαν τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα μὲ ἀληθινὰ ἱεραποστολικὸ πάθος. Ὁ Φ.Νικολαΐδης ἀναφέρει στὴ γνωστὴ μονογραφία του γιὰ τὴ Σπάρτη μερικοὺς τέτοιους Ἑλληνομαθεῖς τῶν μέσων τοῦ περασμένου αἰῶνα, ὅπως τὸν Παπαγιάννη, τὸν Ἠλία Χατζῆ Δουρμούσογλου, τὸν Χατζῆ Λάζαρο Κοτσέκογλου, ποὺ, φαίνεται, νὰ ὑπῆρξαν μαθητὲς ἐκείνων τῶν τολμηρῶν ἱεραποστόλων. Ἀναφέρει ἀκόμα τὸν Εὐαγγελινὸ Μισαπλίδη ἀπὸ τὰ Κοῦλα τῆς Μ. Ἀσίας, μορφὴ σημαίνουσα μεταξὺ τῶν Ἑλληνοδιδασκάλων. Μὲ πολὺ μόχθο καὶ γνώση μετέφρασε στὰ Καραμανλήδικα (Τούρκικη γλῶσσα μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτηρισμοὺς) τοὺς νέους γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη Διοικητικοὺς καὶ Δικαστικοὺς νόμους, κάνοντάς τους ἔτσι προσιτοὺς στοὺς Χριστιανοὺς Πισίδες.

Μιὰ ἄλλη σπουδαία μορφὴ πρέπει ἐπίσης νὰ ὑπῆρξε ὁ μονόχειρας Ἀντώνιος Καραντώνης, σχολάρχης Καλύμνιος, ποὺ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Γρηγόρη Στεφανᾶκη ἱδρύσε Σχολαρχεῖο στὴ Σπάρτη, βάζοντας καὶ τὶς πρῶτες σωστὲς βάσεις στὴν ἐκπαίδευση. Σημαντικὰ στὴν ἀποστολὴ αὐτὴ βοήθησαν ἐπίσης οἱ Κυριάκος Γαβριὴλ Τσακίρογλου καὶ ὁ Γρηγόριος Δημητριάδης.

Γιὰ τὸν Καραντώνη ὁ GASTON DECHAMPS περιγράφει ἓνα συγκινητικὸ περιστατικὸ στὰ 1907 ὅταν, περαστικὸς ἀπὸ τὴ Σπάρτη, δέχτηκε τὴν πρόσκλη-

ση του, για να παρακολουθήσει ένα μάθημα στο σχολείο του. Περιγράφει με πολλή συγκίνηση τους μαθητές, όπου ο μικρότερος του είχε “γκρίζα γένεια,,. Επρόκειτο, σίγουρα για σχολεία αναλφαβήτων και οι μαθητές στο αντίκρουσμα του Γάλλου φιλοξενούμενου κοκκίνισαν, διαβεβαιώνοντας τον, ότι στο επόμενο ταξίδι του θα τους βρει ώριμους έλληνομαθείς. Τόση ήταν η λατρεία της γλώσσας τους, πού, αν και σε περασμένη πια ηλικία, δεν δίσταζαν, να καθήσουν στα μαθητικά θρανία.

Οι πρώτοι Έλληνοδιδάσκαλοι στην Πισιδία δίδαξαν στα λεγόμενα **Γραμματοδιδασκαλεία** και μοναδική διδακτέα ύλη ήταν η Όκτάνχος και το Ψαλτήρι. Όποιος μάλιστα τέλειωνε με επιτυχία αυτά τα βιβλία, έπαιρνε τον τίτλο του Χότζα (δάσκαλος) και μπορούσε, να ψάλλει στην εκκλησία. Από τους επιφανείς αυτούς έλληνοδιδασκάλους υπήρξε και ο Κελίν Σάββας στο Έμριέ.

Η Έλληνική παροικία προσκαλούσε αδιάκοπα δασκάλους και Σχολάρχες από την Αθήνα, πλουτίζοντας έτσι το διδακτικό προσωπικό των σχολείων της. Σημαντικοί υπήρξαν ο Γεώργιος Τσακίρης, ο Ιωάννης Καραμανλής και ο θαυμασίος Γυμnasiάρχης Γεώργιος Σακκάρης. Έτσι το 1860 τα υποτυπώδη σχολεία στις εκκλησίες καταργήθηκαν και οι επιφανείς αυτοί δάσκαλοι, καθώς και άλλοι πολλοί, δίδασκαν στα **Άλληλοδιδασκτικά**, λεγόμενα, **σχολεία**, όπου ο δάσκαλος σε κάθε τάξη είχε βοηθούς στην διδασκαλία και την εξέταση τους καλύτερους μαθητές του.

Περισσότεροι από 500 μαθητές και μαθήτριες φοιτούσαν στις 6 τάξεις των χωριστών για αγόρια και κορίτσια (κατά τη συνήθεια της εποχής) δημοτικών και νηπιαγωγείων. Τα άλλαλοδιδασκτικά σχολεία καταργήθηκαν το 1887, όποτε με τον έρχομό στη Σπάρτη των Νικολάου Ευσταθιάδη και Σωκράτη Παυλίδη ιδρύεται το πρώτο άρτιο **Δημοτικό Σχολείο**, όπου κάθε τάξη έχει τη δική της ανετη αίθουσα διδασκαλίας. Υπάρχει ακόμη οργανωμένο γυμναστήριο και τεράστιος περίβολος. Αυτό υπήρξε μια καλή αρχή.

Γρήγορα η τρομερή δίψα των Ελλήνων για μάθηση υποχρεώνει την Έλληνική κοινότητα της Σπάρτης στην ίδρυση και άλλων σχολείων. Έτσι στα τέλη του περασμένου και στις αρχές του αιώνα μας στη Σπάρτη υπήρχαν: Δύο νηπιαγωγεία μεικτά, ένα εξατάξιο παρθεναγωγείο, ένα εξατάξιο αρρεναγωγείο με πλήρες διδακτικό προσωπικό κι' ένα **Σχολαρχείο**. Όλοι οι δάσκαλοι και καθηγητές προέρχονταν από ανώτερες και ανώτατες Σχολές της Αθήνας ή της Σμύρνης, όπου σπούδαζαν με τις άφθονες υποτροφίες, που παρείχε η ελληνική κοινότητα της Σπάρτης.

Το 1893 ιδρύθηκε στη Σπάρτη από τον Γεώργιο Σακκάρη* και **όκτατάξιο Ήμιγυμνάσιο** Αρρένων. Η προσπάθεια αυτή γρήγορα έδωσε τους καρπούς της με τη βοήθεια του τότε Μητροπολίτη Γεράσιμου. Αργότερα και μετά το Σακκάρη γυμnasiάρχες χρημάτισαν επίσης οι Γεώργιος Τσακίρης και Χρυσόστομος Παπαθεοδώρου, καθώς και ο Μητροπολίτης Πατάρων Μελέτιος.

Η έποπτεία της λειτουργίας των Σχολείων αυτών είχε ανατεθεί σε μια

*Ο Σακκάρης καταγόταν από το Αϊβαλί (Κυδωνιές). Ο ίδιος είχε ιδρύσει και τον φιλαρμονικό Σύλλογο Νέων Σπάρτης “ΟΡΦΕΥΣ,,.

Ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία ἀποτελέσῃ τὴν κυριώτερη φροντίδα γιὰ τοὺς Ἑλλήνες τῆς Πισιδίας ἰδιαίτερα ἀπὸ τὰ μέσα περίπου τοῦ 19ου αἰῶνα. Στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς μέριμνας χτίζονται περίφημα σχολεῖα καὶ μετακαλοῦνται δάσκαλοι ἀπὸ τὴν μητέρα Ἑλλάδα. Πολλοὶ ἐξ ἄλλου νέοι ἀπὸ τὴ Σπάρτη στέλνονται μὲ ὑποτροφία σὲ διδασκαλεῖα τῆς Σάμου ἢ τῆς Ἀθήνας γιὰ νὰ ἐπιστρέψουν ὁλοκληρωμένοι δάσκαλοι. Στὶς φωτογραφίες μας, ἐπάνω: διδασκαλεῖο τῆς Σάμου μὲ Σπαρταλῆδες (Φωτογραφία στὰ τέλη, περίπου τοῦ περασμένου αἰῶνα) καὶ δεξιὰ ἀπόσπασμα ἀπὸ Πεντηκοστάριο γραμμένο στὰ Καραμανλήδικα. Τὸ κείμενο στὰ Τουρκικὰ ἀποδίδεται μὲ Ἑλληνικοὺς χαρακτῆρες. Τὰ Καραμανλήδικα ὑπῆρξαν ἡ πρώτη θαρραλέα προσπάθεια νὰ εἰσαχθεῖ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα στοὺς Ἑλλήνες τῆς Μ. Ἀσίας (Φωτογραφία καὶ χειρόγραφο ἀπὸ τὴ συλλογὴ τῆς Ἐν. Σπάρτης).

ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟΝ

Γιάνι

Πεντηκοσταριν ἰτζιντέ πλυνάν Ἀναγνώσmalar τερκίτσι.

— 000 —

Ἀναγνώσματα τῆς Μεσοπεντηκοστῆς.

Προφητείας Μιχαὶν τὸ ἀνάγνωσμα.

Τάδε λέγει Κύριος· ἐκ Σιών ἐξελεύσεται νόμος — Ράππι πανλαρή
τεγιόρ: Σιωντάν ὄεραάτ τζικατζάκ, βέ Κετιῶσεριφέν Ράππινιν
κελαρή τζικατζάκ. βέ Ράππι τζόκ χαλκήν· ἀρασιντὰ ὄεραάτ κεετζέκ
βέ οὐζάκ τιγιαρλαρά τεκ κβετλί μιλλετλερί ταίρ ἔτετζέκ τιρ. Σί-
ρα τζέμλε ταϊφέλερ χέρ πιρί κεντί γιολανά κιτετζέκ. ἔμμα πιζλερ
Ράππι Ἀλλαχηρζήν ἰομί ἰλέν ἔπεταν γιορκετζέγιζ. Χέρ ἔεγε κατίρ
Ράππι ποῖλὲ δεγιγιόρ: ἔστῖν ἔἰ ταγλάρ βέ τερελερ βέ γερὶν τεμελ-
λερί, ζίρα Ράππινιν ὄεριατὴ τζεμαατὴ ἰτζέν τερ. τζέν κι Ἰσραήλ ἰτζέν
ὄεζβά ἔτετζέκ τεγερέκ: "εἰ καβμήρ σανά νέ ἔττιρ; γιάχοτ σενί
νετέν ἰντζιττιρ; πανά τζεβαπ βερ. Ζίρα πέν σενί Μήσηρ τιγιαριντάν
τζικαρτήρ, βέ σενί γεσιρλίκ ἔβιντέν κερτάρτῖρ. βέ σενὶν γιζήν ὄγκν-
τέν Μωϋσηγι βέ Ααρωνκ κοντέρτιρ. "εἰ καβμήρ, χασιρλαριν ἀλεῖ-
χιντέ νέ νιετ ἔττιλερ; βακαα σανά χαπερ ὄλντεν γιά ἀτακ, εἰλίκ
νετιρ; βέ Ράππι σεντέν νέ ἰστέρ; χόρεν χακκή κέτσειν, βέ μερχαρελί
σεβέσειν, βέ Ράππι Ἀλλαχὴν ἰλέν γιορμεγέ χαζήρ ὄλάσεν.

Προφητείας Ησαίου τὸ ἀνάγνωσμα.

Τάδε λέγει Κύριος. Οἱ διψῶντες πορεύεσθε ἐφ' ὕδατος. — Ράππι παν-
λαρή τεγιγιόρ: Σκοαγιαννάρ σονγιά κίτιν. ὅε ἀχτζέσι ὄλμαγαν

πενταμελῇ **Σχολικῇ ἐφορίᾳ**, ποὺ τὴν ἀποτελοῦσαν ἔγκριτοι πολίτες, συνήδως ἐπιστήμονες καὶ πού, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ διαχείριση, ἀσκοῦσαν ἔλεγχο στὸ διδακτικὸ προσωπικὸ καὶ στοὺς μαθητές.

Τὰ ἐξοδα λειτουργίας τῶν σχολείων καλύπτονταν ἀπὸ τὶς εἰσφορὲς τῶν γονέων, ἀνάλογα μὲ τὶς οἰκονομικὰς τοὺς δυνατότητες (πρᾶγμα ποὺ καθόριζε ἡ Δημογεροντία) καὶ ἀπὸ δωρεὰς εὐπόρων πολιτῶν. Οἱ πολίτες αὐτοὶ ἀνάλογα μὲ τὸ ὕψος τῆς δωρεᾶς τοὺς διακρίνονταν σὲ Μεγάλους Εὐεργέτες (300 λίρες καὶ πάνω), Εὐεργέτες (151 λίρες) καὶ δωρητὲς (100 λίρες καὶ πάνω) καὶ τὰ ὀνόματά τοὺς χαράζονταν μὲ χρυσᾶ, κόκκινα καὶ μαῦρα χρώματα ἀντίστοιχα σὲ μεγάλη μαρμάρινη πλάκα στὴν αἴθουσα τελετῶν τοῦ Μεγάλου Σχολείου τῆς πόλης.

Σημαντικὰ ἦσαν ἀκόμη καὶ τὰ ἐσοδα τῆς κοινότητας ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐτήσια λαχειοφόρο ἀγορὰ καὶ τὰ σχολικὰ δικαιώματα ποὺ εἰσπράττονταν ἀπὸ τοὺς γάμους καὶ τὰ βαφτίσια. Ἀκόμη ὑπῆρχαν πολλὰ ἀκίνητα στὴ Σπάρτη καὶ τὴ Σμύρνη, ποὺ ἡ κοινότητα ἐκχωροῦσε μὲ ἐνοίκιο σὲ διαφόρους ἐπιχειρηματίες. Καὶ τέλος τὰ δημόσια λουτρά (μόνο γιὰ χριστιανοὺς) ποὺ ἀπέφεραν εἰσόδημα ἐτήσιο 500 λίρες χρυσὲς καὶ τὰ εἰσοδήματα ἀπὸ τὴν πώληση τῶν κεριῶν σὲς Μονοκλησιᾶς καὶ τὶς εἰσπράξεις στὰ πανηγύρια τῶν Ἀγ. Ἀναργύρων καὶ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου. Φαίνεται πὼς ὁ προϋπολογισμὸς λειτουργίας τῶν σχολείων τῆς Πισιδίας ἦταν ἀρκετὰ ὑψηλός, ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ στατιστικὴ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνα, ποὺ ἀναφέρει 2950 λίρες Τουρκίας* ἐτήσιες δαπάνες ἀπὸ τὶς ὁποῖες 1500 μόνο γιὰ τὴ Σπάρτη. Τὸ ποσὸ αὐτὸ διέδεται οἱ ἑλληνικὲς κοινότητες γιὰ τὴ λειτουργία 28 συνολικὰ σχολείων σὲ ὅλη τὴν Πισιδία (ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ 10 ἦσαν παρθεναγωγεῖα καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἀρρεναγωγεῖα) καὶ τὴ φοίτηση 4500 περίπου μαθητῶν (ἀπὸ τοὺς ὁποίους 3110 ἄρρενες). Στὴν ἴδια στατιστικὴ ἀναφέρεται ἀριθμὸς διδασκάλων 84 (ἀπὸ τοὺς ὁποίους 53 ἄρρενες).

Τὸ 1922 ἡ στατιστικὴ Σκαλιέρη, ἀναφέρει 935 μαθητὲς μόνο στὴ Σπάρτη, ποὺ φοιτοῦσαν σὲ 6 σχολεῖα μὲ 18 συνολικὰ δασκάλους, ὅταν στὰ 31 σχολεῖα τοὺς οἱ Τοῦρκοι εἶχαν μόλις 800 μαθητὲς ἐνῶ δασκάλους 124. Ἄν δὲ πάρει κανεὶς ὑπ' ὄψη τὴν ἀναλογία τῶν πληθυσμῶν (32.000 Τοῦρκοι καὶ 10.000 περίπου Ἕλληνες), ἀντιλαμβάνεται τὴ διαφορὰ πνευματικῆς στάθμης τῶν δύο λαῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἐκατοντάδες δάσκαλοι, καθηγητὲς καὶ ἐπιστήμονες ὅλων τῶν κλάδων κάλυπταν τὴν πνευματικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ζωὴ τῆς ἐποχῆς, ὅλοι δημιουργήματα τῶν περίφημων σχολείων τῆς Σπάρτης. Ἡ παράθεσὶς ὀνομάτων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ποὺ στήριζαν τὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα καὶ μεθόδευσαν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα τὴν ἐπιβίωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ σ' ἐκεῖνες τὶς δυσπρόσιτες ὁροσειρὲς τοῦ Ταύρου, θὰ ἀπαιτοῦσε πολλὰς σελίδες. Σὰν παράδειγμα μόνο θ' ἀναφερθῶ στοὺς δασκάλους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης: τὸν Κελὶν Σάββα, τὸν Π. Σεραφετινίδη, τὸν Γ. Τσακίρη, τὸν Χρυσόστομο Παπαθεοδώρου, τὸν Ἀντώνη Χ. Σαπουντζάκη, τὸν Ἰορδ. Δημητριάδη. Ἀκόμα τὴ Μέλπω Σεραφετινίδου, τὴν Εὐθαλία Οὐλκέρογλου, τὴ Σοφία Κεχαγιόγλου, τὴν Πολυτίμη Καχραμάνογλου, τὴν Ἄννα

*Κ. Λαμέρας: Τὸ Μικρασιατικὸ πρόβλημα, Ἀθήνα 1918

Κετίγογλου καὶ ἄλλους πολλούς.

Τὸ 1920 ἀπὸ τοὺς 6 γιατροὺς τῆς Σπάρτης οἱ 5 ἦσαν Ἕλληνες καὶ ἀπὸ τοὺς 12 δικηγόρους οἱ ἑννέα. Οἱ ἐπιστήμονες φοιτοῦσαν στὰ Πανεπιστήμια τῆς Ἀθῆνας (κυρίως οἱ γιατροὶ) καὶ τῆς Πόλης (κυρίως οἱ δικηγόροι) καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς μετεκπαιδεύονταν καὶ στὸ ἐξωτερικὸ (Εὐστ. Δανόπουλος, Δαμ. Σπυρίδης).

Τὸ Νοσοκομεῖο τῆς Σπάρτης σὲ φωτογραφία τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνα μας. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ καλὴ κατασκευὴ καὶ ἡ ὀργάνωση τοῦ χώρου γιὰ τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς. (Φωτογραφία ἀπὸ τὴ συλλογὴ τῆς Ἐν. Σπάρτης).

Μὲ ὅλη αὐτὴ τὴν ἀοίγαστη πνευματικὴ δραστηριότητα ποὺ ἀναπτύχθηκε παράλληλα μὲ τὴν οἰκονομική, μὲ τὸν μεγάλο ἀριθμὸ ἐπιστημόνων καὶ διδασκάλων ἀναλογικὰ μὲ τὸν πληθυσμὸ τῆς, ἡ Σπάρτη ἀπέκτησε τόσο αἴγλη καὶ τέτοια ἀκτινοβολία, ὥστε νὰ ἔρχεται τρίτη στὴ σειρὰ σὲ σπουδαιότητα μετὰ τὴν Πόλη καὶ τὴ Σμύρνη, ἀμιλλώμενη σκληρὰ μόνον μὲ τὴν Καισάρεια.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπόλοιπες κοινότητες τῆς Πισιδίας, ἂν καὶ πολὺ μικρότερες σὲ πληθυσμὸ καὶ οἰκονομικὸ δυναμικὸ, εἶχαν σχολεῖα μὲ πλήρη σύνδεση καὶ λειτουργία, σὲ σημεῖο ποὺ τὸ ποσοστὸ τῶν ἀγράμμάτων νὰ εἶναι τὸ ἐλάχιστο δυνατό.

Τελευταία φωτογραφία τῆς Σπάρτης πρὶν ἀπ' τὸν διωγμό. (Συλ. Ἐν. Σπάρτης).

20ος αἰώνας Τὸ λυκόφως τοῦ Ἑλληνισμοῦ

Εἶδαμε μὲ ὅσα περισσότερα στοιχεῖα μπόρεσα νὰ συλλέξω, πῶς εἶχαν τὰ πράγματα σὲ σχέση μὲ τὴ διοίκηση, τὴν παιδεία καὶ τὴς οἰκονομικὲς δραστηριότητες τῆς Πισιδίας καὶ ἰδιαίτερα, βέβαια, τῆς Σπάρτης, ποὺ ἀποτελοῦσε τὸ ἐμπορικὸ καὶ πνευματικὸ τῆς κέντρο.

Οἱ τελευταῖες δεκαετίες μέχρι τὸν διωγμὸ σφραγίστηκαν ἀπὸ δραματικὰ γεγονότα. Πολλοὶ ἐπιζῶντες θυμοῦνται καὶ συχνὰ μέσα ἀπὸ τὸν θησαυρὸ τῶν προσωπικῶν τους βιωμάτων καὶ ἐμπειριῶν μοῦ ἀφηγήθηκαν ἱστορίες καὶ γεγονότα. Ὁ ἀείμνηστος πατέρας μου συχνὰ φόρτωνε τὰ παιδικὰ μου χρόνια, τὴν ἐφηβεία μου καὶ τὴ νεότητά μου μὲ ἀτέλειωτες διηγήσεις, ποὺ διψασμένος ἀκουγα, χωρὶς νὰ χορταίνω. Δὲν μίσησα τοὺς Τούρκους, ὅπως δὲν τοὺς μίσησαν οἱ Πισίδες ποὺ ἔζησαν ἀδελφωμένοι μαζί τους ἐπὶ 10 περίπου αἰῶνες. Καθόλου δὲν ἔφταιζαν οἱ Τοῦρκοι (τὸ ἴδιο καλοὶ καὶ κακοί, ὅσο κι' ἐμεῖς), ἂν τὰ ὀργανωμένα συμφέροντα, ξένα καὶ ἐθνικά, φανάτιζαν καὶ τύφλωναν τὴς μάζες τῶν φτωχῶν, καταπιεσμένων καὶ ἀγραμμάτων ἀδελφῶν τους. Ἐξ ἄλλου πολλοὶ πρόσφυγες θὰ θυμοῦνται μὲ ἀγάπη Τούρκους συμπατριῶτες τους, ποὺ ὄχι μόνο συμπαραστάθηκαν στὶς δύσκολες στιγμὲς τῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ μὲ διάφορους τρόπους τοὺς διευκόλυναν καὶ τοὺς ἐξυπηρέτησαν, τόσο στὶς δύσκολες ὥρες τῆς ἐξορίας, ὅσο καὶ τοῦ διωγμοῦ.

Παπαϊωακείμ Πεσμα-
τζόγλου (1874–1965),
ὁ τελευταῖος ἱερέας
τῆς Σπάρτης. Χάρη στίς
ἀνυπέρβλητες διπλω-
ματικές του ἱκανότητες
καὶ μὲ τὸν σεβασμὸ
ποὺ ἐνέπνεε στίς
Τουρκικὲς Ἀρχὲς ἡ ἐπι-
βλητικὴ προσωπικότη-
τά του, κατόρθωσε τὴν
τελευταία στιγμή νὰ
ἀκυρώσει τὴν διαταγὴ
πορείας τῶν προσφύ-
γων μέσω Σμύρνης καὶ
νὰ τοὺς ὀδηγήσει
ἀσφαλεῖς ἀπὸ τὴν Ἀτ-
τάλεια. Μὲ τὸν τρόπο
αὐτὸ ἀπέφυγε τὴν σί-
γουρη σφαγὴ τῶν 7000
γυναικοπαίδων τῆς Πι-
σιδίας ποὺ εἶχε κάτω
ἀπὸ τὴν προστασία του.

Συνοπτικὰ δὲ ἐπιχειρήσω μεσα ἀπ' αὐτὲς τὲς ζωντανὲς ἀκόμα μνημῆες, νὰ περάσω ἱστορικὰ τὲς τελευταῖες δεκαετίες ποὺ ἔζησε ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Πισι-
δίας καὶ νὰ ἐξιστορήσω τὰ κυριώτερα γεγονότα, ποὺ σφράγισαν τὴν τραγικὴ
τοῦ μοίρα.

Στὲς 20 Ἰουλίου τοῦ 1914 ἡ κυβερνώσα τριανδρία τῆς Τουρκίας Ταλαάτ,
Ἐμβέρ καὶ Τζεμάλ μὲ ἑκτακτὸ νόμο κηρύσσει γενικὴ ἐπιστράτευση, ἀπὸ 20
ἕως 45 ἐτῶν γιὰ τοὺς ὁμογενεῖς, δίνοντας ὅμως ταυτόχρονα τὴ δυνατότητα
ἐξαγορᾶς τῆς θητείας τους. Λίγο ἀργότερα ὅμως–καὶ προφανῶς ὕστερα ἀπὸ
ὑπόδειξη τῶν Γερμανῶν διοργανωτῶν τοῦ Τούρκικοῦ στρατοῦ–αἴρεται αὐτὴ ἡ
δυνατότητα καὶ ὅσοι εἶχαν ἐξαγοράσει τὴ θητεία τους ὑποχρεώθηκαν νὰ ὑπη-
ρετήσουν, ἀφοῦ τοὺς ἐπιστράφηκε τὸ ποσὸ ποὺ εἶχαν καταβάλει. Πάμπολλοι
Ἕλληνες τότε εἶχαν καταφέρει, ν' ἀποφύγουν τὴ στράτευση εἴτε δωροδοκῶντας
Τούρκους ὑπαλλήλους εἴτε κρυμένοι στὰ ὑπερῶα τῶν σπιτιῶν (Ταμποῦρ
ἀμελέ).

Τὴν ἴδια χρονιά χειροτονεῖται ἱερέας καὶ ταυτόχρονα διορίζεται ἀρχιερατικὸς
ἐπίτροπος στὴ Σπάρτη (Μιλλέτ Βεκίλι) ὁ ἀείμνηστος Παπαϊωακείμ Πεσμα-
τζόγλου, βιβλικὴ καὶ σεβάσμια μορφή, ποὺ ἔμελλε νὰ διαδραματίσει σημαντι-
κώτατο ρόλο γιὰ τὲς τύχες τοῦ εὐάριθμου ποιμνίου του ἀπὸ δῶ καὶ πέρα. Μὲ τὸ

ἥδος, τὴν εὐστροφία καὶ τὴν πλατειά του μόρφωση ἐλίχθηκε μὲ μοναδικὴ διπλωματικὴ μαεστρία ἀνάμεσα σὲ ὅλους τοὺς τρομεροὺς κινδύνους, ποὺ ἀπὸ δῶ κι' ἐμπρὸς ἐπισώρευε σὰν χιονοστιβάδα ὁ ἀναζωογονούμενος Τουρκικὸς σωβινισμός.

Ὁ σεισμός

Ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα γεγονότα τῆς νεώτερης ἱστορίας στὴν Πισιδία ἦταν ὁ **σεισμός** στὶς 20 τοῦ Σεπτέμβρι τοῦ 1914 τόσο γιὰ τὶς ὑλικὲς ζημιές, ποὺ ὑπολογίστηκαν σὲ πολλὲς χιλιάδες λίρες Τουρκίας, ὅσο καὶ κυρίως γιὰ τὰ ἀνθρώπινα θύματα. Ἐπικέντρο τοῦ σειμοῦ ὑπῆρξε ἡ Σπάρτη, ὅπου σὲ 2500 περίπου ὑπολογίστηκαν συνολικὰ οἱ νεκροὶ καὶ τραυματίες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους πάνω ἀπὸ 300 ἦσαν Ἕλληνες. Εἰδικώτερα ὁ σεισμός ἐπληξε τὴν ἐνορία τῶν Εἰσοδίων μὲ 200 νεκροὺς χριστιανούς, τῶν Ταξιαρχῶν μὲ 58 καὶ τῆς Κοιμήσεως μὲ 42.

Ὁ σεισμός κίνητοποίησε ἀμέσως τὴν παροικία τῶν Σπαρταλήδων τῆς Σμύρνης, ποὺ, συγκροτῶντας ἐπιτροπὲς ἐράνων, ἦρθαν στὴ Σπάρτη, γιὰ νὰ βοηθήσουν ὑλικά καὶ ἠθικά τοὺς σεισμόπληκτους ἀδελφούς τους. Παράλληλα ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις ἔδωσε ἄδεια σὲ ὅλους τοὺς ἐπιστρατευθένες, ἀπὸ τὴ Σπάρτη, γιὰ νὰ βοηθήσουν στὴν ἀνοικοδόμησι.

Ὁ τόσο καταστροφικὸς αὐτὸς σεισμός εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὸν ἐκπατρισμὸ πολλῶν Ἑλλήνων, ποὺ γιὰ τὴν καινούργια τους ἐγκατάστασις διάλεξαν κυρίως τὴ Σμύρνη καὶ τὴν Ἀττάλεια—ὅπου, ἄλλωστε, ὑπῆρχαν ἤδη σημαντικὲς παροικίες Σπαρταλήδων—καὶ λιγώτερο τὸ Αἰδίνι.

Τὸν Ἀπρίλι τοῦ 1915 ὁ γενικὸς Διοικητὴς τοῦ Ἰκονίου διατάζει τὸν ἐκτοπισμὸ 45 προκρίτων ἀπὸ τὴ Σπάρτη, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους περιλαμβάνονταν καὶ τρεῖς ἱερεῖς. Ἡ αἰτιολογία ἀπλὴ καὶ συνηθισμένη συνωμοσία ἐναντίον τῆς Τουρκικῆς Πατρίδας. Ἡ κίνητοποίησις τῆς ὁμογένειας στὴ Σμύρνη ὑπῆρξε εὐτυχῶς ἀκαριαία.

Ἡ οἰκονομικὴ εὐρωστία ποὺ διέθετε ἡ Ἑλληνικὴ Σμύρνη καὶ ἡ σὰν ἀποτέλεσμα τῆς πολιτικῆς δύναμις κατάφερε, νὰ ἀκυρώσει τὴν διαταγή, νὰ δοθεῖ ἀμνηστία καὶ οἱ ἐκτοπισμένοι νὰ ἐπιστρέψουν ἀμέσως στὴ Σπάρτη. Αὕτὴ ἦταν ἡ πρώτη τρομοκρατικὴ ἐνέργεια, ἀπὸ τὸ ἐπίσημο κράτος, ποὺ, ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, προετοιμάζει τὸν Ἑλληνισμό γιὰ τὶς συμφορές, ποὺ σύντομα θὰ ἀκολουθήσουν.

Οἱ Τσέτες

Μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Αἰδινίου ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ Στρατὸ (1 Μαΐου 1919), σὲ ὁλόκληρην τὴ Μ. Ἀσία συγκροτοῦνται ἀντάρτικες ὁμάδες, οἱ περιβόητοι Τσέτες, μὲ σκοπὸ νὰ ἐπιφέρουν φθορὰς στὰ μετόπισθεν τῆς Ἑλληνικῆς Στρατιάς. Τὸν Ἰούλι τοῦ ἴδιου χρόνου πυρπολεῖται ἀπὸ τοὺς Τσέτες τὸ Ναζλί. Ἡ πυρκαϊὰ πέρα ἀπὸ τὶς τεράστιες ὑλικὲς ζημιὰς δημιούργησε χιλιάδες ἄστεγους. 1800 ἀπ' αὐτοὺς ἔρχονται σὰν πρόσφυγες στὴ Σπάρτη καὶ μερικὲς ἑκα-

τονταδες στο Μπουλντούρ. Ἡ κοινότητα τῆς Σπάρτης ἀπορρόφησε σύντομα τοὺς πρόσφυγες αὐτοὺς, γιὰ τὴν ἀποκατάστασή τους δὲ ξόδεψε 7000 λίρες χάρτινες.

Μὲ τὴ δημιουργία τῶν ἀντάρτικων ὁμάδων ἀρχίζει καὶ ἡ οἰκονομικὴ κρίση γιὰ τὴν Πισιδία, τόσο στὸ ἐμπόριο ὅσο καὶ στὴ βιομηχανία, σὰν ἀποτέλεσμα ὄχι μόνο τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ Σμύρνης-Σπάρτης, ἀλλὰ καὶ τῆς γενικώτερης πολιτικῆς κατάστασης. Τὴν περιοχὴ τῆς Πισιδίας λυμαίνονται οἱ Τσέτες τοῦ **Ντεντὲ ἐφέντη**, νεαροῦ καπετάνιου (Τσετὲ μπασί) ἡλικίας μόλις 21 ἐτῶν καὶ τοῦ **Γιουρούκ Ἀλῆ**.

Λίγο ἀργότερα καὶ μὲ σκοπὸ νὰ πνίξει τὸ ἀντικεμαλικὸ κίνημα τοῦ Ἀζναβούρ, ὁ Κεμάλ ἰδρύει τὰ λεγόμενα “ἐκδικητικὰ τάγματα,,. Ἀρχηγὸς ἐνὸς τέτοιου τάγματος, ὁ διαβόητος **Ντεμιρτζὴ Μεχμέτ Ἐφὲ** καὶ ἡγούμενος 1200 ἀνταρτῶν, σκοτώνει τὸν Ντεντὲ καὶ ἀπορροφᾷ τοὺς ἄνδρες του στὸ δικό του τάγμα (στὶς 24 Νοέμβριον 1919). Μὲ τὸν τίτλο Ἀρχηγὸς τοῦ περιοδεύοντος ἐκδικητικοῦ τάγματος τῆς περιφέρειας Ντενιζλῆ-Σπάρτης-Ίκονίου, λυμαίνεται στὴν περιοχὴ μὲ τὸ “τάγμα τῆς κόκκινης καὶ κυανῆς σημαίας,, ὅπως ὀνόμασε τὸν στρατό του, ποὺ συγκρότησε ἀπὸ ληστές, φονιάδες καὶ ἐπικηρυγμένους κακοποιούς. Τρομοκρατῶντας, ληστεύοντας καὶ ἀρπάζοντας ὅ,τι τοῦ ἄρесе σκόρπιζε τὸ θάνατο γύρω του. 279 φόνους Ἑλλήνων καὶ Ὀθωμανῶν προκρίτων ἰσχυρίζεται ὁ Παπαῖωακέιμ, ὅτι διέπραξε ὁ Ντεμιρτζὴ. Εἶναι ἀτέλειωτα τὰ περιστατικά, ποὺ ἀφηγεῖται στ’ ἀπομνημονεύματα του ὁ Ἑλληνας ἱερέας, ὅπου πολλοὶ κινδύνεψαν, νὰ ὑποστοῦν φυλακίσεις, ἐξορίες καὶ ἐκτελέσεις, ἀκόμη καὶ ὅπου ἡ σωτηρία ἐπέμβαση τοῦ σεβάσμιου γέροντα ἀπέτρεψε τὴν τελευταία στιγμή τὸ μοιραῖο.

Ὅταν τὸ 1920 ἐδραιώθηκε ἡ Κυβέρνηση τοῦ Κεμάλ, ἀποφάσισε νὰ ξακαθαρίσει τοὺς λογαριασμοὺς τῆς μὲ τὰ καθάρματα τύπου Ντεμιρτζὴ, πού, ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, τῆς ἦταν πιά ἄχρηστα. Ἔτσι στέλνει τὸν Ραφὲτ Μπέν μ’ ἓνα σύνταγμα στρατοῦ, νὰ ἐξουδετερώσει τοὺς Τσέτες τῆς Πισιδίας καὶ εἰδικώτερα τὸν Ντεμιρτζὴ ἐφέ. Στὴ μάχη ποὺ ἀκολούθησε λίγο ἔξω ἀπὸ τὴ Σπάρτη, ὁ τελευταῖος πολὺ δύσκολα σῶθηκε μὲ τὴ γυναῖκα του, φεύγοντας ἀπὸ ἓνα μονοπάτι, ἐνῶ οἱ Τσέτες του διαλύθηκαν, αἰχμαλωτίστηκαν ἢ σκοτώθηκαν.

Ἀργότερα δόθηκε ἀμνηστία καὶ ὁ Ντεμιρτζὴ γύρισε στὸ Ναζλῆ, ποὺ ἦταν ἡ ἰδιαίτερη πατρίδα του. Τὰ χρήματα καὶ τὰ τιμαλφῆ ποὺ εἶχαν κατασχεθεῖ στὰ χέρια του καὶ ποὺ ὑπολογίζονταν σὲ δεκάδες χιλιάδες λίρες στάλθηκαν στὴν Ἀγκυρα.

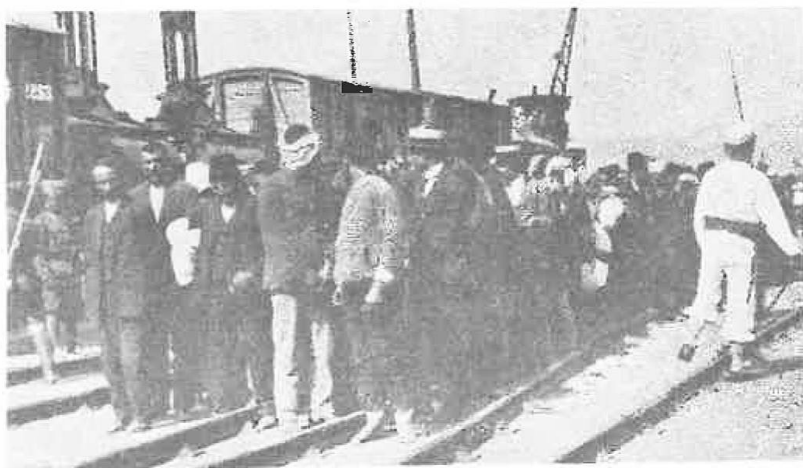
Ἡ τρομοκρατία ὅμως γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς ποὺ εἶχε ἐδραιωθεῖ μὲ τοὺς Τσέτες παρέμεινε καὶ μετὰ τὴν ἐξόντωση τους. Μόνο ποὺ τώρα ἀσκεῖται πιά ἀπὸ τὸ ἐπίσημο κράτος. Στὶς 9 τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1920 ἀπαγορεύεται ἡ κυκλοφορία στοὺς Χριστιανοὺς πρὶν καὶ μετὰ τὴν Δύση τοῦ Ἡλίου. Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι ὑφίστανται κάθε εἶδους διώξεις καὶ ἐξευτελισμούς. Στὰ μέσα τοῦ Ἀπρίλη τοῦ 1921 ὁ χριστιανόφιλος Κούρδος διοικητὴς τῆς Σπάρτης, δεῖος τοῦ Ἰσμετ Ἰνονοῦ, παραιτεῖται, μὴ μπορῶντας νὰ ἐκτελεῖ τὶς ἐξευτελιστικὰς γιὰ τοὺς χριστιανοὺς διαταγὰς τῆς Κεντρικῆς Κυβέρνησης. Καὶ τὸ μεγάλο γεγονὸς δὲν ἀργεῖ.

Ὁ Πατάρων Μελέτιος (1880–1967), τελευταῖος ἐπίσκοπος τῆς Πισιδίας. Τὸ 1919 διορίστηκε στὴν Ἀττάλεια βοηθὸς Ἐπίσκοπος καὶ τὸ 1920 χειροτονήθηκε “Μητροπολίτης Πισιδίας, ὑπέρτιμος καὶ Ἐξάρχος πάσης Λυκίας, Σίδης, Μυρῶν καὶ Ἀτταλείας καὶ Μικρᾶς Ἀντιοχείας,,. Τὸ 1920 καταδικάστηκε σὲ θάνατον ὡς ὑπεύθυνος ἀντιτουρκικῆς προπαγάνδας, ἀλλὰ σώθηκε χάρι στίς ἐνέργειες Τούρκων φίλων του τὴν τελευταία στιγμή καὶ ἡ ποινὴ του μετριάστηκε σὲ ἐκτοπισμό. Ἀκολούθησε τὸ ποίμνιό του στὴν ἐξορία ὡς τὴν Μικρὴ Ἀρμενία, ἀληθινὸς ποιμενάρχης καὶ μάρτυρας σὲ ὅλους τοὺς διωγμοὺς καὶ ἐξευτελισμοὺς τῶν Ἑλλήνων συμπατριωτῶν του. Στὴν Ἑλλάδα ἐπέστρεψε ἀπὸ τοὺς τελευταίους ἐξορίστους τὸ 1924 καὶ διατήρησε τὸν τίτλο τῶν Ἐπισκόπου Πατάρων, ἀφοῦ ἀρνήθηκε νὰ ἀναλάβει ἄλλη Μητρόπολη, παραμένοντας ὡς τὸ θάνατό του δίπλα στὸ ποίμνιό του στὴ Ν. Ἰωνία.

Ἡ ἐξορία

Στις 14 τοῦ Μάη 1921 κοινοποιεῖται μέσω τοῦ Παπαϊωακείμ στοὺς Χριστιανοὺς τῆς Σπάρτης ἡ διαταγὴ τῆς Ἀγκυρας γιὰ τὸν ἐκτοπισμό τους. Ἡ ἀρχὴ τοῦ τέλους ἔχει σημάνει. Σύμφωνα μὲ τὴ διαταγὴ αὐτὴ ὅλοι οἱ ἄρρενες ἀπὸ ἡλικίας 14 ἐτῶν ἕως 70 ἐκτοπίζονται στὰ βάθη τῆς Μ. Ἀσίας. Ἀπὸ τὸν κανόνα δὲν ἐξαιρέθηκε καθὼς ἦταν φυσικὸ οὔτε ὁ Ἐπίσκοπος Πατάρων Μελέτιος. Ὁ ἀσκητικὸς γέροντας μὲ τὴν βιβλικὴ μορφή μπαίνει ἐπικεφαλῆς τῆς μεγάλης φάλαγ-

“Έλληνες εξόριστοι έτοιμοι να προχωρήσουν για την μεγάλη πορεία προς την Ανατολή. Απ’ αυτούς δεν γύρισαν ούτε οι μισοί.

γας για την έξορία.* Ός τὰ μέσα Ιουνίου πάνω από 1500 άντρες εγκαταλείπουν τις χιλιάδες γυναικόπαιδα χωρίς καμιά προστασία. Την τελευταία στιγμή και ύστερα από έντονες ενέργειες στην Άγκυρα του Μουφτὶ της Σπάρτης και φίλου του Παπαϊωακείμ κατορθώνεται η παραμονή του τελευταίου, καθώς και τριῶν ἀκόμη υπαλλήλων τῆς ORIENTAL CARPET, που θεωρήθηκαν αναντικατάστατοι**. Τὸν Αὐγουστο τοῦ ἴδιου χρόνου ὅμως αἱρεται ἡ ἀναστολή τῆς ἐκτόπισής τους και οἱ τρεῖς υπάλληλοι ἀκολουθοῦν τὴ μοίρα τῶν συμπατριωτῶν τους. Ὁ Παπαϊωακείμ μένει.

Ὁδοιπορῶντας οἱ ἐξόριστοι ὡς τὴ Μεγάλη Ἀρμενία και τὰ Περσικὰ σύνορα υπέκυπταν ὅλο και περισσότεροι στὸ κρῦο, τὴν πείνα και τὶς κακουχίες, ἰδίως οἱ γεροντότεροι. Μετὰ τὴν Μικρασιατικὴ καταστροφὴ λιγώτεροι ἀπὸ τοὺς μισοὺς κατόρθωσαν νὰ γυρίσουν στὴν Ἑλλάδα.

Στὴν Σπάρτη ἀπέμειναν μόνο οἱ γυναῖκες, που διαχειρίζονταν τὰ μαγαζιά και μικρὰ παιδιὰ χωρίς καμμιὰ δύναμη ἀντίστασης. Δυὸ τρεῖς άντρες που ἀπέφυγαν τὴν έξορία ἦσαν ὁ ἓνας τυφλὸς και οἱ ἄλλοι υπέργηροι ἀνάπηροι.

Σ’ αὐτὲς τὶς δύσκολες ὥρες ὁ Παπαϊωακείμ ὀργάνωσε (ὑστερα ἀπὸ ἄδεια που πῆρε ἀπὸ τὶς ἀρχές) νυχτοφυλακὴ ἀπὸ Τούρκους ἑμμισθοὺς (μουχτάρηδες) ἀνὰ δύο για κάθε ἐνορία και μὲ μισθὸ 15 λίρες χάρτινες τὸν μῆνα, για νὰ προφυλάξει τὰ χριστιανικὰ σπίτια ἀπὸ τὶς κλοπές, που ἄρχισαν ἀμέσως ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ὁ τελευταῖος διοικητὴς Ἀλὴ Μουφὶτ Μπένης και ὁ διευθυντὴς τῆς Ἀστυνομίας Ἀσλὰν Μπένης υπῆρξαν για καλὴ τύχη ἄνθρωποι δίκαιοι, ἀγαθοὶ και φίλοι τῶν χριστιανῶν. Αὐτὸς ἦταν ὁ λόγος, ἄλλωστε, που βοήθησαν, ὅσο τοὺς ἦταν δυνατό, τοὺς Ἕλληνες τὸν τελευταῖο χρόνο τῆς παραμονῆς τους και κατὰ τὴν ὀριστικὴ ἀναχώρηση τους για τὴν Ἑλλάδα.

Στὶς 5 Ὀκτωβρίου τοῦ 1921 και ἴσως ἐπειδὴ ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς προχω-

*Ὁ Μελέτιος θὰ ἐπιστρέψει στὴν Ἑλλάδα σῶος ἀπὸ τοὺς τελευταίους τὸ 1924 και ὡς τὸ θάνατο του θὰ παραμείνει κοντὰ στὸ ποίμνιό του παίρνοντας τὸν τίτλο Ἀρχιεπισκοπικὸς Ἐπίτροπος Ν. Ἰωνίας.

*Παῦλος Ὠωμόγλου, Νικόλαος Χατζησταθόγλου και Νικόλαος Πυρόγλου.

ροῦσε στὴν ἐνδοχώρα τῆς Τουρκίας νικηφόρος, ἔρχεται στὴ Σπάρτη νεώτερη διαταγή, ποὺ ὑποχρεώνει σὲ ἐκτοπισμὸ καὶ παιδιὰ 13 ἐτῶν. Ἡ ἀπάνθρωπη καὶ φρικτὴ αὐτὴ πράξη συγκινεῖ ἀκόμα καὶ τοὺς Τούρκους ἐπίσημους. Ἡ κινητοποίηση τοῦ Παπαῖωακείμ, μόνου ἄνδρα πιά ποὺ ἀπομένει, εἶναι ἄμεση. Μὲ τὴ βοήθεια ἑνὸς γενναιόψυχου Τούρκου στρατιωτικοῦ γιατροῦ καὶ τοῦ διοικητῆ τῆς Σπάρτης καταφέρνουν τελικά, νὰ παγώσουν τὴ διαταγὴ κι ἔτσι ἡ ἐκτέλεση τῆς ἀναστέλλεται.

Ὡς τὰ τέλη τοῦ Μαρτίου τοῦ 1922 ὅλα κυλοῦσαν ἔτσι ἥρεμα καὶ κανένα νεώτερο ἐπεισόδιο δὲν τάραξε τὴν ἡσυχία θανάτου, ποὺ ἀπλωνόταν σ' ὅλη τὴν Πισιδία. Στὰ μέσα τοῦ Ἀπρίλιου (Μ. Παρασκευή) ἀνακοινώνεται τηλεγραφικὰ ἡ συνθήκη τῆς Γενεύης καὶ ἡ ἐπιστροφὴ τῶν ἐξορίστων. Στὶς 14 Αὐγούστου ἐπέρχεται τὸ σπᾶσιμο τοῦ μετώπου καὶ ἡ κατάρρευση του. Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ὑποχωρεῖ ἄτακτα. Ἡ ἥττα εἶναι τρομερή. Οἱ Ἕλληνες τῆς Μ. Ἀσίας μαντεύουν πιά τὸ τέλος.

1922. Ὁ ξεριζωμὸς

Στὶς 8 τοῦ Ὀκτώβριου τοῦ 1922 ἀνακοινώνεται καὶ ἐπίσημα αὐτὸ ποὺ ἀπὸ καιρὸ τώρα φημολογεῖται: "Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ὑποχρεώνονται, νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Τουρκικὸ ἔδαφος ὡς τὶς 31 Ὀκτώβριου μέσω Σμύρνης. Ὁ Νουρεττὶν Πασ-

Ἡ τραγικὴ πορεία τῆς προσφυγιάς. 7.000 γυναικόπαιδα τῆς Πισιδίας ἐγκαταλείπουν τὶς ἐστίες τους γιὰ πάντα.

οἶς, ὁ αἰμοσταγὴς αὐτὸς Τοῦρκος στρατηγός, μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Σμύρνης κοινοποιεῖ τὴ διαταγὴ γιὰ τὴν ἐκδίωξη ὅλων τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν Τουρκία. Στὴ Σπάρτη κοινοποιεῖται μέσω τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου Παπαῖωακείμ Πεσματζόγλου.

Ὁ σεβάσιμος γέροντας ἀμέσως ἀντιλαμβάνεται τὸ τί περίμενε τοὺς Ἕλληνες στὴ φυγὴ τους μέσω Σμύρνης. Ἡ πορεία αὐτὴ μέσα ἀπὸ τὸ χῶρο ποὺ λίγο πρὶν προέλασε νικηφόρα ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς καὶ ὅπου ποταμοὶ αἵματος Τουρκικοῦ ἦταν πρόσφατα χυμένο δὲ ἦταν καθαρὴ σφαγὴ. Ἀμέσως κινητοποιεῖ ὅλες τὶς γνωριμίες του, ἐπιστρατεύοντας καὶ τὸ τελευταῖο ἴχνος τῆς ἐπιρροῆς ποὺ ἀσκοῦσε στοὺς Τούρκους ἰθύνοντες καὶ μὲ διπλωματικότητα καὶ παρακλήσεις κατορθώνει, νὰ τροποποιήσῃ τὴ διαταγὴ, πετυχαίνοντας τὴ διαδρομὴ μέσω Ἀττάλειας. Αὐτὴ εἶναι ἴσως ἡ σπουδαιότερη ὑπηρεσία ποὺ πρόσφερε στὴν πατρίδα του ὁ ἀείμνηστος ἱερέας.

Ἔτσι στὶς **14 Ὀκτώβρη τοῦ 1922** ἀρχίζει ἡ μεγάλη πορεία τῆς προσφυγιάς. Πρόδεση τούτης τῆς μελέτης δὲν εἶναι ἡ λογοτεχνικὴ ἀπόδοση αὐτῆς τῆς δραματικῆς ἐποποιΐας, ποὺ ἄλλοι ἐπιχείρησαν κατὰ καιροὺς. Οἱ σελίδες αὐτὲς δὲν θὰ ἔπαυαν γιὰ χρόνια, νὰ προσφέρουν θέματα καὶ ὑλικὸ σὲ ὅσους θάθελαν, νὰ γράψουν πάνω σὲ τοῦτες τὶς τραγικὲς μνῆμες. Ἐδῶ ἐνδιαφέρει μονάχα ἡ ἱστορία.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς Σπάρτης 4000 γυναικόπαιδα περίπου μὲ κεφαλὴ τὸν Παπαῖωακείμ, μὲ τὴν πίστη του βαθειὰ ἀπὸ αἰῶνες παραδομένη στὸ Θεὸ καὶ μὲ τὸν πόθο τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδας, ξεκινάει πεζὸς γιὰ τὴν Ἀττάλεια. Δεκαπέντε ἄμαξες μὲ Τούρκους ἄμαξηλάτες ἀπὸ τὸ Ἀφιδὸν Καραχισάρ συνοδεύουν τὴ φάλαγγα, μεταφέροντας τὰ ἐλάχιστα πράγματα, ποὺ μπόρεσαν νὰ πάρουν μαζὺ τους καὶ κυρίως τὶς ἀνήμπορες γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά. Ἐκατὸ χιλιόμετρα ὡς τὴν Ἀττάλεια, μέσα ἀπὸ τὸ στενὸ πέρασμα στὶς χαράδρες τοῦ Τσιμποῦκ Μπογάζ, μὲ τὸν κίνδυνο τῶν ληστῶν ποὺ παραμόνευαν σὲ κάθε πέρασμα καὶ τὴν ἐχθρὰ ποὺ πλανιόταν διάχυτη στὰ μέρη ποὺ περνᾶνε. Ἕνα ἀπόσπασμα

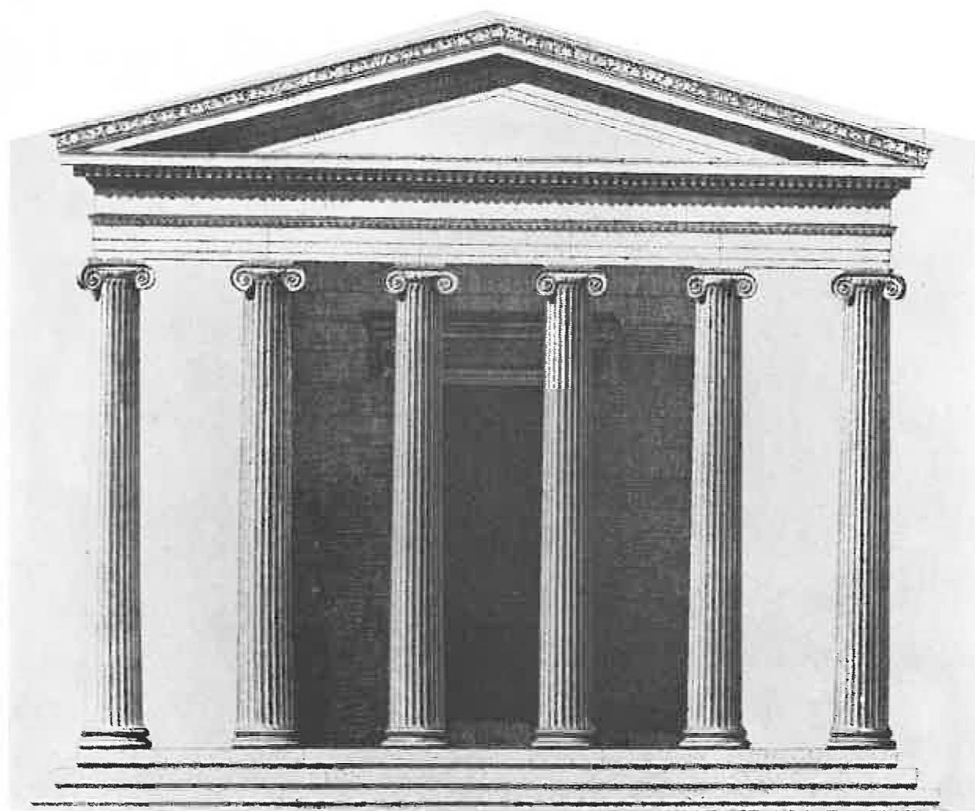

Πρόσφυγες περιμένοντας στο λιμάνι τὰ πλοῖα ποὺ θὰ τοὺς παραλάβουν γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Τούρκων χωροφυλάκων με ἀξιοματικὸ ἐπικεφαλῆς συνοδεύει τὸ πλῆθος τῶν προσφύγων.

Στὸ δρόμο θὰ προστεθοῦν κι ἄλλα γυναικόπαιδα ἀπὸ τὸ Μπουλντοῦρ (600 περίπου) τὴν Πάρλα, τὸ Νησί, τὸ Οὔλου Μπόρλου. Ἐφτὰ χιλιάδες Ἑλληνες Πισίδες συγκεντρώθηκαν τελικὰ στὴν Ἀττάλεια, περιμένοντας πλοῖα νὰ τοὺς παραλάβουν. Ἀλλὰ στὸ λιμάνι τίποτα τέτοιο δὲν φαίνεται. Ὁ Παπαῖωακεῖμ ἐκλιπαρεῖ τὸν Τοῦρκο διοικητὴ νὰ ἐπιτρέψει στοὺς πρόσφυγες, νὰ παραμένουν στὰ ἄδεια πιά σπίτια τῶν Ἀτταλιωτῶν Χριστιανῶν, ποὺ εἶχαν ἤδη φύγει γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ φιλοχριστιανὸς καὶ δίκαιος διοικητὴς ὄχι μόνο τὸ ἐπιτρέπει, ἀλλὰ παράλληλα συμβουλεύει τὸν σεβάσμιο γέροντα, νὰ τηλεγραφήσει στὴν Ἑλλάδα νὰ σταλοῦν πλοῖα.

Πράγματι ὁ παπᾶς τηλεγραφεῖ στὸν Γεώργιο Μαλλίδη ἐγκατεστημένο ἀπὸ χρόνια στὴ Ρόδο κι αὐτὸς με τὴ σειρά του στὸ Ὑπουργεῖο Προνοίας, στὴν Ἀθήνα. Ἡ ἀνταπόκριση ὑπῆρξε ἄμεση. Στὴς 4 Νοέμβρη τοῦ 1922 τρία μεγάλα ἐπιβατηγά, χωρὶς σημαία, με ἐπικεφαλῆς Ἀμερικανικὸ ἀντιτορπιλικὸ μπαίνουν στὸ λιμάνι τῆς Ἀττάλειας. Τελευταῖος ἐπιβιβάζεται ὁ Παπαῖωακεῖμ. Τὸ τέλος τῆς Ἑλληνικῆς Πισιδίας ἔχει σηράνει.

Ναὸς πρόσπηλος Ἴωνικοῦ ρυθμοῦ τῆς Τερμησσοῦ. Ὁλόκληρη ἡ ἀρχιτεκτονικὴ του θυμίζει Ἀττικὸ Ναό.

ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΙΣΙΔΙΑ

Θὰ μπορούσε κανεὶς μὲ λίγη τόλμη, νὰ ἰσχυριστεῖ, πὼς ἡ ἐξέλιξη τῆς θρησκείας στὴν Πισιδία εἶναι ἡ ἐξέλιξη τῆς ἴδιας τῆς ἱστορίας της. Ἄν τὰ πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ γεγονότα ὀροθετοῦν στοὺς αἰῶνες τὰ δεμέλια τῆς ἱστορικῆς της διαδρομῆς, οἱ θρησκευτικὲς της ἐξελίξεις τὴν συμπληρώνουν. Οἱ στενώτατοι, ἐξ ἄλλου, δεσμοὶ της καὶ οἱ κάποτε τέλειες ἀντιστοιχίες της στὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν κυρίως Ἑλλαδικὸ χῶρο μαρτυροῦν γιὰ τὸν ἀπαρασάλευτο μέσα στὸ χρόνο Ἑλληνισμό της.

Γιὰ λόγους καθαρὰ συμβατικούς θὰ ἐπιχειρήσουμε τὴν μελέτη τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων στὴν Πισιδία, χωρίζοντας τὴν σὲ δύο μεγάλες περιόδους: τὴν μέχρι τὸ 64 μ.Χ. καὶ τὴν μετέπειτα. Καὶ εἶναι συμβατικοὶ οἱ λόγοι γιατί, εἴτε πρὶν εἴτε μετὰ, οἱ δύο μεγάλες αὐτὲς ἱστορικὲς περίοδοι μαρτυροῦν γιὰ τὴν ἴδια πίστη, τὴν ἴδια βαθειὰ προσήλωση καὶ τὸν ἴδιο σεβασμὸ—καὶ σὲ ἔκταση καὶ σὲ βάθος—στὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ, ἄσχετα μὲ τὸ ἂν λ.χ. ὁ Μὴν Ἀσκη-

νός της αρχαιότητας αργότερα γίνεται Άν-Γιώργης, ό Ποσειδώνας, Άγιος Νικόλαος, οί Διόσκουροι Άγ. Ανάργυροι, κλπ. Οί δύο λοιπόν, αυτές περίοδοι περιλαμβάνουν τις πρώτες λατρευτικές καταβολές από την προϊστορία ως την έλευση του Απόστολου Παύλου καί του Βαρνάβα στην Άντιόχεια της Πισιδίας καί από την ίδρυση της πρώτης Χριστιανικής εκκλησίας (64 μ.Χ.) ως τις μέρες του Νέου Έλληνισμού.

Ἡ θεὰ
ΚΥ-ΡΑΡΑ
τῶν Χετταίων,
στὰ προϊστορικά
χρόνια
λατρευόταν
σὲ ὁλόκληρη
τὴ Μ. Ἀσία
σὰν "Μεγάλη
Μητέρα,"
καί
"Βασίλισσα
τοῦ ἡλίου,".

α. Ἡ ἀκμή τῶν εἰδώλων

Δὲν εἶναι μὲ ἀκρίβεια γνωστό, πότε ἀκριβῶς οἱ δύο εὐγενέστερες φυλὲς τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας, οἱ Ἄριοι καὶ οἱ Σημίτες, ξεκινοῦν ἀπὸ τὰ ὀροπέδια τοῦ Παμίρ γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Δύσης. Ἀπὸ τὰ βάθνη τῆς προϊστορίας ξεκινώντας, φαίνεται, νὰ ἔχουν οἱ δύο λαοὶ κοινὲς θρησκευτικὲς δοξασίες, πού, ἀργότερα, ἡ συγκριτικὴ θεολογία δὲ ἀποδείξει, πὼς καὶ οἱ δύο κορυφώνονται στὴ λατρεία ἑνὸς Θεοῦ. Τὸν μονοθεϊσμὸ τους αὐτὸ οἱ Σημίτες δὲ διατηρήσουν ἀναλλοίωτο ὡς τὶς μέρες μας.

Ἀντίθετα μὲ τοὺς Σημίτες, οἱ Ἄριοι μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, δὲ καταμερίσουν τὶς πολλαπλὲς ιδιότητες τοῦ ἑνὸς Θεοῦ σὲ περισσότερες ὑποστάσεις, πού στὴ συνέχεια δὲ προσωποποιηθοῦν σὲ ξεχωριστὲς θεότητες. Ἴσως αὐτὸς νὰ εἶναι καὶ ὁ λόγος, πού, πολὺ ἀργότερα, συντέλεσε στὴν τόσο εὐκόλῃ ἀφομοίωση τῶν Ἑλληνικῶν θεῶν τόσο ἀπὸ τοὺς Πισίδες ὅσο καί, γενικώτερα, ἀπὸ τοὺς αὐτόχθονες Μικρασιατικοὺς λαοὺς.

Πὼς καὶ πότε ἀκριβῶς πρωτορρίζωσαν οἱ διάφοροι θεοὶ στὴν Πισιδίᾳ δὲν εἶναι γνωστό. Ἄν καὶ ἱστορικὰ τὰ πράγματα εἶναι ἀρκετὰ μπερδεμένα, ἰδίως στὰ ἀπώτερα χρόνια, ὅπου ἡ γοητεία τῆς μυθολογίας νοθεύει τὴν ἱστορικὴ ἀκρίβεια, φαίνεται ἀρκετὰ καθαρὰ ἡ σανσκριτικὴ τους προέλευση. Ἔτσι ὁ **Δίας** τῶν Ἑλλήνων (JUPITER ἢ DIESPITER τῶν Λατίνων) δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν DYANS, πού βρίσκεται ἐπικεφαλῆς τοῦ πανάρχαιου Ἰνδικοῦ Πανθέου. Καὶ εἶναι ἀξιοσημεῖωτὴ ἡ ὁμοιότητὰ τῆς Ἰνδικῆς Θεότητος VARUNA μὲ τὸν δικό μας **Οὐρανὸ** ἢ τῆς VAS μὲ τὴν Ἑλληνικὴ **Ἑστία**. Ἐκπληκτικὴ ἐξ ἄλλου εἶναι ἡ σχέση ἀνάμεσα στὴν **Ἀθηνᾶ** καὶ τὴν σανσκριτικὴ ATHANA ἢ AHANA, καθὼς καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ **Προμηθεΐα** μὲ τὸν σανσκριτικὸ PRAMANTHA).

Εἶναι γνωστό, πὼς οἱ Θεοὶ τῶν Φοινίκων εἶχαν κοινὴ καταγωγὴ μὲ τοὺς Θεοὺς τῶν ἰθαγενῶν λαῶν τῆς Μ. Ἀσίας, ἰδιαίτερα δὲ μ' ἐκείνους τῶν Καρῶν, τῶν Λυκίων καὶ τῶν Λελέγων. Εἶδαμε ὅμως σὲ προηγούμενο κεφάλαιο, πὼς οἱ Λέλεγες ὑπῆρξαν αὐτόχθον λαὸς τῆς Πισιδίας. Φαίνεται, πὼς οἱ Θεοὶ ἐκεῖνοι ἀνῆκαν σ' ἓνα κοινὸ θρησκευτικὸ σύστημα, πού πῆγασε καὶ ὀργανώθηκε στὴ Βαβυλώνα καὶ πού μὲ τὰ ἐμπορικὰ της καραβάνια ξαπλώθηκε σ' ὁλόκληρη τὴ Μικρασιατικὴ χερσόνησο. Ἔτσι ἡ **Ἀστάρτη** τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴ Θεὰ Ἰστάρ τῆς Βαβυλώνας, θεὰ τῆς γονιμότητος, πού στὴν Καππαδοκίᾳ ἐμφανίζεται σὰν θεὰ Μᾶ, ἐνῶ στὴ Φρυγίᾳ καὶ τὴ Λυδία σὰν Κυβέλη. Ἡ **Ἄρτεμις**, πού εἶναι κι αὐτὴ Ἀσιατικῆς καταγωγῆς, παριστάνει ἐδῶ τὴν ἀγνὴ μορφή τῆς διςυπόστατης Ἰστάρ, ἐνῶ τὰ κατάλοιπα τῆς κακῆς Ἰστάρ διακρίνονται στὴ λατρεία τοῦ Κόρδακα στὴν Σπάρτη τῆς Λακωνικῆς (Ἄρτεμις Κορδάκα). Ὅσο γιὰ τὴν φοινικικὴ καταγωγὴ τοῦ **Ἡρακλῆ**, πού ὀνομαζόταν Μελκάρδ (πρβλ. Ἑλλην. Μελικέρτης), μαρτυρεῖ καὶ ὁ Ἡρόδοτος, ὅταν ἀναφέρεται στὸ ἱερὸ τῆς Θάσου, πού εἶχε χτιστεῖ ἀπὸ τοὺς Φοίνικες.

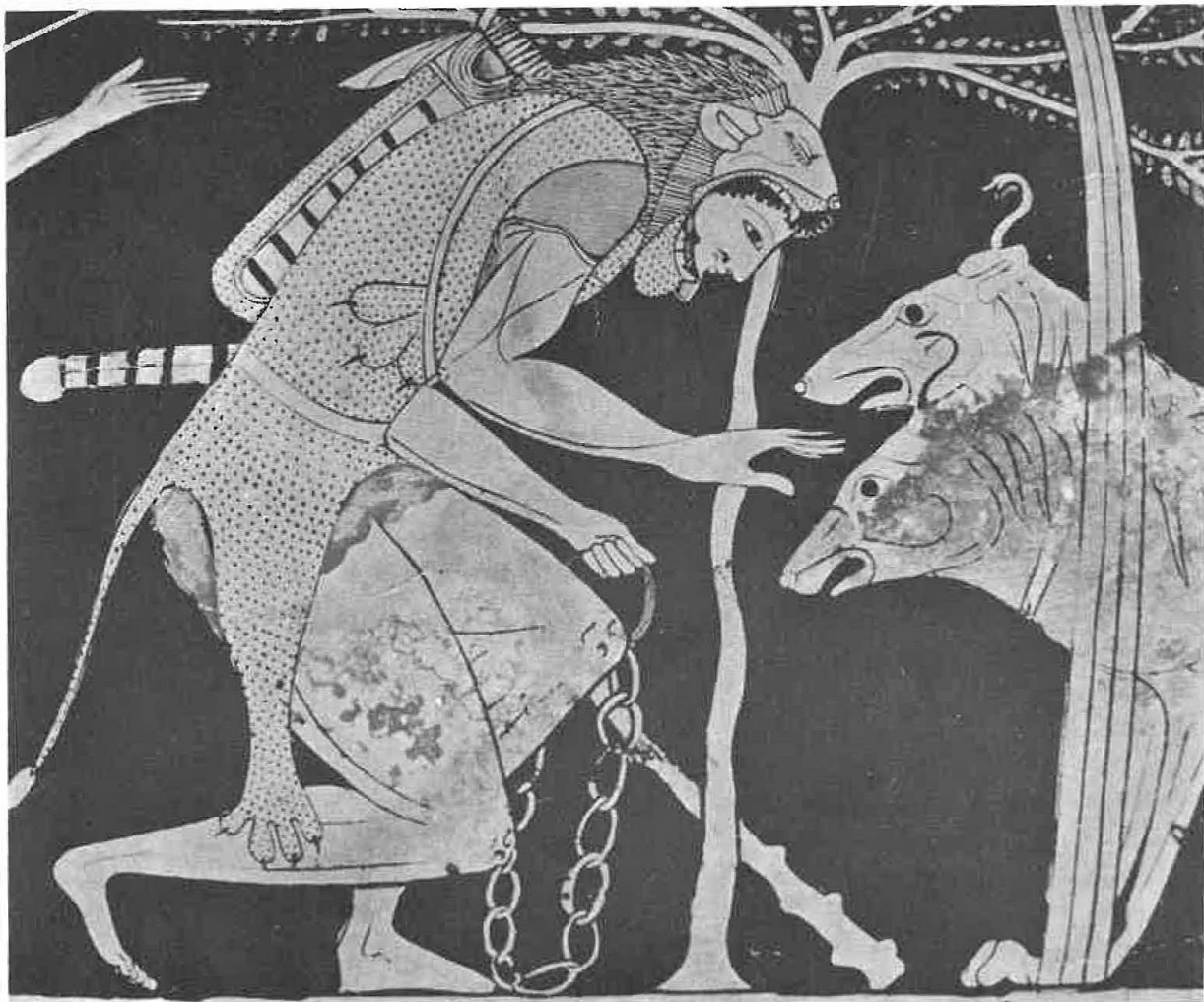
Ὁ πατέρας
τῶν Θεῶν
Ζεὺς. (Χάλκινο
ἄγαλμα τοῦ
4ου αἰῶνα π.Χ.
Ἐθνικὸ Μουσεῖο
Ἀθῆνας).

Ἡ θεά
Ἀθηνᾶ (Μουσεῖο
Νεαπόλεως).

Οἱ Ἀνατολικές ἐπιδράσεις μαρτυροῦνται ἀκόμη καὶ ἀπὸ παραθρησκευτικὲς ἐκδηλώσεις, ὅπως λ.χ. ἀπὸ τῆ χρήσιν τοῦ Γοργόνειου. (Τὸ Γοργόνειο ἦταν ἓνα μεγάλο, δύσμορφο κεφάλι μὲ τεράστιο στόμα, γουρλωμένα μάτια καὶ βγαλμένη γλῶσσα), κατὰ τῆς βασκανίας. Τὰ ἀργυρᾶ νομίσματα ποὺ βρέθηκαν στὴ Σέλγη (τὰ ἀρχαιότερα τῆς Πισιδίας) μὲ τὸ σύμβολο αὐτὸ τῶν Χετταίων εἶναι μιὰ εὐγλωττὴ ἀπόδειξη.

Ἐντονώτερη ὅμως καὶ πῶς ἐκτεταμένη ἀνάμειξη καὶ ἀλλοίωση τῶν θρησκευτῶν (συγκρητισμὸς) παρατηρεῖται σὺς τελευταῖες ἑκατονταετηρίδες πρὸ Χριστοῦ, ὅπου καὶ οἱ πολιτισμοὶ χάνουν τὰ στεγανά τους ὅρια καὶ ἀναμειγνύονται (Ἑλληνιστικὸς-Ἑλληνορωμαϊκός). Ἑλληνικοὶ Θεοὶ μπαίνουν στὴν Ἀνατολὴ καὶ παράλληλα οἱ Ἀνατολικὲς θεότητες υἱοθετοῦνται ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες (π.χ. Κυβέλη καὶ Ἄττις). Σὲ πολλὲς μάλιστα περιπτώσεις ἐπέρχεται πλήρης ἀφο-

Ὁ Ἡρακλῆς προσπαθώντας νὰ ἀπαγάγει τὸν Κέρβερο (Ἐρυθρόμορφος ἀμφορέας, Παρίσι-Λοῦβρο).

Τὸ Γοργόνειο ποὺ χρησιμοποιοῦσαν καὶ οἱ Πισίδες κατὰ τῆς βασκανίας μαρτυρεῖ τὶς ἀνατολικὲς ἐπιδράσεις στὶς Ἑρπασκευτικὲς τοὺς δοξασίαις (Ἀθήνα-Μουσεῖο Ἀκροπόλεως).

μοίωση τῶν ξένων μὲ τοὺς ἐγχώριους θεούς. Ἡ **Κυβέλη** π.χ. ταυτίζεται μὲ τὴ Ρέα (μητέρα τοῦ Δία), ἡ Ἴσις τῆς Αἰγύπτου μὲ τὴ Δήμητρα κ.κ.κ. Ἀκόμα ξέρουμε πὼς οἱ Πισίδες λατρεύουν τὸν Δία σὰν Σαλβάσιο ἢ Σάβαζιο*, καὶ οἱ Φρύγες τὸ Δία Βαγαῖο (σανσκριτικά: μακάριος).

Ὅπως κι ἂν ἔχουν ὅμως τὰ πράγματα, ἀναμφισβήτητο εἶναι, πὼς καὶ στὴν Πισιδία, ὅπως καὶ στὴν κυρίως Ἑλλάδα οἱ παλιότεροι θεοὶ εἶναι ὁ **Οὐρανὸς** καὶ ἡ **Γῆ**. Ὁ πρῶτος μὲ τὴν πάροδο τῶν αἰώνων ἐξαφανίζεται σὰν αὐτόνομη θεότητα,

ἀφοῦ, τὴν κυριότητα του παίρνει ὁ Ζεὺς, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ Γῆ ἐξακολουθεῖ νὰ λατρεύεται σὰν Δήμητρα (Δημήτηρ=Γῆ Μητήρ). Στὴ Σπάρτη τῆς Λακωνικῆς ὑπῆρχε ἱερὸ τοῦ Δία καὶ τῆς Γῆς (Γάσηπτον) ἐνῶ οἱ κάτοικοι τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Μαγνησίας ὀρκίζονταν πρὸ πάντων στὸ Δία καὶ τὴ Γῆ.

Υπέρτατος ὅλων “πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε”, εἶναι ὁ **Ζεὺς**, θεὸς τοῦ Οὐρανοῦ, τῆς λαμπρότητας καὶ τῆς διαύγειας του, τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς γαλήνης τοῦ Σύμπαντος. Ἡ ὀνομασία του ἔχει τὴν προέλευσή της, καθὼς εἶδαμε παραπάνω, ἀπὸ τὴ σανσκριτικὴ λέξη DYANS (Λατ. JOVIS, DIOVIS, JUPITER) ἀπ’ ὅπου ὅλοι οἱ Ἄριοι σχημάτισαν τὸ ὄνομα τοῦ ὑπατοῦ τῶν Θεῶν. Σ’ ὁλόκληρὴ τὴν Πισιδία ὑπάρχουν μνημεῖα, νομίσματα, ἐπιγραφές γιὰ τὴ λατρεία τοῦ Δία. Ὅπως καὶ στὴν κυρίως Ἑλλάδα ὑπάρχουν ἐπίθετα τοῦ Δία (Ἀκραῖος, Ἐρκεῖος, Ζύγιος, Μειλίχιος. Κτήσιος κλπ.), ἔτσι κι ἐδῶ ὁ πατέρας τῶν Θεῶν ἐμφανίζεται κυρίως

*Κατὰ τὸν AD. REINACH ὁ Σαβάζιος ἀποτελεῖ ἀνεξάρτητη θεότητα, ἰσχυρὴ ὅσο καὶ ὁ Ζεὺς, δρακί- κῆς ὅμως προέλευσης, ποὺ μεταφέρθηκε στὴν Μ. Ἀσία, ὅπου ἐπικράτησε ἰδίως δὲ στὴ Φρυγία (Ἰνδικὰ σεβαστός).

Βέβαια σὰν Ζεὺς Σολυμεὺς (ἀπὸ τὸ ὄρος Σόλυμος) σ' ὁλόκληρη τὴν Πισιδίᾳ ἀλλὰ καὶ σὰν Ζεὺς Λαοδικεὺς (Βᾶρις), Ζεὺς ὁ Κάκκαβος ἢ Κάκασβος στὴν Τερμησσὸ καὶ Ζεὺς Σαλβάσιος ἢ Σαλβάζιος ἢ Σῶζων σὲς περισσότερες ἐπίσης πόλεις τῆς Πισιδίας.

Ρωμαϊκὸ ἄγαλμα τῆς Θεᾶς Δήμητρας (Γῆ Μήτηρ) στὴν Ἀγορὰ τῆς Σμύρνης, ἐποχῆς Μάρκου Αὐρηλίου.

Ὁ Βελλερεφόντης ἐξοντώνει τὴ χίμαιρα. Μωσαϊκὸ ἀπὸ τὴν Ὀλυνθο τῆς Μακεδονίας (Α΄ μισὸ τοῦ 4ου αἰῶνα π.Χ.).

Γιὺς τοῦ Δία καὶ τῆς Χαλδινῆς (ἡ τοῦ Ἄρη καὶ τῆς Χαλδινῆς) ἦταν ὁ **Σόλυμος**, ἐθνικὸς θεὸς καὶ γενάρχης τῶν Σολύμων (Πισιδῶν). Εἰκονίζεται σὲ δύο νομίσματα χάλκινα τῆς Τερμησοῦ (313 καὶ 317 SNG)* καὶ δὲν γνωρίζουμε τίς ἀκριβεῖς τοῦ ιδιότητες. Πανάρχαιοι θεοὶ ἦσαν ἐπίσης ὁ Ὅσογος καὶ ἡ Ἑκάτη, ποὺ παρίσταναν τὸν ἥλιο καὶ τὴ σελήνη ἀντίστοιχα καὶ ὁ ἀμέσως μετὰ τὸν Δία παλιότερος **Βελλερεφόντης**.

Γιὰ τὸν Θεὸ αὐτὸ μιλάει στὴν Ἰλιάδα (Ζ) ὁ Ὅμηρος, ποὺ ἐξηγεῖ, πῶς οἱ Σόλυμοι θεοποίησαν τὸν ἥρωα γιὺ τοῦ βασιλιᾶ τῆς Κορίνθου Γλαύκου. Ὁ Βελλερεφόντης παρίστανεται ἔφιππος, νὰ σκοτώνει τὴ χίμαιρα, ἓνα τέρας μὲ κεφάλι χίμαιρας (κατοίκας) προτομὴ λεονταριοῦ καὶ οὐρὰ ποὺ τέλειωνε σὲ κεφάλι δρά-

*SNG=SYLLOGE GRAECORUM NUMORUM τῆς Κοπεγχάγης. Οἱ ἀριθμοὶ εἶναι οἱ κωδικοὶ τῆς συλλογῆς.

κοντα. Φαίνεται πώς η λατρεία του Βελλερεφόντη πέρασε αργότερα στους ιστορικούς χρόνους σαν λατρεία του Θεού Μηνός Ασκηνοῦ καὶ ἴσως πολὺ αργότερα πάλι στους χριστιανικούς χρόνους σαν Ἁγ-Γιώργης. Ὁ Σαπουντζάκης στὰ χειρόγρατά του ἀναφερόμενος σὲ προσωπική του μαρτυρία γιὰ τὸ Πολυδῶρειο Ἀρρεναγωγεῖο (BOULDOUR) λέει, πὼς πάνω στὴν κύρια εἴσοδο τοῦ ὑπῆρχε ἀνάγλυφο τοῦ Ἁγ-Γιώργη μὲ κρεμασμένο στὸ λαιμό του μισοφέγγαρο (ἔμβλημα τοῦ Μηνός Ασκηνοῦ).

Ὁ Μὴν Ἀσκηνός, ὁ μεγαλύτερος Θεὸς μετὰ τὸν Βαγαῖο Δία, λατρευόταν πάρα πολὺ διαδεδομένα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Πισιδία, στὴ Φρυγία, τὴν Παμφυλία, τὴ Λυκία καὶ τὴν Καρία. Ἡ μεγάλη διάδοση τῆς λατρείας τοῦ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἔπαιρνε διάφορα ἐπίθετα, ἀνάλογα μὲ τὴν πόλιν ποὺ λατρευόταν (Μὴν Λύκιος, Μὴν Τιαμὸς κλπ.). Ἦταν Θεὸς σεληνιακός, τῆς εὐγονίας, τῆς εὐλογίας, τῆς Φύσης, τῆς ἀφθονίας καὶ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων. Πολλὲς φορὲς ἀντικαθιστοῦσε ἐπίσης τοὺς Διόσκουρους στὶς ἱαματικές τους ἱκανότητες, πρᾶγμα γιὰ τὸ ὁποῖο τὸν τιμοῦσαν ἐξαιρετικά, ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὰ ἀφιερῶματα καὶ τὶς ἀναθηματικές πλάκες, ποὺ βρέθηκαν. Στὴν Κάλα τῆς Πισιδίας λ.χ. βρέθηκε πλάκα μὲ τὴν ἐπιγραφή:

ΑΡΤΕΜΙΔΙ ΑΝΑΕΙ ΤΙ ΚΑΙ ΜΗΝΙ ΤΙΑΜΩ, ΜΕΛΙΤΙΝΗ
ΥΠΕΡ ΟΛΟΚΛΗΡΙΑΣ ΤΩΝ ΠΟΔΩΝ ΕΥΧΗΝ ΑΝΕΣΤΗΣΕΝ

Πόλιν, στὴν ὁποία κατ' ἐξοχὴν λατρευόταν ὁ Μὴν Ἀσκηνός, ἦταν ἡ Ἀντιόχεια τῆς Πισιδίας, ὅπου καὶ νομίσματα βρέθηκαν μὲ τὴν παράσταση τοῦ καὶ ἱερὸ ὑπῆρχε μὲ ὀργανωμένο σύλλογο ἱερέων καὶ χιλιάδες δούλων. Νομίσματα μὲ τὴν παράσταση τοῦ Μηνός βρέθηκαν ἐπίσης στὴν Ὀλβασσα καὶ τὴν Σελεύχεια Σιδηρά. Ἀργότερα ἡ λατρεία τοῦ Μηνός μεταφέρθηκε στὴ Δῆλο καὶ ἀπὸ κεῖ στὴν Ἀττικὴ ἀπὸ ἐργάτες καὶ δούλους, ποὺ πήγαιναν στὸν Πειραιᾶ. Ὅμως ἐδῶ ἡ λατρεία τοῦ δὲν μπόρεσε νὰ στεριώσῃ ἀληθινά.

Ἡ Ἀρτεμις, καθὼς εἶδαμε πὸ πάνω, εἶναι Βαβυλωνικῆς προέλευσης θεά, μία ἀπὸ τὶς δύο ὑποστάσεις τῆς Ἰστάρ. Στὴν Πισιδία λατρευόταν μὲ μεγάλη εὐλάβεια σὰν θεὰ τῆς γονιμότητας. Ἰδιαίτερα στὴ λίμνη τῆς Προσταίνης (Ἐγυρδῆρ) βρέθηκαν ἐρεῖπια ναοῦ καὶ ἀναγλύφων ποὺ μαρτυροῦν γιὰ τὴ λατρεία τῆς σὰν Παρθένου τῶν Λιμνῶν. Στὴ Σέλγη ἐπίσης βρίσκεται ναὸς Ἰωνικοῦ ρυθμοῦ πρὸς τιμὴν τῆς μὲ ἐπιγραφή. Μέσα στὸ Τούρκικο νεκροταφεῖο τῆς Ἀντιόχειας (Γιάλοβατς) ὁ Σαπουντζάκης ἀναφέρει ἐνεπίγραφη πλάκα μὲ ὀνομαστικὸ κατάλογο ἀξιωματούχων τῆς λατρείας τῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος τῶν Λιμνῶν. Πολλὰ νομίσματα ἀκόμη ποὺ βρέθηκαν στὴ Σέλγη, τὴ Βᾶρι καὶ τὴν Τερμησσὸ εἶναι ἐνδεικτικὰ γιὰ τὴν ἐξάπλωση τῆς λατρείας τῆς σ' ὁλόκληρην τὴν Πισιδία.

Πολὺ διαδεδομένη ἦταν ἀκόμη καὶ ἡ λατρεία μιᾶς ἄλλης δίδυμης θεότητας, ὠρικῆς προέλευσης αὐτὴ τὴ φορά, ποὺ μαρτυρεῖ καὶ τὴ στενὴ συγγένεια καταγωγῆς τῶν Πισιδῶν ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμόνιους. Πρόκειται γιὰ τοὺς Διόσκουρους. Οἱ Διόσκουροι ἢ Διόσκωροι (Διδὸς κοῦροι ἢ κῶροι), Κάστωρ καὶ Πολυ-

Ἡ λατρεία τοῦ Διονύσου ἦταν πολὺ διαδεδομένη σὲ ὁλόκληρη τὴ Μ. Ἀσία. Γὸ παραπάνω μωσαϊκὸ εἶναι ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια καὶ βρίσκεται σήμερα στὸ Μητροπολιτικὸ μουσεῖο τῆς Ν. Ὑόρκης.

δεύκης, θεωροῦνταν δεινοὶ ἵππεῖς καὶ πολεμιστές, τιμώμενοι γιὰ τὴν φιλαδελφία, τὴν εὐσέβεια, τὴν ἀνδρεία τους καὶ τὴν δικαιοσύνη. Ἡ λατρεία τους πρωτοξεκίνησε ἀπὸ τὴ Σπάρτη τῆς Λακεδαίμονος καὶ περνώντας τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ξαπλώθηκε σὲ ὅλο τὸν Μικρασιατικὸ χῶρο. Ἦσαν προστάτες τῶν μαχομένων ὄχι μόνο στὴν ξηρὰ ἀλλὰ καὶ στὴ θάλασσα, ἀφοῦ καὶ δικό τους ἀστερισμὸ εἶχαν (τῶν διδύμων). Νομίσματα ποὺ μαρτυροῦν γιὰ τὴ λατρεία τῶν Διοσκοῦρων βρέθηκαν στὴν Ἀριασσὸ καὶ Πεδνηλισσὸ (179 SNG) καὶ στὴ Σαγαλασσὸ (214 SNG), ὅπου μάλιστα φαίνεται, πὼς ὑπῆρχε καὶ ναὸς πρὸς τιμὴν τους.

Ἐπίσης ἐπιγραφὴ στὴν Τερμησσὸ (E 56) μὲ τὴ φράση:

ΘΕΟΝ ΚΑΣΤΟΡΑ Η ΓΕΡΟΥΣΙΑ.

Ἀπὸ τὸ Πάνθεο τῆς Πισιδίας, ποὺ τόσο ὀνομαστὸ κρασὶ ἔβγαζε στὴν ἀρχαιότητα (πρβλ. Οἶνος Ἀμβλαδεὺς) δὲν μποροῦσε νὰ λείπει, φυσικὰ καὶ ὁ **Διόνυσος**. Φαίνεται πὼς ἡ λατρεία του ἦταν ἀρκετὰ διαδεδομένη καὶ ἀργότερα μέσω Θράκης πέρασε στὴν κυρίως Ἑλλάδα μὲ τὰ Ὀρφικὰ μυστήρια. Ὁ Διόνυσος εἶχε τὴν προστασία τῶν γονιμοποιῶν δυνάμεων τῆς γῆς ἀρχικὰ καὶ ἀργότερα, εἰδικὰ τῆς ἀμπέλου καὶ τοῦ κρασιοῦ. Ἡ λατρεία τοῦ Διονύσου μαρτυρεῖται ἀπὸ νομίματα, ποὺ βρέθηκαν στὴν Ἀριασσό, τὴ Σελεύχεια Σιδηρά, τὴ Βᾶρι, τὴ Σέλην καὶ τὴν Τιμβρυάδα.

Ἀρκετὰ διαδεδομένη πρέπει νὰ ἦταν ἐπίσης καὶ ἡ λατρεία τῆς θεᾶς **Τύχης**, ἃν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὰ πολλὰ νομίματα ποὺ βρέθηκαν μὲ τὴν παράσταση τῆς στὴν Τερμησσὸ (338 SNG), τὴν Ἴσιονδα (165 καὶ 167 SNG) καθὼς καὶ στὴ Βᾶρι, τὴ Σαγαλασσό, τὴν Ὀλβασσα κλπ.

Νομίματα ἀκόμη μὲ παραστάσεις τοῦ Ἡρακλῆ εἴτε γυμνοῦ (Ἀμβλαδα) εἴτε πωγωνοφόρου καὶ ροπαλοφόρου (Σέλην) μαρτυροῦν γιὰ τὴ λατρεία τοῦ ἡμίθεου στὴν Πισιδία. Στὴν Τερμησσό, ἐξ ἄλλου, ὑπῆρχε ναὸς ἀφιερωμένος σ' αὐτόν. Ἀπὸ νομίματα τέλος, ἐπιγραφὲς καὶ ἐρείπια γνωρίζουμε καὶ τὴ λατρεία τῆς **Κυβέλης** (Τιμβρυάς, Πανεμότειχος, Ἀντιόχεια, ὅπου ἡ Κυβέλη καθιστῇ στὸ θρόνο τῆς κρατᾷ τύμπανο καὶ δίπλα τῆς στέκονται δύο λεοντάρια), τοῦ **Ἑρμῆ** (νόμισμα ἀπὸ τὴν Τερμησσὸ τὸν παριστάνει μὲ κοντὸ χιτῶνα καὶ κρατῶντας κηρύκειο, 313 NSG), τοῦ **Ἀπόλλωνα** στὴν Τερμησσὸ καὶ ἄλλου, τῆς **Νέμεως** (Κόμαμα, Πεδνηλισσός), τῆς **Ἀθηνᾶς** στὴν Ἀριασσό, τῆς **Ἥρας** στὰ Κόμαμα (Ἥρα πεπλοφόρος), τοῦ **Ἀσκληπιοῦ** στὰ Κόδρουλα (122 SNG), τῆς **Ἀφροδίτης** στὴν Ἀντιόχεια (ὅπου παριστάνεται μὲ τὸν ἔρωτα, κρατῶντας φοῖνικα καὶ καθιστῇ στὸ θρόνο τῆς) καὶ ἀκόμα τοῦ ποτάμιου θεοῦ **Εὐρυμέδοντα** στὴν Τιμβρυάδα καὶ τοῦ **Σεράπιδος** ποὺ ταυτίζεται μὲ τὸν Ἄδν ἢ Πλούτωνα καὶ εἶναι παρήγορη θεότητα ἢ ἐνίοτε λατρεύεται σὰν Σάραπιν ἢ ταυτίζεται μὲ τὸν Δία.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ, ὅτι δὲν μαρτυρεῖται πουθενὰ ἡ λατρεία τοῦ Ποσειδώνα. Σ' ἓναν καθαρὰ ὀρεσίβιο λαὸ ποὺ δὲν γνώριζε τὴν ναυσίπλοια, ἦταν φυσικὸ, νὰ λείπει ὁ Θεὸς τῆς θάλασσας. Ἀπουσιάζουν ἀκόμη ὁ Ἥφαιστος ἃν καὶ ὁ Ὅσογος παρουσιάζει ὀρισμένες ιδιότητες τοῦ καὶ ὁ Πλούτων, ἐνῶ πολὺ σπάνια μαρτυροῦνται ἡ Ὑγεία καὶ οἱ Μοῦσες.

Ἡ λατρεία τῶν Ἑλληνικῶν Θεῶν ἀναπτύχθηκε ἀβίαστα στοὺς ἱστορικοὺς χρόνους καὶ ἐδραιώθηκε μὲ τὸν Ἀλέξανδρο καὶ τοὺς διαδόχους. Ὅσο γιὰ τὴ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία εἶναι γεγονός, ὅτι αὐτὴ ἀδιαφόρησε τελείως γιὰ τὶς θρησκευτικὲς πεποιθήσεις τῶν κατακτημένων λαῶν, τούλάχιστον στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἀκμῆς τῆς, μὴ καὶ οἱ πολυάριθμοι ἐθνότητες τοῦ ἀπέραντου ρωμαϊκοῦ κράτους ἔσκυβαν ὑπάκουα κάτω ἀπὸ τὸ σκῆπτρο τοῦ αὐτοκράτορα. Ἡ κυριαρχία τῆς Ρώμης βασίστηκε στὴν ἐννοια τοῦ ΚΡΑΤΟΥΣ καὶ ὄχι σὲ μιὰ ἀδιαίρετη λαϊκὴ βάση. Μόνο μετὰ τὸν 2ο μ.Χ. αἰῶνα μπαίνει στὴν Πισιδία ἡ λατρεία τῆς

Ὁ Θεὸς
Σέραπις
μὲ τὸν
χαρακτηριστικὸ
μόδιον
στὸ κεφάλι του.
Χάλκινο
ἄγαλμα τῶν
Ἀλεξανδρινῶν
χρόνων ποὺ
βρέθηκε
στὴν
Πέργαμον
τῆς Μ. Ἀσίας.
(Μουσεῖο
Καμπούλ).

Θεᾶς Ρώμης (Ε 48 καὶ 49 καθὼς καὶ Ε 104, 123 καὶ 137), ἐνῶ ναὸς τῶν Σεβαστῶν δὲν ὑπῆρχε ἐκτὸς ἀπὸ μεμονωμένους αὐτοκράτορες.

Β. Ὁ θρίαμβος τοῦ Χριστιανισμοῦ

Στὴν Πισιδία μὲ τὴ μακραίωνη παράδοση εὐλάβειας καὶ προσήλωσης στὰ θεῖα καὶ μὲ τὶς λαμπρὲς συνθῆκες τοῦ ἀμάραντου Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὁ Χριστιανισμὸς ταχύτατα βρῆκε θερμὴ ἀνταπόκριση, ρίζωσε καὶ ἀναπτύχθηκε, σὲ μιὰ ἐποχὴ μάλιστα ὅπου ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Μ. Ἀσίας, ἀριθμῶντας ἑκατομμύρια ψυχές, δὲν εὑρίσκει πιά ἱκανοποίηση στὰ πατροπαράδοτα εἶδωλα. Δὲν μπορούσε ἴσως, νὰ ὑπάρξει ἱστορικὰ καταλληλότερη στιγμή, γιὰ νὰ ἐδραιωθεῖ ἡ νέα διδασκαλία.

Ἔτσι ὅταν τὸ 32 μ.Χ. ὁ **Ἀπόστολος Παῦλος** μὲ τὸν μαθητὴ του Βαρνάβα ἔρχονται στὴν Ἀντιόχεια τῆς Πισιδίας, τὸ ἔδαφος εἶναι κιόλας γονιμώτατο, γιὰ νὰ δεχτεῖ τὸ σπόρο τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας, ποὺ ἡ ἀπήχηση της στοὺς Ἕλληνες εἶναι ἄμεση. Ἀντίθετα ἡ Ἰουδαϊκὴ παροικία τῆς Ἀντιόχειας ποὺ φαίνεται νὰ ἦταν εὐάριθμη καὶ οἰκονομικὰ ἰσχυρή, ἐξεγέρθηκε, παρακινῶντας καὶ τὸν ὑπόλοιπο πληθυσμὸ ἐναντίον τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Βαρνάβα, ποὺ δύσκολα γλύτωσαν ἔτσι ἀπὸ τὸ λυντσάρισμα φεύγοντας στὸ Ἰκόνιο. Ἀργότερα ὁ Παῦλος δὲ μιλῆσει μὲ πολλὴ πίκρα γιὰ τὴν κακὴ αὐτὴ ὑποδοχή*. Ἀφοῦ κήρυξαν στὸ Ἰκόνιο, ἐπιστρέφουν καὶ πάλι στὴν Πισιδία, τὴ φορὰ αὐτὴ γιὰ νὰ χειροτονήσουν πολλοὺς πρεσβύτερους καὶ μετὰ οἱ δύο Ἀπόστολοι φεύγουν γιὰ τὴν Παμφυλία**.

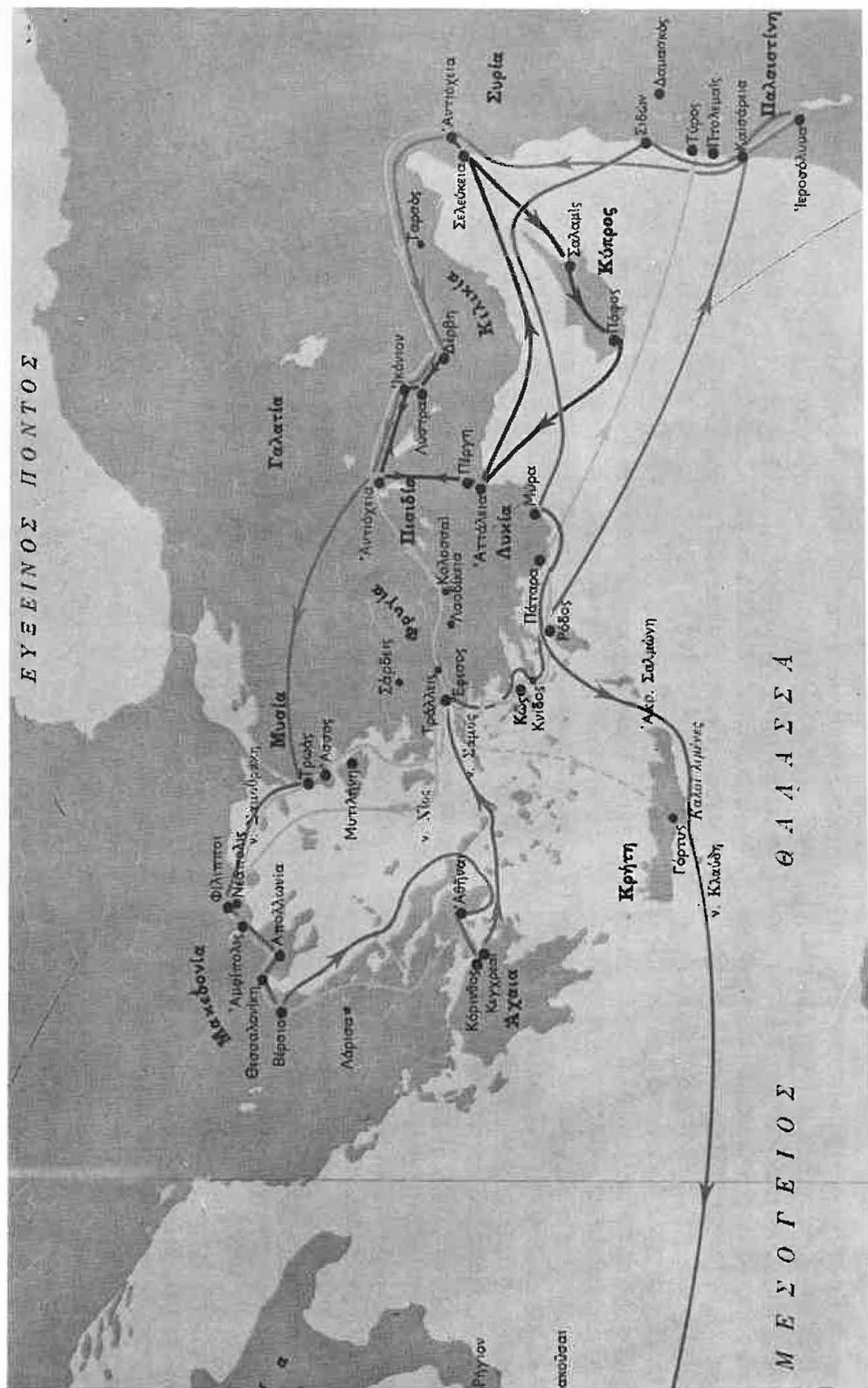
Ἀπὸ δὴ κι ἔμπρός, πλέον ἡ ἱστορία τῆς Πισιδίας στὰ πρῶτα χριστιανικὰ χρόνια εἶναι μιὰ ἀδιάκοπη παράθεση, ἀπὸ λαμπρὰ ὀνόματα, ποὺ ἔδρασαν καὶ μαρτύρησαν γιὰ τὴν πίστη τους στὸν χριστιανισμό, ὅταν ἄρχισαν οἱ φοβεροὶ διωγμοὶ μὲ τὸν Διοκλητιανὸ καὶ μετὰ. Ἀλλὰ καὶ ἀργότερα κάτω ἀπὸ τὴ ζοφερὴ δουλεία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας οἱ Πισίδες κατάφεραν νὰ κρατήσουν τὴ φλόγα τῆς θρησκείας τους ἄσβεστη καὶ ἦταν τὸ μόνο, ποὺ διατήρησε καὶ συντήρησε τὸν Ἑλληνισμό τους ἀμείωτο, ἀφοῦ καὶ ἡ γλῶσσα ἡ Ἑλληνικὴ ἀπαγορεύτηκε.

Ἐκατοντάδες εἶναι οἱ μάρτυρες, οἱ ὅσοι καὶ οἱ Ἅγιοι (ὅπως τοῦλάχιστον θέλει, νὰ τοὺς διακρίνει ἡ ἐπίσημη ὀρθόδοξη Ἐκκλησία) ποὺ κατάγονται ἀπὸ τὴν Πισιδία ἢ βρῆκαν τὸ θάνατο διδάσκοντας ἢ δρῶντας στὴν χώρα αὐτή. Ἐνδεικτικὰ μόνο θ' ἀναφερθοῦμε σὲ μερικοὺς, ποὺ ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος τους μαρτυρεῖ γιὰ τὴν ἀκλόνητη πίστη καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς θυσίας τους.

Ἡ **Ἁγία Θέκλα** ποὺ σὲ ἡλικία 18 ἐτῶν γνωρίστηκε μὲ τὸν Παῦλο στὸ Ἰκόνιο καὶ ἔδρασε κηρύττοντας σὲ ὅλες τὶς πόλεις τῆς Πισιδίας. Ὁ **Ἅγιος μάρτυς Ζώσιμος** ἀπὸ τὴν Ἀπολλωνιάδα, ποὺ ἔδρασε στὰ χρόνια τοῦ Αὐτοκράτορα Τραϊανοῦ καὶ βρῆκε μαρτυρικὸ θάνατο στὴν Ἀντιόχεια, ὅταν ἡγεμόνευε ὁ Δομετιανὸς (98 μ.Χ.). Ἡ **Ἁγία Μαρίνα** ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια, κόρη τοῦ εἰδωλολάτρη ἀρχιερέα Αἰδέστου στὰ χρόνια τοῦ Κλαυδίου Καίσαρα (270 μ.Χ.). Βρῆκε μαρτυρικὸ θάνατο, γιὰτὶ δὲν δέχτηκε ν' ἀλλάξει τὴν πίστη της καὶ νὰ γίνει ἐρωμένη

*Πρὸς Τιμόθεον, Δ§11-13.

**ΠΡΑΞΕΙΣ, ΙΔ.

Χάρτης με τις πορείες του Αποστόλου Παύλου. Ἡ Ἀντιόχεια τῆς Πισιδίας ὑπῆρξε τόπος τῆς ἱδρύσεως τῆς πρώτης ἐκκλησίας.

τοῦ ἐπαρχοῦ τῆς Ἀνατολῆς Ὀλύμπριου. Μαζύ τῆς σφάχτηκαν χιλιάδες χριστιανοί. Οἱ Ἅγιοι μάρτυρες **Μᾶρκος** καὶ **Στέφανος** ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια ποὺ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ ἀποκεφαλίστηκαν (290 μ.Χ.) ἐπὶ ἡγεμονίας Μάγου. Οἱ ἱερομάρτυρες **Νίκανδρος** (ἐπίσκοπος Μύρων) καὶ **Ερμαῖος** (Πρεσβύτερος) ποὺ εἶχαν χειροτονηθεῖ ἀπὸ τὸν Τίτο. Καὶ τέλος ὁ ἱερομάρτυς **Μεθόδιος** ἀπὸ τῆς ὠραιότερης μορφῆς, ἐπίσκοπος Πατάρων (550, περίπου μ.Χ.) ποὺ ἔδρασε τὴν ἐποχὴ τῶν Ὠριγενιστῶν καὶ τοὺς πολέμησε μὲ δερμὰ κηρύγματα καὶ πολλὰ συγγράμματα, κυριώτερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι τὸ “Συμπόσιο τῶν Παρθένων,, καὶ ποὺ τὸ χειρόγραφο του βρίσκεται στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Ἀγ. Μάρκου στὴ Βενετία. Βρῆκε κι’ αὐτὸς μαρτυρικὸ θάνατο.

Ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἐπιβάλλει τὸν Χριστιανισμό ὡς ἐπίσημη θρησκεία τοῦ κράτους καὶ προσδιορίζει τὸ δόγμα. Ἀντίθετα μὲ τὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία ποὺ βάσισε τὴ δομὴ καὶ τὴ διακυβέρνηση

Ὁ Μ. Κωνσταντίνος
ὑπῆρξε
ὁ οὐσιαστικὸς
θεμελιωτὴς
τοῦ
Χριστιανισμοῦ
στὸ Ἀνατολικὸ
κράτος.
Λεπτομέρεια
ἀπὸ
ψηφιδωτὸ
στὴν εἴσοδο
τῆς Ἀγ.
Σοφίας
(10ος αἰώνας).

ση της στην έννοια τοῦ ΚΡΑΤΟΥΣ, τὸ Βυζάντιο ἀρκέστηκεν στὴν κοινὴ ΘΡΗΣΚΕΙΑ, ἀδιαφορῶντας γιὰ τὴν ἐθνότητα. Ἡ ἱστορία, τοῦλάχιστον ἡ πρώϊμη, τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, δὲν εἶναι βέβαια ἱστορία ἐνὸς ἔθνους. Εἶναι ἱστορία διαφορετικῶν ἐθνοτήτων, πού, ὅμως, ἔχουν κοινὴ πνευματικὴ ἀνέλιξη, κοινὸ πολιτισμὸ, κοινὴ πίστη, συγκροτῶντας ἕναν πολιτισμὸ, πού τείνει νὰ συγχωνεύσει ρωμαϊκές, ἑλληνικὲς καὶ ἀσιατικὲς παραδόσεις μέσα στὴν αἰωνιότητα τῆς Ἑλληνικῆς διανόησης καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας.

Σ' αὐτὰ τὰ χρόνια ἡ Πισιδία, πού ἀποτελεῖ τὸν κορμὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ θέματος, μ' ἕναν ἀκμάζοντα καὶ βαδύτατα δρῶντα ἑλληνισμό, ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὲς λαμπρότερες μητροπόλεις τῆς Μ. Ἀσίας. Ἡ λεγόμενη "Διατύπωσης Λέοντος τοῦ Σοφοῦ", δηλαδὴ ἡ τάξη μητροπόλεων πού ἀποδίδεται σ' αὐτόν, ἀλλὰ πού, πιθανότατα, ἔχει συνταχθεῖ στὸν 12ο αἰῶνα, ἀναφέρει πλῆθος μητροπόλεων, ἀπὸ τὲς ὁποῖες συμπεραίνεται καὶ ὁ ἀριθμὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Μόνο γιὰ τὴν Ἀντιόχεια ἀναφέρει 21 Ἐπισκοπές. Πολλοὶ ἐπίσκοποι Πισίδες ὑπῆρξαν διαπρεπεῖς συγγραφεῖς καὶ ἀρκετοὶ ἀπ' αὐτοὺς πῆραν μέρος στὲς ἑπτὰ οἰκουμενικὲς συνόδους ἀπὸ τὸ 325 ἕως τὸ 787 μ.Χ. Ἀπὸ τὲς λαμπρότερες μορφὲς ὑπῆρξε καὶ ὁ Ἱερομάρτυς Μεθόδιος, γιὰ τὸν ὁποῖο μιλήσαμε παραπάνω. Ἐδῶ παραθέτουμε πίνακα τῶν ἐκλιπουσῶν ἐπισκοπῶν Πισιδίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ μέγας αὐτὸς ἀριθμὸς Ἐπισκοπῶν, πού δὲν ἦταν βέβαια μόνον προνόμιον τῆς Πισιδίας, δὲν εἶναι τοῦλάχιστον ὅσο νομίζουμε, ἐνδεικτικὸς τοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλὰ ὀφειλόταν καὶ σὲ ἄλλους λόγους, πού θὰ δοῦμε ἀμέσως παρακάτω.

Ἡ ἄλωση τῆς Πόλεως καὶ ἡ πτώση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας θὰ ὀροθετήσουν τὴν ἐναρξὴ μιᾶς νέας καμπῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας, πού εἶναι ἄρρηκτα δεμένῃ μαζὺ του, γεμάτη συμφορές, ἐξισλαμίσεις, διωγμοὺς καὶ γενικώτερες προσπάθειες ἀφανισμοῦ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ λεπτομέρειες μιᾶς μακρόπνοης πολιτικῆς τῶν Τούρκων ἀπέναντι στοὺς Ἕλληνες εἶναι γνωστὲς ἀπὸ τὴν ἱστορία. Ἐν τούτοις ἡ ἐπίσημη πολιτικὴ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀπέναντι στὸ Χριστιανισμό, τοῦλάχιστον γιὰ τὲς πρώτες δεκαετίες, εἶναι στάση ἀνοχῆς. Ἴσως γιὰ τὸ οἱ ὀρθόδοξοι σὰν μονοθεῖστες ἦσαν πιὸ κοντὰ στὸν Μωαμεθανισμό καὶ ἐξ ἄλλου, ἀπὸ ἄποψη καθαρὰ πολιτικὴ, ἐκεῖνο πού ἐνδιέφερε ἄμεσα τὸν Σουλτάνο, ἦταν νὰ διατηρεῖται καλὰ τὸ "ὑπήκοον",.

Ὁ ἴδιος ὁ Μωάμεδ ὁ Β' εἶναι γνωστό, πὼς ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὰ δόγματα τῆς θρησκείας μας καὶ τὲς τελετές. Τὸ "Χάττι Σερῖφ", (ἢ Χάττι Χουμαγιούν) ἡ Ἱερὴ Διαταγὴ δηλαδὴ, πού ἐξέδωσε ἀμέσως μετὰ τὴν Ἄλωση (Ἰαν. 1454) καὶ πού, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὅχι μόνον ἄφηνε ἀνέπαφο τὸ Πατριαρχεῖο, ἀλλὰ παραχωροῦσε καὶ προνόμια στοὺς Χριστιανοὺς εἶχε τὸν ἐξῆς ἀπώτερο στόχο. Ὁ πρῶτος Πατριάρχης μετὰ τὴν Ἄλωση, ὁ **Γεννάδιος Σχολάριος**, φανατικὸς ἀνθενωτικὸς μὲ τὰ προνόμια πού τοῦ παραχωροῦσε γιὰ δικαιοπραξίες (κληρονομικὲς δίκες, διαζύγια, ρύθμιση ζητημάτων παιδείας κλπ) καὶ μὲ τὴν ἀναγνώριση του σὰν Μιλλέτ-Μπασῆ (ἀνώτατος ἀρχηγὸς θρησκευτικὸς καὶ πολιτικὸς τῶν Ὁρθοδόξων) ἦταν μιὰ θαυμασία ἐγγύησιν γιὰ τὴ νεοσύστατη Αὐτοκρατορία,

πὼς δὰ εἶχε ἐξασφαλισμένη τὴν ἔχδρα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στοὺς Ὀρθόδοξους, ἀποκλείοντας ἔτσι τὸ ἐνδεχόμενο μιᾶς ἐπέμβασης τῆς, τάχα γιὰ θρησκευτικοὺς λόγους. Ὁ Πατριάρχης ἀναγνωρίζοταν ἐπίσημα πλέον σὰν Ἐθνάρχης, προϊστάμενος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ ἰσότημος μὲ Ὑπουργό, διατηρῶντας ἀντιπρόσωπο στὴν Ὑψηλὴ Πύλη. Ὁ Χρονογράφος τῆς ἐποχῆς Γεώργιος Φραντζῆς διέσωσε τὸ περιεχόμενο τοῦ σιρὶ (ιερὸς νόμος), σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ Ἀρχιερεῖς ἀναγνωρίζονταν σὰν “ἀδιάσειστοι, ἀφορολόγητοι καὶ ἀνενόχλητοι,.. Πόσο τηρήθηκαν ἀργότερα ὅλα τοῦτα εἶναι βέβαια γνωστὰ ἀπὸ τὴν ἱστορία. Ἡ Τουρκικὴ ὁμως πανουργία εἶχε γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά θριαμβεύσει.

Ὅταν τὸ πνεῦμα αὐτὸ τῆς ἐπεΐκειας τοῦ κατακτητῆ υποχώρησε ἀργότερα, γύρω στὸν 16ο αἰώνα, ἡ διοίκηση τῆς ἐκκλησίας πλέον εἶχε παγιωθεῖ μὲ τὴ λειτουργία τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν καὶ τὴν ἐπάνδρωση τῶν μονῶν (Σινᾶ, Πόντος, Καππαδοκία κλπ). Στὴν Πισιδία δὲν ὑπῆρχαν μονές. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὁμως διοίκηση συγκροτημένη γερὰ, κατάφερε, νὰ περισώσει τὴν χριστιανικὴ πίστη καὶ νὰ διατηρήσει ἀμείωτο τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ ἐλευθερία ὁμως τῆς ἐκτέλεσης τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν καὶ τῆς λειτουργίας γενικὰ τῆς ἐκκλησίας, παγιώθηκε μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Κιουτσουκ Καϊναρτζῆ (23-7-1774) ποὺ ὑπέγραψε ἡ Τουρκία μετὰ τὴν ἥττα τῆς ἀπὸ τὴ Ρωσία καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ Ρωσία ἀποκτοῦσε τὴν κηδεμονία τῶν Ὀρθόδοξων τῆς Τουρκίας, ποὺ εἶχαν πλέον τὸ δικαίωμα ὄχι μόνο τῆς ἐλεύθερης ἐκτέλεσης τῶν θρησκευτικῶν τους καθηκόντων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπίσκεψης τῶν Ἁγίων Τόπων. Ὁ Κ. Λαμέρας μιλάει γιὰ 21 κοινότητες Ἑλληνικὲς σὲ ὁλόκληρὴ τὴν Πισιδία, ἐνῶ ἀναφέρεται σὲ 46 συνολικὰ ναοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους 15 περίπου στὴ Σπάρτη καὶ σὲ 44 ἱερεῖς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 13 περίπου κατὰ τὸν Ν. Μπότσαρη, ἱεουργοῦσαν σὲ ναοὺς τῆς Σπάρτης καὶ οἱ ὑπόλοιποι στὶς ἄλλες κοινότητες. Βέβαια οἱ στατιστικὲς ἀναφέρονται στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας, ἀλλὰ, ὅπωςδήποτε οἱ ἀριθμοὶ εἶναι ἐνδεικτικοί. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ναοὺς αὐτοὺς χτισμένοι μὲ λαμπρότητα ἀποτελοῦσαν τόπους συγκέντρωσης τῶν χριστιανῶν μερικοὶ μάλιστα ἀπ’ αὐτοὺς ἦσαν χτισμένοι ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες πρὶν. Ὁ ναὸς τοῦ Ἀγ. Νικολάου στὴ Σπάρτη, χτισμένος τὸν 4ο αἰῶνα, λεγόταν, πὼς εἶχε δεμέλια, ποὺ μὲ ὁλόκληρὴ τὴν οἰκοδομὴ σχημάτιζαν ὠοειδῆ περιφέρεια καὶ ἴσως γι’αὐτὸ στὸν σεισμὸ τοῦ 1914 παρέμεινε ἀνέπαφος. Ὅλοι οἱ Ναοὶ εἶχαν λείψανα ἁγίων, κειμήλια αἰώνων καὶ ἀποτελοῦσαν ἀληθινὰ θησαυροφυλάκια τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐννέα ναοὶ λειτουργοῦσαν στὴν Σπάρτη, ἐνῶ τρία ἀκόμα ζωκλήσια τὶς ἡμέρες τῆς γιορτῆς τους (τοῦ Σταυροῦ, Ἀγ. Ἀναργύρων καὶ Κηρύκου καὶ Ἰουλίττης). Καθὼς εἶδαμε καὶ σὲ προηγούμενο κεφάλαιο σπουδαῖοι ναοὶ ἦσαν ἀκόμη τῶν Εἰσοδίων, τῆς Κοιμήσεως, μὲ σπάνιο ἀρχιτεκτονικὸ ρυθμὸ καὶ τῆς Μητροπόλεως ποὺ ἀναστῆλῶθηκε στὰ 1868 μὲ βυζαντινὴ μεγαλοπρέπεια καὶ χλιδῇ. Ὑπῆρχαν ἀκόμα οἱ ναοὶ τοῦ Ἀγ. Φιλίππου, τῶν Ταξιάρχων,

τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος κ.ἄ.

“Ὅλοι αὐτοὶ οἱ περίλαμπροι ναοί, ἐνδιαίτημα καὶ πυρῆνες συγκέντρωσης τῶν Ἑλλήνων, ὑπῆρξαν θησαυροφυλάκια ὄχι μόνο τῶν πατροπαράδοτων κειμηλίων τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ, κυριώτερα, τῶν παραδόσεων, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀφοῦ οὔτε ἄλλα ἐντευκτήρια ὑπῆρχαν οὔτε δημόσιοι χώροι ὑποδοχῆς γιὰ τὰ βάθμια ἐκεῖνα τῆς Μ. Ἀσίας. Τὰ προαύλια τῶν ναῶν, οἱ ἴδιοι οἱ ναοὶ ἦσαν οἱ μοναδικοὶ χώροι συγκέντρωσης τῶν Πισιδῶν καὶ ἐκεῖ διατήρησαν ἐπὶ τέσσερις αἰῶνες ἄσβηστη τὴν ἱερή, ἐθνική τους φλόγα μὲ μοναδικό τους στήριγμα τὴν θρησκευτική τους προσήλωση, ἀφοῦ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα τοὺς ἦταν, τοῦλάχιστον ὡς τὸν περασμένο αἰῶνα, ἀπαγορευμένη.

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἐπαρχία Πισιδίας ἐρχόταν στὴ σειρὰ τῶν Μητροπόλεων δεκάτη ἐβδόμη στὴν πρώτη στήλη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης. Ἐδρα τῆς Μητρόπολης, φυσικά, ἦταν ἡ Σπάρτη καὶ εἶχε χορηγία τετρακόσιες χρυσὲς λίρες Τουρκίας τὸ χρόνο. Ὁ Μητροπολίτης εἶχε τὸν πομπῶδη τίτλο “Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Πισιδίας, ὑπέρτιμος καὶ Ἐξάρχος πάσης Λυκίας, Σίδης, Μυραίων καὶ Ἀτταλείας καὶ Μικρῆς Ἀντιοχείας.

Ἀπὸ τὴν Ἐκκλησιαστικὴ σύνθεση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου
Πίνακας ἐκλιπουσῶν ἐπισκοπῶν ἐπαρχίας Πισιδίας (Σελὶς 308)

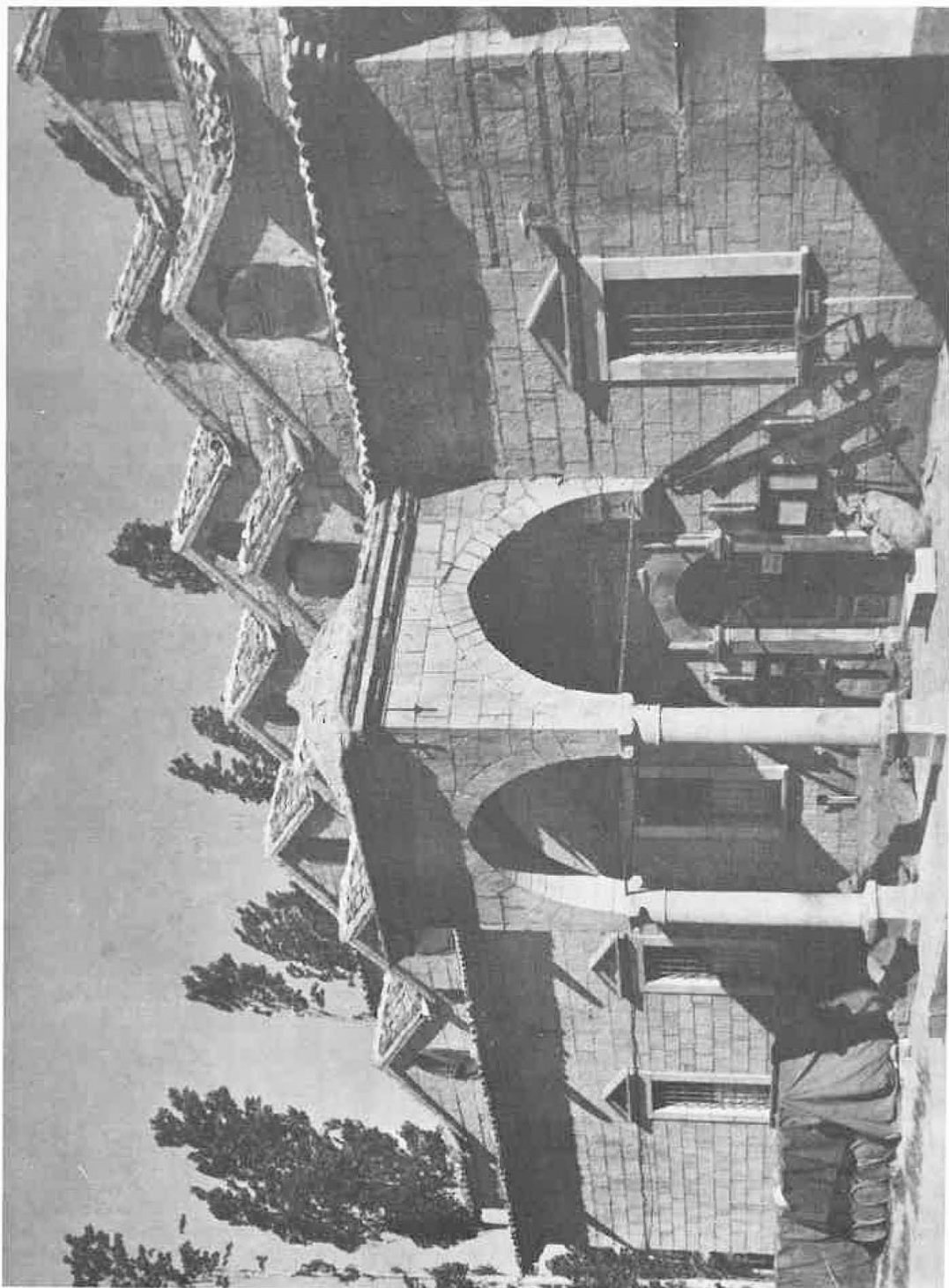
Ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Ἀντιοχείας (Γιαλοβάτς)

Ἡ Σαγαλασσοῦ (Ἀγλασσοῦν)	Ἡ Ζορζήλων (Μπολδοῦρ Ὀβᾶ)
Ἡ Ἀπολλωνίας Σωζοπόλεως (Οὔλου Μπουρλου)	Ἡ Τυμβριάδος (Ἰμροχὸρ)
Ἡ Ἀπαμείας Κιβωτοῦ (Σαντικλή)	Ἡ Τυμανδοῦ (Γιασι Ἐρεν)
Ἡ Τυραίου (Ἰλγὴν)	Ἡ Κωνάνης (Γκιονέν)
Ἡ Βάριδος, Σπάρτης (Χαμῆτ-Ἰσπάρτα)	Ἡ Μαλλοῦ, Δαδηλίας (Μαλλὸς Ὀβᾶ)
Ἡ Ἀνδριανουπόλεως (Καρᾶ-Ἀγᾶ)	Ἡ Σινιανδοῦ, Συνηθανδοῦ (Καδὶν Χὰν)
Ἡ Λιμένων (Γαζρί)	Ἡ Τιτυασοῦ (Νταρσάμ)
Ἡ Λαοδικείας Κεκαυμένης (Γιορκὰν Λαδίκ)	Ἡ Μητροπόλεως (Ἀγιασὶν)
Ἡ Σελευκείας Σιδηρᾶς (Σελὲφ)	Ἡ Πάππων, Παππινῶν (Τσαρὴν Σεράϊ)
Ἡ Ἀγρῶν (Ἀγρὰς)	Ἡ Παρλαΐδος, Παρλαοῦ (Μπέν Σεχίρ)
Ἡ Ἀδάδων (Καρὰ Μπαοῦλο)	Ἡ Βίνδαίου (Κιλίτς)

*Ὁ Ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου χτίστηκε στὰ 1794 πάνω σὲ θεμέλια τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας καὶ ἀνακαινίστηκε τὸ 1868. Τῶν Ταξιαρχῶν στὰ 1805 μὲ δωρεὰ τῆς οἰκογένειας Ἀζήλογλου. Τῶν Εἰσοδίων στὰ 1865 ἐνῶ στὰ 1889 μὲ δωρεὰ τοῦ Γιαννάκη ἐφέντη Κιοκπάσογλου ἀγοράστηκε τὸ μεγάλο ρολοῖ. Ὁ Ναὸς τοῦ Ἀγ. Φιλίππου καθὼς καὶ τοῦ Ἀγ. Εὐσταθίου χτίστηκε στὰ 1844 μὲ δωρεὰ τοῦ Ἰωακείμ Ἀγνιάογλου.

Ο Ναός τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου σὲ πρόσφατη φωτογραφία. Σήμερα ἔχει μετατραπῆ
σὲ ἀποθήκη. (Συλ. Έν. Σπάρτης).

Ο Ναός τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου (Βασιλική μὲ 5 κλίτη). Οἱ Τούρκοι τὴν ἔχουν μετατρέψει
κι αὐτὴν σὲ ἀποθήκη.

Είδαμε παραπάνω σὲ πίνακα πὼς οἱ “ἐκλιποῦσες,, ἐπισκοπὲς τῆς Πισιδίας, ξεπερνοῦσαν τὶς εἴκοσι. Στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα (1896) οἱ ἐπισκοπὲς ποὺ ὑπάγονταν στὸ μητροπολίτη Πισιδίας ἦσαν ἡ Σπάρτης, ἡ Ἀτταλείας, ἡ Καστελλορίζου, ἡ Μάκρης, ἡ Λειβησοῦ, ἡ Βουρδουρίου, ἡ Πάρλας, ἡ Πόρλου, ἡ Νηοίου, ἡ Ἐλμαλού, ἡ Φοινίκης, ἡ Ἀντιφέλλου, ἡ Μύρων, ἡ Καλαμακίου καὶ τέλος ἡ Ἀτταλείας.

Βέβαια τοῦτο δὲν ὀφειλόταν μόνο στὸν πληθυσμὸ τῆς Πισιδίας. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἀσκοῦσε τὴν ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση τὸ Κέντρο, ποὺ βασιζόταν στὴν ἀγοραπωλοσία τόσο τοῦ θρόνου τοῦ Πατριαρχείου, ὅσο καὶ τῶν Μητροπόλεων καὶ τῶν Ἐπισκοπῶν, δὲν ἦταν ἀσχετος μὲ τὴν περίπτωσι. Ἡ Ἱ. Σύνοδος πουλοῦσε τὸ θρόνο στὸν Πατριάρχη, ποὺ μὲ τὴ σειρά του ἐκχωροῦσε τὶς μητροπόλεις στοὺς μητροπολίτες “ἐναντι τιμήματος,, ποὺ μὲ τὴ σειρά τους ἐκχωροῦσαν τὶς ἐπισκοπὲς. Τὰ ἔσοδα ἐξ ἄλλου τῶν ἐνοριῶν δικαιολογοῦσαν τὸ τίμημα τῆς ἀγορᾶς τῶν ἐπισκοπῶν. Ἀλλὰ ἐκτὸς τούτου ἡ δημιουργία πολλῶν χριστιανικῶν πυρήνων, στὰ βάθρα αὐτὰ τῆς Μ. Ἀσίας κρατοῦσε σὲ συνεχῆ ἐθνικὴ ἐγρήγορη τὸν Ἑλληνικὸ πληθυσμὸ, τροφοδοτοῦσε τὴν Ἑλληνικότητα του κρατῶντας ἀσβηστὴ τὴ μοναδικὴ δύναμη συγκράτησις καὶ συσπείρωσις τῶν Ἑλλήνων, πού, μὴ ἔχοντας τὴ δυνατότητα οὔτε τὴ γλώσσα του νὰ χρησιμοποιεῖ, κινδύνευε διαφορετικὰ ν’ ἀφανιστεῖ ὁλότελα. Γιατὶ ὅπως προαναφέραμε στὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνα ἡ ἐπιείκεια ποὺ εἶχε δεῖξει ὁ Μωάμεθ Β’ εἶχε παραχωρήσει τὴ θέσιν τῆς στὴ γνωστὴ Τούρκικη ἀδιαλλαξία καὶ ὁ φανατισμένος ἐθνικισμὸς τῶν Τούρκων ἔτεινε νὰ ἐξαφανίσει κάθε τι χριστιανικό. Καὶ χρειάστηκε ἡ ἥττα τῶν Τούρκων ἀπὸ τοὺς Ρώσους, γιὰ νὰ ὑποχρεωθεῖ ἡ Τουρκία, νὰ ἀνανεώσει τὴν προστασία τῆς ἀπέναντι στὴ Χριστιανικὴ θρησκεία. Στὸ διάστημα αὐτὸ δεκάδες μητροπολίτες λιγώτερο ἢ περισσότερο σπουδαῖοι ἄφησαν τὴ σφραγίδα τῆς παρουσίας τους στὴν Πισιδία. Ἐνδεικτικὰ καὶ γιὰ τὸν 19ο αἰῶνα ἀναφέρονται ὁ Εὐγένιος ὁ Β’, ποὺ γιὰ ἓνα μικρὸ διάστημα διαδέχτηκε τὸν Πατριάρχη Γρηγόριο τὸν Ε’ στὸν Οἰκουμενικὸ θρόνο καὶ κατόπιν ὁ Γεράσιμος ὁ Β’. Τὸν τελευταῖο διαδέχτηκε ὁ Μελέτιος κ’ αὐτὸν ὁ Καισάρειος. Ἀκολούθησαν ὁ Παρθένιος καὶ ὁ Βενέδικτος, ὁ Γεράσιμος Τανταλίδης, γόνος τῆς περίφημης Φαναριώτικης οἰκογένειας, σπουδαῖος μεταρρυθμιστὴς τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, νεωτεριστής, προσωπικότητα λαμπρὴ καὶ πολὺπλευρῃ. Εἶναι ὁ Ἱεράρχης ποὺ ἔβαλε ἔλεγχον στὴ διαχείρησι τῶν ἐκκλησιαστικῶν περουσίων ποὺ μέχρι τότε γινόταν ἀπὸ τοὺς ἐπιτρόπους “καλῇ τῇ πίστει,, καθόρισε αἵρετοὺς ἐπιτρόπους, καταργῶντας τοὺς “ἀριστίνδην,, καὶ εἰσήγαγε πολλὰ ἄλλα διοικητικὰ καινοτομίες. Μετὰ τὴν προαγωγὴν καὶ τὴν μετάθεσιν του στὴ Μητρόπολιν Ἰωαννίνων τὸ 1905 τὸν διαδέχεται στὴν ἔδρα ὁ Κωνσταντῖνος, βαθὺς γνώστης τῆς Τούρκικης πολιτικῆς καὶ δεινὸς ρήτορας, ποὺ χειρίστηκε μὲ ἄψογο τρόπο τὰ ἐθνικὰ ζητήματα. Μὲ τὸν θάνατον του, τὸ 1912, ἐπανερχεται στὴ μητρόπολιν Πισιδίας ὁ Γεράσιμος ποὺ ἐν τῷ μεταξύ ἦταν μητροπολίτης Ρόδου, γιὰ νὰ ἀναχωρήσει τὸ 1919 ὀριστικὰ πλέον γιὰ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὅποτε τὴν κενὴ ἔδρα καταλαμβάνει ὁ Πατάρων Μελέτιος (1880–1967).

Ἡ παρουσία τῆς Ἐκκλησίας κινήτρη καὶ ἀκίνητη ἦταν τεράστια. Εἶδαμε καὶ

παραπάνω πὼς τὸ κέντρο τῆς ἐθνικῆς ζωῆς ἦταν ἡ ἐκκλησία ποὺ συντηροῦσε ἄσβηστη τὴν θρησκευτικὴ φλόγα τῶν Ἑλλήνων. Αὐτὴ ἡ ἀμείωτη προσήλωσις στὴ θρησκεία ἦταν ποὺ ἔκανε τόσο εὐκόλη τὴν ἐκχώρησι μὲ διαθῆκες ἢ δωρεὰς ἀκινήτων περιουσιῶν στὴν ἐκκλησία. Γιὰ ποιὸν ἀκριβῶς λόγο ἀποδεχόταν (ἢ καὶ ἐνθάρρυνε) ἡ τελευταία τὴν ἐκχώρησι τῶν περιουσιῶν αὐτῶν στὴ δικαιοδοσία της δὲν εἶναι ὁλότελα ἐξακριβωμένο. Γιατὶ ὑπάρχει καὶ ἡ (λογικοφανὴς) ἄποψη πὼς ἔτσι ἐπισημοποιοῦσε καὶ ἐξασφάλιζε τὴν ἑλληνικὴν περιουσία, ἀφοῦ, τουλάχιστον ἡ ἐκκλησία, εἶχε τὴν ἐπίσημη ἀναγνώρισις της μὲ συμβάσεις διεδ-
νοῦς ἀποδοχῆς. Ὅσο γιὰ τὴν οἰκονομικὴ διαχείρισι τῆς περιουσίας τῶν ναῶν ὑπεύθυνοι ἦσαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἐπίτροποι, ποὺ ἐκλέγονταν ἀριστίνδην, τοῦ-
λάχιστον ὡς τις μέρες τοῦ Γεράσιμου, πού, ἀμέσως μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς μη-
τροπολιτικῆς ἑδρας Πισιδίας καὶ τις μεταρρυθμίσεις, ποὺ ἐπέφερε, δέσπισε τὴν ἐκλογὴ τῶν ἐπιτρόπων μὲ καθολικὴ ψηφοφορία.

Ὁλόκληρη ἡ τεράστια αὐτὴ κινητὴ περιουσία τῶν ναῶν ποὺ μεταφραζόταν σὲ ἑκατοντάδες ὀκάδες χρυσάφι καὶ ἀσημι, σὲ βυζαντινὰ Εὐαγγέλια καὶ Εἰλη-
τάρια, πολυελαίους, σταυροὺς σπάνιας γλυπτικῆς τέχνης, Βυζαντινὲς εἰκόνες τεράστιας ἀξίας παραδόθηκαν στοὺς Τούρκους ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Παπαῖωακεὶμ Πεσματζόγλου, μὲ τὴν ἥττα τῶν Ἑλλήνων. Ἐλάχιστα πράγματα κατάφεραν οἱ πρόσφυγες νὰ περισώσουν μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς τους φεύγοντας ἀπὸ τὴς πατρί-
δες τους. Ἐτσι ἀπὸ ἐκεῖνο τὸν θησαυρὸ δὲν ἀπομένουν πιά παρὰ μόνο ἀναμνή-
σεις ποὺ ἀφηγοῦνται σὲ μᾶς οἱ γεροντότεροι, σὰν παραμύθια.

Ἡ Νέα Ἰωνία στὰ πρῶτα χρόνια τῆς Ἰδρυσῆς της.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ρακένδυτοι, πεινασμένοι, με τὴ μάστιγα τῆς ψείρας καὶ τοῦ ἐξανθηματικοῦ τύφου καὶ κυρίως μιᾶς ἐπαίσχυντης πολιτικῆς προπαγάνδας, πού, ἂν δὲν ἔπαιρνε τὴ μορφή ἀνοιχτῆς ἔχθρας, δημιουργοῦσε, ὅπωςδὴποτε, ἓνα ἀσφυχτικὸ κλῖμα καχυποψίας, ἄρνησης καὶ χλευασμοῦ, 7.000 περίπου Πισίδες, γέροντες καὶ γυναικόπαιδα, συσσωρεύτηκαν σὰν τὰ ζῶα μέσα σὲ σκηνές καὶ παράγκες στὰ χέρσα χωράφια, πού βρίσκονταν στὰ βόρεια τῆς Ἀθήνας (Ποδαράδες). Σὲ λίγο θ' ἀρχίσουν νὰ καταφθάνουν καὶ οἱ ἄντρες, ὅσοι ἐπέζησαν ἀπὸ τὴν ἐξορία στὰ βάθη τῆς Τουρκίας, γιὰ νὰ σμίξουν ξανὰ τὶς σφιχτοδεμένες ἐκεῖνες οἰκογένειες τῶν προσφύγων τῆς Ἀνατολῆς.

Αὐτοὶ οἱ ρακένδυτοι καὶ πεινασμένοι πρόσφυγες, ὅμως, ἔφερναν καὶ δυνάμεις τρομακτικὲς μαζί τους. Τὴν πίστη τους. Τὴν πίστη τους στὴ ζωὴ, τὴν μέχρι θανάτου ἀφοσίωση στὴν Ἑλληνικὴ πατρίδα, τὴν ἐργατικότητα, τὴν ἐντιμότητα τους. Κι ἀκόμα τὸ ἐμπορικὸ τους δαιμόνιο καί, κυρίως, τὴν πίστη τους στὴ διεθ-

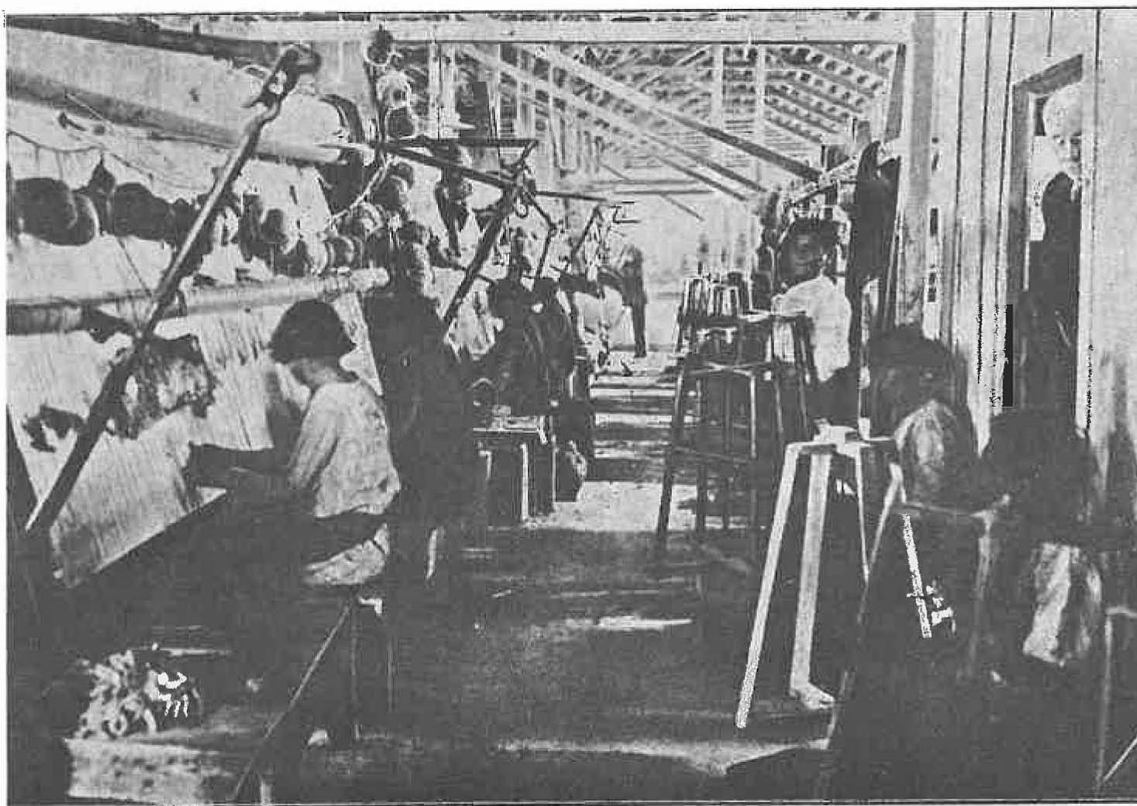
νή αγορά. Καὶ τὸ θαῦμα δὲν θ' ἀργήσει νὰ γίνει.

Ἡ παραγκούπολη τῆς Ν. Ἰωνίας γρήγορα θὰ ἐξελιχθῇ στὴν πρώτη βιομηχανικὴ πόλη τῆς Ἑλλάδας. Ἡ συμβολὴ τῶν Πισιδῶν προσφύγων εἶναι ἀποφασιστικὴ. Οἱ Πισίδες φέρνουν μαζί τους μιὰ τέχνη περίφημη, τῆς Ταπητουργίας καὶ οἱ πρῶτες βιομηχανικὲς μονάδες δὲν ἀργοῦν νὰ φανοῦν. Οἱ ἀδελφοὶ Καχραμάνογλου, ἡ Σοφία Γαβριηλίδου, οἱ ἀδελφοὶ Κοτζα-Αἰβάζογλου κι ἄλλοι πολλοὶ ἰδρύουν Ταπητουργίες. Ὁ Σάββας Λεοντιάδης σὲ συνεργασία μὲ ντόπιους ἐπιχειρηματίες θὰ ἰδρύσει ταπητουργία στὴ Ζάκυνθο καὶ τὸν Ἅγιο Πέτρο τῆς Κυνουρίας. Ἡ τέχνη τῶν χαλιῶν ἔχει κιόλας περάσει τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ καιρό. Ὁ Χρ. Σοκόγλου-Χατζηγεωργίου προσκαλεῖται ἀπὸ τὸν Χαϊλὲ Σελασιὲ καὶ τὸ 1924 ἰδρύει τὰ πρῶτα κρατικὰ ἐργοστάσια Ταπητουργίας στὴν Ἀντὶς Ἀμπέμπα.

Δεκάδες ἄλλες βιομηχανίες ἰδρύονται ἀπὸ τοὺς Πισίδες. Τὰ 3Α (Στίλογλου-Ἐφραίμογλου) τὰ κασμήρια Ἀριστον (ἀφοὶ Παπάζογλου) τὰ MERINOS (Καχραμάνογλου) τὰ κασμήρια Μηναῖδη-Φωτιάδη κ.ἄ. Μεγάλα ἐμπορικὰ καὶ μικρότερες βιοτεχνίες ἀναπτύσσονται ἀκόμη ἀπὸ τοὺς Πισίδες ἐνῶ ἡ ἐπαγγελμα-

Κατὰ χιλιάδες οἱ πρόσφυγες καταφθάνουν στὴν Ἑλλάδα φορτωμένοι στὰ πλοῖα σὰν τὰ ζῶα, πολλὲς φορές πεινασμένοι, διψασμένοι καὶ ρακένδυτοι. Σὲ λίγο μιὰ νέα δημιουργικὴ ζωὴ θὰ ξαναρχίσει.

Ένα από τα πρώτα ταπητουργεία που ίδρυσαν οι πρόσφυγες της Πισιδίας στην Ν. Ίωνία. Σε λίγα χρόνια η Ν. Ίωνία θα έχει γίνει πρώτη βιομηχανική πόλη της Ελλάδας.

τική τους δραστηριότητα καλύπτει όλους σχεδόν τους τομείς εργασίας. Με τη θεμελίωση μιᾶς οικονομικῆς εὐρωστίας γρήγορα θὰ στραφοῦν καὶ πρὸς τὸ χῶρο τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Ἔτσι σὲ δύο ἢ τρεῖς δεκαετίες ἑκατοντάδες ἐπιφανεῖς ἐπιστήμονες ὅλων τῶν εἰδικότητων θὰ καλύψουν μὲ τὴν δράση τους τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου.

Σήμερα ἡ Πισιδία ὑπάρχει πιά μόνο στὴν Ἱστορία σὰν ἓνας ἀκόμη καϋμὸς γιὰ τὶς χαμένες γιὰ πάντα πατρίδες τῆς Μ. Ἀσίας, καθὼς οἱ ἀπόγονοι ἐκείνων τῶν Πισιδῶν Ἑλλήνων συνεχίζουν τὶς λαμπρὲς παραδόσεις τους, μὲ τὴν ἴδια πάντοτε εὐφυΐα καὶ μεθοδικότητα, τὴν ἴδια ἐργατικότητα καὶ ἀφοσίωση στὴν Ἑλληνικὴ πατρίδα, πιστοὶ λαμπαδηφόροι τῆς ἱερῆς κληρονομιάς τῶν προγόνων τους.

Εὐχαριστῶ κι ἀπὸ τὴ θέσπ αὐτὴ τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τῆς
"Ἐνώσης Σπάρτης Πισιδίας," ποὺ χρηματοδότησε τὴν ἔκδοσιν
τοῦ βιβλίου μου καὶ συγκεκριμένα τοὺς κυρίους

Κοσμᾶ Νικολαΐδην, Πρόεδρο
Λουκᾶ Οὐλκέρογλου, Ἀντιπρόεδρο
Χαράλ. Δ. Σαπουντζάκη, Γεν. Γραμματέα
Κίμωνα Ἐλμαλόγλου, Ταμία
καὶ τὰ Μέλη

Νίκο Ἀρναούτογλου
Λεωνίδα Βογιατζόγλου
Νίκο Ἀκιανίδην
Ἡλία Μωραλόγλου
Παντελῆ Παντελίδην

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

1. ΑΜΑΝΤΟΥ Κ.: *Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Μ. Ἀσίας κατὰ τὸν Μεσαῖωνα* Ἀθ. 1919.
2. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, Α.Ν.: *Γεωγραφία τῆς Ἀνατολῆς*, Ἀθ. 1922.
3. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ, Σταμ.: *Μ. ΑΣΙΑ*, Ἀθ. 1907.
4. ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ: *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ*, Ἀθ. 1968.
5. ΑΡΡΙΑΝΟΥ: *Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις*
6. ΑΡΤΕΜΙΑΔΟΥ ΒΑΣ.: *ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ*, Ἀθ., 1975.
7. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ ΣΠΥΡΟΥ: *Παγκόσμιος Γεωγρ. Ἀτλας*, Ἀθ. 1973
8. ΔΙΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΣΙΚΕΛΙΩΤΗ: *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*.
9. ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ ΗΛΙΟΥ.
10. ΗΡΟΔΟΤΟΥ: *Ἱστορίαι*.
11. ΘΑΒΩΡΙΤΗ Μ.: *Μνήμεις Μικρᾶς Ἀσίας*, Ἀθ. 1972.
12. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ, Τόμοι Δ, Ε καὶ Στ, Ἀθ. 1974
13. ΙΕΡΟΚΛΕΟΥΣ: *Συνέκδημος*. 1866.
14. ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ (ΠΡΑΞΕΙΣ).
15. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ ΑΘΗΝΑ: *Ἱστορία τῶν Αρχαίων Χρόνων*, Ἀθ. 1977.
16. ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΥ ΚΩΣΤΑ: *Ἱστορία Ρωμαϊκῆ καὶ Βυζαντινῆς*, Ἀθ. 1977.
17. ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ ΠΑΥΛΟΥ: *Ἱστορικὸς Ἀτλας, Α καὶ Β*, Ἀθ. 1927.
18. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ ΠΑΣΧΑΛΗ: *Ὁ Ἐξισλαμισμὸς τῆς Μ. Ἀσίας καὶ οἱ Ἱστορικὲς καταβολὲς τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων*, Ἀθ., 1975.
19. ΚΟΛΛΙΑ, ΓΕΩΡΓ. Τ. *Ἱστορικὴ Γεωγραφία τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου* Ἀθ., 1969.
20. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ, Π.Μ. *Τουρκία καὶ Τοῦρκοι*, Ἀθ. 1924.
21. ΚΟΡΑΝΙΟ
22. ΚΟΦΙΝΑ, Γ.Ν.: *Περὶ τοῦ διωγμοῦ τῶν ἐν Τουρκία Ἑλλήνων κατὰ τὸν πόλεμον*, Ἀθ. 1919.
23. ΛΑΜΕΡΑ ΚΩΝ.: *Τὸ Μικρασιατικὸ πρόβλημα*, Ἀθ. 1918.
24. ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ.
25. ΜΠΟΤΣΑΡΗ Ν.: *Ἡ Μικρὰ Ἀσία καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς*, Ἀθ. 1919.
26. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ: *Ἱστορία τῆς Σπάρτης Μ. Ἀσίας, κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα*. Ἀθ., 1958.
27. ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ: *Κύρου Ἀνάβασις, Α καὶ Β*.
28. ΞΗΡΑΔΑΚΗ ΚΟΥΛΑ: *Ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ἑλεγκτικοῦ Συνεδρίου*, Ἀθ. 1972.
29. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ, Τεύχος 992, Ἀθήνα, 26 Ἀπρ. 1973.
30. ΠΑΛΛΗ, Α.Α.: *Συλλογὴ στατιστικῶν ἀφώρων τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν πληθυσμῶν*, Ἀθ. 1929.
31. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, ΚΩΣΤΑ Σ.: *Εἰδήσεις περὶ τῆς κοινότητος καὶ τῆς Δημογεροντίας Σμύρνης πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821*, Ἀθ. 1961.
32. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΣΤΥΛ.: *Πρόσωπα τῆς Αρχαίας Ἐκκλησίας*, Ἀθ. 1975.
33. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ ΚΩΝ.: *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, Ἀθήνα.
34. ΠΕΤΡΟΥΝΙΑ ΒΑΣ.: *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Ἀθ. 1976.
35. ΠΟΛΥΒΙΟΥ: *Ἱστορίαι*.
36. ΠΟΥΛΙΑΝΟΥ ΑΡΗ: *Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἑλλήνων*, Ἀθ. 1966.
37. "ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ,, ΦΥΛΛΑ: ἀρ. 2291, 2292, 2293 καὶ 2304.
38. ΣΑΡΑΝΤΗΣ Θ.: *Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος*, Ἀθ. 1970.
39. ΣΚΑΛΙΕΡΗ, Γ. ΚΛ.: *Λαοὶ καὶ φυλὲς τῆς Μ. Ἀσίας*, Ἀθ. 1922.
40. ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ, Β.Κ.: *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Ἀθ. 1970.
41. ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ: *Τὰ περὶ Μ. Ἀσίας*, 1899.

42. ΣΥΝΑΞΑΡΙΣΤΑΙ, Τόμοι 1 ἕως 12.
43. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Γ.Α.: *Χριστιανική καὶ Βυζαντινὴ Αρχαιολογία*, Αθ. 1962.
44. ΨΥΠΡΟΥΚΗ ΝΙΚΟΥ: *Ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφή*, Αθ. 1973.

Β. ΞΕΝΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ:

1. ANLOCK, SAMMLUNG V.: *Sylloge Nummorum Graecorum*, Berlin 1964.
2. AUTEURS ETRANGERS: *Le Caractère grec de l'Asie Mineure*, Paris 1919.
3. CROÏSET MAURICE: *Ὁ πολιτισμὸς τῆς Αρχαίας Ἑλλάδος*, Αθήνα
4. ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA
5. ENCYCLOPÉDIE DELLE ARTE CLASSICE ANTICHE E ORIENTALE.
6. FRAGILIÈRE ROBERT: *Ὁ δημόσιος καὶ Ἰδιωτικὸς βίος τῶν Αρχαίων Ἑλλήνων*, Αθ. 1974.
7. HILL, GEORGE FRANCIS: *Catalogue of the Greek coins of Lycia, Pamphylia and Pisidia*, London 1897.
8. KATIRGIOĞLU NURI: *Bütün ISPARTA*, Ankara 1958.
9. KURTJ DONNA & BOARDMAN JOHN: *Greek Burial Customs*, London 1971.
10. LANCKORONSKI, CARL GRAFEN VON: *Pisidiens*, Berlin 1898.
11. LEXICON DER ALTEN WELT
12. MORGENTHAU HENRY: *26 μῆνες στὴν Τουρκία*, Αθ. 1919.
13. MUNKSGAARD EINAR: *Sylloge Nummorum Graecorum-Pisidia*, Copenhagen, 1956.
14. OSWARD MAXIM: *ASIA MINOR*, London 1957.
15. PAULY-WISSOWA: *Real Encyclopädie*.
16. REINACH ADOLPH: *Ἡ ἐξελληνισις τοῦ ἀρχαίου κόσμου*, Αθ. 1932.
17. RICHEPEN JEAN: *Ἑλληνικὴ Μυθολογία*.
18. ROBERT LOUIS: *Monnaies Greques*, Genève, 1967.
19. SCHEFOLD KARL: *Griechische Plastik*, Basel 1949.
20. STERRET S.R.S.: *An Epigraphical Journey in Asia Minor*, 1888.
21. SVORONOS, J.N.: *Journal International D'Archaeologie Numismatique*, Τόμος 6ος.
22. TEXIER, CH.: *Description de l'Asie Mineure*, Paris 1849.
23. TOURVILLE, HENRI DE.: *Histoire de la formation particulariste L'origine des Grandes peuples actuels*
24. WHEELER MORTIMER: *Roman Art and Architecture*, London 1973.
25. WILSON CHARLES ETC: *Handbook for Travellers in Asia Minor*, London 1895.
26. YALMAN BEDRI: *Tarihi Adada Kalintilari*, MTRE Bülteni, Temmuz 1976.
27. ZEKE POLAR, A.: *Αἷτια καταρρεύσεως τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας*, Αθ. 1965.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

7	Πρόλογος
9	Εισαγωγή
11	ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ
20	ΕΘΝΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΠΙΣΙΔΩΝ
31	ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ
39	Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ
40	Μ. Ἀλέξανδρος
49	Ἑλληνιστικοὶ Χρόνοι
51	ΜΕΓΑΛΗ ΑΚΜΗ
	Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία
59	ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ
68	Ἡ Σέλγη
69	Ἡ Τερμυσσοῦς
72	Ἡ Σαγαλασσοῦς
75	Ἡ Κίβυρα
	Ἡ Πώγλα
76	Τὰ Ἄδαδα
77	Τὰ Ἄνδηλα
78	Τὰ Ἀμβλαδα
	Ἡ Ἀντιόχεια
80	Ἡ Ἰσινδα
	Ἡ Ἀπολλωνία
81	Ἡ Κρέμνα
	Ἡ Λυσινία
82	Ἡ Ὀλβασα
	Ἡ Σελεύκεια
	Ἡ Τιμβρυάς
83	Ἡ Παλαιόπολις
	Τὸ Πανέμου Τεῖχος
84	Ἡ Βέρβη
	Ἡ Πάππα Τιβερία
	Τὰ Κόλβασα
85	Ἡ Πρόσταινα
	Ἡ Κωνάνη
	Ἡ Πεδνηλισσοῦς
	Τὰ Κόμαρα
148	Ὁ Ξεριζωμὸς
151	ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΙΣΙΔΙΑ
153	Ἡ ἀκμὴ τῶν εἰδώλων
164	Ὁ Θρίαμβος τοῦ Χριστιανισμοῦ
174	ΕΠΙΛΟΓΟΣ
179	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
181	ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Τὸ βιβλίο τοῦ Β.Η. Βογιατζόγλου
“*Η ΠΙΣΙΔΙΑ ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ*,” τυ-
πώθηκε στὴν Ἀθήνα τὸν Ἰούνιο τοῦ
1978 μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Γιάννη
Πλαχούρη. Ἡ φωτοστοιχειοθέτη-
ση ἔγινε ἀπὸ τὴν Ο.ΦΩΤΙΑΔΗ-Α.
ΙΩΑΝΝΙΔΗ Ο.Ε. καὶ ἡ ἐκτύπωση
(OFFSET) ἀπὸ τὶς γραφικὲς τέχ-
νες “ΠΥΡΑΜΙΣ,” (Γ.ΞΑΝΘΑ-
ΚΗΣ-Μ.ΖΕΡΒΑΣ Ο.Ε.) σὲ 2000
ἀντίτυπα, καὶ γιὰ λογαριασμὸ τῆς
“Ἐνωσης Σπάρτης Πισιδίας,”.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΕΝΩΣΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ ΝΕΑΣ ΙΩΝΙΑΣ» ΑΘΗΝΑ 1978